İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİYARBAKIR MEHMET UZUN EVİ RESTORASYON PROJESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şenel KAYA

Anabilim Dalı : Mimarlık

Programı : Restorasyon

HAZİRAN 2011

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİYARBAKIR MEHMET UZUN EVİ RESTORASYON PROJESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şenel KAYA
502071210

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 06 Mayıs 2011
Tezin Savunulduğu Tarih : 09 Haziran 2011

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Yıldız SALMAN (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY (İTÜ)
Prof. Dr. Füsun ALİOĞLU (KHAS)

HAZİRAN 2011

Eşime,

ÖNSÖZ

Diyarbakır gibi yüzyıllar boyunca bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir kentte bana çalışma fırsatı yaratan ve çalışmamım her aşamasında bana büyük destek veren, bilgisini ve tecrübesini benimle paylaşan danışmanım Sn. Yrd. Doç. Dr. Yıldız Salman' a çok teşekkür ederim.

Diyarbakır'da çalışmalarıma başladığımda bölgeyi bana tanıtan, Diyarbakır'da en iyi şekilde konaklama ihtiyacımın karşılanmasını ve tüm çalışma süresince çeşitli kaynak ve belgelere ulaşmamı sağlayan, Diyarbakır Sur Belediyesi İmar Müdürlüğü'nde görevli Sn. Dilek Akşahin'e, tez jürime katılıp bilgilerini ve deneyimlerini benimle paylaşan ve Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi arşivinden yararlanmamı sağlayan KUDEB şube müdürü Sn. Orhan Balsak'a, yerel kaynakları araştırmamda destek olan ve tezini benimle paylaşan Dicle Üniversitesi öğretim görevlisi Sn. Yrd. Doç. Dr. Neslihan Dalkılıç'a, bölgeye dair deneyimlerini benimle paylaşan Diyarbakırlı yazar Sn. Mıgırdiç Margosyan'a, benimle çalışmalarını paylaşan ve destek olan meslektaşım Sn. Ali Nozoğlu'na, beni evlerinde misafir eden, her üşüdüğümüzde çay getiren, sorularıma bıkmadan usanmadan yanıt vermeye çalışan Hasırlı Mahallesi sakinlerine, tez jürimde bulunan ve beni engin deneyim ve tecrübeleri ile yönlendiren ve ufkumu açan Sn. Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'a ve Sn. Prof. Dr. Füsun Alioğlu'na, çalışmam boyunca her türlü desteği göstermiş, Diyarbakır yolculuklarımda beni yanlız bırakmamış olan eşime ve anneme çok teşekkür ederim.

Mayıs 2011

Şenel Kaya

(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **v**
ÖZET ..... **xv**
SUMMARY ..... **xvii**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Çalışmanın Amacı 1
1.2 Çalışmanın Kapsam ve Yöntemi 2
2. DİYARBAKIR KENTİ **5**
2.1 Konum ve Fiziksel Özellikler 5
2.2 Sosyal ve Demografik Yapı 6
2.3 Kentin Tarihsel Gelişimi 8
2.4 Kent Dokusunun Gelişimi 11
2.4.1 İslam dönemi öncesi 11
2.4.2 İslam dönemi 14
2.4.3 Osmanlı dönemi 17
2.4.4 Cumhuriyet dönemi 19
2.5 Tarihi Suriçi Bölgesi ve Mahalleler 22
2.6 Diyarbakır Geleneksel Konut Mimarisi 26
3. DİYARBAKIR MEHMET UZUN EVİ **33**
3.1 Konum ve Tarihçe 33
3.2 Yapının Mimari Özellikleri 33
3.2.1 Zemin Kat Planı 40
3.2.2 Z01 no'lu mekan (giriş aralığı) 41
3.2.3 Z02 no'lu mekan (avlu) 42
3.2.4 Z03 no'lu mekan (oda) 46
3.2.5 Z04 no'lu mekan (oda) 47
3.2.6 Z05 no'lu mekan (oda) 50
3.2.7 Z06 no'lu mekan (oda) 53
3.2.8 Z07 no'lu mekan (oda) 56
3.2.9 Z08 no'lu mekan (eyvan) 59
3.2.10 Birinci Kat Planı 63
3.2.11 101 no'lu mekan (gezemek) 64
3.2.12 102 no'lu mekan (oda) 65
3.2.13 102 no'lu mekan (oda) 67
3.2.14 104 no'lu mekan (oda) 69
3.2.15 105 no'lu mekan (oda) 72
3.2.16 106 no'lu mekan (oda) 74
3.2.17 107 no'lu mekan (oda) 76
3.2.18 108 no'lu mekan (kabüstü oda) 78
3.2.19 109 no'lu mekan (kabüstü oda) 80
3.2.20 110 no'lu mekan (birinci kat eyvanı) 84
3.3 Strüktürel Özellikler 87

3.3.1 Temeller 87
3.3.2 Duvarlar 88
3.3.3 Kemerler 90
3.3.4 Döşemeler 90
3.3.5 Çatı 91
3.4 Mimari Öğeler 92
3.4.1 Kapılar 92
3.4.2 Pencereler 94
3.4.3 Ocaklar 97
3.4.4 Nişler ve Dolaplar 97
3.4.5 Havuz 103
3.5 Yapı malzemeleri 104
3.5.1 Bazalt 104
3.5.2 Kireç taşı 106
3.5.3 Ahşap 106
3.5.4 Demir 107
3.5.5 Toprak 108
3.5.6 Kireç ve alçı 109
3.6 Yapıdaki bozulma nedenleri 110
3.6.1 Mekansal Bozulmalar 112
3.6.2 Strüktür bozulmaları 113
4. RESTİTÜSYON 117
4.1 Restitüsyona Yönelik Kaynaklar 117
4.2 Restitüsyon Sorunlarının Belirlenmesi 121
4.2.1 Vaziyet planı ölçeğindeki sorunlar 121
4.2.2 Yapının B yapı grubu ile ilişkisi 121
4.2.3 Yapının C yapı grubu ile ilişkisi 127
4.2.4 Yapının D yapı grubu ile ilişkisi 129
4.2.5 Yapının E-F yapı grubu ile ilişkisi 135
4.2.6 Mekansal sorunlar 139
4.2.7 Yapı elemanı ölçeğindeki sorunlar 142
4.2.8 Çatının restitüsyonuna yönelik araştırma 142
4.2.9 Çıkmanın restitüsyonuna yönelik araştırma 145
4.2.10 Kapıların restitüsyonuna yönelik araştırma 147
4.2.11 Pencerelerin restitüsyonuna yönelik araştırma 148
4.3 Restitüsyon Önerisi 149
5. RESTORASYON 151
5.1 Yeni İşlev Önerisi 151
5.2 Yapının Restorasyonuna İlişkin Müdahaleler 155
5.2.1 Temizleme 155
5.2.2 Eklerden arındırma 155
5.2.3 Yüzey temizliği 158
5.2.4 Sağlamlaştırma 159
5.2.5 Yeniden Yapma 162
6. SONUÇ 165
KAYNAKLAR 167
EKLER 169

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Türkiye siyasi haritasında Diyarbakır ilinin konumu. 5
Şekil 2.2 : Surların yapım devirlerini gösteren kent planı (Gabriel, 1940). 13
Şekil 2.3 : 1939 Diyarbakır hava fotoğrafı (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi). 21
Şekil 2.4 : 1930'lu yıllarda Albert Gabriel'in hazırlamış olduğu kent planı (Gabriel, 1940). 21
Şekil 2.5 : Diyarbakır tarihi sur içi ve kentin kuzeybatı yönündeki gelişimi (http://maps.google.com/, 2011). 22
Şekil 2.6 : Diyarbakır'ın güneybatısındaki mahalleler 1930'lar (Gabriel, 1940). 23
Şekil 2.7 : Günümüzde Diyarbakır Suriçi mahalleleri ve Hasırlı Mahallesi (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2011). 25
Şekil 2.8 : Tez konusu yapı ve Süryani Protestan, Ermeni Katolik Kiliseleri. 26
Şekil 2.9 : 1930'larda tarihi Suriçi bölgesinde organik kent dokusunun görünümü (Gabriel, 1940). 27
Şekil 3.1 : Tez konusu yapı ve yakın çevresi. 34
Şekil 3.2 : Yapının güneybatı kanadına bakış. 35
Şekil 3.3 : Evin güneybatı-kuzeydoğu yapı kanadına bakış. 35
Şekil 3.4 : Evin kuzeydoğu avlu duvarına bakış. 36
Şekil 3.5 : Evin güneydoğu avlu duvarına bakış. 36
Şekil 3.6 : Yapının Çizmeci Sokağa bakan cepheleri: (a)Yenilenmiş çıkma. (b)Kabaltı. 37
Şekil 3.7 : Evin güneybatı dış cephesine yan parselden bakış. 39
Şekil 3.8 : Yapının kuzeydoğu dış cephesi. 39
Şekil 3.9 : Yapının zemin kat planı. 40
Şekil 3.10 : Giriş kapısı: (a)Sokaktan bakış. (b)Aralıktan bakış. 41
Şekil 3.11 : Giriş aralığından eyvana açılan pencereler. 41
Şekil 3.12 : Giriş aralığı: (a)Helaların ek duvarları ve Z03 odasının güneybatı duvarı. (b)Hela. 42
Şekil 3.13 : Avlu: (a)Özgün bazalt zemin döşemesi. (b)Giriş aralığı ile avlunun birleştiği noktada bulunan su gideri. 43
Şekil 3.14 : Avlunun kuzeydoğusunda bulunan merdiven: (a)Merdivenin yan görünüşü. (b)Merdivenin ön görünüşü. 44
Şekil 3.15 : Avlunun güneydoğusunda bulunan merdiven: (a)Merdivenin yan görünüşü. (b)Merdivenin ön görünüşü. 45
Şekil 3.16 : Güneydoğu merdiveni: (a)Merdiven sahanlığı. (b)Merdivenin gezemeğe çıktığı nokta. 46
Şekil 3.17 : Z03 no'lu oda: (a)Giriş aralığından avluya açılan kemere bakış. (b)Z03 no'lu odanın kuzeybatı duvarı. 47
Şekil 3.18 : Z04 no'lu odanın avlu cephesi. 48
Şekil 3.19 : Z04 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı. (b)Güneybatı duvarı. 49
Şekil 3.20 : Z04 no'lu oda: (a)Kuzeybatı duvarı. (b)Kuzeydoğu duvarı. 50

Şekil 3.21 : Z05 no'lu oda: (a)Odanın planı. (b)Tavanın kesişme noktasında görülen çıkma. 51
Şekil 3.22 : Z05 no'lu oda: (a)Kuzeybatı duvarı. (b)Güneydoğu duvarı. 52
Şekil 3.23 : Z05 no'lu oda, kuzeydoğu duvarı: (a)Kapatılmış ocak. (b)Kapatılmış pencere. 52
Şekil 3.24 : Yapının kuzeybatı kanadının kuzeydoğu cephesi: (a)100 no'lu komşu parselden cepheye bakış. (b)Cephenin teknik çizimi. 53
Şekil 3.25 : Z06 no'lu oda: (a)Güneybatı duvarı. (b) Güneybatı duvarının avlu cephesi. 54
Şekil 3.26 : Z06 No'lu oda: (a)K5 kapısının lentosu ve demir kenet. (b) P3 penceresi. 54
Şekil 3.27 : Z06 no'lu oda: (a)Kuzeybatı duvarı. (b)Kuzeybatı duvarının avlu cephesi. 55
Şekil 3.28 : Z06 no'lu oda: (a)Kuzeydoğu duvarı ve kapatılmış kapının bir bölümü. (b)Dönem yapısının arkasında kalmış avlu kapısının teknik çizimi. 55
Şekil 3.29 : Z06 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı, kapatılmış niş ve yemek dolabı. (b)Güneydoğu duvarına 1 parseldeki yapının avlusundan bakış. 56
Şekil 3.30 : Z07 no'lu odanın avlu cephesi. 57
Şekil 3.31 : Z07 no'lu oda: (a)Özgün bazalt döşeme taşları. (b)Kuzeydoğu duvarı. 58
Şekil 3.32 : Z07 no'lu odanın güneydoğu duvarında bulunan ocak ve ocağın bacası. 58
Şekil 3.33 : Z07 no'lu oda: (a)Güneybatı duvarı. (b)Kuzeybatı duvarı. 59
Şekil 3.34 : Zemin kat eyvanına avludan bakış. 60
Şekil 3.35 : Zemin kat eyvanı: (a)Güneydoğu duvarı. (b)Kuzeybatı duvarı. 61
Şekil 3.36 : Zemin kat eyvanının bir bölümü tamamen çökmüş tavanı. 61
Şekil 3.37 : Zemin kat eyvanının döşemesi ve sekizgen havuz. 62
Şekil 3.38 : Yapının birinci kat planı. 63
Şekil 3.39 : Özgün güneybatı gezemeği, yenilenmiş betonarme kuzeybatı gezemeği ve güneybatı gezemeğinin alttan görünüşü. 65
Şekil 3.40 : 102 no'lu odanın Çizmeci Sokağı'na cephesi. 65
Şekil 3.41 : 102 no'lu oda: (a) Sonradan eklenmiş niteliksiz kuzeydoğu duvarı. (b)Yenilenmiş niteliksiz güneybatı duvarı. 66
Şekil 3.42 : 102 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı, eyvana açılan pencereler ve avluya bakan kapatılmış pencere. (b)Kuzeydoğu duvarı ve dolaplar. ... 67
Şekil 3.43 : 102 no'lu oda, özgün kapağı günümüze ulaşmamış D1 dolabı. 67
Şekil 3.44 : 103 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı ve. odanın gezemeğe açılan kapısı. (b)Kuzeybatı. duvarı, üstte beş dilimli büyük niş ve altta küçük niş. 68
Şekil 3.45 : 103 no'lu odanın kuzeydoğu duvarı, 104 no'lu odaya açılan kapı ve duvardaki nişler. 69
Şekil 3.46 : 104 no'lu odanın güneydoğu duvarı, gezemeğe çıkan kapı ve avluya bakan pencereler. 70
Şekil 3.47 : 104 no'lu oda: (a)Güneybatı duvarı. (b)Kuzeydoğu duvarı. 72
Şekil 3.48 : 104 no'lu odanın kuzeybatı duvarı, yüklük, dolaplar ve niş. 72
Şekil 3.49 : 105 no'lu odanın girişi, özgün bazalt taş döşeme kaplaması. 73
Şekil 3.50 : 105 no'lu odaya bakan, kapatılmış pencere. 74
Şekil 3.51 : 105 no'lu oda: (a)Kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarı. (b)Güneybatı duvarı. 74

Şekil 3.52 : 106 no'lu oda: (a)Güneybatı duvarı. (b)Kuzeybatı duvarı. 75
Şekil 3.53 : 106 no'lu oda: (a)Kuzeydoğu duvarı, avlu duvarında kapatılmış kapının kemeri. (b)Güneydoğu duvarı ve özgün nişler. 76
Şekil 3.54 : 107 no'lu oda: (a)Kuzeybatı duvarı, eyvana açılan kapı ve kapatılmış iki pencere. (b)Kuzeydoğu duvarı ve avluya bakan pencereler. 77
Şekil 3.55 : 107 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı. (b)Güneybatı duvarı. 78
Şekil 3.56 : 107 no'lu odada güneybatı duvarında bulunan ocak ve baca deliği. 78
Şekil 3.57 : 108 no'lu oda: (a)Kuzeybatı duvarı. (b)Kuzeydoğu duvarı. 79
Şekil 3.58 : 108 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı. (b)Güneybatı duvarı. 80
Şekil 3.59 : 109 no'lu odanın döşemesini taşıyan ahşap kirişlerin Çizmeci Sokak'tan görünümü. 81
Şekil 3.60 : 109 no'lu oda: (a)Kuzeydoğu duvarı. (b)Güneydoğu duvarı. 83
Şekil 3.61 : 109 no'lu oda: (a)Güneybatı duvarı. (b)Kuzeybatı duvarı. 84
Şekil 3.62 : Yapının birinci kat eyvanının avlu cephesi. 85
Şekil 3.63: Birinci kat eyvanı (a)Güneydoğu duvarı. (b)Güneybatı duvarı. 86
Şekil 3.64 : Birinci kat eyvanının kuzeybatı duvarı ve Çizmeci Sokak'a bakan ... pencere (P29). 86
Şekil 3.65 : Z06 mekanının kuzeydoğu duvarında, moloz bazalt taşla inşa edilmiş temel duvarının bir kısmı. 87
Şekil 3.66 : Yapıda iki yüzü de kesme bazalt taş olan duvar detayı ve birinci kat eyvan döşemesinin çöktüğü noktada bazalt taş duvar. 88
Şekil 3.67 : Yenilenmiş çıkma ve çıkmanın özgün bazalt taş bingileri. 89
Şekil 3.68 : Eyvan kemerlerini taşıyan sütunlar.(a)Zemin kat eyvanı. (b)Birinci kat eyvanı. 89
Şekil 3.69 : Birinci kat eyvanının çöken döşemesi. 91
Şekil 3.70 : 106 no'lu odanın eyvana açılan kapısının (K13) kemer süslemeleri. 93
Şekil 3.71 : 108 no'lu odanın eyvana açılan kapısının (K15) kemer süslemeleri. 94
Şekil 3.72 : 109 no'lu oda P28 penceresi. Duvar boşluğu dışta diş yapan basık kemer, içte düz atkı sistemi ile geçilmiştir. 95
Şekil 3.73 : Yapıdaki nişlerden örnekler: (a)N8. (b)N13. (c)N4. (d)N14. (e)N47. (f)N49. (g)N33. (h)N24. (ı)N27. 103
Şekil 3.74 : Zemin kat eyvanında bulunan havuz. 104
Şekil 3.75 : Havuzun yıldız motifli su kadehlerinden biri. 104
Şekil 3.76 : Zemin kat eyvanının gözeneksiz bazalt taşında yapılmış sütun ve sütun başı. 105
Şekil 3.77 : Yapıda ahşap kullanımı: (a)Döşemeleri taşıyan ahşap kirişler. (b)Zemin kat eyvanında uygulanmış ahşap silme. 107
Şekil 3.78 : 108 no'lu odada bulunan D8 dolabının duvar açıklığını geçen ahşap lento. 107
Şekil 3.79 : Demir malzemesinin pencere şebekelerinde kullanımı (P29). 108
Şekil 3.80 : Kireç ve alçı karışımı beyaz harçla yapılmış, duvar süslemesi. 109
Şekil 3.81 : 1 no'lu komşu parseldeki yapının kuzeydoğu kanadının çatısındaki müdahaleler ve ekler, 2 no'lu komşu parseldeki yapının bakımsızlık nedeniyle gördüğü hasar. 111
Şekil 3.82 : 1 no'lu parseldeki komşu yapının avlusuna inşa edilmiş yeni bina. 112
Şekil 4.1 : 1933 tarihli hava fotoğrafı, tez konusu yapı ve çevresi (Diyarbakır.Büyükşehir Belediyesi Arşivi). 120
Şekil 4.2 : Mehmet Uzun Evi'nin komşu parsellerdeki yapılarla +1.60 m kotundaki ilişkisi. 122

Şekil 4.3 : Mehmet Uzun Evi'nin komşu parsellerdeki yapılarla +4.60 m kotundaki ilişkisi. 123
Şekil 4.4 : B yapısı giriş kapısı ve çıkma: (a)Çıkmanın güncel durumu. (b)Giriş aralığı. (c)Çıkmanın yeniden inşa edilmeden önceki durumu (Tuncer, 1999). 124
Şekil 4.5 : B yapısı zemin kat planı. 125
Şekil 4.6 : B yapısı birinci kat planı. 125
Şekil 4.7 : B yapısı güneybatı avlu cephesi, özgün bazalt zemin döşemesi ve havuz. 126
Şekil 4.8 : B yapısı kuzeybatı kanadı birinci kat ve gezemeği taşıyan betonarme.ayaklar. 126
Şekil 4.9 : B yapısı: (a)Kuzeybatı avlu cephesi. (b)Kuzeydoğu avlu duvarı. 127
Şekil 4.10 : B yapısı: (a)Kuzeybatı avlu cephesi. (b)Kuzeydoğu avlu duvarı (Tuncer, 1999). 127
Şekil 4.11 : C yapısı vaziyet planı. 128
Şekil 4.12 : C yapısının yenilenmiş kuzeybatı kanadının görünüşü ve özgün bazalt taş avlu döşemesi. 129
Şekil 4.13 : C ve D yapı parsellerinin sınırı ve D yapısının kuzeydoğu kanadının onarılmış kuzeybatı duvarı. 129
Şekil 4.14 : D binası zemin kat planı. 130
Şekil 4.15 : D binası birinci kat planı. 130
Şekil 4.16 : D binası, ikiye bölünmüş kuzedoğu avlu cephesi. 131
Şekil 4.17 : D binası kuzeydoğu avlu cephesi 1980'ler (Diyarbakır Anıtlar Yüksek Kurulu Arşivi). 132
Şekil 4.18 : D binası güneydoğu avlu cephesi. 133
Şekil 4.19 : D binası güneybatı avlu cephesi ve özgün saçak detayı. 134
Şekil 4.20 : D binası B03 odası kuzeybatı duvarında ve Mehmet Uzun Evi güneydoğu avlu duvarında..kapatılmış olan kapının yeri. 134
Şekil 4.21: D binası kuzeybatı avlu duvarı ve Mehmet Uzun Evi güneydoğu avlu duvarından kapatılmış yemek dolabı ve nişin görünümü. 135
Şekil 4.22 : Mehmet Uzun Evi, kuzeydoğu avlu duvarı, kapatılmış kapı ve duvarın teknik çizimi. 135
Şekil 4.23 : E yapısı: (a) Kuzeybatı kabaltı cephesi. (b)Tez konusu yapı ile E yapısı arasındaki kapatılmış kapı. 136
Şekil 4.24 : E yapısı giriş aralığına bakan 104 no'lu mekan ve merdivenler. 137
Şekil 4.25 : E-F yapıları zemin kat planı. 138
Şekil 4.26 : E-F yapıları birinci kat planı. 138
Şekil 4.27 : Geleneksel Diyarbakır konutunda çatı detayı. (Erginbaş, 1953). 143
Şekil 4.28 : Geleneksel Diyarbakır konutlarında özgün çatı ve saçak örnekleri. 144
Şekil 4.29 : Giriş cephesi restitüsyon önerisi. 145
Şekil 4.30 : Geleneksel Diyarbakır konutlarında özgün çıkma örnekleri. 146
Şekil 4.31 : Geleneksel Diyarbakır konutlarında özgün kapı örnekleri: (a)Tek kanatlı bir dış kapı. (b)Çift kanatlı bir.iç kapı. (c)Demir kapı tokmağı. 147
Şekil A.1: Tez konusu yapıya ait anıt fişi. 170
Şekil A.2 : Tez konusu yapının anıt fişinin ilişiğinde bulunan güneybatı kanadının fotoğrafı. 171
Şekil A.3 : 1 numaralı parselde bulunan komşu yapının anıt fişi. 172
Şekil A.4 : Tez konusu yapının 2004 tarihli ''harita plan örneği'' 173
Şekil A.5 : Tez konusu yapıya ait 2004 yılında düzenlenmiş röperli kroki 174

Şekil A.6 : Tez konusu yapının ada-pafta-parsel numarasındaki değişikliğe yönelik 2006 tarihinde alınmış olan karar. 175
Şekil A.7 : Süleyman Nazif Mahallesi ve Hasırlı Mahallesi'nde bulunan tescilli yapıların fiziksel durumlarına yönelik hazırlanmış ''Tutanak'' belgesi. 176
Şekil B.1 : Tez konusu yapıya ait 13.06.2006 tarihinde hazırlanmış tapu senedi. .. 177
Şekil B.2 : 1954 tarihli ''kadastro beyanname ve kayıt varakası'' belgesi. 178
Şekil B.3 : ''Beyanname'' belgesi. 179
Şekil B.4 : Tapu defteri 230 numaralı sayfa. 180
Şekil B.5 : 1952 tarihli ''mülkiyet tablosu'' belgesi. 181
Şekil B.6 : 1953 tarihli ''komisyon incelemeleri ve kararı'' belgesi. 182
Şekil C.1 : Diyarbakır Sur içi bölgesi 1933 tarihli hava fotoğrafı (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi). 183
Şekil C.2 : Diyarbakır Sur içi bölgesi 1933 tarihli hava fotoğrafında tez konusu yapı ve çevresi (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi). 183
Şekil D.1 : Vaziyet planı 184
Şekil D.2 : Vaziyet planı + 1.20 m kotu 185
Şekil D.3 : Vaziyet planı +4.90 m kotu 186
Şekil D.4 : Zemin kat planı +1.20 m kotu 187
Şekil D.5 : Birinci kat planı +4.90 m kotu 188
Şekil D.6 : Çatı planı 189
Şekil D.7 : 1-1 ve 2-2 kesiti 190
Şekil D.8 : 3-3 ve 4-4 kesiti 191
Şekil D.9 : 5-5 kesiti ve kuzeydoğu cephesi 192
Şekil D.10 : Zemin kat planı malzeme analizi 193
Şekil D.11 : Birinci kat planı malzeme analizi 194
Şekil D.12 : Çatı planı malzeme analizi 195
Şekil D.13 : Zemin kat planı bozulma analizi 196
Şekil D.14 : Birinci kat planı bozulma analizi 197
Şekil D.15 : Çatı planı bozulma analizi 198
Şekil D.16 : Zemin kat planı müdahale kararları 199
Şekil D.17 : Birinci kat planı müdahale kararları 200
Şekil D.18 : Çatı planı müdahale kararları 201
Şekil D.19 : Zemin kat planı yeni işlev önerisi 202
Şekil D.20 : Birinci kat planı yeni işlev önerisi 203

DİYARBAKIR MEHMET UZUN EVİ RESTORASYON PROJESİ

ÖZET

Diyarbakır kenti 19. yüzyılın sonlarına kadar kent surlarının belirlediği sınırlı bir alanda varlığını sürdürmüştür. Geçmişi Romalılar'a kadar uzanan tarihi kentin organik bir yerleşim dokusu vardır. Bu dokunun büyük bir kısmını oluşturan geleneksel konutlar, tarihi kent merkezinden surlara doğru bir gelişim göstermiştir. Kent dokusunun bu organik gelişiminde, kentin surlarla çevrili sınırlı bir alanda sıkışmış olması ve iklim koşulları etkili olmuştur. Ayrıca bölge insanının yaşam şekli, kültürel özellikleri ve bölgeden kolay temin edilebilen temel yapı malzemesi bazalt taşı Diyarbarkır'ın kendine özgü mimarisinin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Türkiye'deki bir çok tarihi kentte olduğu gibi, Diyarbakır kenti de 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu hızlı değişim kentin geleneksel dokusunun büyük ölçüde tahrip olmasına neden olmuştur. Bu nedenle kentin tarihi zenginliğini yaşatmak ve sürdürebilmek için bölgede yapılacak her türlü çalışma önemlidir. Tez kapsamında çalışılan yapı, kentin güneydoğusunda Hasırlı Mahallesi'nde yer alan geleneksel bir Diyarbakır konutudur. Yapının, hasarlı durumdaki bir çok yapıya göre iyi durumda olduğu söylenebilir. Günümüzde Sur İçi Belediyesi'ne kullanım hakları devredilmiş olan yapının restore edilerek Diyarbakırlı yazar Mehmet Uzun adına bir kültür merkezi olması planlanmaktadır. Bu tez kapsamında, tarihi Mehmet Uzun Evi'nin gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacak bilgiler arşivlenmiş, yapıya ait rölöve, restitüsyon, restorasyon öneri projeleri geliştirilmiş ve koruma-onarım yöntemleri belirlenmiştir.

Tezin birinci bölümünde, ortaya konulacak çalışmanın amacı ve çalışmanın yürütülmesinde kullanılan yöntemler açıklanmıştır.

İkinci bölümde, öncelikle tarihi Diyarbakır kentine ait fiziksel veriler toplanmış, bölgenin tarih boyunca süregelen gelişimi irdelenmiştir. Ardından yapının kent içindeki yerinin ve konumunun daha iyi anlaşılabilmesi için kent dokusu ve mahalleler detaylı bir şekilde araştırılmıştır. Ayrıca bu bölümde Diyarbakır konut mimarisinin genel özellikleri incelenmiş; böylelikle tez konusu yapının daha doğru çözümlenmesi hedeflenmiştir.

Üçüncü bölümde, yapıya ait elde edilen bilgi ve belgeler irdelenmiş; fotoğraflar ve çizimlerle mevcut durumu belgelenmiştir. Bu belgelere dayanarak yapıya ait bozulmalar ve bu bozulmalara neden olan etkenler tespit edilmiştir.

Dördüncü bölümde, yapının ilk yapıldığı dönemde nasıl olduğu ve özgün plan şemasının nasıl işlediği araştırılmıştır. Bu çalışma sırasında erken dönemlerde yapının komşu parsellerdeki yapılarla bağlantısı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Mehmet Uzun Evi'nin özgün plan şemasının daha iyi anlaşılabilmesi için komşu parsellerdeki yapılar incelenerek bu bağlantılar çözümlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yapının zaman içinde yok olmuş kısımlarının ve yapı elemanlarının çizilebilmesi

için yapı üzerindeki izlerden faydalanılmış ve çevredeki benzer yapılar incelenmiştir. Bu araştırmanın ardından Mehmet Uzun Evi'nin kendi içinde geçirdiği değişimler irdelenerek restitüsyon önerisi geliştirilmiştir.

Beşinci bölümde yapının rölöve projesi ve restitüsyon önerisi doğrultusunda yapılması gereken müdahaleler belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra yapıyı günümüzde kullanmayı planlayan Diyarbakır Sur İçi Belediye yetkilileriyle görüşülerek yapıya kazandırılacak yeni işlev değerlendirilmiş ve bu doğrultuda uygun restorasyon öneri projesi hazırlanmıştır.

DIYARBAKIR MEHMET UZUN HOUSE RESTORATION PROJECT

SUMMARY

Diyarbakir developed in a limited area surrounded by the city walls until the end of the ninetienth century. The historical city dating back to the Romans, has an organic tissue. Traditional settlement area which constituted a large area of the historical city, has grown from city center to city walls in years. Being surrounded by city walls and climate conditions had been effective of formation the organic structure of the city. Additionally local people's life style, their cultural features and availability of basalt stone in high quantities enough for construction, had provided the development of the unique architecture of Diyarbakır city.

Diyarbakır city has lived a rapid growth and alteration period as in many other traditional cities in Turkey since the middle of the twentieth century. Unfortunately this process of growth lead to heavy destruction of traditional architecture of the city. Therefore, every attempt and study to preserve the historical asset of the city has enormuous importance. Within the scope of this thesis, a traditional Diyarbakır house which is located in the southeast of the city has been studied. It is observed that the building is in a quite well situation compared to other examples of ruined traditional houses. Today Diyarbakir Sur Municipality owns the right of the usage of the house and plans to restore and use the building as a cultural center in behalf of Diyarbakir based writer Mehmet Uzun. In this thesis, the information which is necessary to transfer this historical building to future generations is archived. Survey, restitution and restoration projects were prepared and also conservation and maintenance methods were developed.

In the first chapter, the aim of study and methods which are going to be used in the next phases are mentioned.

In the second Chapter, firstly, physical data of the historic city of Diyarbakir and the ongoing growth of the region throughout history is discussed. Then the location of the building ,which is studied in this thesis, explained in detail for a better understanding of the urban settlement and the neighborhoods. To comprehend the thesis work, characteristics of the architecture of Diyarbakır housing has been provided in this chapter.

In the third chapter, obtained information and documents belonging to the building were examined and current situation was documented with photos and drawings. Based on this study, deterioration factors were identified.

Fourth chapter, focuses on the understanding the original design of the structure and the plan of the building. Field surveys revealed that there were connections between Mehmet Uzun House and the buildings in neigboring parcels during the early periods. These findings necessitated study of neighboring buildings to understand the original plan and the functioning of building. Also the traces on the buildings and

analogical research on similar structures have been assessed to reach the original concept of the building. After this research, reconstitution proposals were developed.

In the fifth chapter, interventions to be done are identified in sight of the findings from the measured drawings and reconstitution projects. Objectives of the municipal officials in the re-use of the building was discussed to identify the requirements of the new function of the building. As a result of all these evaluations, a proposal for the restoration of the building was prepared.

1. GİRİŞ

Kentin güneydoğu diliminde, Hasırlı Mahallesi'nde yer alan tez konusu yapı geleneksel bir Diyarbakır evidir. Yapının 19. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı tahmin edilmekle beraber, yapının ilk inşa tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur.

Yapı, günümüzde Ahmet İlan adında bir şahısa aittir. İlan, yapının kullanım hakkını Diyarbakır Sur Belediyesi'ne devretmiştir ve belediye bu tarihi yapının restorasyonunun yapılarak, Diyarbakırlı yazar Mehmet Uzun adına ''Kültür Evi'' olarak yaşatılmasını istemektedir. Belediyenin, bu yapının restorasyonuna yönelik projelendirilmesi konusunda, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı'na yapmış olduğu talep doğrultusunda bu tarihi yapı değerlendirilmiş ve tez çalışmasına başlanmıştır. Yerel ağızda yapı için bir isim kullanılmaması nedeniyle de bu tezin başlığı ''Diyarbakır Mehmet Uzun Evi Restorasyon Projesi'' olarak düşünülmüştür.

1.1 Çalışmanın Amacı

Geçmişi Roma dönemine kadar uzanan Diyarbakır Kenti; tarihi surları, anıtsal yapıları ve geleneksel evleriyle yüzyıllar boyu bölge için önemli bir odak noktası olmuştur. Tarihi kent dokusu 20. yüzyılın ortalarına kadar büyük ölçüde bozulmadan gelmekle beraber, bu tarihten sonra ciddi bir değişim sürecine girmiştir. Bu gelişim kentin tarihi dokusunun hızla tahrip olması şeklinde günümüze kadar süregelmiştir. Kentin büyük bir bölümünü meydana getiren geleneksel Diyarbakır konutlarının bir çoğunun da yıkılıp yerlerine yüksek katlı niteliksiz binalar yapıldığı, ayakta kalanların ise kullanım şeklinin değişmesi, yanlış uygulamalar ve bakımsızlık nedeniyle özgün mimari özelliklerinin yok olduğu görülmektedir.

Tez kapsamında ele alınan yapı, nispeten özgünlüğünü yitirmeden ve çok ciddi bir strüktürel sorunu olmadan günümüze kadar ulaşmış önemli bir sivil mimarlık örneğidir. Bu yapının tez konusu olarak çalışılmasındaki en büyük etken ise özgün

mimariyi yansıtması ve bu yapı için üretilecek çözüm ve kullanım önerilerinin benzer yapılara örnek teşkil edecek olmasıdır.

1.2 Çalışmanın Kapsam ve Yöntemi

Bu tez çalışması kapsamında öncelikle yapının yakın çevresinin ve tarihi Diyarbakır kentinin tarihsel gelişimi araştırılarak, yapının mimari dilinin ve kent ile ilişkisinin daha iyi çözümlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla Diyarbakır kenti ve geleneksel konut mimarisi ile ilgili yapılmış çeşitli araştırmalar ve yayınlar incelenmiştir. Geleneksel mimarinin ve tez konusu yapının gelişim sürecinin açıklığa kavuşması için ise eski belge ve fotoğraflara ulaşmak amacıyla İstanbul'da; Atatürk Kitaplığı'nda, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde ve Diyarbakır'de İl Halk Kütüphanesi, Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu arşivlerinde çalışılmıştır. Ayrıca Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi'nin arşivinden Diyarbakır kentinin 1933 tarihli hava fotoğrafı edinilmiş, tez konusu yapıya ait tapu kayıtları incelenmiş ve bölgenin sosyolojik gelişimi konusunda Diyarbakırlı ve Ermeni kökenli yazar sayın Mıgırdiç Margosyan ile görüşülmüştür. Böylelikle tez konusu yapı yakın çevresi ile beraber bir bütün olarak analiz edilebilmiştir.

Çalışmalar; yapının rölövesinin hazırlanmasıyla devam etmiştir. Üç haftalık bir sürede gerçekleştirilen saha çalışması sonucunda ortaya çıkan ölçümler daha sonra vektörel bigisayar programlarında gerçek ölçülerinde çizilmiştir. Bazı kapıların üzerinde bulunan alçı süslemeler de mulaj tekniğiyle birebir çizilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda yapının 1/200 vaziyet planı, 1/50 plan, kesit ve görünüşleri ve 1/20 sistem planları hazırlanmıştır. Elde edilen rölöve çizimleri üzerinden de yapıda kullanılan malzemeler, farklı dönem ekleri ve hasarlar çeşitli renk ve tarama teknikleri ile gösterilmiştir.

Bu aşamadan sonra yapının restitüsyon çalışması başlamıştır. Rölövede elde edilen veri ve bulgular sonucunda Mehmet Uzun Evi'nin komşu parsellerdeki yapılarla ilk yapıldığı dönemlerde bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Yapının özgün plan şemasının ve diğer yapılarla ilişkisinin çözümlenebilmesi için de bu yapıların plan krokileri çıkarılarak tez konusu yapıyla ilişkilendirilmeleri sağlanmıştır. Bu çalışma sonucunda Mehmet Uzun Evi'nin ilk başta görünenin aksine yaklaşık bir dönümlük bir parsel alanına oturan oldukça büyük bir zengin konağı olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu bağlantılar çözümlendikten sonra da Mehmet Uzun Evi'nin bugünkü mülkiyet sınırları içinde dönemsel analizleri yapılmıştır. Yapının günümüze ulaşmayan yapı elemanları için de analoji yöntemine başvurulmuştur. Benzer tipte geleneksel konutların plan kurguları ve yapı elemanları bu aşamada incelenerek yapının 1/50 ölçeğinde restitüsyon önerisi hazırlanmıştır.

Restorasyon projesi hazırlanırken, Diyarbakır Sur Belediyesi'nin bu yapının yeni kullanımı ile ilgili istekleri değerlendirilmiştir. Buradan yola çıkarak, yapının özgün plan şemasına sadık kalınarak uygulanacak yeni işlev için program hazırlanmıştır. Yapının mevcut hasarlarının ortadan kaldırılması için müdahale önerisi geliştirilmiştir. Günümüze ulaşamayan yapı elemanları için de restitüsyon çalışmasından da faydalanılarak günümüz koşullarında yapıya uygulanabilecek yapı detayları üretilmiştir.

2. DİYARBAKIR KENTİ

2.1 Konum ve Fiziksel Özellikler

Güneydoğu Anadolu'nun Gaziantep'ten sonra ikinci büyük kenti olan Diyarbakır ili Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta bölümünde bulunmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1981).

Şekil 2.1 : Türkiye siyasi haritasında Diyarbakır ilinin konumu.

Diyarbakır, 37° 30' ve 38° 43' kuzey enlemleriyle, 40° 37' ve 41° 20' doğu boylamları arasında yer alır. Yüz ölçümü 15.354 km²'dir. İl merkezinin denizden yüksekliği 650 m'dir (Yurt Ansiklopedisi, 1981).

Doğudan Siirt, Muş; güneyden Mardin, batıdan Urfa, Adıyaman, Malatya; kuzeyden Elazığ ve Bingöl illeriyle komşudur (Şekil 2.1). İl toprakları, doğudan Kuzey Dicle Havzasının doğu kesimi, kuzeyden Güneydoğu Toroslar'ın dış sıraları; batıdan Karacadağ volkanik kütlesi ve güneyden Mardin eşiği gibi doğal sınırlarla çevrilmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1981). Kentin fiziksel yapısının oluşmasında, Karacadağ'dan Dicle'ye kadar uzanan alanda, Dicle Vadisi'nden 100 metre yükseklikteki bir bazalt plato üzerinde kurulması ve doğusundan geçen Dicle nehrinin etkisi büyüktür (Beysanoglu, 1990). Yeryüzü şekilleri bakımından

Diyarbakır bölgesi genel olarak, dağlarla çevrili, ortası hafif çukurlaşmış bir görüntüdedir (Yurt Ansiklopedisi, 1981).

Sert bir kara ikliminin olduğu bölgede yarı kurak yayla iklimi hakimdir. İlde, yazlar çok sıcak kışlar ise Doğu Anadolu'ya göre daha ılık geçer. Diyarbakır havzasının kuzey yönünden kapalı olması, serin rüzgarların kente ulaşmasını engeller. Bu nedenle yazların en sıcak geçtiği illerden biri olan Diyarbakır'ın yıllık sıcaklık ortalaması 15.9 °C'dir. İlde, komşu il merkezlerinin çoğunun yıllık ortalamasından düşük olan ortalama yağış miktarı ise 495.9 mm'dir (Yurt Ansiklopedisi, 1981).

Diyarbakır geleneksel mimarisinin şekillenmesinde, bölgenin iklim özellikleri ve yapı malzemesi olarak doğal bazalt taşının kolaylıkla elde ediliyor olması önemli faktörlerdir.

2.2 Sosyal ve Demografik Yapı

Diyarbakır kenti bulunduğu coğrafyada, günümüze kadar bir çok farklı medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bölgede farklı dinlere, dillere ve kültürlere sahip insanlar yıllarca bir arada yaşamışlardır. Bu kültürel çeşitlilik kentin zenginliği olmuş, ortak bir paydada buluşarak kent kültürünü, yaşam şeklini ve mimariyi meydana getirmiştir. Günümüzde ise kentte, özellikle Ermeni, Rum ve Yahudi millet ve cemaatlerine mensup gayri müslim halkın, çeşitli sosyolojik ve politik nedenlerle neredeyse tamamen yok olduğu görülmektedir.

Kentin nüfus gelişimiyle ilgili kaynaklara bakıldığında, araştırmacıların 16. yüzyıldaki nüfus tespitinde tapu tahrir defterlerinden yararlandıkları, ancak 17. ve 18. yüzyıllardaki nüfus bilgileriyle ilgili herhangi bir inceleme olmadığı görülmüştür. 19. yüzyılın ilk yarısı da dahil olmak üzere bazı yabancı seyyahlardan edinilen bilgilerden başka bu dönemlerle ilgili herhangi bir kayda rastlanmadığı söylenmektedir (Yılmazçelik, 1995).

Tarihçilerin 1518 tarihli tapu tahrir defterlerinden yararlanarak yaptıkları tespitlere göre; bu dönemde kent nüfusunun %58'ni Müslümanlar'ın, %41'ni Hristiyanlar'ın ve %1'ni de Yahudiler'in oluşturduğu düşünülmektedir (İlhan, 1991). 1540-1568 tarihli tapu tahrir defterlerine göre ise 1518'de 14.586 olan kent nüfusunun 1540'da özellikle Hristiyanlar'daki yaklaşık 6000 kişilik artış ile 20.533'e, 1568'de ise hem

Müslümanlar'daki (4083 kişi), hem de Hristiyanlar'daki (8456 kişi) artış ile 33.407'ye ulaştığı görülmektedir (İlhan, 1991).

Tavernier, 1630 yılında kent nüfusunun 20.000'den fazla olduğunu söylemektedir. Mayıs 1766'da Diyarbakır'da bulunan C. Niebuhr ise bu tarihte nüfusun 16.000 olduğunu, 1757 yılında meydana gelen kıtlık nedeniyle kent nüfusunun azaldığını ileri sürmektedir (Yılmazçelik, 1995).

19. yüzyılda Diyarbakır'ı ziyaret eden gezginlerden İnciciyan kent nüfusunun; 1804 yılında 50.000, Buckingam 1815 yılında 50.000 ve A. Dupré ise 1819 yılında 56.000 olduğunu ileri sürmüşlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise J. Çernik kent nüfusunun 40.000 olduğunu söylemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısına ait nüfus bilgileri daha çok salnamelerde yer alan bilgilere dayanmaktadır. Bu kaynaklara göre de kesin olamamakla beraber kent nüfusunun bu dönemde 29.383, tüm Diyarbakır bölgesinin toplam nüfusunun ise 66.117 olduğu düşünülmektedir (Yılmazçelik, 1995).

19. yüzyılda Diyarbakır kent merkezinde başta İslamiyet olmak üzere, Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine inanan halkın; Türkler, Kürtler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler'den oluştuğu bilinmektedir. Bu gruplar kentte bazı mahalellerde ayrı, bazılarında ise bir arada yaşamışlardır. Bu dönemde nüfusun büyük bir bölümü Müslümanlardan oluşmakla beraber; Ermeni, Ermeni katoliği, Protestan, İsavi katoliği, Rum, Rum katoliği, Keldani, Süryani, Yakubi ve Nasturilerden oluşan Hristiyan grupları ve Yahudiler de kentte varlıklarını sürdürmüşlerdir (Yılmazçelik, 1995). Dini gruplar içerisinde Ermeni ve Süryanilerin sayılarının diğerlerine göre fazla olduğu düşünülmekle beraber, bu yüzyıldaki gayrimüslim halkın kesin sayısı bilinmemektedir. Yine de 1823-1848 yılları arasında Diyarbakır Merkez Sancağı'ndaki gayrimüslim cizye evraklarının dağılımına göre bu sayının 10.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Yılmazçelik, 1995).

Kente Cumhuriyet döneminde bakıldığında ise 1927 ilk nüfus sayımına göre kent nüfusunun 30.709 olduğu görülmektedir. Bu sayı 1935 yılında 34.462, 1940'da 42.555, 1950'de 45.053'e ve 1970'lerde 150.000'ne ulaşmıştır (İlhan, 1990). Türkiye İstatistik Kurumu'nun tespitlerine göre ise kent merkezinin nüfusu 1990'da 595.440 iken, 2000'de 817.692 olmuştur. Bu verilere göre kentin yıllık nüfus artışı %31.71 olarak belirlenmiştir. 2009 nüfus sayımına göre ise kent merkezi nüfusu 834.854

olarak belirlenmiştir (TİY, 2009). 1928-1945 yılları arasında sur dışına çıkarak hızlı kentleşme sürecine giren kentin özellikle 1950'lerden sonra nüfusundaki hızlı artış ortadır. Bu artışla beraber her ne kadar sur dışında ''yeni kent'' oluşmuş olsa da özellikle tarihi kent dokusunun bozulma süreci de ne yazık ki bu hızla doğru orantılı olmuştur. 19. yüzyılın başında kent için bahsedilen etnik ve dinsel çeşitlilik ise geriye sadece izlerini bırakmıştır.

2.3 Kentin Tarihsel Gelişimi

Dicle ile Fırat nehirlerinin ve kollarının hayat verdiği bölge, tarihte Mezopotamya/Elcezire olarak tanınır (Yediyıldız, 2008). Bu bölgenin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Diyarbakır Kenti; İran ile Anadolu'yu, Mezopotamya ile Kafkasya'yı birbirine bağlayan anayolların kesişme noktasındadır (Binoğul, 1991). Şehrin adı eski Asur Kaynaklarında Amidi; Yunan ve Latin kaynaklarında Amido veya Amida; Arap kaynakarında ise Amid olarak geçer. İslam'dan önce Arap kabilelerinin bölgeye yerleşmesinden sonra Amid'in adı Diyar-ı Bekr olmuştur. Osmanlılar zamanında ise şehre Amid, eyalete ise Diyarıbekir denilmiştir. 1867'de Diyarıbekir eyaleti vilayet olduktan sonra Amid adı yavaş yavaş kaybolmuştur. Cumhuriyet döneminde, 1937'de ise Diyarıbekir adı Diyarbakır'a dönüştürülmüştür (Yediyıldız, 2008).

Bölgede ilk olarak M.Ö. 3000'li yıllarda Subarrular'ın yaşadığı düşünülmektedir. Sümer-Akad kaynaklarından bu dönemde Mezopotamya'ya Subartu, burada yerleşmiş olan savaşçı askerlere de Subarru denildiği bilinmektedir. Diyarbakır'ı da içine alan Yukarı-Dicle bölgesinin ilk uygar medeniyeti Subarrular'dan Hurriler'dir. Uzun bir süre bölgede Hurriler adıyla hüküm süren boylar M.Ö.2000'li yıllarda Hurri ve Mitanni olarak ikiye bölünmüşlerdir. Hurri-Mitanni'lerden sonra bölgeye M.Ö. 1260-653 yıllarında Asurlular ve Urartular egemen olmuşlardır (Beysanoğlu, 1992).

Urartu'lardan sonra kent sırasıyla İskitler'in (M.Ö. 653-625), Medler'in (M.Ö. 625-550), Persler'in (M.Ö. 550-331), Büyük İskender'in (M.Ö. 331-323), Selevskovlar'ın (M.Ö. 323-140), Partlar'ın (M.Ö. 140-85), Büyük Tigran'ın (M.Ö. 85-69) ve Romalılar'ın (M.Ö. 69-M.S. 395) hakimiyetine girmiştir. M.S. 53-395 tarihleri arasında Diyarbakır Partlar-Romalılar, Sasanlılar-Romalılar arasında sık sık meydana gelen mücadelelerde sahip değiştirmiş ancak daha çok Roma egemenliğinde kalmıştır (Beysanoğlu, 1992).

Bölgede Roma-Bizans döneminden sonra sırasıyla; Müslüman Araplar (639-661), Emeviler (661-750), Abbasiler (750-869), Şeyhoğulları (869-930), Hamdaniler (930-984) ve Mervaniler (984-1085) hüküm sürmüşlerdir (Yurt Ansiklopedisi, 1981).

1040 Dandanakan Savaşı'yla Selçuklular'ın Orta Asya'da büyük bir güç olmasıyla, 1041-1044 yılları arasında Selçuklular'ın öncüleri sayılan Oğuz Boyları da Musul ve Diyarbakır üzerine akınları ile bu bölgede etkili olmaya başlamıştır. Bu süreç bölge hakimiyetinin Müslüman Araplar'dan Türkler'in eline geçişinin başlangıcı sayılabilir. İlerleyen yıllarda, 1071 Malazgirt zaferi ile Anadolu'daki yerini sağlamlaştıran Selçuklular, 1085 tarihinde Mervanoğulları'nın hakimiyetine son vererek Diyar-ı Bekr bölgesini ele geçirmişlerdir. 1092 yılında Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın ölümü ile bölge Suriye Selçukluları'nın eline geçmiştir (1093-1097). Bu dönemde Suriye Selçukluların'da baş gösteren saltanat mücadeleleri de bölgede iktidar boşluğu oluşmasına neden olmuş ve bu sırada ortaya çıkan Türkmen beyleri bölgeyi paylaşmışlardır. Böylelikle 12. yüzyılın başından itibaren Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ''Diyarbekir Türk Beylikleri Dönemi'' olarak nitelendirilen dönem başlamıştır (Yediyıldız, 2008). Beylikler döneminde bölgede kurulmuş beyliklerden bazıları; Mardin, Silvan, Hasankeyf ve Harput'ta Artukoğulları, Amid'de Yınaloğulları / İnaloğulları, Bitlis'te Demleçoğulları / Dilmaçoğulları, Siirt ve Erzen'de Toganaslan Ailesi, Ahlat-Van Yöresi'inde Sandakoğulları / Sundukoğulları, ve Ahlatşahlar'dır (Beysanoğlu, 1992).

Diyarbakır'da ilk kurulan Türk Beylikleri'nden İnaloğulları 1097-1142 yılları arasında bölgede etkin olmuşlardır. Daha sonra ise hakimiyet Nisanoğulları'na geçmiş ve 1183 yılında da Artukoğulları dönemi başlamıştır. Artukoğulları 1232'ye kadar bölgede hakimiyetini sürdürmüştür (Beysanoğlu, 1992).

Artukoğulları'ından sonra 1232 yılında, Diyarbakır'da Eyyübiler dönemi başlamıştır. 1240 yılına kadar devam eden bu hakimiyetten sonra 62 yıl boyunca Anadolu Selçuklular'ı bölgeyi yönetmiştir. 1302 tarihinden itibaren ise bölgeye Mardin Artuklular'ı egemen olmuş ve bu egemenlik 92 yıl sürmüştür (Beysanoğlu, 1992). 1394 yılında Diyarbakır, Timur tarafından ele geçirilmiştir. Bu gelişme, Timur'un yardımlarından ötürü kenti Akkoyunlular'a vermesi (1402) ile sonuçlanmış ve böylelikle bölgede Akkoyunluların hakimiyetinde yeni bir dönem başlamıştır (Yediyıldız, 2008).

Akkoyunlular, Diyarbakır'da yerleşmiş bir Türkmen boylar birliğidir (Yediyıldız, 2008). Bu dönemde Diyarbakır'a Kara-Amid veya Kara-Hamid denildiği bilinmektedir. Akkoyunlular'ın en ünlü padişahı Uzun Hasan'dır (1453-1478) ve bu dönem beyliğin en parlak dönemi olmuştur. Amid Akkoyunlular zamanında 1401-1469 yılları arasında başkent olmuştur. İlerleyen yıllarda Safeviler'in akınına uğrayan bölge 1507 tarihinden itibaren Şah İsmail'in egemenliği altına girmiştir ve 8 yıl süren Safevi yönetimin ardından bölge 15 Eylül 1515'de Osmanlılar'ın eline geçmiştir (Beysanoğlu, 1992).

Osmanlılar'dan önce Safeviler'in elinde bulunan Diyarbakır, bu devletin Osmanlı sınırındaki önemli kentlerinden biri olmuştur. Bu nedenle kentin alınması, doğu sınırları açısından ve özellikle İran'a karşı önemli bir güvence oluşturacağından, Osmanlı için bu dönem büyük önem taşımıştır. Bu süreçte bölgeyi ele geçirmek için harekatlar yapılmış ve Safeviler'e karşı yaklaşık bir yıl süren kuşatma sonucunda kent Osmanlılar'ın eline geçmiştir. İlk olarak 4 Kasım 1515'de Bıyıklı Mehmet Paşa, Diyarbakır Beylerbeyliği'ne getirilmiş ancak bölgedeki hakimiyeti tam olarak ele geçirmek isteyen Osmanlılar'la Safeviler arasında iki yıl daha mücadele devam etmiştir. Böylece Diyarbakır'ın yanı sıra Hısn-ı Keyfa, Ergani, Ruha, Mardin, Siirt gibi Güneydoğu Anadolu'nun önemli şehir ve kaleleri de Osmanlı hakimiyetine geçmiştir (Yılmazçelik, 1995).

Yaklaşık 400 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalmış olan kentin 16. yüzyılda Osmanlı yönetiminde parlak bir dönem yaşadığı bilinmektedir (Beysanoğlu, 1992). 17. ve 18. yüzyıllarda Diyarbakır tarihiyle ilgili ise çok fazla bilgi yoktur (Yılmazçelik, 1995). Ancak 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılda tüm Anadolu'yu etkisi altına alan Celali isyanları sırasında Diyarbakır da büyük tahribat görmüştür (Yılmazçelik, 1995). Bu gelişmelerle beraber bozulan ekonomik durumun ortaya çıkardığı meselelerle beraber, 17. yüzyılın ikinci yarısında bölgede asayişin oldukça bozulduğu bilinmektedir. 19. yüzyıla gelinceye kadar geçen süreçte ise Diyarbakır ilk dönemlerindeki kadar olmasa da yine Osmanlı açısından önemli bir merkez olma özelliğini sürdürmüştür (Yılmazçelik, 1995).

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla Diyarbakır kenti de yeni bir döneme girmiştir. Cumhuriyet dönemi, başlangıcından günümüze kadar kentin fiziksel yapısının değişimi açısından da ayrıca önemlidir.

2.4 Kent Dokusunun Gelişimi

Geçmişi M.Ö. 2000'li yıllara dayanan Diyarbakır kenti günümüze kadar yaklaşık 4000 yıl boyunca bir çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tüm bu geçmişe bakıldığında kentin temelde, kurulduğu bölgede savunma amaçlı olarak inşa edilmiş olan kent surlarının içinde bir evrim geçirdiğini söylemek yanlış olmaz. Bölgeye ve kente hakim olmuş her topluluk beraberinde yeni yaşam şekillerini ve kültürlerini bu kent surlarının içine çekmiş ve kent dokusu hiç kesintiye uğramadan günümüze kadar gelişimini sürdürmüştür. Bu süreç halen daha devam etmektedir ve farklı kültürlerin birbirinden etkileşimiyle, çok kültürlü bir kent dokusu ortaya çıkmaktadır. Bugün kente bakıldığında, son yüzyılda geçirmiş olduğu bir çok olumsuz gelişmeye rağmen, binlerce yıl öncesinde kurulmuş kentin fiziksel izlerini takip etmek mümkündür. Bu da kentin her bir döneminin ayrı ayrı titizlikle incelenmesi ve bu kültür izlerinin takip edilmesi konusunu çok önemli kılmaktadır. Günümüzde yapılan en büyük hatalardan biri, ‘‘Kültür Varlığı’’ kabulünün sınırlarının çok daraltıralak ele alınıyor olmasıdır. Bir çok anıtsal yapı tek başlarına değerlendirilmekte, kent tarihi açısından önemleri ve çevreyle ilişkileri gözardı edilmektedir. Kent dokusunun büyük bir kısmını meydana getiren sivil mimarlık yapıları için ise durum çok daha vahimdir. Bu yaklaşımla beraber özellikle tarihi kentlerin bir çoğu ve benzer şekilde Diyarbakır tarihi Sur içi bölgesi de ne yazık ki niteliksiz ve çarpık kentleşme sorunu ile karşı karşıya kalmıştır

Tez kapsamında çalışılan sivil mimarlık yapısının da, kent içindeki yerinin, ve tarihsel geçmişinin anlaşılabilmesi için öncelikle kent tarihi ve kent dokusunun gelişimi araştırılmıştır. Böylelikle Diyarbakır tarihi kentindeki organik yapılaşmanın ve yapılaşmanın en temel birimi olan konut yapısının gelişimi irdelenmiştir. Ayrıca bu araştırma kentin kozmopolit yapısının nasıl şekillendiğinin ve mimariye nasıl etki ettiğinin anlaşılması açısından da önemlidir.

2.4.1 İslam dönemi öncesi

Bu bölgede tespit edilebilen ilk yerleşme M.Ö. 7250-6750 yıllarına tarihlenen Çayönü tepesinde kurulmuştur (Binoğul, 1991). Yukarı Mezopotamya'nın en eski kentlerinden biri olan Diyarbakır'ın ise ne zaman kurulduğu tam olarak tespit edilememiştir (Parla, 2004). Bununla birlikte kentin doğusundaki ‘‘Fis Kayası’’ adlı sarp kayalığın ‘‘İç Kale’’ kesiminin, ilk yerleşim merkezi olduğu kabul edilmektedir

(Yılmazçelik, 1995). İç Kale'nin bulunduğu yerde yapılmış olan ilk kalenin de Hurriler tarafından yapıldığı düşünülmektedir (Değertekin, 2001). Daha sonra ise kentin Romalılar zamanında surlarla çevrilip sağlam bir kale haline getirildiği ve Diyarbakır kentinin de İç Kale merkez olmak üzere bu dönemde inşa edilen surların içinde geliştiği düşünülmektedir (Yılmazçelik, 1995).

Kent, Roma döneminde Mezopotamya'nın baş kenti haline gelmiştir ve Roma dönemi kentin fiziksel gelişimi açısından da önemli bir dönemi temsil etmektedir. Bu gelişmelerden en önemlisi M.S. 349 senesinde Roma imparatoru Konstantius döneminde şehrin etrafının surlarla çevrilmesi olmuştur. Bu dönemde inşa edilen sur, şimdiki surun doğu, yani Mardin Kapısı'ndan Yenikapı'ya ve buradan Dağ Kapısı'na kadar uzanan kısımdır. Kalenin batı surları yaklaşık olarak bugünkü Gazi Caddesi'nin yerine rastlamaktadır. Bu yeni surlarla kent genişletildiğinde, ilk kale, ''İç Kale'' durumuna gelmiştir (Beysanoğlu, 1990).

M.S. 363 yılında Romalılar'ın Sasanlılar'la yapılmış olan bir antlaşma sonucunda Nisibis (Nusaybin) ve bazı kaleler Sasanlılar'a bırakılmıştır. Bunun üzerine ateşe tapan İranlılar idaresinde yaşamak istemeyen yaklaşık 40.000 Nisibisli Hristiyan Diyarbakır'a göç etmişlerdir. Halk geldiklerinde kalenin batı kesimindeki düzlükte iskan edilmişlerdir. Bu gelişmenin sonrasında ise M.S. 367-375 yılları arasında şehrin batı surları yıktırılarak, bugünkü Dağ Kapısı'ndan Urfa Kapısı'na ve buradan da Mardin Kapısı'na giden sur kısmı da inşa edilerek kale genişletilmiş ve Nisibis halkı da içeri alınmıştır (Beysanoğlu, 1990).

Ancak kent açısından önemli gelişmelerin yaşandığı Roma dönemine ilişkin ne yazık ki sınırlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Bunlardan biri Petersburg Akademisi Kaiserlichen Müzesi'nde bulunan ve M.S. 222-235 yıllan arasına tarihlenen "Amida" yazılı sikke ve M.S. 359 yılında kentte yaşayan Ammianus Marcellinus'un anlattıklarıdır. Romalı asker Ammianus Marcellinus 359 yılı öncesinde "Amida" adıyla anılan bu kentin çok küçük olduğunu, Konstantius'un henüz sezarken güçlü duvar ve kulelerle çevrelediği kente kendi adını verdiğini ve komşularının sığınabilmesi için kent dışında duvarlarla çevrili Antoninupolis adında bir başka kent daha inşa ettirdiğini anlatmaktadır. 20. yüzyılın başında kentte kapsamlı bir araştırma yapmış olan Albert Gabriel, Ammianus Marcellinus'un metnine ve sur duvarlarında yaptığı tespitlere dayanarak bu döneme ilişkin kentin restitüsyonunu yapmıştır (Şekil 2.2). Gabriel, bu çalışmasıyla surla çevrili olduğu bilinen Hurri kentinin, ilk

olarak M.S. 330 yılı civarında büyütüldüğünü, 363 yılından sonra ise, daha büyük bir alanı kaplayacak şekilde yeniden surla çevrelenerek kentin, bugünkü sur duvarları içerisine alındığını ileri sürmektedir (Parla, 2005).

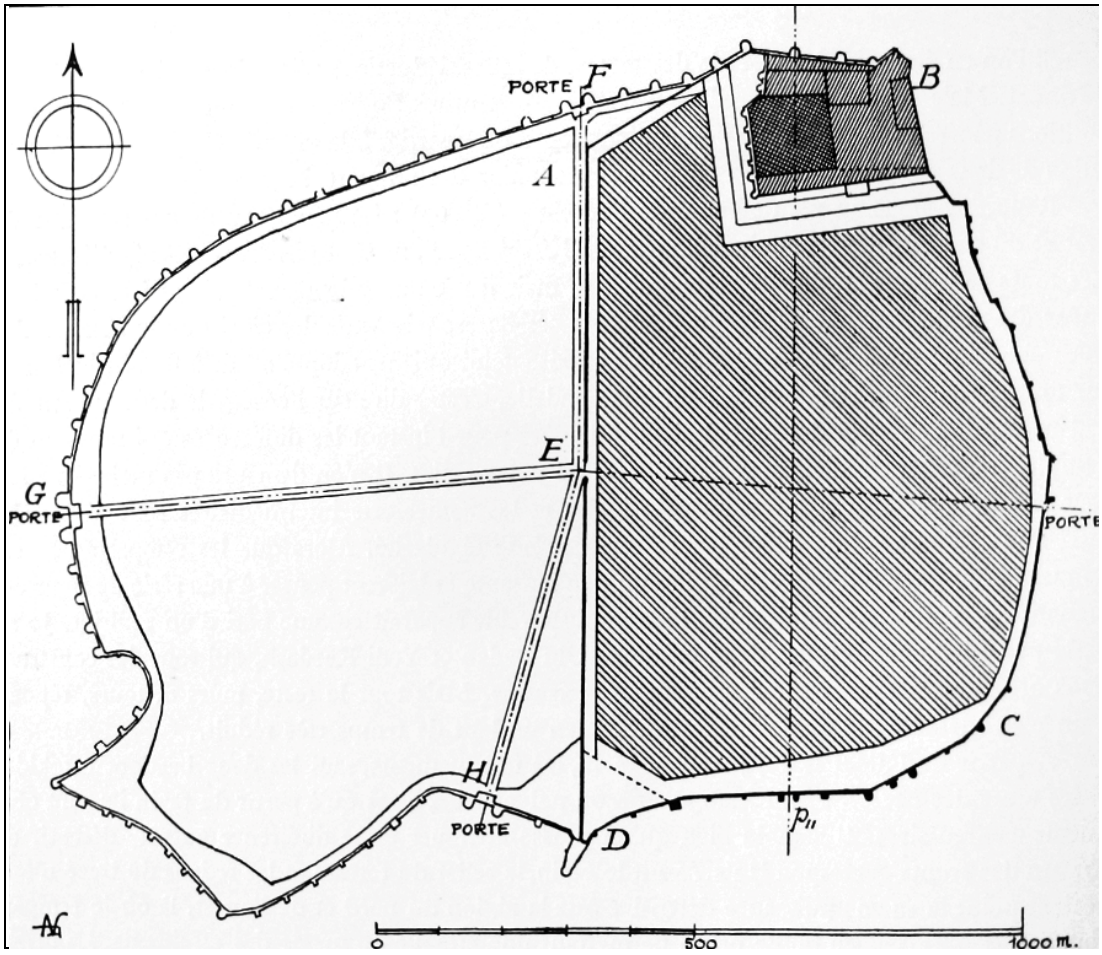

Şekil 2.2 : Surların yapım devirlerini gösteren kent planı (Gabriel, 1940).

Bölgede Romalılar'dan sonra M.S. 395-639 yılları arasında Bizanslılar hüküm sürmüşlerdir. Roma İmparatoru I. Teodosios 395 yılında öldüğünde, imparatorluk iki oğlu arasında bölüşülmüş ve büyük oğlu Arkadios merkezi Byzantion olmak üzere Doğu Roma İmparatorlu'nun yönetimini üstlenmiştir. Bizans hakimiyetindeki Diyarbakır'a genel olarak bakıldığında bu dönemin savaşlarla geçtiği görülmektedir. Kentin Bizans yönetimindeki ilk dönemlerinde Ak-Hunlar kente akın etmişlerdir. Amid Kalesi'ne girmeyi başarabilen Hunlar'ın bu dönemde kaleyi yıktıkları ve kente büyük zarar verdiği bilinmektedir. Ak-Hunlar'ın yağmasından sonra ise yedi yıl süren Bizans-Sasanlı savaşları başlamıştır. Bu süreç her iki devleti de iyice güçsüz düşürerek İslam ordularının bölgede etkinliğinin artmasına zemin hazırlamıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1981). Ayrıca bu dönemde ciddi tahribata uğrayan kentteki yapıların ve surların da onarıldıkları bilinmektedir (Parla, 2004).

2.4.2 İslam dönemi

Müslüman Araplar; hem Bizans'ın hem de Sasaniler'in bölgede devam eden savaşlar nedeniyle zayıflamasından ve ortaya çıkan iktidar boşluğundan faydalanarak Halife Ömer zamanında M.S. 638 tarihinde kenti fethetmişlerdir. Fetih sırasında kentteki kiliselerin yıkılmamasını ancak yenilerinin de yapılmayacağını hükmeden bir anlaşma yapıldığı bilinmektedir (Parla, 2004). Arapların kente ilk geldiği yıllarda Hasanpaşa Hanı'nın karşısında eski belediye binasının bitişiğinde Sa'saa Camisi'ni yaptırdıkları ancak bu caminin 1924'de yıkılarak yerine park yapıldığı bilinmektedir (Parla, 2004). Ayrıca Araplar bu dönemde Heraklius'un 629 yılında inşa ettirdiği ana kilisenin üçte birini cami olarak kullanmışlardır. Camiye dönüştürülen kilisenin, Ulu Cami'nin yerinde olduğu bilinen Mar-Toma kilisesi olduğu yönünde görüşler olmakla beraber, bu kilisenin Meryem adlı kent yöneticisi hanımın inşa ettirdiği kilise olma ihtimali de tarihçiler tarafından düşünülmektedir (Parla, 2004).

Bu gelişmelerin ardından çeşitli Arap kabileleri hem kente hem de kırsal alana yerleşmeye başlamışlardır. 661'de Emeviler'in, 750'de Abbasilerin eline geçen Diyarbakır bölgesi, bu dönemlerde atanan valilerce yönetilmiştir. Abbasiler dönemimde Bizanslılar, Diyarbakır'a bir çok kez saldırılarda bulunmuşlarsa da şehri kuşatamamışlardır (Yediyıldız, 2008). Bizans döneminin birbirinden ayrılmış iki büyük bölümlü ve iç kaleli kenti Arapların Diyarbakır'ı ele geçirdikleri 638 yılından uzunca bir süre sonra da iki ana yola bağlı dokusunu korumuştur (Parla, 2004). Bugün Suriçi'ni kuzey-güney, doğu-batı yönünde keserek merkezde birleşen iki yol aksının Hellenistik kökenli Roma kent planından bazı ufak değişikliklerle günümüze ulaştığı bilinmektedir (Yıldırım, 2002).

İlerleyen yıllarda Bekri Araplarından Şeyhbaniler, diğer adıyla Şeyhoğulları bölgede merkezi Amid olan ve 30 yıl süren bir emirlik kurmuşlardır (M.S. 869-899). Böylelikle ‘‘Biladu Bekr’’ veya ‘‘Diyar-ı Bekr’’ adıyla ayrı bir birim, ayrı bir vilayet olmuştur. Merkezi Amid olan bu vilayetin diğer kısımları ise; Meyyafarikin, Erzen, Mardin, Hısnıkeyfa ve Siirt'dir (Yediyıldız, 2008).

El-cezire bölgesine yerleşen Arap kabilelerinden bir diğeri de Tağlib bin Vail'in boylarından Hamdaniler'dir. 930-984 yılları arasında bu aile Diyarıbekir'de Abbasilerin valisi olarak yönetimi üstlenmişlerdir (Yediyıldız, 2008).

945 yılında Büveyhiler, Abbasiler'in başkenti Bağdad'ı ele geçirmişlerdir ve Abbasi halifeleri bu süreçte 110 yıl Büveyhi vesayeti altında kalmışlardır. Böylelikle bu dönemde Diyarıbekir ve bölgesi de 978'de Büveyhiler'in eline geçmiştir. 984 yılında ise Humeydiye kabilesi tarafından işgale uğrayan kentte 990 tarihinde yaklaşık bir asır süren Mervanoğulları dönemi başlar. (990-1085) Bu dönemde kent hatip, şair ve din alimleriyle bir kültür merkezi haline gelmiştir. Bölgede 9. yüzyıldan itibaren Hanbeli ve Maliki, Mervaniler devrinde Şafii, Selçuklu hakimiyetinden itibaren ise Hanefi mezheplerinin kabul edildiği ve 1194'de Mesudiye Medresesi'nde dört mezhepte ders verildiği bilinmektedir (Yediyıldız, 2008). 1045-1051 yılları arasında kenti gezen Nasr-ı Hüsrev; Diyarbakır'ın bu dönemde dıştakinin daha alçak, içtekinin daha yüksek tutulduğu birbirine paralel çift surla çevrili olduğunu, kentin dört yanında dört cihetine açılmış dört kapısının bulunduğunu ve tüm kapıların demirden olduğunu, bu kapıların doğudakine Dicle Kapısı (Yeni Kapı), batıdakine Rum Kapısı (Urfa Kapı), kuzeydekine Ermen Kapısı (Dağ Kapı), güneydekine Tell Kapısı (Mardin Kapı) denildiğini, kubbelerle örtülü iki yüz sütunlu bir Ulu Cami ile bu caminin yakınında çok özenilerek taştan yapılmış bir kilisenin bulunduğunu ve kentin ortasında bulunan beş değirmen çevirecek güçteki kaynak suyu ile bahçelerin sulandığını anlatmaktadır (Parla, 2004)[1]. Nasr-ı Hüsrev'in bu dönemde anlattığı Ulu Cami'nin sütunlarının, kemerlerinin ve kubbelerinin 1115'de çıkan bir yangın sonucunda yıkıldığı, Cami'nin yeniden yapımına 1117-1118 yıllarında yeniden başlandığı bilinmektedir. Mervanlılar döneminden günümüze kalan yapılar yapım yılı 1056 olan bir mescit ile Dicle Köprüsü'dür. Surlardaki burçlar üzerinde de Mervaniler'e ait kitabeler bulunmaktadır (Yıldırım, 2002).

Bölge 1085 yılından 1093 yılına kadar Selçuklular'ın hakimiyetinde kalmıştır. Bu dönemde Selçuklular'ın kent yönetimini atadıkları valiler ile kontrol ettikleri bilinmektedir.Selçuklular yönetimleri süresince, surlarda onarımlar ve yeni burçlar yaptırmışlardır. Kente atanan valilerin isimleri de burçlarda yer alan kitabelerde yazılıdır. Ayrıca Ulu Cami'nin batı cepphesindeki 1091-1092 tarihli kitabe Cami'nin bu kısmının Selçuklular döneminde yapıldığını göstermektedir (Parla, 2004).
Selçuklular'dan sonra çok kısa süren (1093-1097) Suriye Selçukluları dönemi dört yıl kadar sürmüştür. Ardından ise bölgede Türk Beylikleri dönemi başlamış ve

[1] Orjinal kaynak: Nasır-ı Hüsrev, *Sefername* Çev. Abdulvahab Terzi, İstanbul 1985 s.12-14

sırasıyla İnaloğulları (1097-1142), Nisanoğulları (1142-1183) ve Artukoğulları (1183-1232) dönemi yaşanmıştır (Beysanoğlu, 1992).

Nisanoğulları döneminde 638 yılında camiye çevrilen bir kilisenin yerine Kale Cami yaptırıldığı bilinmektedir (Parla, 2004). Artuklular döneminde ise iç kale ve kent surlarının sağlamlaştırma çalışmaları yoğunlaşmıştır. Yedi Kardeş burçları (1208-1209) Artuklular zamanından kalmadır. Yine bu dönemde 1193-1194 yıllarında Ulu Cami'nin avlusunun kuzeydoğu köşesine Mesudiye Medresesi inşa edilmişitir. Ulu Cami'nin batısına inşa edilmiş olan Zinciriye Medresesi de 12. yüzyılın sonuna, Artuklu dönemine tarihlenmektedir. 12. yüzyılın sonu ya da 13. yüzyılın başında yapılmış olabileceği ileri sürülen Nebii Cami'ne batısından bitişik olarak inşa edilmiş olan ancak günümüze ulaşmayan Seyfüddin Medresesi de bu dönemin eserlerindendir (Parla, 2004). İç kaledeki Artuklu Sarayı, Artuklu hükümdarı Salih Nureddin Mahmut döneminden kalmadır. Malabadi Köprüsü ve kent dışında bulunan Devegeçidi Köprüsü de Artuklular zamanında inşa edilmiştir (Yıldırım, 2002). 1232'ye kadar bölgede hakimiyetini sürdürmüş olan Artukoğulları döneminde Diyarbakır'da yine bir çok yapı yapılmış, kentte bu yeni donanımlarla beraber kültür ve sanat faaliyetleri üst seviyelere çıkmıştır (Beysanoğlu, 1992).

Artuklular'dan sonra kenti ele geçiren Eyyübiler'in (1232-1240), ilk olarak kentin dış surlarını yıktırarak taşlarını içteki surların güçlendirilmesinde kullandığı bilinmektedir.Bu dönemde kentte Anadolu Selçukluları'nın kuşatmaları ile karşı karşıya kalınmış, bu nedenle de surlarda onarımlar yapılmıştır (Parla, 2004).

1240 yılında kenti ele geçiren Anadolu Selçuklular'ı 37 yıl egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Bu dönemde kent kapılarında halktan alınan ticaret vergisi kaldırılmıştır. Ayrıca, günümüze ulaşmamış, Nebi Cami'nin yanında başka bir caminin Şafii Cemaati için Anadolu Selçuklular'ı döneminde yaptırıldığı düşünülmektedir (Parla,2004).

1277-1298 tarihleri arasında bölge İlhanlılar'ın hakimiyetine geçmiştir. Bu dönemde kente Araplar ve Türkmenler baskınlar düzenlemişler ve kenti yakıp, yıkarak yağmalamışlardır. Bu süreçte kentte yangınların bir ay kadar uzun bir süre devam ettiği bilinmektedir (Parla, 2004).

İlhanlılar'dan sonra 1298'den 1393 yılına kadar Mardin Artuklulular'ı bölgeyi kontrol altına almışlardır. Bu dönemle ilgili kente dair çok fazla bilgi olmamakla birlikte, kente yapılan saldırılar sonucunda 1317 yılında Meryem Ana Kilisesi'nin yaktırıldığı bilinmektedir. Ayrıca 1318 yılında kentte çekirge saldırısı gerçekleşmiş,

ardındanda da veba salgının baş göstermesi ile beraber bir çok insan hayatını kaybetmiş ve bir çoğu da kenti terketmiştir. Kent bu gelişmeler sonucunda ekonomik açıdan oldukça zor bir dönem geçirmiştir. Bu dönemin sonunda, Timur kentin bu zayıflığından faydalanarak Diyarbakır'ı ele geçirmiştir. Bununla beraber askerlerine surları ve evleri yıkmalarını emreden Timur 10 yıl süren hakimiyeti süresince (1394-1404), kente ciddi zararlar vermiştir (Parla, 2004).

1404 yılında ise kentte Akkoyunlular dönemi başlamıştır. Akkoyunlular döneminde kentin kapılarına yakın ve merkezden uzak bir çok cami ve mescid inşa edilmiştir. Kentin tekke ve zaviyerle tanışması bu döneme rastalamaktadır. Yerleşim dokusunun, bu dönemde bir yandan kent merkezi etrafında gelişirken, diğer yandan sur duvarlarına yakın bölgelerde artış gösterdiği bilinmektedir. Kent bu dönemde merkezden dışa ve dıştan merkeze doğru karşılıklı iki odaktan sürdürülen yapı inşaatlarıyla iskan edilmiştir. Bu süreçte Tacettin Mescidi ve Mirza Hamamı ticaret bölgesine inşa edilmişlerdir ve merkeze en yakın iki yapı olarak dikkat çekmektedirler. Ayrıca bu dönemde kentin tüm bölgelerine cami, mescit, tekke, zaviye ve hamam yapılarının inşa edildiği bilinmektedir. Bu yapılar etrafında gelişen mahallelerle birlikte kentin fiziki dokusunda olduğu kadar sosyal dokusunda da farklılaşma meydana gelmiş olması muhtemeldir. Akkoyunlu döneminde kent dokusunu oluşturan sivil yapıların erken dönemleri ile ilgili fazla veri olmamakla beraber, avlulu ve eyvanlı konutların bu dönemde var oldukları düşünülmektedir (Parla, 2004).

Akkoyunlular'dan sonra 1508 ile 1515'e kadar, kente Safevi devleti hakim olmuştur. Bu dönemde kentte her hangi bir yapı inşa edilip edilmediği bilinmemektedir. 1515 yılından itibaren de bölge Osmanlılar'ın eline geçmiştir.

2.4.3 Osmanlı dönemi

Diyarbakır Eyaleti, Osmanlı'nın idari teşkilatı içerisinde beşinci eyalet olarak oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Kanuni döneminde Diyarbakır'ın İran'a karşı yapılan seferlerde merkez üssü olarak kullanıldığı bilinmektedir (Yılmazçelik, 1995). 16. yüzyılda Diyarbakır, Osmanlı yönetiminde parlak bir dönem yaşamıştır. Ayrıca bir yıldan uzunca bir süre işgal edilen ve tahrip olan kentin bu dönemde büyük ölçüde yenilendiği bilinmektedir (Beysanoğlu, 1992).

17. ve 18. yüzyıllarda Diyarbakır tarihiyle ilgili ise çok fazla bilgi yoktur Ancak 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılda tüm Anadolu'yu etkisi altına alan Celali isyanları sırasında Diyarbakır da büyük tahribat görmüştür Bu gelişmelerle beraber bozulan ekonomik durumun ortaya çıkardığı meselelerle beraber, 17. yüzyılın ikinci yarısında bölgede asayişin oldukça bozulduğu bilinmektedir (Yılmazçelik, 1995).

19. yüzyıla gelinceye kadar geçen süreçte, Diyarbakır ilk dönemlerindeki kadar olmasa da yine Osmanlı açısından önemli bir merkez olma özelliğini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti döneminde kente tayin edilen valiler burada pek çok dini ve sosyal yapılar inşa ettirmişlerdir. Diyarbakır, Osmanlı döneminde aynı zamanda kültür bakımından da önemli bir merkez olmuştur (Yılmazçelik, 1995).

Diyarbakır'da yaklaşık 400 yıl süren Osmanlı döneminde kentte bir çok yapı inşa edilmiştir. Aziz Efendi Camisi (1591-1620), Paşa Camisi (1691, Hanzade Camisi (Yapım yılı belli değildir.), Kadı Camisi (1533-1543), Kara Cami (16. yüzyıl), Fatih Paşa Cami (1516-1520), Hüsrev Paşa Cami (1521-1528), Ali Paşa Cami (1534-1537), İskender Paşa Cami (1551), Behram Paşa Cami (1564), Melek Ahmet Paşa Camisi (1587-1591), Nasuh Paşa Cami (1606-1611), Arap Şeyh Camisi (1644-1650), Ali Paşa Camisi (1769-1970), Kurt İsmail Paşa Camisi (1869-1875), Kavvas-ı Sağır Mescidi (16 yüzyıl), Namazgah (1859-1860), Ali Paşa Medresesi (1543-1537), Muslihiddin Lari Medresesi (16. yüzyıl ortaları), Fatih Paşa Türbesi (1522), İskender Paşa Türbesi (1565), Özdemiroğlu Osman Paşa Türbesi (1571-1575), Sahabeler Türbesi (1631-1633), Nebi Cami Türbesi(1718), Deliller/Hüsrev Paşa Hanı (1527), Hasan Paşa Hanı (1575), Çifte Han (16. yüzyıl), Yeni Han (1788-1789), 1894 ve 1914 yangınlarında yok olmuş Diyarbakır Bedesteni, günümüze ulaşmamış bir çok hamam ve çeşme bu dönemin başlıca yapıtlarıdır (Sözen, 1971). Bu müslüman yapılarının dışında Osmanlı döneminde kentte kiliseler de inşa edilmiştir. Ermeni Katolik Kilisesi (16-17. yüzyıl), Surp Giragos Kilisesi (16. yüzyıl), Surp Sargis Kilisesi(16. yüzyıl), Mar Petyun Keldani Katolik Kilisesi (17. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir.), ve Süryani Protestan Kilisesi'nin de bu dönemde inşa edildiği bilinmektedir (Korkmaz 2006). Tüm bu yapılara ve bunların kent içindeki dağılımlarına bakıldığında, kentte Akkoyunlular döneminde başlayan ve anıtsal yapı çevresinde gelişen mahallelerin bu dönemde de gelişmeye devam ettiği görülmektedir. Bu yapılaşma süreci; sosyal dokunun ve konut dokusunun fiziksel gelişimininin başlıca belirleyicilerinden biri olmuştur. Birbirinden ayrılmış

müslüman ve gayrimüslim mahallelerinin oluşumu da bu yapılaşma sürecinin bir sonucu olarak görülebilir.

2.4.4 Cumhuriyet dönemi

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Diyarbakır kenti de yeni bir döneme girmiştir. Diyarbakır, Cumhuriyet döneminin yönetsel açıdan yeniden yapılanma sürecinde bir il merkezi olarak tekrar bölgesel önem kazanmıştır. Bu süreç Birinci Genel Müfettişliğin 1928 yılında kentte kurulmasıyla başlar. Bu kuruluşun bölgesel bir yetki ve sorumluluk alanının olması merkezi yönetim örgütlerinin kentte yerleşmelerini sağlamıştır. Bununla beraber bölgenin korunma ihtiyacı kentin önemli bir askeri üst niteliği kazanmasına neden olmuştur ve bu dönemde kentte bir kolordu ve havva üssü kurulmuştur. Tüm bu yapılanmanın sur içinde karşılanabilmesinin mümkün olmaması nedeniyle kentin, ilerleyen yıllarda sur dışında gelişmeye başladığı görülmektedir. (Arslan, 1991).

1928 yılında Genel Müfettişlik kurulduğunda sur dışındaki tek yerleşme 1868-1875 yılları arasında yapılmış kolorduya ait kışlalar, orduya ait yönetim binaları ile bir cami ve hastaneden ibarettir. Dönemin valisi Kurt İsmail Paşa tarafından yaptırılan bu yerleşme Cumhuriyet dönemi öncesinde Diyarbakır'da sur dışına çıkışın ilk hareketi olarak kabul edilmektedir. Cumhuriyet'le beraber ise hızlı bir şekilde artış gösteren yapılanmayla kentte memur ve asker nüfusunda eskiye göre ciddi bir artış olmuştur. Bu dönemde artan nüfusla konut ihtiyacının da arttığı bilinmektedir. Ortaya çıkan konut sıkıntısının ise yine bu süreçte geleneksel sur içi evlerinin odaları ayrı ayrı kiralanarak karşılanmaya çalışıldığı bilinmektedir. (Arslan, 1991).

1930 yılında Yeni Belediyeler yasasının çıkarılmasıyla Türkiye'de başlıca yönetsel merkezlerde ve büyük kentlerde imar hareketleri hız kazanmıştır. Bu gelişme Diyarbakır kentinin gelişimi açısından bir diğer önemli dönüm noktası olmuştur. Dokudaki farklılaşma ilk olarak 1925'lerden itibaren ulaşım sistemlerindeki değişimlerle başlamıştır. Yaya ve at arabası ulaşımının yerini motorlu araçların alması kentin dar yollarının yetersiz kalmasına neden olmuş ve bu yüzden Cumhuriyet'in ilk yıllarında, çok eskiden beri var olan kentin iki ana aksı üzerinde genişletmeler yapılmıştır. Günümüzde de işlevini sürdüren Gazi Caddesi ve Melik Ahmet Cadddesi bu dönemde genişletilen yollardır. Açılan geniş bulvarlar, yüksek

yapılanmayı da beraberinde getirmiş ve geleneksel kent dokusuyla örtüşmeyen bir mimarinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Binan, 1991).

Tüm bu gelişmelerle beraber 1945'lere kadar nüfusu 40000'lerde olan kentte, tüm konut ihtiyacı sur içinde sağlanabilmiştir (Arslan, 1991). Hatta 1940'lara kadar şehrin hala endüstri öncesi kenti görünümünü koruduğu söylenebilir (Can, 1991). 1939 tarihli Diyabakır hava fotoğrafı (Şekil 2.3) ve yine bu tarihlerde Albert Gabriel'in hazırlamış olduğu kent planı (Şekil 2.4), tarihi kentin bu bahsedilen fiziksel durumunu ortaya koymaktadır.

1950'lere gelindiğinde ise kent için toplumsal ve ekonomik açıdan farklılaşan yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde kentin zengin tüccar ve esnaf kesimi sur dışına çıkmaya başlamıştır. Bununla beraber sur içindeki geleneksel konutlar da el değiştirme sürecine girmiştir (Arslan, 1991). Sur dışında gelişmenin başlamış olması tarihi kent dokusunun daha az yıkıma uğramasını sağlamıştır. Ancak bu sur dışı gelişim de askeri bölgeler, havaalanı, doğal engeller gibi sınırlara dayanınca tekrar sur içinde yapılaşma yönünde baskılar artmıştır. Böylelikle sur içindeki yapılar ki bunların çoğu geleneksel konutlardır, yıkılarak yerlerine çok katlı ve tarihi dokuya uyumsuz yapılar yapılmaya başlanmıştır (Can, 1991).

1960'lardan sonra ise kentte nüfus patlamaları yaşanmıştır. Bu hızlı kentleşmenin kaynağı özellikle kırsal kesimdeki feodal yapının çözülme mekanizmalarının hız kazanmasıdır. Kırsaldan kentte göçen insanlar bu dönemde kentin zeginleri sur dışındaki yeni yerleşim alanlarına gittikleri için tarihi sur içi bölgesine yerleşmişlerdir. 1980'lere kadar sadece sur içi bölgesinin aldığı göç 100.000 dolaylarındadır. Tarihi kent dokusunun ve geleneksel konutların fiziksel olarak bozulmaya başlamasının başlıca nedenlerinden biri bu göç dalgasıdır. Bu fiziksel bozulma sadece geleneksel evlerin bölünmesi ile sınırlı da değildir. Tek ya da iki katlı olan evlere kat ilaveleriyle, bu evlerin avlularına inşaa edilen niteliksiz yeni yapılarla beraber yapı yoğunluğunda ve yüksekliğinde de artış vardır. Sınırlı sur içi nüfusunun kontrolsüz bir şekilde artmış olması büyük bir alt yapı sorununu da beraberinde getirmiştir (Arslan, 1991).

Şekil 2.3 : 1939 Diyarbakır hava fotoğrafı (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi).

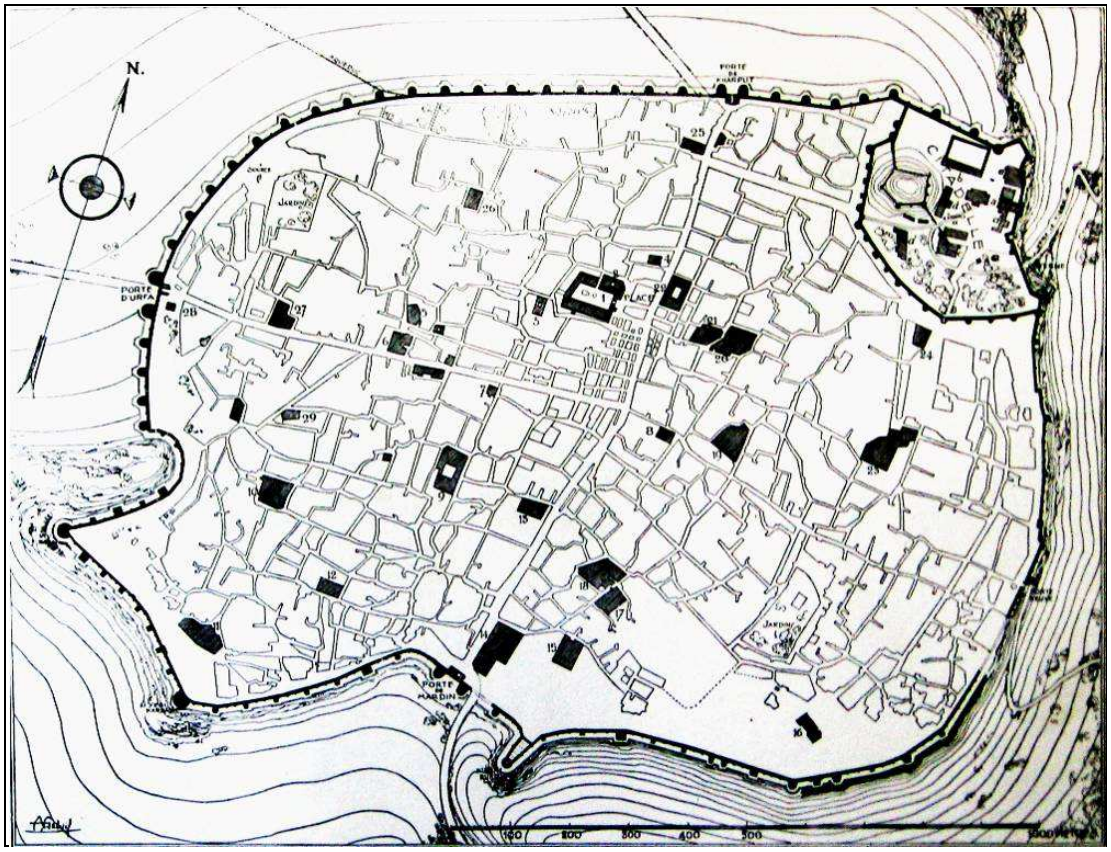

Şekil 2.4 : 1930'lu yıllarda Albert Gabriel'in hazırlamış olduğu kent planı (Gabriel, 1940).

Diyarbakır kenti günümüzde eski ve yeni kent olmak üzere iki kesimden oluşmaktadır ve tarihi kent dokusu, artık kentin yüz ölçümü olarak küçük bir bölümünü meydana getirmektedir (Şekil 2.5). Ancak buna rağmen bölge halen daha kapasitesinin çok üzerinde bir nüfusu barındırmaya devam etmektedir.

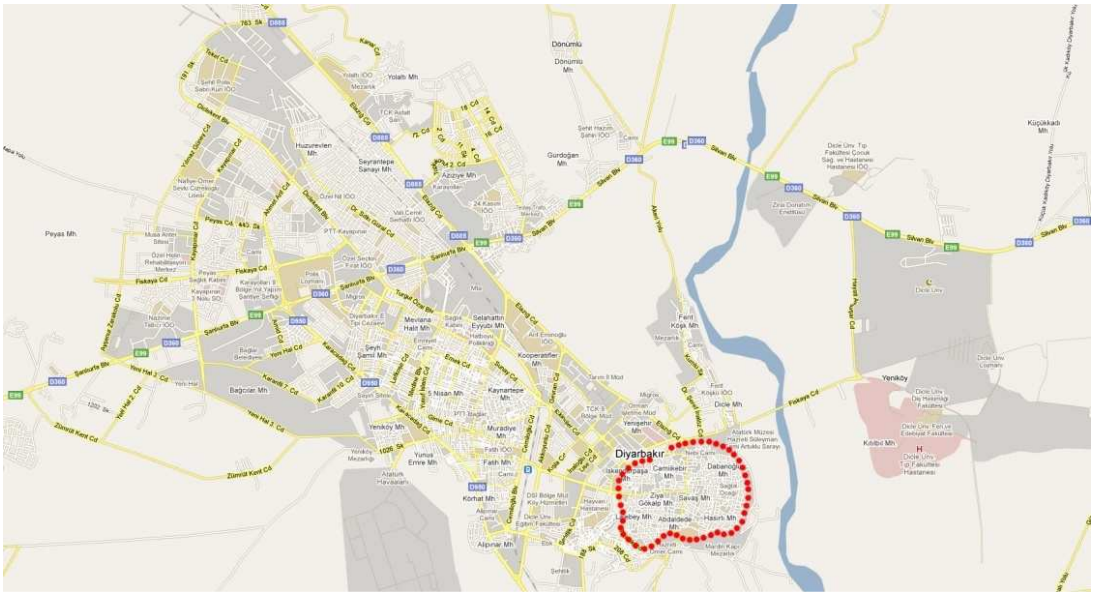

Şekil 2.5 : Diyarbakır tarihi sur içi ve kentin kuzeybatı yönündeki gelişimi (http://maps.google.com/, 2011).

2.5 Tarihi Suriçi Bölgesi ve Mahalleler

Tarihi Diyarbakır kenti, surların belirlediği sınırlı bir alan içinde gelişmiştir. Bu nedenle surlar kentin fiziksel alanının tanımlanmasında her zaman en önemli unsur olmuştur. Bu tanımlı alan, anıtsal yapılar ve bunların çevresinde gelişmiş konut dokusu ile birlikte tarihi kent dokusunu oluşturmaktadır. Genel olarak yapılanmaya bakıldığında; dokunun planlı bir parselasyon sonucunda oluşmadığı hemen farkedilir (Şekil 2.6). Kent dokusu, endüstri öncesi yerleşmelerinin bir çoğunda olduğu gibi iç içe ve organik bir yapıya sahiptir. Roma döneminden kalma kanalizasyon ağının halen mevcut olması da bu organik kent dokusunun temel yapısının kentin ilk kurulduğu dönemlerden bu yana süregelmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca kenti bölen iki ana yol aksının da temelleri Roma dönemine dayanmaktadır. Kentin kuzeyindeki Dağ Kapısı ile güneyindeki Mardin Kapısı'nı birbirine bağlayan bugünkü adıyla Gazi Caddesi, kentin Roma döneminde genişletilmeden önceki surlarının batı sınırını oluşturmaktadır. Bu verilere bakıldığında, kent dokusunu oluşturan tüm fiziksel verilerin birbirleriyle ne kadar ilşkili oldukları ve yüzyıllar

boyu süren bir gelişim sonucunda bugün gördüğümüz kenti meydana getirdikleri anlaşılmaktadır.

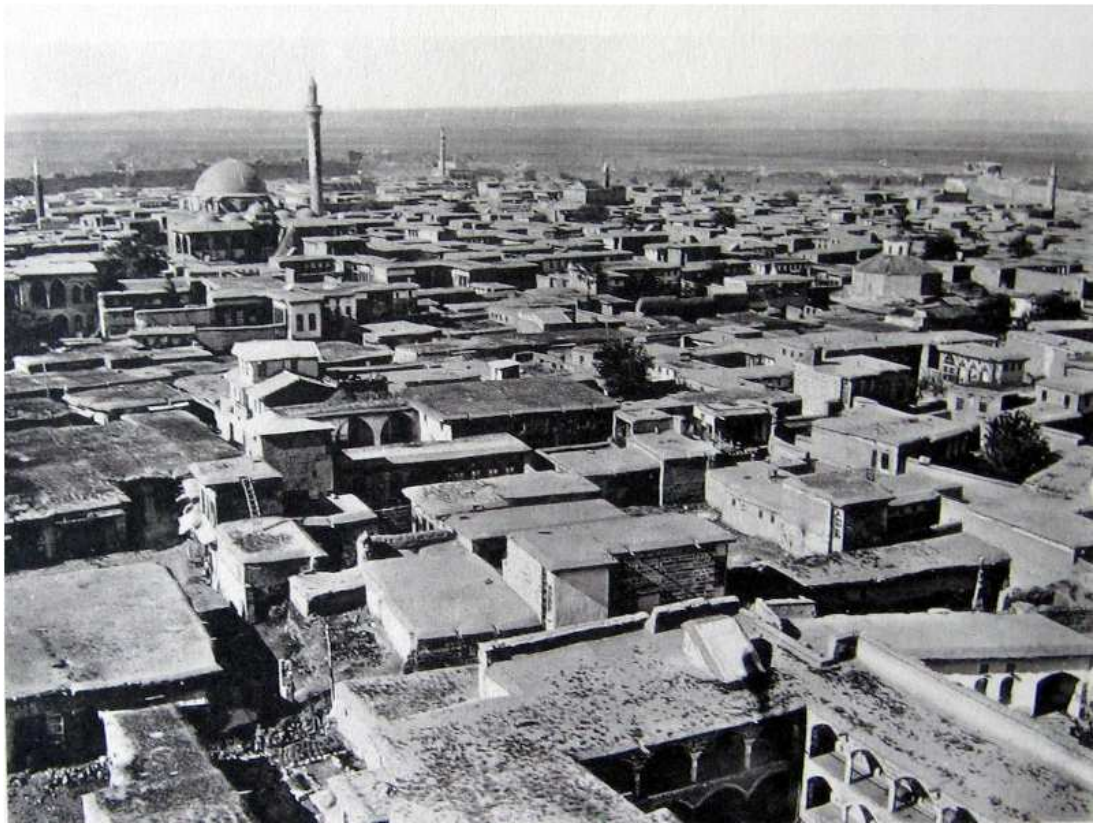

Şekil 2.6 : Diyarbakır'ın güneybatısındaki mahalleler 1930'lar (Gabriel, 1940).

Kent dokusunu meydana getiren fiziki öğelerin yanında, kent içinde bölgesel mekan tanımlarının yapılabilmesi açısından mahalleler de anlaşılması gereken birimler olarak ele alınmalıdır. Kentlerde mahalleler aynı din, mezhep ya da ırktan olan insanların birlikte yaşamak istemeleri sonucunda oluşmaktadır. Bu da mahallelerin kentin fiziki mekanlarının gelişimini doğrudan etkileyen bir oluşumdur. Diyarbakır tarihi kenti için de hem fiziksel hem de sosyolojik etmenler mahallelerin oluşumunda etkili olmuştur. Her bir konut yapısı mahallenin en alt birimi olarak düşünülecek olursa, her bir mahallenin kimliğinin de onu oluşturan bu alt birimlere yansımış olması kaçınılmazdır. Bu nedenle tarihi geçmişi hakkında fazla yazılı kaynak bulunmayan konut yapılarının fiziksel özelliklerinin ve gelişimlerinin anlaşılabilmesi için bulundukları mahahallenin anlaşılabilmesi de ayrıca önem kazanmaktadır.

Tarihi Diyarbakır kentinde, Bizanslılar döneminde kentin iç kaleli olduğu ve ortadan duvarla ayrılmış iki büyük semtin bulunduğu bilinmektedir. İslamiyetle beraber erken dönemlerde de bu doku önceleri korunmuştur. Birbirini dik kesen kuzey-güney, doğu-batı doğrultusunda uzanan iki ana yolun dört kısıma ayırdığı kentte

henüz mahalle kavramı oluşmamıştır. Kentte ilk defa Akkoyunlularla birlikte mescit, zaviye ve camilerin etrafında aynı adla anılan mahaller kurulmaya başlamıştır. Bu mahallelere Osmanlı döneminde eklenen yeni mahalleler olsa da tarihi kentte surların ve dört ana yolun berlirlediği aksların fiziki dokuyu etkilemedeki rolü halen daha önemlidir (Parla, 2004).

Osmanlı döneminde, 16. yüzyılda mescit, zaviye ve cami isimleriyle anılan 27 mahalle olduğu bilinmektedir. 17. yüzyıla gelindiğinde ise bu sayı 37'ye çıkmıştır (Yılmazçelik, 1995). Mahalle sayısındaki artışı 16. yüzyılın başında yaklaşık 15.000 olan kent nüfusunun yüzyılın ikinci yarısından itibaren 30.000'lere ulaşmış olmasıyla ilişkilendirmek mümkündür.

Kentte 18. yüzyıldaki mahalleler, Diyarbakır Şer'iyye Sicillerinde yer alan Vergi tevzi defterlerinden tespit edilmiştir. Bu kayıtlara göre yüzyılın ilk yarısında kent, 94 mahalleden oluşmaktaydı. Mahalle sayısının artışına bağlı olarak kentin bu dönemde oldukça büyüdüğü ve şehirleşmesini büyük ölçüde tamamlandığı düşünülmektedir. Ancak mahalle sayısındaki bu artış yeni mahalleler kurulması kadar, eskiden kurulmuş olan mahallelerin bölünmüş olmasından da kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, dini guruplara göre mahallelerin belirginleşmesi de bu döneme rastlamaktadır. Bu dönemde, Müslüman ve gayrimüslim halkın bir arada yaşadığı mahalleler olduğu gibi ayrı ayrı yaşadıkları mahallelerin de bulunduğu bilinmektedir (Yılmazçelik, 1995).

1785-1850 yılları arasında Diyarbakır'da 120 mahalle tespit edilmiştir. Bunların 65'i, Müslüman mahalleleri, 13'ü gayrimüslim mahalleleri, 42'si de Müslüman ve gayrimüslimlerin beraber yaşadıkları mahallelerdir (Yılmazçelik, 1995). Günümüzde ise tarihi sur içi bölgesi toplam 15 mahalleye ayrılmıştır. Cumhuriyet ile beraber gelen yeni mahalle yapısı, hem yönetim şeklinin hem de sosyal yapının değişimiyle bugünkü halini almıştır (Şekil 2.7).

Tez konusu yapı Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nden son mahalle sınır tespitlerine göre günümüzde Cemal Yılmaz Mahallesi içinde yer almaktadır. Ancak yapıya ait güncel tapu kayıtlarında yapının Hasırlı Mahallesi'nde bulunduğu belirtilmektedir. Bu verilere dayanarak Cemal Yılmaz Mahallesi'nin Hasırlı Mahallesi'nden bölünerek sınırlarının bugünkü halini aldığı düşünülebilir. Bölgeyle ilgili yapılmış tarihsel araştırmalarda da, Hasırlı Mahallesi'nin adının geçtiği

görülmektedir. Zaman içinde Hasır, Hasırlı veya Hisarlı isimleriyle anılmış olan bu mahallenin ayrıca Müslüman olanlar ve olmayanların bir arada yaşadığı mahallelerden biri olarak kayıtlara geçmiş olduğu da bilinmektedir (Yılmazçelik, 1995). Hasırlı Mahallesi'nin de bulunduğu kentin güneydoğu dilimi yakın zamana kadar kiliselerin yoğun olması nedeniyle "Gâvur Mahallesi-Hançepek" olarak anılmıştır (Özyılmaz, 2007).

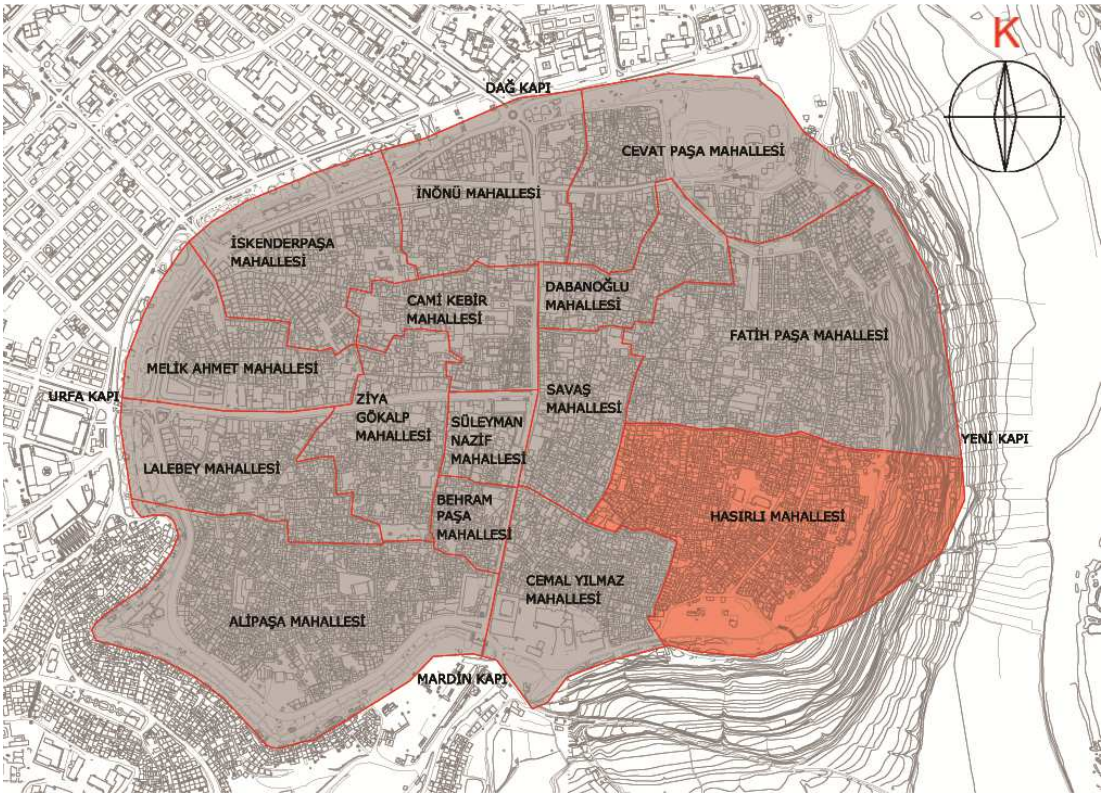

Şekil 2.7 : Günümüzde Diyarbakır Suriçi mahalleleri ve Hasırlı Mahallesi (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2011).

Günümüzde ise kent dokusunun oluşumunda etkili olduğu belirtilen Cumhuriyet öncesi verilerinin, özellikle sosyal koşulların büyük ölçüde değişmiş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Toplumsal yapının neredeyse tamamen değişmiş olması, o dönemlerde bahsedilen dini ve etnik grupların bir arada yaşaması ya da bir dini yapı etrafında konumlanma gibi belirleyici unsurlar bugün önemini yitirmiş durumdadır. Eskiden kent soyluların yaşadığı ve döneminin yaşam şartlarına göre nitelikli bir doku inşa eden toplumun yerini günümüzde kırsaldan kente göçmüş, ekonomik durumları kötü olan marjinal kesim almıştır. Her ne kadar kentin Bizans döneminden bu yana süregelen fiziksel yapısını halen algılamak mümkün olsa da sosyal yapı büyük ölçüde değişmiştir. Tez konusu yapının bulunduğu Hasırlı Mahallesi'nde de bugün, 19. yüzyılda bu bölgede yaşayan gayrimüslimlerden geriye hiç kimse

kalmamıştır. Ayrıca yapımları 19. yüzyıla dayandırılan, bu mahalledeki Süryani Protestan Kilisesi ve Ermeni Katolik Kilisesi konum olarak tez konusu yapıya çok yakındır (Şekil 2.8). Bu nedenle bu yapının ilk yapıldığı tarihlerde bir gayrimüslim evi olma ihtimali bulunmaktadır.

Şekil 2.8 : Tez konusu yapı ve Süryani Protestan, Ermeni Katolik Kiliseleri.

2.6 Diyarbakır Geleneksel Konut Mimarisi

Geleneksel Diyarbakır konutlarının biçimlenişinde fiziksel ve sosyal bir çok farklı etkenin rol oynadığını söylemek yanlış olmaz. Fiziksel etmenlerin başında kentin surlarla çevrili, sınırlı ve düz bir alanda kurulmuş olması gelmektedir. Geçmişi Roma dönemine kadar giden kentin iç içe ve organik yapısı, bu tarihi sürecin de bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Şekil 2.9). Konut yapılarının içinde bulunduğu parseller ve bunların kullanım biçimleri, dolayısıyla konut mimarisinin temel tasarım şekli de aslında kent tarihi ve gelişimi ile doğrudan ilintilidir.

Tarihi kentte konut mimarisinin şekillenişinde etkili bir diğer faktör ise bölgenin iklim koşullarıdır. Yazları çok sıcak ve kurak, kışları ise ılık geçen Diyarbakır kentinde konutlar bu şartlara uygun biçimde inşa edilmişlerdir. Yapı malzemesi

olarak bölgede en çok bulunan ve en kolay ulaşılabilen bazalt taşının kullanımı ve bununla birlikte gelişen yapım tekniği de bir diğer önemli unsurdur.

Şekil 2.9 : 1930'larda tarihi Suriçi bölgesinde organik kent dokusunun görünümü (Gabriel, 1940).

Tüm fiziksel belirleyicilerin yanısıra, kentte yaşayan insanların sosyal ve kültürel yapıları da konutların biçimlenişini etkilemiştir. Diyarbakır konutlarına genel olarak bakıldığı zaman ilginç olan bir nokta, bir çok farklı kültürden insanın yüzyıllardır birlikte yaşadığı bu kentte, kozmopolit yapının, inşaat tekniklerinde farklılıklar yaratmamasıdır. Kentte her yapı tipinin, benzer tekniklerle inşa edildiğini söylemek yanlış olmaz. Bu nedenle özellikle konutların, inşaat tekniklerine ve plan kurgularına bakılarak tarihlendirilmeleri ya da hangi etnik gruba ait yapılar olduklarını anlamak oldukça güçtür.

Geleneksel Diyarbakır konutlarını genel olarak, dar sokakların birbirine bağladığı, bitişik nizamlı ve avlulu yapılar olarak tanımlanabilir. Diyarbakır geleneksel evlerinde yaşamın sokakla ilişkisi sınırlı tutulmuştur. Sosyal yapıda mahremiyet kavramının öne çıkmış olmasının bu noktada etkili olduğu söylenebilir. İlişkinin sokakla sınırlanmış olması ise konutlarda avlu eksenli bir yaşamın gelişmesini sağlamıştır ve sokaktan bakıldığında geleneksel bir Diyarbakır konutunun içinin nasıl

olduğunu anlamak zordur. Dışardan çok sade görünen bir çok yapı, içeri girildiğinde insanı şaşırtacak derecede zengin mimari elemanlarla süslenmiş olabilir. Bununla beraber, eğer yapının sokağa cephesi varsa bu cephelerin de en az iç cepheler kadar özenilerek inşa edilmiş olduklarını söylemek yanlış olmaz. Özellikle çıkmalardaki ahşap işçilikler, pencerelerdeki süslenmiş demir parmaklıklar ve ahşap giriş kapıları gibi bir çok detay abartısız tasarımların sokağa yansıyan en güzel örneklerindendir.

Sokaklar ise genel olarak tüm kentte olabildiğince dardır ve böylelikle konutlar için maksimum kullanım alanı sağlanmaya çalışılmıştır. Kentin geliştiği dönemin teknolojik imkanları, o dönemlerde sokaklardan geniş motorlu taşıtların geçmek zorunda olmayışı gibi faktörler, yer yer 1 m'ye kadar daralan sokakların bu gelişiminde etkilidir. Tarihi kent sokaklarında bazı sokaklarda, birinci kat hizalarında yapıların birleştiği görülmektedir. Sokaklarda bu tip geçişlere yerel olarak ''kabaltı'' denilmektedir. Bu uygulama da yine alanı etkili kullanmak istemekten kaynaklanmaktadır. Kabaltıların, güneşli ve sıcak yaz günlerinde gölgelik alanlar oluşturmaları ve görsel açıdan tarihi kent sokaklarına derinlik katmaları da ayrıca önemlidir.

Diyarbakır geleneksel konutlarında yaşam evin avlusunda başlar. Mahremiyet kavramının bu yapıların şekillenişinde önem kazanmış olması, yapıların sokak-avlu şekillenişine de yansımıştır. Yapılarda çoğunlukla, sokaktan önce bir aralığa buradan da avluya geçilir. Böylelikle avludaki yaşamın sokaktan görülmesi engellenmiş olur. Eğer sokak-avlu arasında, geçiş mekanı yoksa, duvar ya da ahşap kafes gibi ayırıcı elemanlarla sokak avludan koparılmıştır (Dalkılıç ve Aksulu, 2001).

Yapıyı oluşturan kanatların sayısı ve parsel alanı konut sahibinin gelir durumu ile doğru orantılıdır. Konutların parsel alanları 85 m² - 1000 m² arasında değişmektedir. Küçük parsel alanları 85 m² - 200 m² arasında, büyük parsel alanları ise 700 m² - 1000 m² arasında değişmektedir (Dalkılıç ve Aksulu, 2001).

Geleneksel konutlarda parsel geometrisi nasıl olursa olsun, avluyu çevreleyen yapı kanatlarının biribirine dik veya dike yakın bir biçimde konumlandıkları görülmektedir. Yapıların yerleşiminde bir diğer özellik yapı kanatlarının çoğunlukla doğu-batı, kuzey-güney doğrultularında olmalarıdır. Böylelikle avlu etrafına dizilmiş olan yapı kanatları ana yönlere bakabilirler (Tuncer, 1999). Bu yapı kanatlarının her biri baktıkları yönlere göre birbirinden farklı özellikler gösterirler. Genellikle

yapıların güney kanatları, konutun yazlık kısmını oluştururlar. Sıcak iklimin hakim olduğu bölgede, yaşamın büyük kısmı serin olduğu için bu bölümde geçirilir. Bu nedenle de evin en özellikli mekanları yapının güney kanadında yer alır. Eyvanlar genellikle bu kanatta bulunurlar ve diğer kanattaki eyvanlara göre daha yüksek ve gösterişlidirler. Eyvan, eyvan-oda, oda-eyvan-oda ilişkili düzenlemelerin de daha çok bulunduğu görülmektedir. Yapının kuzey kanatları güneye yönledirildiklerinden, güneşten etkilenmemeleri için daha çok bu kısımda kapalı mekanlar kullanılmıştır. Kışlık odaların ve mutfakların genellikle bu kanatta yer aldığı görülmektedir. Bu kanatta da genellikle oda, oda-sofa, oda-sofa-oda, mutfak-oda ilişkili mekansal düzenlemeler yapılmıştır. Konutların doğu-batı kanatlarında ise mevsimlik mekanlar yer almaktadır. Kuzey kanadının olmadığı durumlarda, yapının doğu kanadı yazlık mekanları, güney kanadı olmayan durumlarda ise yapının batı kanadı kışlık mekanları bulundurmaktadır (Dalkılıç ve Aksulu, 2001).

Plan düzenini oluşturan mekanlar; yaşama mekanları ve servis mekanları olarak ikiye ayrılabilir. Yaşama mekanlarını açık mekanlar (avlu), yarı açık mekanlar (eyvan) ve kapalı mekanlar (oda, soğukluk, sofa) oluştururken servis mekanlarını mutfak, tuvalet, kiler ve depolar oluşturmaktadır (Dalkılıç ve Aksulu 2001).

Evin odak noktası olan avlu özellikle bahar ve yaz aylarında yaşamın en hareketli yeridir. Avlunun zemini duvar örgüsü tarzında temiz bir işçilikle bazalt taşı ile döşenir. Bir çok evin avlusunda havuz, kuyu, su kanalları, çiçeklikler ve ağaçlar bulunur. Konutlarda avlu duvarları yüksek tutularak, buradaki yaşamın mahremiyeti sağlanmıştır (Togay, 1947). Evin, diğer tüm yaşam mekanlarına dağılımı avludan gerçekleşir.

Zengin konutlarında, harem ve selamlık bölümlerinin olduğu görülmektedir. Bu iki bölüm avludan geçirilen duvarla birbirinden ayrılmıştır. Harem ve selam birbirine avlu duvarına açılan bir kapıyla bağlanmaktadırlar ve ayrı ayrı girişi olan bu bölümler tamamen ayrı iki ev şeklindedir. Harem-selamlı yapılarda avlu duvarında yemek alışverişinin sağlandığı yemek dolabının bulunduğu örnekler vardır (Yıldırım, 2002).

Eyvan ise avludan sonra, özellikle sıcak yaz günlerinde evin en çok kullanılan bölümüdür. Genellikle evin güney kanadında bulunan eyvanlar üç tarafı kapalı ve bir tarafı kemer ya da kemerlele avluya açılan bir yaz odası şeklindedirler (Dalkılıç,

Aksulu 2001). Zemin katta olan eyvanlar doğrudan avluya açılırlar ve bazılarında havuz, şadırvan gibi suyla ilgili bir öğe bulunur (Özyılmaz, 2007). Birinci katta eyvan varsa buraya yapı içindeki veya avludaki merdivenle çıkılır (Dalkılıç, Aksulu 2001). Güneye yönlendirilmiş kış eyvanları ise yaz eyvanlarına göre daha küçük boyutlarda yapılmışlardır (Özyılmaz, 2007). Eyvanın bir diğer özelliği de açık alan avlu ile kapalı mekanlar arasında yarı açık bir geçiş mekanı olmasıdır. Eyvanların duvarlarında ‘‘paca’’ denilen doğramasız nişler bulunur. Bu mekanlar konutun zemin katında olabildikleri gibi, birinci katlarda önünde gezemeği olan eyvanlar da vardır. Geleneksel Diyarbakır konutlarında tek gözlü, iki gözlü ve üç gözlü eyvan tipleri kullanılmıştır. Yapılarda birinci katta yer alan eyvanlar, odaların açıldığı bir dış sofaya dönmektedirler.

Geleneksel Diyarbakır konutunun kapalı mekanları olan odalar, çok amaçlı olarak kurgulanmışlardır. Odalarda; yemek yeme, oturma, yatma, misafir ağırlama ve hatta yıkanma gibi bir çok farklı ihitiyaç karşılanır. Odaların iç düzenleri toplumsal özelliklere göre planlanmıştır. Odaların tavanları yüksek tutulmuştur. Pencerelerin yerden yüksekliği sedire göre ayarlanmıştır. Bu alt pencere dizisinin üstünde üst pencere dizisi yer alır. Odalar bol pencereli ve ışıklıdır. Birinci kattaki odalar bazen sokağa çıkma yaparlar. Bu çıkmalara ‘‘sahnişin’’ denilir. Sahnişinlerin cephelerinde, genellikle evlerin birbirlerini karşılıklı görmemeleri için pencere bulunmaz. Pencereler bu nedenle çıkmanın yanlarına açılır (Yıldırım, 2002).

Evlerin en önemli odaları, oturma ve kabul odalarıdır. Evin en gösterişli ve ferah bölümüne konumlanmışlardır. Bu odalar genellikle evin birinci katında bulunurlar (Dalkılıç, 1999).

Odaların bir çoğunda ısınma ile ilgili bir donanım yoktur. Geleneksel Diyarbakır konutlarında ısınmak için genellikle mangal kullanılmıştır (Dalkılıç, 1999). Ancak, mutfaktaki ocaklar dışında duvarda ısınma amaçlı kullanıldığı anlaşılan küçük ocakların bulunduğu örnekler de mevcuttur.

Bazı büyük evlerde serdap (soğukluk) denilen, bodrum katında veya avlu kotundan bir kaç basamak aşağıda yer alan mekanlar bulunur. Sularla serinletilen ve sıcak günlerde kullanılan kapalı bir mekan olan bu mekanın ortasında küçük bir havuzu bulunur. Bazı serdapların avluya açılan pencerelerinde selsal veya selsebil denilen bir şelale tertibatı bulunur (Dalkılıç ve Aksulu 2001).

Sofa (ev ortası), evin zemin katında avluyla bağlantılı olan odalar ve katlar arası bağlantıyı sağlayan kapalı bir mekandır (Dalkılıç ve Aksulu 2001).

Mutfak, genellikle evin kuzey kanadında bulunur ve böylelikle mekanın güneş ışığından maksimum faydalanması sağlanmış olur. Çoğu zaman avluya bir kemerle açılan mekanda mutlaka ocak bulunur. Mutfakta su donatısı bulunmamaktadır.

Helalar avluya doğrudan bağlantılı ve kanalizasyona bağlantı mesafesini kısaltmak için girişin hemen yanında bulunurlar. Helalarda da su donatısı bulunmamaktadır. Bazı yapılarda birinci kat sahanlığına ya da merdiven altlarına da hela yapıldığı görülmektedir. Bu mekanlardaki su ihtiyacı, avluda bulunan kuyu, tulumba veya çeşmelerden sağlanmıştır (Dalkılıç ve Aksulu 2001).

Bodrum katları, evlerin genellikle depolama amaçlı kullanılan mekanları olmuştur. Hem yiyeceklerin saklanmasında, hem de kışlık yakacak ve erzakların depolanmasında bu kilerler kullanılmıştır. Bodrum katları, toprağa yarı gömük olup, bu mekanlar pencerelerle avluya açılmaktadırlar (Dalkılıç ve Aksulu 2001).

3. DİYARBAKIR MEHMET UZUN EVİ

3.1 Konum ve Tarihçe

Tez konusu yapı, tarihsel Diyarbakır kentinin güneydoğu diliminde, Cemal Yılmaz Mahallesi'nde Çizmeci Sokak, 47 pafta, 230 ada, 98 no'lu parselde[2] yer almaktadır (Şekil 3.1 ve Şekil A.4)). Yapı, günümüze kadar varlığını sürdürmüş geleneksel bir Diyarbakır Suriçi konutudur. Yapının bulunduğu mahallede, çok yakın mesafede iki kilise (Süryani Protestan Kilisesi ve Ermeni Katolik Kilisesi) bulunması bu mahallenin 20. yüzyılın başlarına kadar gayrımüslimlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olduğunu göstermektedir. Buna göre tez konusu yapının da ilk yapıldığı dönemlerde bir gayrimüslim evi olma ihtimali yüksektir. Ancak elde edilen tapu verileri en eski 1933 tarihli kayıtlara dayandığı için yapının ilk sahipleri hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte, tapu kayıtlarında 1930'larda ki yapı sahibi; Ali Oğlu, Mehmet Emin Baran olarak geçmektedir (Şekil B.3 ve Şekil B.4). Ayrıca bu döneme ait tapu kayıtlarında tez konusu yapı ile ilgili, 'selamlık' ibaresi geçmektedir. Yapı üzerinde tespit edilen bazı detaylar da bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

3.2 Yapının Mimari Özellikleri

19. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilen yapı**,** iki katlı kâgir bir Diyarbakır Suriçi sivil mimarlık örneğidir. Dar ve düz bir alana sıkışmış olan tarihi kentin organik yapısı, bu

---

[2] Tez konusu yapı; Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nden alınan güncel mahalle sınırlarına göre Cemal Yılmaz Mahallesin'de bulunmaktadır ancak Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kayıtlarında ve yapının güncel tapusunda, yapının bulunduğu mahalle Hasırlı Mahallesi olarak geçmektedir. Cemal Yılmaz Mahallesi'nin, Hasırlı Mahallesi'nin de bir bölümünü içine alacak şekilde genişletildiği ve sınırlarının değiştirildiği D.B.B. yetkililerinden öğrenilmiştir.Ayrıca D.K.T.V.K.B.K.'nun 19.01.1980 gün ve A-2082 sayılı kararı ile 49 pafta 673 ada 98 parsel olarak 100 envanter numarası ile tescil edilmiş olan yapının; Anıtlar Kurulu'nun 09.11.2006 gün ve 846 kararı ile revize edilerek 47 pafta 230 ada 98 parsel olarak değiştirildiği bilinmektedir. Bu nedenle hem bazı resmi evraklarda, hem de eskiden yapılmış araştırmalarda tez konusu yapının pafta-ada-parsel numaraları farklılık göstermektedir (Şekil A.6).

konut yapısının konumlanışında da kendini göstermektedir. Yapı, üzerinde konumlandığı parsele ve güneş yönlerine bağlı olarak kuzeydoğu ve güneydoğu yönlerinde iki kollu olarak şekillenmiştir (Şekil 3.2, Şekil 3.3 ve Şekil D.7). Yapıya Çizmeci Sokak'ta bulunan kapıdan girilir. Kapıyı bir aralık izler ve buradan da yapının avlusuna ulaşılır. Yapının parsel alanı yaklaşık 320 m²'dir ve kuzeydoğu ve güneydoğu yönlerindeki komşu parsellerden, yüksek kâgir duvarlarla ayrılmıştır (Şekil 3.4 ve Şekil 3.5).

Şekil 3.1 : Tez konusu yapı ve yakın çevresi.

Yapının kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan kanadında (güneybatı kanadı) altlı üstlü iki eyvan dikkati çekmektedir. Her biri ikişer gözlü[3] olan bu eyvanlardan zemin kattaki iki basık kemerle, üst kattaki ise iki sivri kemerle avluya açılmaktadır. Zemin kattaki eyvanın ortasında erkek bazalt taşından yapılmış sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Yapının bir diğer önemli özelliği ise güneybatı kanadının üst katta eyvanın arkasında kalan odalarının (108-109 no'lu odalar) belli aralıklarla oluşturulmuş taşıyıcı kemerlerle sokağın üstüne inşa edilmiş olmalarıdır. Diyarbakır'da sokağın üzeri bu şekilde kapatıldığında bu geçişe ''kabaltı'', evin sokak üstündeki her bir odasına da ''kabüstü oda'' denmektedir (Şekil 3.6).

[3] Eyvanın açıklığını meydana getiren her bir kemer, bir ''göz'' olarak ifade edilmektedir.

Şekil 3.2 : Yapının güneybatı kanadına bakış.

Şekil 3.3 : Evin güneybatı-kuzeydoğu yapı kanadına bakış.

Şekil 3.4 : Evin kuzeydoğu avlu duvarına bakış.

Şekil 3.5 : Evin güneydoğu avlu duvarına bakış.

Konut girişinin bulunduğu güneybatı-kuzeydoğu yapı kanadında ise girişin üstündeki 102 no'lu odanın sokağa çıkma yaptığı görülmektedir (Şekil 3.6). Ne yazık ki kapının üstünde bazalt bingi taşlarına oturan özgün çıkma yıkıldığında, yerine niteliksiz ve özgün cephe kurgusuna hiç uymayan bir pencereyle çıkmanın yeniden yapıldığı görülmektedir. Yine bu yapı kolunun kuzeydoğu ucunda yer alan, zemin katta Z05 ve birinci katta 105 no'lu odaların yapıya eklendiği anlaşılmaktadır. Birinci kattaki 104 no'lu odanın kuzeydoğu duvarında günümüzde kapatılmış olan pencere de bu varsayımı doğrular niteliktedir. Ayrıca yapıya güneybatı cephesinden bakıldığında 105 no'lu mekanın ek olduğu daha da net görülmektedir. Bununla beraber Z05 no'lu odanın kuzeydoğu duvarındaki kapatılmış kemerin varlığı Mehmet Uzun Evi'nin 100 parselde bulunan yapı grubuyla bir dönem ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

(a)

(b)

Şekil 3.6 : Yapının Çizmeci Sokağa bakan cepheleri: (a)Yenilenmiş çıkma. (b)Kabaltı.

Yapının üst katlarına kuzeydoğu ve güneydoğu avlu duvarlarına yaslanmış tek kollu bazalt taşından inşa edilmiş merdivenlerle ulaşılmaktadır. Merdivenler, avluyu evin birinci katındaki açık koridoru olarak tanımlanabilecek gezemeğe bağlamaktadırlar. Yapının kuzeybatı kanadındaki odalara, gezemeğe açılan kapılardan girilirken, diğer yapı kanadında önce gezemekten eyvana buradan da diğer odalara geçilmektedir. Güneybatı kanadını birinci kat seviyesinde saran gezemeğin güneydoğu ucunda, avlu

duvarı üzerinde kapatılmış, özgün bir kapı bulunmaktadır. Kapının arkası 673 ada 111 komşu parseldeki yapıya denk gelmektedir. Bu durum bu iki yapı arasında erken dönemlerde bir bağlantı olduğu varsayımını ortaya çıkarmaktadır.

Avlunun doğu köşesinde ana yapı kollarından sonra, avlu duvarlarına eklemlenerek inşa edilmiş olan iki katlı bir yapı bulunmaktadır. Bu yapının yaklaşık 65 cm kadar toprağa gömük olan zemin katının moloz bazalt taştan, üst katının ise dolu tuğla ile zemin kattan daha geç bir dönemde inşa edildiği görülmektedir.

Yapılan alan çalışmasında avlunun kuzeydoğu duvarında, dönem eki olduğu düşünülen bu yapının arkasında kalan, kapatılmış 100 cm genişliğinde ve 200 cm yüksekliğinde basık kemerli bir kapı tespit edilmiştir. Bu kapının çaprazında, evin güneydoğu avlu duvarı üzerinde yemek dolabı bulunmaktadır. Bu kapının ve yemek dolabının varlığı, evin 673 ada 100 parseldeki yapı grubuyla ilişkili olduklarını göstermektedir. Bu yapıların zamanla, sosyolojik yapının değişmesiyle beraber aralarındaki geçişler kapatılarak farklı ailelerin yaşadıkları konutlar haline geldiği anlaşılmaktadır. 98 parseldeki Mehmet Uzun Evi ve 100 parseldeki yapı grubu toplamda yaklaşık 960 m²'lik bir alanı kapsamaktadır. Bu büyüklük, yapının ilk yapıldığı tarihlerde zengin bir aileye ait olduğunu göstermektedir. Plan kurgusuna ve mekanlara bakıldığında bu yapı kompleksinde bir dönem müslüman zengin bir ailenin yaşamış olduğu ve Mehmet Uzun Evi'nin de bu kompleksin selamlık kısmı olduğu anlaşılmaktadır.

Yapının ana yapı malzemesi bölgenin tipik yapı taşı olan bazalttır. Bölgede 'kara taş' olarak tabir edilen bazalt doğal koşullarda bozulma süreci oldukça uzun, dayanıklı bir yapı malzemesidir. Yapının temel yapı malzemesinin bu sağlamlığı, yapının strüktürünün günümüze kadar büyük ölçüde bozulmadan ulaşmasını sağlamıştır. Tüm düşey strüktürü kâgir olan yapının döşemeleri toprak zemine oturan yerler dışında ahşap kirişlerle oluşturulmuştur. Tavanda 40-60 cm aralıklarla yerleştirilmiş bu ahşap kirişler yuvarlak kesitli tomruklar olup yerel olarak bunlara 'kiriş' denilmektedir. Yapının en çok hasar görmüş yapı elemanları bu ahşap yapı elemanlarıdır. Özellikle geleneksel Diyarbakır evlerinde özgün toprak damların bakımsızlık nedeniyle çöktüğü görülmektedir. Bu nedenle de bir çok geleneksel evin damlarının betonarme plağa çevrilmiş durumdadır. Aynı durum Mehmet Uzun Evi'nin damları için de geçerlidir. Ne yazık ki dam tamamen yenilenmiş ve özgün çatı detayı günümüze ulaşmamıştır.

Şekil 3.7 : Evin güneybatı dış cephesine yan parselden bakış.

Şekil 3.8 : Yapının kuzeydoğu dış cephesi (Şekil D.9).

3.2.1 Zemin Kat Planı

Yapının zemin katına Çizmeci Sokak üzerinden girilen kapıdan (K1) ulaşılmaktadır. Sokak kapısından girildiğinde önce bir aralığa (Z01) buradan da avluya (Z02) ulaşılır. Avlu diğer tüm Diyarbakır evlerinde olduğu gibi bu ev için de odak noktası olma özelliğini göstermektedir. Zemin katta mekanlar avluya açılmaktadırlar ve yaşam avlu merkezli olarak dağılım göstermektedir. Evin birinci katına da avlunun kuzeydoğusunda ve güneydoğusunda bulunan merdivenlerle çıkılmaktadır.

Yapının güneybatı kanadı zemin katta giriş (Z01), eyvan (Z08) ve eyvanın doğusunda yer alan ve kapısı avluya açılan odadan (Z07) oluşmaktadır. Kuzeybatı kanadında ise kapıları avluya açılan Z03 ve Z04 no'lu odalar ve Z04 no'lu odadan geçilerek ulaşılan bir arka oda (Z05) mevcuttur. Avlunun doğu köşesinde de dönem eki olan yapının Z08 no'lu mekan bulunmaktadır (Şekil 3.9).

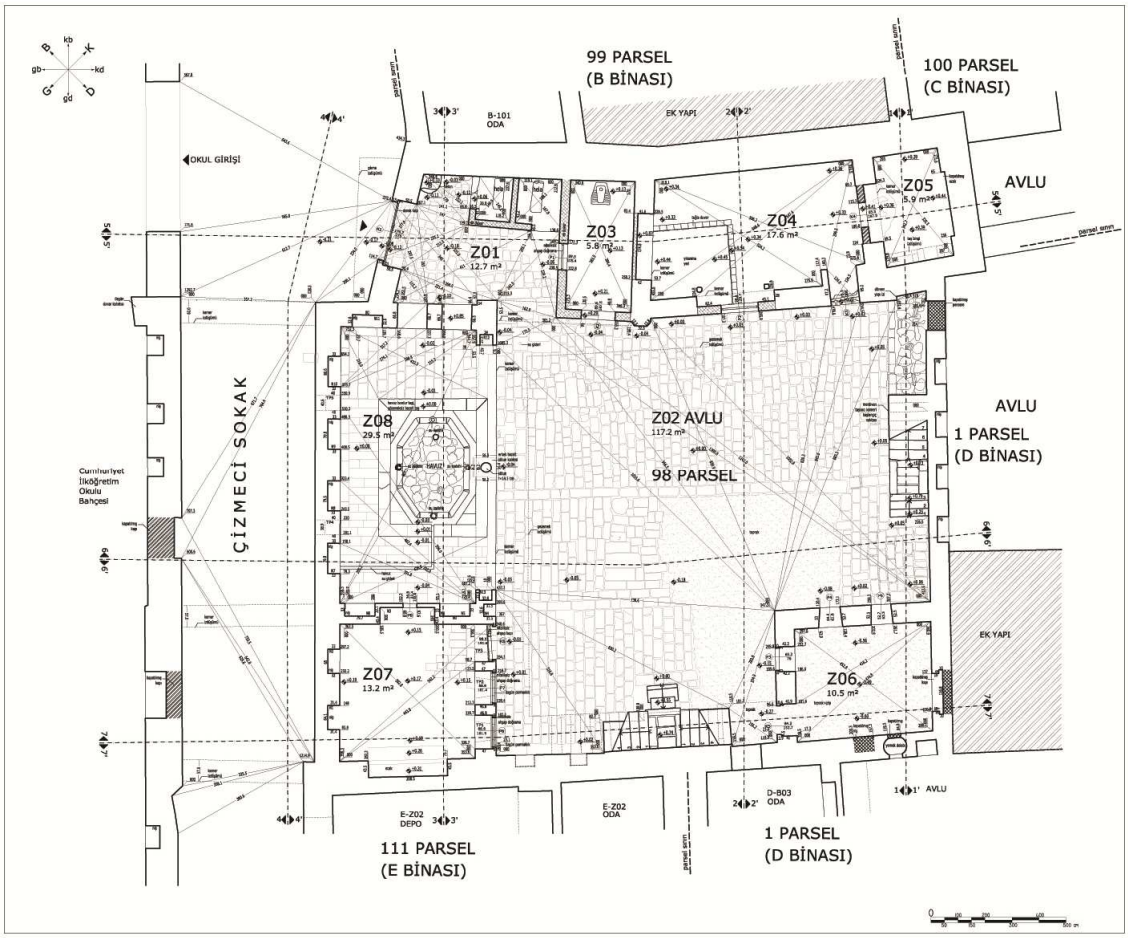

Şekil 3.9 : Yapının zemin kat planı.

3.2.2 Z01 no'lu mekan (giriş aralığı)

Z01 no'lu mekan sokakla avluyu birbirine bağlayan aralıktır. Yapıya Çizmeci Sokak üzerinden 157 x 260 cm ölçülerindeki basık kemerli bir kapıdan (K1) girilmektedir(Şekil 3.10). Kapı mekanın güneybatı duvarındadır Bu duvar kesme bazalt taşıyla örülmüştür. Mekan 365-333-429-348 cm boyutlarında ve 330 cm yüksekliğindedir. Zemin dişi bazalt taşıyla döşelidir. Zaman içinde zeminde oturmalar olmuş, döşeme taşları yerlerinden oynamış ve deformasyona uğramıştır. Mekanın tavanı güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda ahşap kirişlerle oluşturulmuştur. Aralığın güneydoğu duvarı kesme bazalt taşıyla örülüdür. 67cm kalınlığındaki bu duvarın üzerinde aralıktan eyvana bakışı sağlayan iki açıklık bulunmaktadır (Şekil 3.11).

(a)

(b)

Şekil 3.10 : Giriş kapısı: (a)Sokaktan bakış. (b)Aralıktan bakış.

Şekil 3.11 : Giriş aralığından eyvana açılan pencereler.

Aralığın kuzeyinde duvarları sonradan yapıldığı anlaşılan iki hela vardır. Helaların bu ek duvarları yaklaşık 16 cm kalınlığında ve 260 cm yüksekliğindedir. Aralığın kuzeydoğu duvarının da sonradan Z03 no'lu odayı oluşturmak için yapıldığı görülmektedir. Sonradan yapılmış olan bu ekler mekanın bütünlüğünü bozmaktadırlar (Şekil 3.12). Aralıktan avluya girilen noktada 366 cm açıklık geçen kemerin bir bölümü de bu nedenle algılanamamaktadır

(a)

(b)

Şekil 3.12 : Giriş aralığı: (a)Helaların ek duvarları ve Z03 odasının güneybatı duvarı. (b)Hela.

3.2.3 Z02 no'lu mekan (avlu)

Giriş aralığından (Z01) geçilerek ulaşılan avlu (Z02) 117.2 m²'lik net kullanım alanı ile evin en önemli mekanıdır. Avlu; hem diğer tüm mekanlara ulaşımın sağlandığı odak noktası, hem de evin havuzlu eyvanı ile beraber, özellikle sıcak yaz dönemlerinde yaşamın sürdürüldüğü yerdir. Bu nedenle zemini de düzgün bir şekilde iri gözenekli kesme bazalt taşı ile döşenmiştir (Şekil 3.13). Bu zemin taşlarına bakıldığında yapının en az cephelerindeki kadar özenle dizilmiş oldukları görülmektedir. Bu haliyle yapı kesintisiz bir bütünlük içindedir. Ne yazık ki, konutun bugünkü kullanıcıları tarafından avlunun doğusunda yaklaşık 20 m²'lik alanın döşeme taşları sökülmüştür. Avlunun döşeme taşlarının, toprak zemindeki çökmeler nedeniyle de bozuldukları görülmektedir. Ayrıca, dış etmenlere tamamen açık olan bu yapı elemanlarında yüzey aşınmaları oldukça fazladır.

Avlunun kuzeybatısını ve güneybatısını yapı kanatları sarmıştır. Kuzeydoğu ve güneydoğu sınırlarını ise evi yan parsellerdeki komşu yapılardan ayıran avlu duvarları çevrelemektedir. Bu sınırlarda avlunun planına bakıldığında, mekanın 1134x1160x1155x1155 m ölçülerinde kareye yakın bir geometriye sahip olduğu görülmektedir. Avlunun doğu köşesinde ise yapı kompleksinin ana yapı

kanatlarından daha geç bir dönemde inşa edildiği anlaşılan iki katlı dönem yapısı bulunmaktadır. Günümüzde bu yapı nedeniyle avlunun net geometrisi ilk bakışta anlaşılamamaktadır.

Avlunun kuzeydoğu duvarı, yapıyı 1 no'lu parselde bulunan yapı kompleksinden ayırmaktadır. Yaklaşık 50 cm kalınlığında olan ve +6.20 m kotuna kadar yükselen avlu duvarının +2.86 m kotuna kadar düzgün kesme taş ile örülmüş olduğu, devamının bir kısmının ise moloz bazalt taşlar ile gelişigüzel örülerek tamamlandığı görülmektedir. Avlunun doğu köşesinde yer alan dönem yapısının kuzeydoğu ve güneydoğu duvarları, avlu duvarlarının devamı olup, +2.86 metre kotuna kadar çıkan kesme bazalt taş duvar, bu yapının arkasında da devam etmektedir. Bu avlu duvarında özellikle dikkati çeken nokta ise, dönem eki yapının içinde kalmış olan ve günümüzde tamamen işlevini yitirmiş olan kapıdır. Yaklaşık 1.00 m eninde ve 2.00 m yüksekliğinde, basık kemerle oluşturulmuş olan bu kapı, tez konusu yapının, 1 parselde bulunan yapı kompleksi ile bir dönem ilişkili olduğunun en önemli kanıtıdır.

(a)

(b)

Şekil 3.13 : Avlu: (a)Özgün bazalt zemin döşemesi. (b)Giriş aralığı ile avlunun birleştiği noktada bulunan su gideri.

Yapının birinci katına çıkılmasını sağlayan merdivenlerinden biri bu avlu duvarına yaslı tek kollu merdivendir (Şekil 3.14). Toplam 14 basamaklı bu merdiven ile önce +0.05 m olan avlu kotundan, +0.70 m kotunda olan sahanlığa, buradan da +3.08 m kotundaki birinci kat gezemeğine ulaşılmaktadır. Merdiven, 78 cm genişliğinde bir yarım kemer ile taşınmaktadır. Bu kemerin üzeri, avlu yüzü düzgün bazalt kesme taşlarla merdiven eğimine (yaklaşık 40°) göre örülmüş, yaklaşık 102 cm

uzunluğundaki bazalt basamak taşları da bu duvarın üzerine oturtularak merdiven inşa edilmiştir.Yekpare bazalt basamaklar bu kemerin avlu yüzünden yaklaşık 23 cm dışarı taşmaktadırlar. Bu uygulama merdivene görsel açıdan bir derinlik katmaktadır. Merdivenin ilk üç basamağının ve sahanlığının zaman içinde geçirdiği onarımlar ile bugünkü halini aldığı görülmektedir. Ayrıca birbirlerinin üzerine bindirilmiş olan basamakların kaymaları sonucunda, duvarla birleştikleri noktalarda ayrılmalar olmuştur. 11. basamak taşı da, kırılarak ikiye ayrılmıştır.

Merdivenin altında avlu duvarında kapatılmış basık kemerli bir açıklık bulunmaktadır. 77.5 cm genişliğinde olan bu açıklık, gelişigüzel bazalt taşlarla kapatılmıştır. Duvar boşluğu basık kemerle geçilmiş olan bu açıklığın 165 cm yüksekliğinde kapatılmış bir kapı olma ihtimali vardır. Avlu duvarında bu açıklığın kemer kilit taşından merdivenin altına kadar yaklaşık 2 cm ayrılma tespit edilmiştir.

(a)

(b)

Şekil 3.14 : Avlunun kuzeydoğusunda bulunan merdiven: (a)Merdivenin yan görünüşü. (b)Merdivenin ön görünüşü.

Avlunun güneydoğu avlu duvarı tez konusu yapıyı, 111 ve 1 no'lu parsellerde bulunan komşu yapılardan ayırmaktadır. Genel olarak bakıldığında kuzeydoğu avlu duvarına göre daha çok müdahale ve onarım görmüştür. Zaman içinde yapı kompleksinin bölünerek, parsellere ayrılması ve farklı şahısların mülkiyetine geçmesiyle, bu duvar üzerinde tez konusu yapı ile ilişkiyi sağlayan kapı ve pencerelerin kapatılmış olması muhtemeldir. Bir bölümü dolu tuğla ile, bir bölümü ise gelişigüzel moloz bazalt taşlarla tamamlanmış olan duvar büyük olasılıkla bakımsızlık nedeniyle çökmüş ve bu şekilde gelişigüzel onarılmıştır.

Yapının iki kollu diğer merdiveni de bu avlu duvarına yaslıdır (Şekil 3.15). Merdivenin bir kolu, avlunun doğu köşesindeki dönem yapısının birinci katına, bir kolu da tez konusu yapının güneybatı kanadının gezemeğine çıkmaktadır. Gezemeğe

çıkan merdiven kolu özgünlüğünü korumaktadır ancak, dönem yapısının birinci katına çıkan merdiven kolu özgün değildir. Bununla birlikte merdivenin ilk üç basamağından sonra ulaşılan ortak sahanlığın, nitelikli bir teknikle inşa edildiği gözlemlenmiştir (Şekil 3.16.a). Ayrıca ek yapıya çıkan merdivenin ulaştığı kot (+1.84 m) ile 1 parselde bulunan komşu yapının güneybatı kanadının birinci kat kotu karşılaştırıldığında, bu iki verinin örtüştüğü tespit edilmiştir. Bu tespitler neticesinde, günümüzde mevcut olan niteliksiz merdiven kolunun, daha önceki dönemlerde de var olduğu, ancak onarımlar neticesinde bugünkü halini aldığı kanısına varılmıştır.

(a)

(b)

Şekil 3.15 : Avlunun güneydoğusunda bulunan merdiven: (a)Merdivenin yan görünüşü. (b)Merdivenin ön görünüşü.

Özgün durumda olan diğer merdiven kolunda ise sahanlıktan itibaren 11 adet basamak bulunmaktadır. ±0.00 m avlu kotundan önce +0.74 m kotundaki sahanlığa, buradan da 11 basamakla +3.22 m kotundaki gezemeğe ulaşılmaktadır. Merdivenin basamakları 82 cm kalınlığındaki yarım daire kemer ile taşınmaktadır. Kemerin üzeri, avlu yüzü düzgün bazalt kesme taş kullanılarak merdiven eğimine (yaklaşık 42°) göre örülmüş ve yaklaşık 100 cm uzunluğundaki bazalt basamak taşları da üzerine oturtularak merdiven inşa edilmiştir. Merdivenin son basamağı, gezemek hizasından yaklaşık 50 cm uzak tutulmuş ve bu noktada köşede pah yapılmıştır (Şekil 3.16.b). Bu uygulama merdivenin inşası sırasında hem görselliğin hem de işlevselliğin göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir. Ayrıca bu merdivende birinci kat gezemeğinin korkulukları ile aynı tipte demir korkuluklar bulunmaktadır. Ancak bu korkuluklar özgün değildir. Merdiven basamaklarında özgün korkulukların tespit edildiği yuvalar mevcuttur. Bu merdivenin basamaklarında da diğer merdivende olduğu gibi kaymalar olmuş ve basamaklar duvarla birleştikleri noktalardan ayrılmışlardır. 7. basamak da kırılmış ve kırılan parça 3 cm kadar yer

değiştirmiştir. Ayrıca iri gözenekli bazalt basamakların uzun süre kullanımlarından ötürü, orta kısımlarının aşındığı görülmektedir.

(a)

(b)

Şekil 3.16 : Güneydoğu merdiveni: (a)Merdiven sahanlığı. (b)Merdivenin gezemeğe çıktığı nokta.

Güneydoğu avlu duvarında merdivenin altında kalan kapatılmış nişler de dikkat çekmektedir. Bu nişler yapıdaki diğer niş tipleriyle karşılaştırılmıştır. Bununla birlikte yerden yükseklikleri ve boyutları da incelendiğinde, bunların zaman içinde kapatılmış pencereler olma ihtimalleri ortaya çıkmaktadır. Avlu duvarının, dönem yapısının arkasında kalan kısmı incelendiğinde de kapatılmış bir niş ve yemek dolabı tespit edilmiştir. Ayrıca bu avlu duvarı üzerinde, merdivenin güneybatı kanadına ulaştığı noktada kapatılmış bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı, 70x161 cm ölçülerinde olup, tez konusu yapı tarafından görüldüğü kadarıyla, duvar boşluğu yekpare bir kesme bazalt taşa oyularak oluşturulmuş basık kemer ile geçilmektedir. Özgün ahşap kasa ve kanadı mevcut olan kapının arka tarafı tamamen kapatılmıştır. Kapının üstünde +5.56 kotunda , mevcut duvar örgüsünden bir açıklık olduğu görülmektedir. Ancak üst örtünün bu noktada tamamen yok olması nedeniyle 72 cm genişliğindeki pencereye benzeyen bu açıklığın işlevi tam olarak anlaşılamamaktadır.

3.2.4 Z03 no'lu mekan (oda)

Z03 no'lu oda 170-361-173-356 cm boyutlarında ve 290 cm yüksekliğindedir. Odaya avlunun kuzeybatısından 90x188 ölçülerindeki K06 kapısından girilmektedir. Kapının ahşap doğramaları özgün değildir. Girişte odanın zemin kotu +0.21 olup avludan yaklaşık 25 cm yukardadır. Mekan, güneydoğu (avlu yönü) ve güneybatı yönlerindeki duvarlar giriş aralığına eklenerek oluşturulmuştur. Odanın güneybatı duvarında giriş aralığına bakan 69.5x104 cm ölçülerinde bir pencere vardır. Odanın içinden ve avludan odanın özgün olmayan güneydoğu duvarına bakıldığında yarısı

kapatılmış olan kemer görülmektedir (Şekil 3.17.a). Z04 no'lu odayla ortak olan kuzeydoğu duvarı iç içe iki kemerle açıklık geçilerek örülmüştür. Duvar 52 cm kalınlığındadır ve Z03 no'lu odanın içinde kalan yüzü kesme bazalt taştır. Duvarı oluşturan dıştaki kemer 264 cm genişliğinde açıklık geçmektedir. Basık kemer şeklinde yapılarak duvar yükünün hafifletilmesi sağlanmıştır. İçteki kemer ise 175 cm'lik açıklık geçmektedir ve yarım daire şeklinde yapılmıştır. Bu açıklık 10 cm'lik tuğla duvarla örülerek kapatılmış durumdadır. Bu tespitler doğrultusunda özgün plan şemasında; giriş aralığı ile Z04 no'lu odanın birbirlerine doğrudan açıldığı anlaşılmaktadır. Odanın kuzeybatı duvarı, giriş aralığının kuzeybatı duvarının devamıdır. Duvar kesme ve moloz bazalt taşlardan oluşturulmuştur. Duvar örgüsü düzensizdir (Şekil 3.17.b). Kuzeybatı duvarına bakıldığında duvarın +2.00 m kotuna kadar çimento esaslı bir sıva ile sıvandığı görülmektedir. Tüm duvarlar mavi renkli bir boyayla boyanmıştır. Mekanın tavanı giriş aralığının tavanının devamı şeklinde olup güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda ahşap kirişlerle oluşturulmuştur. Odanın zemini şaptır. Şu anda odunluk olarak kullanılan odanın kuzeybatısında zeminde hela taşı vardır. Bu da mekanın bir dönem evin tuvalet ve banyo ihtiyacını karşılamak için yapıldığını göstermektedir.

(a)

(b)

Şekil 3.17 : Z03 no'lu oda: (a)Giriş aralığından avluya açılan kemere bakış. (b)Z03 no'lu odanın kuzeybatı duvarı.

3.2.5 Z04 no'lu mekan (oda)

Z04 no'lu odaya avlunun kuzeybatısından K3 kapısından girilmektedir (Şekil 3.18). 523.5x275.5x573x318 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 17.6 m²'dir. Girişte odanın zemin kotu +0.21 m olup avludan yaklaşık 19 cm yüksektedir. Zemini şap olan mekanın ortalama zemin kotu ise +0.34 m'dir. Tavanı ahşap kirişlerle

oluşturulmuştur ve tavan yüksekliği 425 cm'dir. Odanın güney köşesinde zeminde, yaklaşık 9 m²'lik bir alanda etrafı iki sıra tuğlayla çevrilmiş ve gideri olan bir yıkanma yeri oluşturulduğu görülmektedir.

Şekil 3.18 : Z04 no'lu odanın avlu cephesi.

Güneydoğu duvarı, odanın avluya cephesi olan duvarıdır (Şekil 3.19.a). Duvarın hem avlu yüzü hem de oda yüzü kesme bazalt taşla örülmüştür. Duvarda 343 cm açıklık geçen basık kemerli bir hafifletme kemeri ve bunun altında da yarım daire şeklinde 206 cm açıklık geçen ikinci bir kemer bulunmaktadır. Bu kemerin zaman içinde tuğla duvar ile kapatıldığı, odanın aydınlanması için de bu duvara pencere (P2) açıldığı görülmektedir. Odanın özgün plan şemasında doğrudan avluya açılması nedeniyle, bu cephede bulunan K3 giriş kapısının sonradan açılmış olduğu düşünülebilir. Duvar, kemerin olduğu noktada 56 cm kalınlığındayken, avlu cephesinden kapının açıldığı noktada 100 cm'yi bulmaktadır. Duvar yüzeyi çimento esaslı sıvayla sıvanıp boyanmıştır.

Odanın güneybatı duvarında dışta basık kemer şeklinde hafifletme kemeri ve içte ise yarım daire şeklinde ikinci bir kemer bulunmaktadır (Şekil 3.19.b). Özgün plan şemasında giriş aralığına açılan bu kemer, 10 cm'lik tuğla duvarla kapatılmıştır. Bu bölünmeden sonra kemerin içinin zeminde +0.87 m kotuna kadar doldurularak odada

yüklük gibi kullanıldığı görülmektedir. Duvar yüzeyi sıvalı ve boyalıdır. Çimento esaslı bu sıva duvar yüzeyinde yer yer dökülmüştür. İri kesme bazalt taşlarla örülmüş olan bu duvar yüzünde sıvanın döküldüğü yerlerde, taşların renk değişimine uğradığı ve özellikle keskin köşe kısımlarının yıpranmış olduğu görülmektedir. Taşların gözeneklerini doldurmuş olan çimento sıva bu bozulmada etkilidir. Hem güneydoğu duvarındaki hem de güneybatı duvarındaki yapı izlerinden, ilk yapıldığı dönemlerde Z04 no'lu mekanın hem giriş aralığına hem de avluya doğrudan açılan, yarı açık bir mekan olduğu anlaşılmaktadır.

(a)

(b)

Şekil 3.19 : Z04 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı. (b)Güneybatı duvarı.

Odanın kuzeybatı duvarı, 99 parseldeki komşu yapı ile sınırdır (Şekil 3.20.a). Duvarın oda yüzü kesme bazalt taş ile örülmüştür. Duvarda +2.83 m kotunda taş duvar sonlanmakta ve bu hizada ahşap hatıl görülmektedir. Ahşap hatıl yaklaşık 20 cm kalınlığındadır. Tavandaki ahşap kirişler güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda bu hatılın üzerine oturtulmuşlardır. Duvarın tüm yüzeyi boyalıdır ve zeminden +1.40 m kotuna kadar da yüzeyde çimento esaslı sıva uygulanmıştır. Duvarda yer yer çimento esaslı sıvayla onarım yapılmış olduğu ve bazalt taşlarda renk değişimi olduğu görülmektedir.

Odanın kuzeydoğu duvarı 55 cm kalınlığındadır (Şekil 3.20.b). Duvar iç içe iki kemerle oluşturulmuştur. Üstteki kemer duvar genişliğinde olup (275.5 cm) yükü hafifletmek için basık kemer şeklinde yapılmıştır. Bunun altında ise yarım daire şeklinde ikinci bir kemer vardır. Bu kemer ile 155 cm'lik açıklık geçilmektedir. Arka odaya (Z05) bağlantıyı sağlayan bu açıklık zaman içinde tuğla ile örülerek kapatılmış, arka odaya geçişi sağlamak için de bu duvara K4 kapısı açılmıştır.

Odanın tavanı 14 adet ahşap kirişle oluşturulmuştur. Çapları 12-17 cm arasında değişen bu ahşap elemanların özellikle duvar diplerinde çürümüş oldukları tespit

edilmiştir. Özellikle kirişlerin güneydoğu duvarına oturan kısımlarında çürüme daha fazladır. Tavanın çökmesinin engellenmesi için ahşap kirişlerin altından odanın güneydoğu duvarına paralel ahşap bir kiriş geçirildiği, bunların da odanın zeminine oturtulan iki ahşap direkle taşıtıldığı görülmektedir. Evin birinci kat eyvan döşemesinden sonra en çok bozulmaya uğramış döşemesi, Z04 no'lu odanın üzerinde yer alan 104 no'lu odanın döşemesidir.

(a)

(b)

Şekil 3.20 : Z04 no'lu oda: (a)Kuzeybatı duvarı. (b)Kuzeydoğu duvarı.

3.2.6 Z05 no'lu mekan (oda)

Yapının kuzeybatı kanadının kuzeydoğu ucunda yer alan Z05 no'lu odaya Z04 no'lu odadan K4 no'lu kapı ile geçilmektedir (Şekil 3.21.a). 293x171.6x287x179.8 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 5.9 m²'dir. Zemini şap olan odanın girişte zemin kotu +0.36 m olup, zemin kuzeydoğuya doğru yükselerek, kot +0.44 m olmaktadır. 104 no'lu mekanın altında yer olan odanın tavanı betonarmedir ve tavan yüksekliği yaklaşık 293 cm'dir.

Odanın güneybatı duvarı sıvalı ve boyalıdır. Duvarda sıvanın döküldüğü kısımda alttaki yarım daire kemerin ve üstteki hafifletme kemerinin kesme bazalt taşlarının bir kısmı görülebilmektedir Bu duvarın tavanla kesiştiği noktada +3.19 m kotunda duvar boyunca devam eden kiriş dikkati çekmektedir (Şekil 3.21.b). Kiriş duvarın güneydoğu ucundan kuzeybatı ucuna doğru genişlemektedir. Sıvaların döküldüğü yerlerden, bu kirişin kesme bazalt taşlarla oluşturulduğu anlaşılmıştır. Bu veriler doğrultusunda, bu kirişin plan düzleminde nereye denk geldiğinin anlaşılması için kat planları çakıştırıldığında, kirişin 104 no'lu odanın güneybatı duvarının devamı olduğu ortaya çıkmıştır. 104 no'lu odanın güneybatı duvarı, Z05 no'lu odanın

güneybatı duvarı üzerine saat yönünde 5° açı yaparak oturmaktadır. Bu da kiriş gibi görülen bu duvarın neden güneydoğu ucundan kuzeybatı ucuna doğru genişlediğini açıklamaktadır.

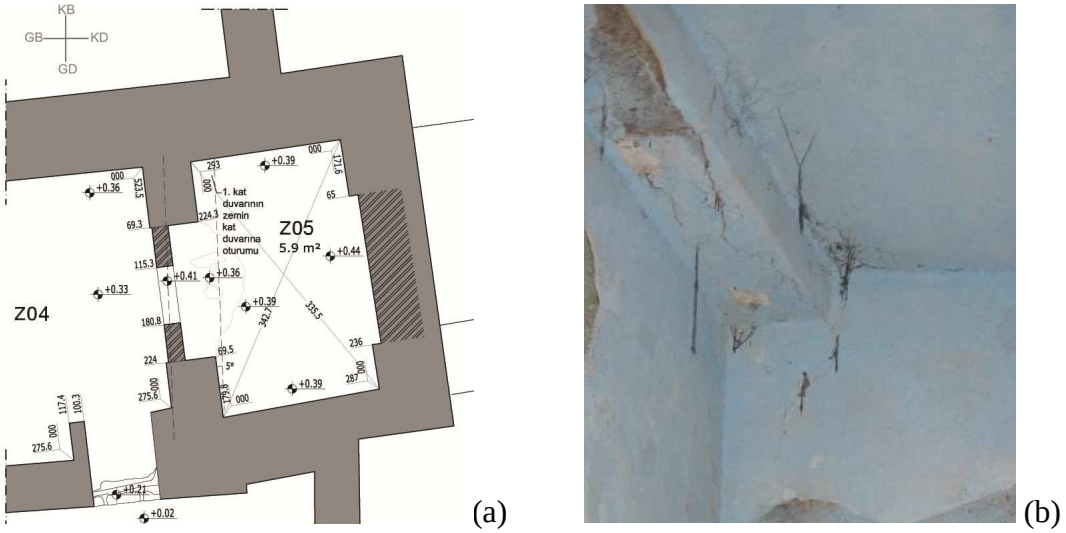

Şekil 3.21 : Z05 no'lu oda: (a)Odanın planı. (b)Tavanın kesişme noktasında görülen çıkma.

Odanın kuzeybatı duvarı 99 ve 100 parselleriyle sınırdır. Duvarın bir kısmı kaba yonu bazalt taşla bir kısmı da bazalt moloz taşla örülüdür (Şekil 3.22.a).. İki farklı örgü tekniğinin kullanılmış olması moloz taş görülen kısmın duvardaki kapı-pencere gibi bir açıklığın kapatılmış olmasından ya da duvarın bu noktada onarım görmüş olmasından kaynaklanabilir. Bu noktanın açıklığa kavuşabilmesi için duvar yüzündeki sıvaların raspa edilmesi ve duvarın komşu parseldeki arka yüzünün de benzer şekilde incelenmesi gerekmektedir .

Odanın güneydoğu duvarı kaba yonu moloz taşlarla örülüdür. Duvar zeminden itibaren yaklaşık +0.95 m kotuna kadar sıvalıdır. Yaklaşık 3 cm kalınlığında olan bu sıvanın duvarın üst kısımlarında da uygulandığı ancak zaman içinde döküldüğü görülmektedir (Şekil 3.22.b). Bu duvarda dikkati çeken +2.47 m kotundaki iki taş bingidir. Bu iki taş binginin üzerine duvar oturtulmuştur. Bunların yanında duvarda ikici bir kiriş daha görülmektedir. Bu kiriş de +2.47 m kotunda başlamaktadır. Taş bingilerle duvarda çıkma yapmış olan duvar birinci katta, 104 no'lu odanın girişindeki özgün bazalt taş kaplamalı döşemeyi taşımaktadır.

(a)

(b)

Şekil 3.22 : Z05 no'lu oda: (a)Kuzeybatı duvarı. (b)Güneydoğu duvarı.

Odanın kuzeyduğu duvarı, 100 parsele sınırdır. Duvarın oda yüzü kaba yonu bazalt taşla örülmüştür. Duvar yüzeyi sıvalı ve boyalıdır ancak çimento esaslı sıva yer yer dökülmüştür. Duvarda basık kemerli kapatılmış bir ocak (Şekil 3.23.a) ve +2.36 m kotunda 52 cm genişliğinde ve 83 cm yüksekliğinde kapatılmış bir pencere bulunmaktadır (Şekil 3.23.b). Odanın bu duvarına 100 no'lu parselden bakıldığında duvarın cephede gelişigüzel taşlarla örüldüğü, +1.83 m kotuna kadar da toprağa gömülü olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3.24).

(a)

(b)

Şekil 3.23 : Z05 no'lu oda, kuzeydoğu duvarı: (a)Kapatılmış ocak. (b)Kapatılmış pencere.

(a)

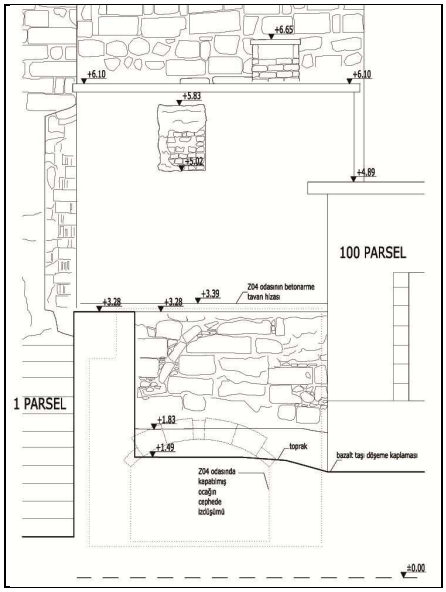

(b)

Şekil 3.24 : Yapının kuzeybatı kanadının kuzeydoğu cephesi: (a)100 no'lu komşu parselden cepheye bakış. (b)Cephenin teknik çizimi.

3.2.7 Z06 no'lu mekan (oda)

Z06 no'lu mekan, avlunun doğu köşesinde yer alan ve altlı üstlü birer odadan meydana gelen dönem yapısının zemin katıdır. Yapıya genel olarak bakıldığında; avlunun köşesine L şeklinde iki duvar inşa edildiği, avlu duvarları da kullanılarak tek gözlü mekanın oluşturulduğu görülmektedir. Yapının zemin katı ve birinci katının yapım teknikleri ve malzemeleri birbirinden farklıdır. Dolayısıyla bir dönem avluya Z06 no'lu mekanın eklendiği, sonraki bir dönemde ise yapının birinci katının inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Z06 no'lu odaya yapının güneyinden K5 kapısından girilmektedir. 297.6x360.9x288.2x385.5 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 10.5 m²'dir. Zemini topraktır ve günümüzde çöp ve moloz doludur. Zemin kotu, avlu kotundan yaklaşık 65 cm aşağıdadır. Tavanı gelişigüzel ahşap kirişlerle, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda oluşturulmuştur. Tüm duvarlar mavi renkli ve plastik esaslı bir boya ile boyanmıştır.

Mekanın güneybatı duvarı 52 cm kalınlığındadır. Duvar, kaba yonu bazalt moloz taşla örülmüş, sadece köşelerde ve duvar boşluklarının geçilmesinde yekpare kesme bazalt taş kullanılmıştır. Duvarın iç yüzü de, avluya bakan dış yüzü de aynı teknikle inşa edilmiştir. Diğer yapı kollarında, cephelerde yanlızca düzgün bazalt kesme taş

kullanılmışken burada bu özen yoktur. Duvarda, odanın avluya açılan K5 kapısı ve P3 penceresi bulunmaktadır (Şekil 3.25).

(a)

(b)

Şekil 3.25 : Z06 no'lu oda: (a)Güneybatı duvarı. (b) Güneybatı duvarının avlu cephesi.

K5 kapısının ölçüleri 84x155 cm'dir. Kapının ahşap kasa ve kanatları günümüze ulaşmamıştır ama, kapı kanadının yerleştirildiği köşede demir bir kenet bulunmaktadır (Şekil 3.26.a). Duvar boşluğu içten dışa doğru, 12 cm yekpare kesme bazalt taş, 16 cm ahşap hatıl ve en dışta da 23 cm kalınlığında yekpare kesme bazalt taş ile geçilmiştir. En dıştaki taş diş yapmak için büyük seçilmiş ve taşa pah yapılarak bu diş oluşturulmuştur. Pencerenin ölçüleri ise 65x76 cm'dir. Duvar boşluğu dışta basık kemer şekli verilmiş 10 cm kalınlığında yekpare kesme bazalt taşla içte de yekpare kesme bazalt taşla düz bir şekilde geçilmiştir. Pencerenin denizliği duvar yüzünden içe doğru pah yapılarak oluşturulmuştur (Şekil 3.26.b).

(a)

(b)

Şekil 3.26 : Z06 No'lu oda: (a)K5 kapısının lentosu ve demir kenet. (b) P3 penceresi.

Odanın kuzeybatı duvarı 52.5 cm'dir (Şekil 3.27). Duvar yapım tekniği olarak odanın güneybatı duvarı ile aynıdır. Bu duvar üzerinde de doğrudan avluya açılan, P4 ve P5 pencereleri bulunmaktadır. P4 penceresinin ölçüleri 55x62 cm, P5

penceresinin ölçüleri ise 53x64 cm'dir. Mekandaki üç pencerenin duvar boşluklarının oluşturulma tekniği aynıdır. Ancak bu duvardaki pencerelerde farklı olarak duvarların yanlarda içe doğru açılarak pah yaptığı görülmektedir. Mekanının zeminin toprak olması ve duvarların sürekli bu topraktan su çekmesi nedeniyle, mekanın kuzeybatı duvarının avlu yüzünde yosunlanmalar meydana gelmiştir.

(a)

(b)

Şekil 3.27 : Z06 no'lu oda: (a)Kuzeybatı duvarı. (b)Kuzeybatı duvarının avlu cephesi.

Odanın kuzeydoğu duvarı avlu duvarının devamıdır (Şekil 3.28). Duvar üzerinde kapatılmış olan ve bir bölümü Z06 no'lu mekanın içinde kalmış olan kapı dikkati çekmektedir. 100x200 cm ölçülerinde olan kapı, Z06 no'lu mekanın tavanından dolayı net bir şekilde algılanamaktadır. Ancak kapının basık kemer lentosu birinci kata çıkıldığında görülebilmektedir. Kapının eşik hizasının kotu +0.04 m olarak tespit edilmiştir ve bu kot avlu döşeme kotuyla örtüşmektedir. Bu kapı, ölçüleri itibariyle evin ana giriş kapısından sonra en büyük kapısıdır. Ayrıca, giriş kapısının sokak cephesinde olduğu gibi, kapı boşluğundan 32 cm sonra bir sıra düşey kesme taş kullanılarak söve oluşturulmuş ve kapı vurgulanmıştır.

(a)
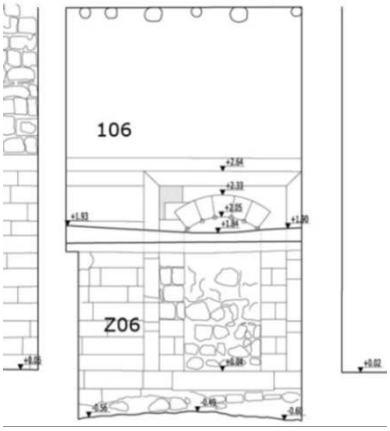

(b)

Şekil 3.28 : Z06 no'lu oda: (a)Kuzeydoğu duvarı ve kapatılmış kapının bir bölümü. (b)Dönem yapısının arkasında kalmış avlu kapısının teknik çizimi.

Odanın güneydoğu duvarı da güneydoğu avlu duvarının devamıdır. Duvarın bir bölümünün düzgün bazalt kesme taş, bir bölümünün ise bazalt moloz taş olduğu görülmektedir (Şekil 3.29.a) Kesme taş duvar yüzeyi, -0.23 m. kotundan başlamaktadır. Yani avlu cephesinde düzgün bir duvar yüzeyi elde edebilmek için temel duvarının üzerinde fazladan bir sıra daha kesme taş kullanılmıştır. Böylece avlu taşları dizildikten sonra, gelişigüzel moloz taşlarla örülmüş temel duvarının görülmesi engellenmiş olmaktadır. Ayrıca bu dönem yapısının inşası sırasında, ±0.00 m kotundaki avlu kotunun kullanılmamış olması, tesadüfen verilmiş bir karar olmamalıdır. Muhtemelen tavan yüksekliği belli bir noktada sabit tutulmak istendiği için, zemin taşları sökülmüş ve toprağın da bir kısmı temizlenerek, istenen yükseklikte bir mekan elde edilmiştir. Moloz taş duvar yüzeyinin ise onarım nedeniyle bu hale gelmiş olması muhtemeldir. Bu duvarda dikkat çeken bir diğer önemli detay ise kapatılmış yemek dolabı ve niştir. Bu mekanda tam olarak ne oldukları anlaşılamayan bu kapatılmış açıklıkların, duvarın arka yüzüne bakıldığında bir niş ve yemek dolabı oldukları görülmektedir (Şekil 3.29.b).

(a)

(b)

Şekil 3.29 : Z06 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı, kapatılmış niş ve yemek dolabı. (b)Güneydoğu duvarına 1 parseldeki yapının avlusundan bakış.

3.2.8 Z07 no'lu mekan (oda)

Yapının güneybatı kanadının güneydoğu ucunda yer alan Z06 no'lu odaya avludan K6 kapısından girilmektedir (Şekil 3.30). 358.3x362.5x356.3x353.6 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 13.2 m²'dir. Zemini özgün kesme bazalt taş olan odanın girişte zemin kotu +0.15 m'dir (Şekil 3.31.a). 106 no'lu mekanın altında yer alan odanın tavanı güneybatı-kuzeybatı doğrultusunda ahşap kirişlerle oluşturulmuştur.Tavanda toplam 10 adet ahşap kiriş bulunmaktadır ve bu kirişlerin çapları 14-17 cm arasında değişmektedir. Ahşap kirişler sağlam görünmekle beraber,

hem bu kirişler hem de bu kirişlerin üzerindeki kaplama tahtaları tamamen kararmıştır. Odada bulunan ocağın kullanıldığı dönemlerde bacanın tütmesi bu kirlenmenin nedeni olabilir.

Şekil 3.30 : Z07 no'lu odanın avlu cephesi.

Kuzeydoğu duvarı, odanın avluya cephesi olan duvarıdır (Şekil 3.31.b). Duvarın hem avlu yüzü hem de oda yüzü ince yonu bazalt taşla örülmüştür. Duvarın oda yüzü sıvalı ve boyalıdır. Avlu cephesinin de boyandığı görülmektedir. Kalınlığı 56 cm olan duvarda üçü tepe penceresi olmak üzere avluya açılan toplam 5 pencere bulunmaktadır. Odanın giriş kapısı K6 ve P6-P7 pencerelerinin duvar boşlukları avlu cephesinde basık kemerlerle oluşturulmuştur. Pencere doğramaları cephede diş yapan 9 cm kalınlığındaki bu kemerlerin arkasında düz lentoya oturtulmuşlardır. Doğramalar özgün değildir ancak özgün demir parmaklıklar günümüze ulaşmışlardır. Geçmeli teknikte yapılmış olan parmaklıklar, 4 düşey ve 8 yatay demirden oluşmaktadır. Düşey demir 16 mm, bunun içinden geçen yatay demir 12 mm çapındadır. Demir elemanların bakımsızlık nedeniyle korozyona uğradıkları ve formlarının bozulduğu görülmektetedir. +2.47 m kotundaki tepe pencerelerinin duvar boşlukları (ÜP1-ÜP2-ÜP3) avlu cephesinde, üç merkezli sepet kulbu kemerlerle oluşturulmuşlardır. Bu kemerler de 9 cm kalınlığında olup duvarda diş yapmaktadırlar. Pencere boşlukları duvarda kemerden sonra düz lentoyla devam ettirilmiştir. Duvarlar yanlarda pah yapıp, dıştan içe doğru genişlemektedir.

Böylelikle odanın daha fazla ışık alması sağlanmıştır. Bu pencerelerin özgün doğramları da günümüze ulaşmamıştır.

(a)
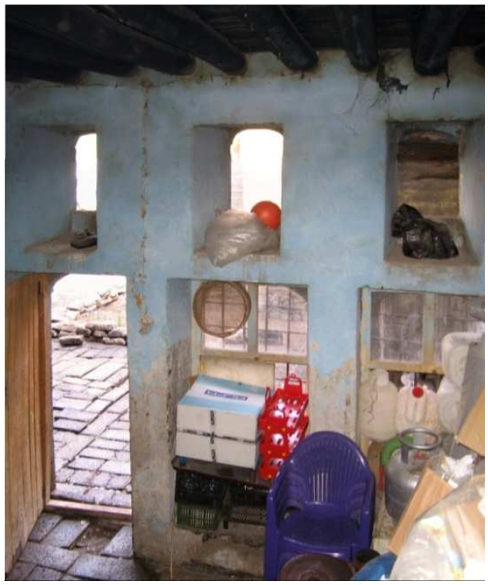
(b)

Şekil 3.31 : Z07 no'lu oda: (a)Özgün bazalt döşeme taşları. (b)Kuzeydoğu duvarı.

Odanın güneydoğu duvarı, 111 parseldeki komşu yapıyla sınırdır. Duvarda 208.5 cm genişliğinde ve 43.5 cm derinliğinde, duvar boşluğu oda cephesinde 13.5 cm kalınlığında basık kemerle geçilmiş bir ocak bulunmaktadır (Şekil 3.32). Ocağın baca deliği duvarın içinde çatıya çıkmaktadır ancak baca günümüze ulaşmamıştır. Odada bu ocağın varlığı buranın evin mutfağı olarak kullanıldığını göstermektedir. Duvar yüzü sıvalı ve boyalıdır. Çatıdan gelen su ve ocağın kurumu nedeniyle duvar yüzeyinde kirlilik oluşmuştur.

Şekil 3.32 : Z07 no'lu odanın güneydoğu duvarında bulunan ocak ve ocağın bacası.

Odanın güneybatı duvarı 67 cm'dir. Duvar üzerinde iki adet düz lentolu ve 63x31x90 cm ölçülerinde niş bulunmaktadır. Çizmeci Sokağı'na sınır olan bu duvar sağır bırakılmıştır. Duvar yüzeyi sıvalı ve boyalıdır (Şekil 3.33.a).

Odanın kuzeybatı duvarında basık kemerli 145x43.5x205.6 cm ölçülerinde bir niş bulunmaktadır. Nişin ortasında +1.77 kotunda 36.8x22.3 cm ölçülerinde küçük bir pencere eyvana açılmaktadır. Bu duvar da sıvalı ve boyalıdır. Sıvalarda ince kılcal çatlaklar ve kabarmalar oluşmuştur (Şekil 3.33.b).

(a)

(b)

Şekil 3.33 : Z07 no'lu oda: (a)Güneybatı duvarı. (b)Kuzeybatı duvarı.

3.2.9 Z08 no'lu mekan (eyvan)

Z08 no'lu mekan yapının zemin katta bulunan eyvanıdır. Avluya doğrudan açık olan eyvan ortasındaki havuzuyla beraber evin en önemli yaşam alanlarından biridir. Mekan 3.58x7.32x3.58x7.23 cm boyutlarında ve 320 cm yüksekliğindedir. Zemin kotu ±0.00 olup avluyla birleştiği noktada eyvanın yaklaşık 5 cm kadar avludan yüksekte tutulduğu tespit edilmiştir.

Eyvan kuzeydoğu yönünden avluya açılmaktadır. 648 cm genişliğinde olan bu açıklık ortada sütuna ve yanlarda duvarlara oturan iki basık kemerle geçilmiştir. Bu kemerlerin kalınlıkları 52-53 cm olup, kemeri oluşturan taşların her biri yaklaşık 52x20x9.5 cm boyutlarındadır. Sütunun çapı 28.2 cm'dir. Sütun, sütun kaidesi ve başlığı erkek bazalt taşından yapılmıştır (Şekil 3.34).

Şekil 3.34 : Zemin kat eyvanına avludan bakış.

Eyvanın güneydoğu duvarı düzgün kesme taş ile örülmüştür. Duvar üzerinde iki niş ve Z07 no'lu odaya açılan bir pencere vardır. Pencerenin ölçüleri 37x22 cm'dir. Boyutları itibariyle bu duvarda böyle bir pencere olması ilginçtir. Eyvan ve mutfak olarak kullanılan Z07 no'lu mekan arasında, odadan çıkmadan bağlantı kurulabilmesi için bu pencerenin açıldığı düşünülebilir. Nişler üç dilimli kemer ile oluşturulmuştur. Ölçüleri arasında çok az fark olup ortalama 80 cm genişliğinde, 180 cm yüksekliğinde ve 33 cm derinliğindedir. Duvara bakıldığında +2.85 kotunda kesme taş duvar örgüsünün bittiği görülmektedir. Bu kesme taş duvarın bitiminden itibaren yaklaşık 20 cm sıvalı duvar yüzeyi, sonrasında da ahşap silme vardır. Eyvanı çevreleyen tüm duvarlar boyunca devam eden ahşap silme, 16.7 cm yüksekliğindedir. Üç sıra burgulu çıta ve üstteki iki sıra burgulu çıtanın arasına yerleştirilmiş çiçek ve yaprak desenli ahşap oymalarla silme süslenmiştir (Şekil 3.35.a).

Eyvanın avluya bakan güneybatı duvarında da güneydoğu duvarında olduğu gibi üç dilimli dört niş bulunmaktadır. Bu nişlerin de ölçüleri diğerleriyle aynıdır. Duvarda +2.19 kotunda iki pencere bulunmaktadır. Pencerelerin ölçüleri 40x67 cm'dir. Bu pencereler şu anda eyvanda niş gibi görünmektedirler ancak duvarın sokak

cephesinden bakıldığında bu açıklıkların pencere oldukları ve sonraki bir dönemde kapatıldıkları anlaşılmaktadır.

Eyvanın kuzeybatı duvarında bir niş ve giriş aralığına bakan iki açıklık vardır. Tuncer, doğramasız pencere olarak nitelendirdiği bu açıklıkların ender rastlanan bir nitelik olduğundan bahsetmiştir. (Diyarbakır Evleri, 1999) Bu duvardaki niş de diğer nişlerle aynı boyutlarda olup, açıklıklar da aynı nişler gibi üç dilimli kemer tekniğiyle oluşturulmuştur (Şekil 3.35.b).

(a)

(b)

Şekil 3.35 : Zemin kat eyvanı: (a)Güneydoğu duvarı. (b)Kuzeybatı duvarı.

Eyvanın tavanı güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda ahşap kirişlerle oluşturulmuştur. Bu ahşap kirişlerin güneybatı uçları taşıyıcı duvara otururken, kuzeydoğu uçları ise taş bingilerin üzerine oturan ahşap hatılın üzerine binmektedir. Kirişlerin çapları 15-19 cm arasında değişmektedir. Tavanın bir bölümü zaman içerisinde, muhtemelen çatıdan akan su nedeniyle çökmüştür. Yapının çatı dışında en çok hasar görmüş kısmı burasıdır. Mevcut ahşap kirişlerin de çürüdüğü ve sehim yaptığı görülmektedir (Şekil 3.36).

Şekil 3.36 : Zemin kat eyvanının bir bölümü tamamen çökmüş tavanı.

Mekanın zeminine bakıldığında duvarlarda olduğu gibi zeminde de döşeme kaplaması olarak düzgün bazalt kesme taş kullanıldığı görülmektedir. Havuzu

oluşturan taşlar dışında döşeme taşları dişi bazalt taşıdır. Havuz ve havuzun etrafındaki bir sıra döşeme kaplaması daha az gözenekli erkek bazalt taşından yapılmıştır. Eyvanda bulunan havuzun geometrisi 192x268 cm ölçülerinde bir dikdörtgenin köşeleri yaklaşık 30° pahlanarak oluşturulmuş sekiz kenarlı bir çokgendir. Dört kadehli havuzun iç ölçüleri 167x237 cm'dir. Havuzun taşan suyunun eyvan döşemesinde 6-7 cm genişliğinde ve 4 cm derinliğinde, ''L'' yaparak eyvanın güneybatı duvarının altından kanalizasyona bağlanan bir su gideri ile tahliye edilmiş olduğu görülmektedir (Şekil 3.37).

Şekil 3.37 : Zemin kat eyvanının döşemesi ve sekizgen havuz.

Eyvanın evin önemli bir yaşam alanı olması kendini mekanın yapı işçiliğinde de göstermektedir. Duvarlar ve zemin muntazam kesme taşlarla oluşturulmuştur. Tavanda da diğer mekanlardaki ahşap kirişlerin aksine daha düzgün ve büyük kalaslar kullanıldığı görülmektedir.

3.2.10 Birinci Kat Planı

Yapının birinci katına avlunun kuzeydoğusunda ve güneydoğusunda bulunan merdivenlerle çıkılmaktadır. Merdivenlerin sahanlıkları yapının her iki kolu boyunca uzanan gezemeklerine bağlanmaktadır. Birinci kattaki mekanlara dağılım da bu gezemekler ile yapılmaktadır.

Genel olarak bakıldığında yapının kuzeybatı kanadında 102, 103,104 ve 105 no'lu mekanlar yer almaktadır. 103, 104 ve 105 no'lu mekanlara gezemekten girilmektedir. 102 no'lu mekana ise 103 no'lu mekandan geçilmektedir. 102 ve 103 no'lu mekanın yapının özgün plan şemasında tek bir oda olduğu ve 105 no'lu mekanın da kuzeybatı kanadına sonradan eklenmiş olduğu görülmektedir.

Yapının güneydoğu kanadında ise 107, 108, 109 ve 110 no'lu mekanlar bulunmaktadır. 110 no'lu mekan konutun birinci kat eyvanıdır. Bu yapı kanadında gezemekten eyvana, eyvandan 107 ve 109 no'lu mekanlara, 109 no'lu odadan ise 108 no'lu mekana geçilmektedir. 108 ve 109 no'lu mekanlar yapının ''kabüstü'' tabir edilen ve yapının sokağın üstünde inşa edilmiş olan odalarıdır (Şekil 3.38).

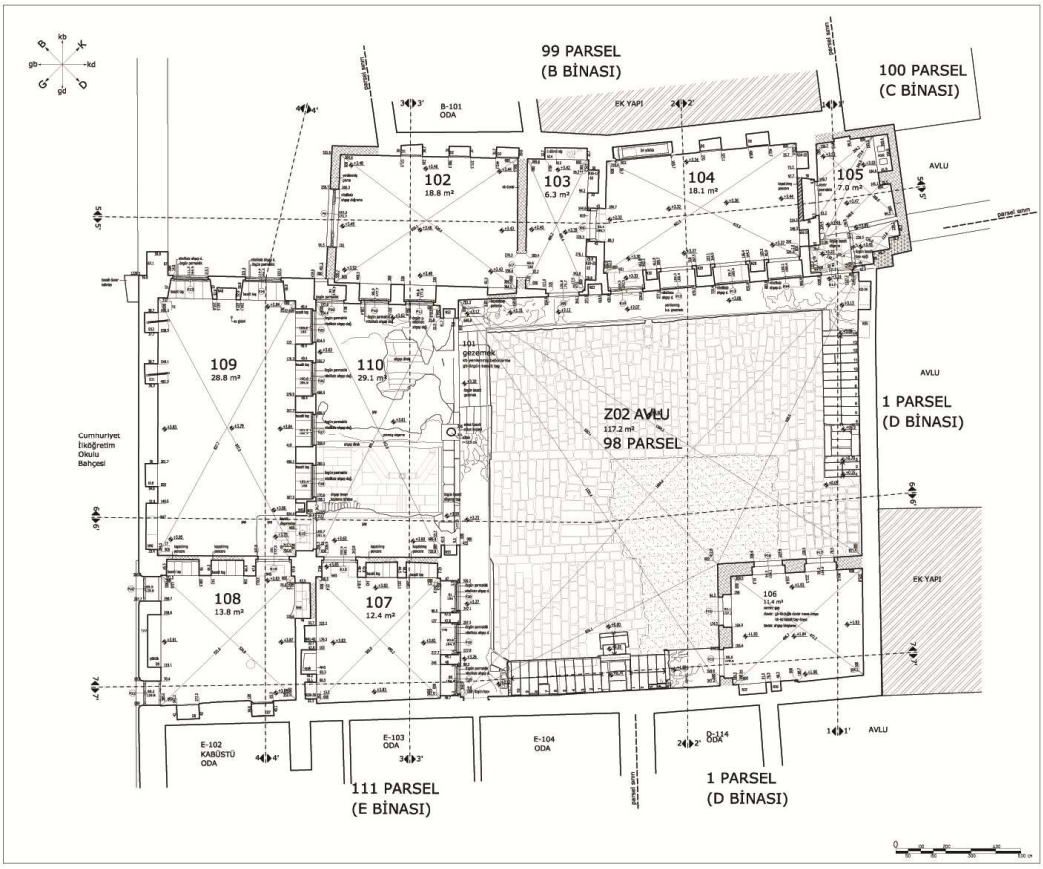

Şekil 3.38 : Yapının birinci kat planı.

3.2.11 101 no'lu mekan (gezemek)

''Gezemek''; geleneksel Diyarbakır konutlarında, genellikle birinci kat döşemesi seviyesinde yapı kolları boyunca uzanan ve bulunduğu kattaki mekanlara ulaşımı sağlayan açık koridor olarak tanımlanabilir. Tez konusu yapıda avluda bulunan iki merdivenle gezemeklere çıkılmakta, gezemeklerden de diğer mekanlara geçilmektedir.

Yapı duvarına konsol olarak taşıtılan gezemek; yapı duvarına belli aralıklarla oturtulan bingi taşları ve bu bingi taşlarının üzerine yerleştirilen döşeme taşlarından oluşmaktadır. Yerel olarak gezemeğin bu döşeme taşlarına ''sal taşı'' denilmektedir. Ayrıca açık birer koridor şeklinde tasarlanmış olan gezemeklerde güvenliğin sağlanması amacıyla çeşitli formlarda dökme demir korkuluklar kullanılmaktadır.

Tez konusu yapıdaki gezemeklere bakıldığında, yapının kuzeybatı kanadının önünde bulunan gezemeğin özgün bazalt bingi taşları dışında tamamen betonarme olarak yenilenmiş olduğu görülmektedir. Gezemeğin döşeme kotu güneybatı ucunda +3.17 m iken, ortalarda +3.07 m'ye düşmekte, merdivenin sahanlığıyla birleştiği noktada ise 3.14 m kotuna kadar tekrar yükselmektedir. 103, 104 ve 105 no'lu mekanların kapıları doğrudan bu gezemeğe açılmaktadır. Odaların döşeme kotları ile gezemek döşeme kotu arasında ise yaklaşık 25 cm kadar fark bulunmaktadır. Ayrıca gezemeğin özgün demir korkuluğu tamamen yok olmuş ve yerine niteliksiz demir korkuluk yapılmıştır.

Yapının birinci kat evyanına ulaşımı sağlayan güneybatı gezemeği ise özgün olarak günümüze ulaşmıştır. Gezemek toplam 6 adet özgün bazalt bingi taşıyla taşınmaktadır. 14 cm kalınlığındaki ve 85 cm uzunluğundaki bingilerin aralarındaki mesafe 130 cm ile 146 cm arasında değişmektedir. Binginin üzerine oturtulan sal taşları bazı yerlerde 3 sıra bazı yerlerde ise 4 sıra yerleştirilerek gezemeğin inşa edilmiş olduğu görülmektedir. Bu gezemeğin kotu da kuzeybatı ucunda +3.17 m iken güneydoğu ucunda +3.26 m olmaktadır. Zaman içinde bingi taşlarının sehim yapmaları nedeniyle bu kot farkının ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Eyvan döşemesi ise gezemekten yaklaşık 36 cm yüksekte tutulmuştur. Özgün gezemek taşlarının üzerinin zaman içinde çimento esaslı şap ile kaplanmış olduğu görülmektedir. Ayrıca bu gezemeğin de özgün demir korkulukları günümüze

ulaşmamış ve yok olmuş özgün korkulukların yerine niteliksiz demir korkuluklar yapılmıştır (Şekil 3.39).

Şekil 3.39 : Özgün güneybatı gezemeği, yenilenmiş betonarme kuzeybatı gezemeği ve güneybatı gezemeğinin alttan görünüşü.

3.2.12 102 no'lu mekan (oda)

102 no'lu odaya 103 no'lu odadan K7 kapısından girilmektedir. Oda giriş aralığının (Z01) üzerinde yer alır ve sokağa cumba şeklinde cephesi bulunmaktadır (Şekil 3.40). 364.9-506.5-369.9-529.7 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 18.8 m²'dir. Girişte +3.45 m olarak belirlenen zemin kotu, döşemedeki deformasyon nedeniyle farklılıklar göstermekte, bu farklılıklar 8 cm'ye kadar çıkabilmektedir. Odanın tavan yüksekliği 425 cm'dir. Zemini şap, tavanı betonarmedir.

Şekil 3.40 : 102 no'lu odanın Çizmeci Sokağı'na cephesi.

102 no'lu odanın plan kurgusuna bakıldığında özgün plan şemasında 103 no'lu odayla birlikte tek bir mekan olduğu görülmektedir. Odanın 25 cm kalınlığındaki kuzeydoğu duvarı sonradan örülerek iki ayrı oda oluşturulmuştur (Şekil 3.41.a). Bu bölünme nedeniyle odanın mekan bütünlüğü tamamen bozulmuştur.

Odanın Çizmeci Sokağa cephesi bulunan güneybatı duvarı da özgünlüğünü tamamen yitirmiştir. Giriş üzerinde çıkma yapan odanın bu duvarının özgün yapı sınırı korunarak yenilendiği görülmektedir (Şekil 3.41.b). Odanın bu cephesinde 165x167 cm ölçülerinde bir pencere (P9) bulunmaktadır. Evin kabüstü odasıyla (109) beraber sokakla ilişkili iki mekanından birisi bu odadır.

(a)

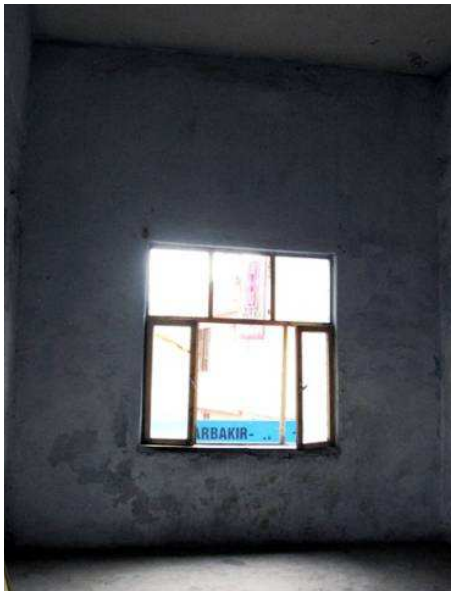
(b)

Şekil 3.41 : 102 no'lu oda: (a) Sonradan eklenmiş niteliksiz kuzeydoğu duvarı. (b)Yenilenmiş niteliksiz güneybatı duvarı.

Odanın güneydoğu duvarı +6.78 m kotuna kadar özgün taş duvardır. Bu seviyeden tavana kadar duvarın onarım gördüğü tespit edilmiştir. Duvarın yüzeyi çimento esaslı bir sıvayla sıvanmış ve mavi renkli bir boyayla boyanmıştır. Bu duvarda evin üst eyvanına açılan iki adet pencere (P10, P11) ve avluya bakan ancak kapatılmış bir pencere bulunmaktadır. Güneydoğu duvarı örülürken bu pencerenin kapatılmış olması muhtemeldir. Mevcut pencerelerin doğramalarının da yenilenmiş olduğu görülmektedir (Şekil 3.42.a).

Odanın yapı sınırını da oluşturan kuzeybatı duvarı tamamen çimento esaslı sıvayla sıvanmış ve mavi renkli bir boyayla boyanmıştır (Şekil 3.42.b). Duvarda üç adet dolap (D1-D2-D3) bulunmaktadır. Dolapların kapakları sökülmüş durumdadır (Şekil 3.43). Duvarın taş örgüsünün ne kadar müdahele gördüğü sıva nedeniyle

anlaşılamamakla beraber 102 no'lu odada aynı duvarın devamının +6.79 m kotundan itibaren yenilendiği gözlemlenmiştir. Aynı müdahalenin bu duvarda da yapılmış olabileceği öngörülebilir.

(a)

(b)

Şekil 3.42 : 102 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı, eyvana açılan pencereler ve avluya bakan kapatılmış pencere. (b)Kuzeydoğu duvarı ve dolaplar.

Şekil 3.43 : 102 no'lu oda, özgün kapağı günümüze ulaşmamış D1 dolabı.

3.2.13 102 no'lu mekan (oda)

102 no'lu oda yapının güneybatı-kuzeydoğu kanadında Z02 no'lu odanın üzerinde yer almaktadır. Odaya gezemekten K8 kapısından girilir. Gezemekle oda arasındaki kot farkı 24 cm'dir. 369.8-174.3-372-170 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 6.3 m²'dir. Zemin kotu +3.39 m ve tavan yüksekliği 4.31 m'dir. Odanın zemini şap, tavanı ise betonarmedir.

Odanın gezemekten giriş kapısının (K8) bulunduğu güneydoğu duvarı +6.79 m kotundan itibaren onarılmıştır. Mekanın bu cephesine bakıldığında giriş kapsının üst kotunda bir onarımlar sırasında yenilenmiş olduğu anlaşılan bir tepe penceresi bulunmaktadır. Bu özgün yapı duvarının kalınlığı, bu mekanda 9 cm'ye kadar düşmektedir. Yapının inşası sırasında, mekanın düzgün bir geometrik forma sahip olabilmesi için, duvarın bu şekilde 40 cm'den 9 cm'ye kadar inceltilerek yapılmış olduğu düşünülebilir. Ayrıca duvardaki bu incelmenin, zaman içinde dış cephede derzlerde boşalmaya ve çatlaklara neden olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3.44.a).

101 no'lu mekanın devamı olan odanın güneybatı duvarı, mekanın 101 no'lu odayla arasındaki ek duvardır. Odanın kuzeybatı duvarına bakıldığında +6.79 m kotuna kadar özgün taş duvar, bu seviyeden tavana kadar ise duvarın onarılmış olduğu görülmektedir. Duvarda 120x246 cm boyutlarında 5 dilimli kemer ile oluşturulmuş ve derinliği 32.2 cm olan bir niş (N14) bulunmaktadır. Bu nişin altında da boyutları 52x66 cm ve derinliği üstteki nişle aynı olan ikinci bir niş (N15) vardır. Duvar yüzeyi mavi renkli bir boyayla tamamen boyanmıştır (Şekil 3.44.b).

(a)

(b)

Şekil 3.44 : 103 no'lu oda : (a)Güneydoğu duvarı ve odanın gezemeğe açılan kapısı. (b)Kuzeybatı duvarı, üstte beş dilimli büyük niş ve altta küçük niş.

Odanın kuzeydoğu duvarına bakıldığında da +6.79 m kotuna kadar özgün taş duvar, bu seviyeden tavana kadar da niteliksiz duvarın devam ettiği görülmektedir.

Kuzeydoğu duvarında 102 ve 103 no'lu odaları birbirine bağlayan K9 kapısı bulunmaktadır. 82x177 cm ölçülerinde olan kapının duvar boşluğu basık bir kemerle oluşturulmuştur. Kapı kemerinin kilit taşının yerinden oynadığı görülmektedir. Duvarda kapının üstünde +5.74 m kotunda 3 niş, kapının iki yanında da +4.42 m kotunda ve +3.39 kotunda birer tane olmak üzere toplam 7 niş bulunmaktadır (Şekil 3.45).

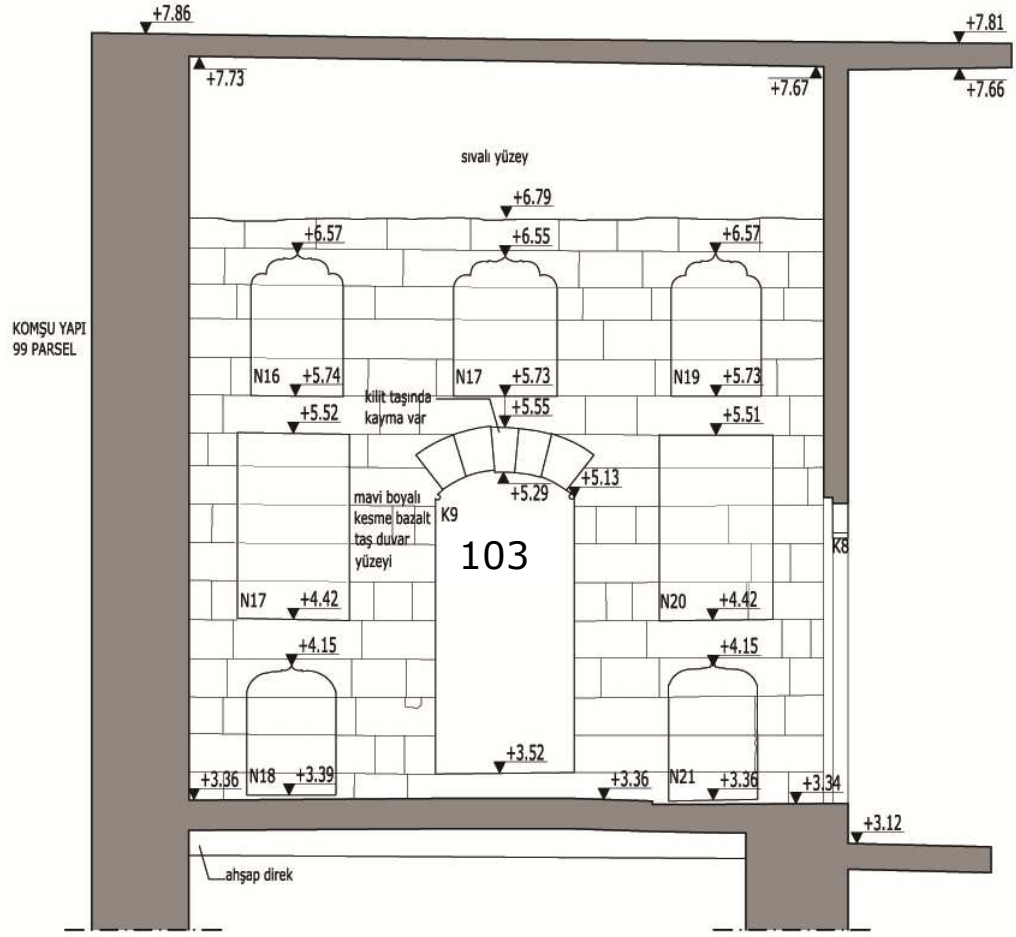

Şekil 3.45 : 103 no'lu odanın kuzeydoğu duvarı, 104 no'lu odaya açılan kapı ve duvardaki nişler.

3.2.14 104 no'lu mekan (oda)

104 no'lu odaya gezemekten K10 kapısından girilmektedir. Girişte gezemeğin kotu +3.13 m'dir. Oda yapının kuzeybatı kanadında Z04 no'lu odanın üzerinde yer almaktadır. 562.9-319.4-530.4-324.2 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 18.1 m²'dir. Zemin kotu oda girişinde +3.33 m ve tavan yüksekliği 440 cm'dir. Odanın döşemesi ahşap kirişleme sistemi ile oluşturulmuştur. Zaman içinde, özgün bazalt döşeme taşı tespit edilmeyen zemine şap dökülmüştür. Odanın tavanı betonarmedir. Mekanın zeminine bakıldığında döşemede çökmeler olduğu ve zemin

kotunun döşemede 10 cm'e kadar farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum ahşap döşeme kirişlerinin duvara oturduğu noktalarda yer yer çürümesinden ve döşeme kirişlerinin sehim yapmasından kaynaklanmaktadır.

Odanın güneydoğu duvarı +6.42 kotuna kadar özgün taş duvardır. Bu seviyeden tavana kadar duvarın onarılmış olduğu görülmektedir. Özgün kesme taş yüzey çimento esaslı harçla sıvanmış ve üzeri mavi renkli bir boyayla boyanmıştır. Duvarın kalınlığı 60-62 cm'dir. Odanın bu cephesi üç pencereyle (P12-13-14) avluya bakmaktadır (Şekil 3.46). Pencere boşlukları içte ve dışta basık kemerlerle oluşturulmuştur. İçte 9 cm kalınlığında kesme bazalt taşla pencere boşluğunun diş yaptığı görülmektedir. Geleneksel Diyarbakır evlerinde bu tip pencerelerde pencere boşluğunun iç kısmına doğrama yerleştirilip, cephede ise demir parmaklık uygulandığı bilinmektedir. Ancak bu pencerelerin özgün doğrama ve demir parmaklıkları günümüze ulaşmamıştır. Pencerelerin arasında düz lentolu iki niş N32-N33 bulunmaktadır. N32-N33 yaklaşık aynı ölçülerde olup, 41x32x67 cm ölçülerindedir. Kapı ve pencere arasındaki N34 nişi, 30.5x29.5x61.2 cm ölçülerindedir. Bu niş 10 cm kalınlığında 5 dilimli kemerin duvar yüzeyinde diş yapmasıyla oluşturulmuştur. Bu duvarda kapı üstünde de 60x31x91 cm ölçülerinde N35 nişi bulunmaktadır. Bu niş de duvar yüzeyinde 10 cm'lik bir diş yapmaktadır. Tek parça taştan oluşturulmuş bu düz lentonun köşeleri pahlıdır.

Şekil 3.46 : 104 no'lu odanın güneydoğu duvarı, gezemeğe çıkan kapı ve avluya bakan pencereler.

Güneydoğu duvarında özgün tepe pencerelerinden sadece bir tanesi açık bırakılmıştır. 61x61x65 cm ölçülerindeki kareye yakın bu tepe penceresinin özgün doğraması günümüze ulaşmamıştır. Bu odanın cephesinin özgün biçimlenişinde her

bir pencerenin üzerinde yer alan tepe pencerelerinin kapatılmış olduğu, duvarın avlu cephesinden görülmektedir.

Odanın güneybatı duvarının +5.52 m kotuna kadar özgün taş derzleri bellidir. Bu seviyeden itibaren ise duvarın onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Tüm duvar yüzeyi çimento esaslı harçla sıvanmış ve üzeri de mavi renkli bir boyayla boyanmıştır. Duvar kalınlığı 52 cm'dir. Oda 103 no'lu odaya bu duvardaki K9 kapısıyla bağlanmaktadır. Kapının özgün doğraması günümüze ulaşmamıştır. Duvardaki kapı boşluğu; 104 no'lu oda tarafında düz lentoyla, 103 no'lu oda tarafında ise duvar yüzeyinde diş yapan basık kemerle oluşturulmuştur. Kapıdan 103 no'lu odaya bir basamakla çıkılmaktadır. 104 no'lu odada kapı önünde zemin kotu, +3.31 m olup, 103 no'lu odada ise zemin kotu kapı önünde +3.37 m'dir (Şekil 3.47.a).

Odanın kuzeydoğu duvarı 58 cm kalınlığındadır. +6.78 m kotundan itibaren duvarın onarım gördüğü tespit edilmiştir. Duvarın tüm yüzeyi sıvalıdır ancak kesme taş derzleri sıva yüzeyinden belli olmaktadır. Duvarda kapatılmış bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere günümüzde 105 no'lu mekana açılmaktadır. Bu duvar boşluğunun pencere olduğu, 105 no'lu mekandan görülebilen duvardaki demir parmaklık izlerinden anlaşılmaktadır. Bu durum daha erken dönemlerde yapının kuzeybatı kanadının bu noktada bittiğini 105 no'lu odanın daha sonraki bir dönemde yapıya eklendiğini göstermektedir (Şekil 3.47.b).

Odanın kuzeybatı duvarının tüm yüzeyi çimento esaslı harçla sıvanmış ve daha sonra da boyanmıştır. +4.13 m kotuna kadar olan duvar yüzeyinden duvarın bu yüzünün de ince yonu kesme taş olduğu anlaşılmaktadır. Duvarda 157x170x264 cm ölçülerinde büyük bir dolap (D12) bulunmaktadır. Özgün dolap doğramaları kısmen günümüze ulaşmıştır. Dolabın altında da 53.5x30x64 cm ölçülerinde bir niş (N30) bulunmaktadır**.** Bu niş duvar yüzünde diş yapmaktadır ve bu diş köşeleri pahlı 10 cm kalınlığında tek parça lentodan oluşturulmuştur. Duvarda ayrıca iki adet ufak dolap (D13-D14) bulunmaktadır. 61x37x92 cm ölçülerindeki dolapların özgün doğramaları günümüze ulaşmamıştır (Şekil 3.48).

(a)

(b)

Şekil 3.47 : 104 no’lu oda: (a)Güneybatı duvarı. (b)Kuzeydoğu duvarı.

Şekil 3.48 : 104 no’lu odanın kuzeybatı duvarı, yüklük, dolaplar ve niş.

3.2.15 105 no’lu mekan (oda)

105 no’lu oda, yapının kuzeybatı kanadının kuzeydoğu köşesine geç dönemde eklenmiş mekanıdır. Oda ana yapı koluna, kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarları eklenerek inşa edilmiştir. Bu niteliksiz ek duvarlar, dolu tuğla ile örülmüş, zaman

içinde yıkılan yerleri de delikli tuğla ile onarılmıştır. Mekana birinci kat gezemeğinden, özgün K11 kapısından girilmektedir. Toplam kullanım alanı 7m² olan mekanın girişindeki özgün bazalt döşeme dikkati çekmektedir (Şekil 3.49). Bu noktada döşeme kotu +3.22 m'dir. Burada girişten çıkılan ve +3.45 m kotunda bulunan özgün bazalt bir kapı eşiği tespit edilmiştir. Bu veriler, özgün plan şemasında bu noktanın, başka bir mekana geçiş aralığı olduğunu göstermektedir. Ne yazık ki bugün herhanbir başka iz olmaması nedeniyle bu aralığın ne tür bir mekana açıldığı ve işlevinin ne olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak burada bir tuvalet olma ihtimaliyle beraber bir merdiven olması ve bu merdivenle 100 parselin avlusuna bir geçiş noktası olma ihtimalleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Şekil 3.49 : 105 no'lu odanın girişi, özgün bazalt taş döşeme kaplaması.

Girişteki özgün döşemeden 3.49 m kotuna çıkılarak, 105 no'lu odanın ana mekanına çıkılmaktadır. Mekanın döşemesi ve tavanı betonarme sistem ile inşa edilmiştir. Tavan yüksekliği de bu noktada yaklaşık 260 cm'dir. Odanın güneybatı duvarı, özgün plan şemasına göre tez konusu yapının kuzeybatı kanadının sınırıdır. Bu, duvar üzerinde kapatılmış olan pencereden anlaşılmaktadır. 110x270 cm ölçülerindeki bu pencere, yapının 109 no'lu odasında bulunan P23 ve P24 pencereleri ile aynı tiptedir. Duvar boşluğu, cephede diş yapan basık kemerle, bunun gerisindeki duvar boşluğu ise yarım daire kemerle geçilmiştir. Duvarlar da yanlarda içe doğru pah yaparak açılmaktadır. İşlevini yitirmiş olan bu pencerenin tipi nedeniyle, evin kendi avlusuna değil, bir dış mekana açıldığı düşünülebilir (Şekil 3.50).

Şekil 3.50 : 105 no'lu odaya bakan, kapatılmış pencere.

Odanın kuzeybatı duvarında kapatılmış bir pencere bulunmaktadır. Bu niteliksiz duvarda nem nedeniyle yüzey kirlilikleri oluştuğu görülmektedir. Odanın kuzeydoğu duvarında ise bir ocak bulunmaktadır. Buraya ocak yapılmış olması, bu mekanın evin bir dönem mutfağı olarak kullanıldığını göstermektedir (Şekil 3.51.a). Odanın girişinin bulunduğu güneybatı duvarına doğru bakıldığında ise odanın çatısını taşıyan, +5.81 m kotundaki betonarme kiriş görülmektedir (Şekil 3.51.b).

(a)

(b)

Şekil 3.51 : 105 no'lu oda: (a)Kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarı. (b)Güneybatı duvarı.

3.2.16 106 no'lu mekan (oda)

106 no'lu mekan, avlunun doğu köşesinde yer alan dönem yapısının birinci katıdır. Mekana avlunun güneydoğusundan merdivenle çıkılarak ulaşılır 309.5-375.8-304.1-374.1 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 11.4 m²'dir. Zemini şaptır ve tavanı ahşap kirşlerle oluşturulmuştur. Ahşap kirişler güneybatı-kuzeydoğu

doğrultusunda yerleştirilmiştir. Her biri birbirinden faklı boyutta olan ahşap kirişler, yapının çatısını taşımaktadırlar. Mekan duvarlarının tamamı sıvalı ve boyalıdır.

Mekanın güneybatı ve kuzeybatı duvarları, yaklaşık 36 cm kalınlığında yığma tuğla duvarlardır. Yapının zemin katından daha sonraki bir dönemde bu duvarlar ve yapının çatısı inşa edilerek 105 no'lu mekan oluşturulmuştur. Güneybatı duvarında mekanın giriş kapısı (K12) ve avluya açılan P15 penceresi bulunmaktadır (Şekil 3.52.a). Kuzeybatı duvarında ise P16 ve P17 pencereleri avluya açılmaktadır (Şekil 3.52.b). P15 ve P16 pencerelerinin ahşap doğramaları günümüze ulaşmamıştır.

(a)

(b)

Şekil 3.52 : 106 no'lu oda: (a)Güneybatı duvarı. (b)Kuzeybatı duvarı.

Odanın kuzeydoğu duvarına bakıldığında, özgün avlu duvarı hizası (+2.81 m) ve bu avlu duvarı üzerinde kapatılmış olan kapının kemeri görülmektedir. Kesme taşla örülmüş olan avlu duvarının bitiminden itibaren ek duvar başlamaktadı (Şekil 3.53.a)

Güneyduğu duvarında ise üç farklı duvar yüzeyi bulunmaktadır (Şekil 3.53.b). Üzerinde niş bulunan çıkıntı yapmış duvar yüzeyi, 1 parselde bulunan komşu yapının, güneybatı kanadının duvarıdır. Duvar yüzeyi kesme bazalt taş ile örülmüştür ve özgündür. Bu duvar üzerindeki niş kotlarına bakıldığında, yapının özgün plan şemasında bu kotta daha önce de kullanılan bir mekanın var olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte zemin katta avluya açılan yemek dolabının oluşu, bu kotta merdivenle ulaşılan bir balkon ya da gezemek olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bu duvarın bittiği noktada yine +2.81 m kotuna kadar özgün avlu duvarı devam etmektedir.

(a)

(b)

Şekil 3.53 : 106 no'lu oda: (a)Kuzeydoğu duvarı, avlu duvarında kapatılmış kapının kemeri. (b)Güneydoğu duvarı ve özgün nişler.

3.2.17 107 no'lu mekan (oda)

107 no'lu odaya eyvandan K13 kapısından girilmektedir. Oda Z07 no'lu odanın üzerinde yer alır. 360.5-355.5-341.5-353 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 12.4 m²'dir. Zemin kotu +3.83 m'dir. Döşeme kotu eyvandan yaklaşık 20 cm yukarıdadır. Odanın tavan yüksekliği 425 cm'dir. Zemini şap ve tavanı betonarmedir.

Odanın kuzeybatı duvarında özgün plan şemasında eyvana açılan ancak günümüzde kapatılmış olan iki pencere ve K13 kapısı bulunmaktadır. İnce yonu duvar yüzeyi tamamen çimento esaslı bir harçla sıvanmış ve mavi renkli bir boyayla boyanmıştır. Duvarın kalınlığı 58 cm'dir. Kapının üzerinde düz lentolu, 50.6x32.0x67.5 cm ölçülerinde bir niş (N43) bulunmaktadır (Şekil 3.54.a).

Odanın, kuzeydoğu duvarında avluya bakan üç adet pencere (P18-P19-P20) bulunmaktadır. Pencerelerin özgün ahşap doğramaları günümüze ulaşmamıştır. Pencerelerin duvar boşluğu iç tarafta düz lento ile, dışta ise 9 cm'lik diş yaparak basık kemerle oluşturulmuştur. Doğrama bu dişin iç kısmına yerleştirilmiştir. Özgün demir parmaklıklar geçmeli olup, 3 düşey ve 8 yatay demirden oluşmaktadır. Düşey demirler 16 mm, bunun içinden geçirilen yatay demirler ise 12 mm'dir. Parmaklıkların bakımsızlık nedeniyle korozyona uğradıkları görülmektedir. Demir parmaklıkların duvarlara oturtulduğu noktalarda kurşun olduğu tespit edilmiştir.

Kuzeydoğu duvarında üst pencerelerden yanlızca biri (TP6) günümüze ulaşmıştır. Diğer pencerelerin kapatıldığı odanın avlu cephesinden görülmektedir. Mevcut pencerenin oranları bozulmuştur ve özgün doğraması yok olmuştur. Bu bozulmanın

yapının üst örtüsü değiştirilirken gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Yüzeyi tamamen sıvalı ve boyalı olan duvarın kalınlığı 57 cm'dir (Şekil 3.54.b).

(a)

(b)

Şekil 3.54 : 107 no'lu oda: (a)Kuzeybatı duvarı, eyvana açılan kapı ve kapatılmış iki pencere. (b)Kuzeydoğu duvarı ve avluya bakan pencereler.

Odanın güneydoğu duvarında her hangi bir niş ya da pencere bulunmamaktadır. Duvar yüzeyi tamamen sıvalı ve boyalıdır. Bu duvarda dikkati çeken yüzeydeki lekelerdir (Şekil 3.55.a). Zemin kattaki ocağın bacası bu duvarın içinden çatıya çıkmaktadır. Ancak çatıda baca yıkıldığı için yağmur suları düzgün kapatılmayan bu baca deliğinden duvar bünyesine geçmiştir. Bu lekeler de bacadaki kurumun ıslanıp duvar yüzeyine çıkmasıyla meydana gelmiştir.

Odanın güneybatı duvarında bir ocak ve bu ocağın iki yanında ve altında olmak üzere 5 adet niş bulunmaktadır (Şekil 3.55.b). Ayrıca yapılan tespitler sonucunda, mekanın özgün kullanımında bu duvarda kapatılmış bir kapı tespit edilmiştir. Günümüzde özgün duvar yüzeyi tamamen sıvalı ve boyalı durumda olduğu için, 107 no'lu mekandan bu kapı algılanamamaktadır.

Mekanda bulunan ocak, boyutları itibariyle bir mangal yerleştirilebilecek büyüklüktedir (Şekil 56). Bu nedenle ısınma amaçlı kullanılmış olduğu düşünülmüştür. Ancak yapılan literatür araştırmasında, geleneksel Diyarbakır konutlarında bu tip ısınma amaçlı küçük ocakların kullanımından bahsedilmemektedir. Ocağın 15 cm çapında dairesel kesitli bir baca deliği vardır. Çatı örtüsü yenilendiğinde ocağın bacası da yok olmuştur. Bu nedenle yağmur suları baca deliğinden kurumla beraber yapı duvarına sızmaktaktadır.

(a)

(b)

Şekil 3.55 : 107 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı. (b)Güneybatı duvarı.

Şekil 3.56 : 107 no'lu odada güneybatı duvarında bulunan ocak ve baca deliği.

3.2.18 108 no'lu mekan (kabüstü oda)

108 no'lu odaya 109 no'lu odadan K14 kapısından girilmektedir. Oda Çizmeci Sokak üzerinde inşa edilmiştir. Oda evin yerel olarak ''kabüstü'' veya ''sokaküstü'' olarak tabir edilen mekanlarından biridir. 386.1-371.5-382.1-352.5 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 13.8 m²'dir. Zemin kotu girişte +3.83 m olup, döşemedeki deformasyon nedeniyle zeminde 8 cm'ye kadar oturmalar mevcuttur. Odanın tavan yüksekliği yaklaşık 390 cm'dir. Zemini şap ve tavanı betonarmedir.

Odanın giriş kapısının bulunduğu kuzeybatı duvarında iki adet kapatılmış pencere şu anda niş gibi kullanılmaktadır. Bu pencerelerin kemerleri 109 no'lu odadan görülmektedir. Kapının üzerinde 53x32x67.5 cm ölçülerinde düz lentolu bir niş bulunmaktadır. Duvar yüzeyi sıvalı ve boyalıdır. Yüzeydeki sıvanın +6.33 kotundan

itibaren 2 cm kadar kalınlaştığı tespit edilmiştir. Duvarın bu seviyeden itibaren yenilenmiş olması muhtemeldir (Şekil 3.57.a).

Odanın kuzeydoğu duvarında 101x43.5x185.4 cm ölçülerinde son dönemde dolap olarak kullanıldığı anlaşılan kapatılmış bir kapı bulunmaktadır. Bu durumda 108 no'lu odayla 107 no'lu odanın özgün plan şemasında bağlantılı oldukları anlaşılmıştır. Bu kapı boşluğunun üzerinde de 53.5x30x66.3 cm ölçülerinde düz lentolu bir niş (N44) bulunmaktadır. Tüm yüzeyi boyalı ve sıvalı olan duvarda +6.71 m kotunda 16 cm çapında bir baca deliği açıldığı görülmektedir. Bu baca deliği 107 no'lu odadaki ocağın bacasına bağlanmıştır (Şekil 3.57.b).

(a)

(b)

Şekil 3.57 : 108 no'lu oda: (a)Kuzeybatı duvarı. (b)Kuzeydoğu duvarı.

Odanın güneydoğu duvarı konutun 111 parseldeki komşu yapıyla sınırını oluşturmaktadır. Yapının en çok hasar görmüş duvarlarından biridir. Duvarda iki adet dolap (D7-D8) bulunmaktadır. Dolapların doğramalarından geriye sadece D7 dolabının kasası kalmıştır. Duvarın tüm duvar yüzeyi sıvalı ve boyalıdır, bu nedenle ne kadar müdahale gördüğü tam anlaşılamamaktadır. Ancak duvarda iki dolap arasında kalan yüzeyde sıva 4 cm kadar kalınlaştırılmıştır. Komşu yapıdan bu duvarın arka yüzeyine bakıldığında onarıldığı ve düzgün bir şekilde sıvandığı görülmektedir. Bu nedenle erken dönemlerde iki oda arasında bağlantıyı sağlayan bir kapı olup olmadığı tespit edilememiştir. Yüzey temizliği yapıldığında bu durum açıklığa kavuşacaktır (Şekil 3.58.a).

Odanın güneybatıdan Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nun bahçesine cephesi vardır (Şekil 3.58.b). Duvarda okul bahçesine bakan P21 ve P22 pencereleri düz lentolu olup 69 cm genişliğinde ve 129 cm yüksekliğindedirler. Bu pencereler yapıdaki diğer

pencere tiplerine uymamaktadırlar. Bu odanın devamındaki 109 no'lu odanın da güneybatı duvarında pencere yoktur. Okul yapılmadan önce bu pencerelerin baktığı alanda başka yapılar olduğu düşünülürse, konutun bu cephesinde ilk yapıldığı dönemde bu noktada pencere olmaması gerekir. Bu nedenle yapının güneybatı cephesindeki bu pencerelerin yapının inşa edildiği dönemde niş olarak biçimlendirildiği daha sonraki dönemlerde ise açılarak pencere olarak kullanılmaya başlanmış olması muhtemeldir. Bu pencere boyutlarının yapıdaki diğer pencerelerden çok nişlere yakın olması da bu görüşü destekler niteliktedir.

(a) (b)

Şekil 3.58 : 108 no'lu oda: (a)Güneydoğu duvarı. (b)Güneybatı duvarı.

Güneybatı duvarında iki pencere arasında 104 no'lu odadakine (D4) benzer bir dolap bulunmaktadır. Dolabın özgün doğramalarından çok az bir kısmı geriye kalmıştır. Bu kısım dolabın en üstteki kasası ve bunun üzerindeki burmalı çıtalarıdır. Dolabın duvar boşluğu oluşturulurken kare kesitli ahşap lentoların yan yana dizilerek kullanıldığı görülmektedir. Bu uygulama döşemeler dışında duvarlarda da ahşabın, özellikle geçilmesi gereken mesafe arttığında kullanıldığını göstermektedir. Bu dolabın üzerinde bir tepe penceresi vardır. Ancak pencere oranlarının çatı betonarmeye çevrilirken bozulmuş olduğu görülmektedir. Ayrıca duvarda kılcal çatlaklar bulunmaktadır.

3.2.19 109 no'lu mekan (kabüstü oda)

109 no'lu odaya eyvandan K15 kapısından girilmektedir. Oda Çizmeci Sokak üzerinde inşa edilmiştir. Oda evin yerel olarak ''kabüstü''veya ''sokaküstü'' olarak

tabir edilen mekanlarından bir diğeri olup evin en büyük odasıdır. Odanın döşemesini oluşturan ahşap kirişler sokaktan gürülebilmektedir (Şekil 3.59).

Şekil 3.59 : 109 no'lu odanın döşemesini taşıyan ahşap kirişlerin Çizmeci Sokak'tan görünümü.

737-392-730.8-394.5 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 28.8 m²'dir. Odanın, yapının diğer kabüstü odasıyla bağlantısı vardır. Bu geniş ve evin en çok penceresi bulunan odasının özgün kullanımında konuk odası olması muhtemeldir. Odanın girişinde ayakkabıların çıkarıldığı ayaklık bulunmaktadır. Odanın döşemesi buradan yüksekte tutulmuştur. Zemin kotu ayaklıkta özgün taş döşemede +3.75 m'dir ve eyvan döşemesinden yaklaşık 10 cm yukarıdadır. Odanın ortasında döşemede oturma olması nedeniyle zemin kotu +3.79 m ve 3.86 m arasında değişkenlik göstermektedir. Döşemenin özgün bazalt taş kaplamasının üzerine şap döküldüğü tespit edilmiştir. Odanın tavan yüksekliği 400 cm olup, tavan betonarme olarak yenilenmiştir. Tavana açılmış olan baca deliğinden akan yağmur suları odanın döşemesinin bozulma sürecini hızlandırmaktadır. Ayrıca, döşemede su gideri açılmıştır. Doğrudan sokağa açılan bu gider, yapının döşeme kirişlerinin çürümesine neden olmuştur.

Odanın girişinin bulunduğu kuzeydoğu duvarının +6.79 m kotundan itibaren yenilendiği görülmektedir (Şekil 3.60.a). Bu nedenle özgün tepe penceleri günümüze ulaşmamıştır. Bu onarım sırasında bir tepe penceresinin yerinde tekrarlandığı görülmektedir. Duvarda eyvana bakan dört pencere bulunmaktadır. Pencerelerin (P25-P26-P27-P28) yerden yüksekliği yaklaşık 36 cm'dir. Pencerelerin duvar boşlukları içte düz lentoyla, dışta ise diş yapan basık kemerle oluşturulmuştur. Özgün pencere doğramaları günümüze ulaşmamıştır ancak özgün demir parmaklıklar mevcuttur. Parmaklıklar 4 düşey, 9 yatay demir çubuktan meydana gelmektedir. Düşey demir 16 mm, bunun içinden geçirilmiş yatay demir 12 mm kalınlığındadır. Korkulukların duvara geçirildiği deliklere kurşun dökülmüş olduğu tespit edilmiştir. Demir elemanların bakımsızlık nedeniyle korozyona uğradıkları görülmektedir.

Giriş kapısının duvar boşluğu da (K15) pencerelerde olduğu gibi içte düz lento dışta ise diş yapan kemerle oluşturulmuştur. Kapının üzerinde 51x3.7x82.5 cm ölçülerinde bir niş (N50) bulunmaktadır. Bu duvarda kapıyla pencere arasında da 26x25.1x41.6 cm ölçülerinde N49 nişi bulunmaktadır.

Odanın güneydoğu duvarında 108 no'lu odayla bağlantıyı sağlayan kapı (K14) bulunmatadır. Kapının kemerli yüzü 109 no'lu mekan tarafındadır. Ayrıca duvarda 108 no'lu mekandan 109 no'lu mekana açılan, kapatılmış iki pencere olduğu tespit edilmiştir. Duvarın tüm yüzeyi sıvalı ve boyalıdır ancak taş yüzeylerde sıvada kabarmalar olmuştur. Duvarın +6.63 m kotundan itibaren onarılmış olduğu görülmektedir (Şekil 3.60.b).

Odanın güneybatı duvarı da sıvalı ve boyalıdır. Duvarda bir büyük (N45) ve bir küçük (N46) olmak üzere iki niş ve üç adet dolap (D10-D11-D12) bulunmaktadır. N45 nişi 131.5x33.4x354 cm ölçülerinde olup, 5 dilimli kemer ile oluşturulmuştur. Tip olarak 102 no'lu odadaki nişe (N14) benzemekle beraber, daha büyüktür. Ancak nişin kemerinin üst dilimlerinin geometrisi bozulmuştur. Çatının betonarme olarak yenilenmesi sırasında duvara oturtulan betonarme kiriş nedeniyle bu deformasyonun oluşmuş olduğu görülmektedir. N46 nişi ise 54.4x32.7x72.4 cm ölçülerindedir. Nişin kemeri duvar yüzünde diş yapmaktadır. Duvardaki dolapların ölçüleri yaklaşık aynı olup, 65.6x36x100 cm'lik duvar boşluğuna dolap doğramalarının takılmasıyla oluşturulmuşlardır. D10 dolabının doğramaları günümüze ulaşmamıştır. D11 ve D12'nin ise dolap doğramaları mevcuttur. Duvarda D11 ve D12 dolapları arasındaki mesafe dikkat çekmektedir. D13 ve D12 arasındaki mesafe baz alınarak dolap

tekrarlandığında özgün plan şemasında duvarda eşit aralıklarla üç değil dört adet dolap olduğu anlaşılmaktadır. Duvar temizliği yapıldığında tamamen kapatılmış bu dolabın izlerinin de ortaya çıkması muhtemeldir. Ayrıca dış cepheden bu duvarda +6.96 m kotunda kapatılmış tepe pencereleri olduğu tespit edilmiştir. Her bir dolabın üzerinde birer tane tepe penceresi olması muhtemeldir (Şekil 3.61.a).

(a) (b)

Şekil 3.60 : 109 no'lu oda: (a)Kuzeydoğu duvarı. (b)Güneydoğu duvarı.

Odanın kuzeybatı duvarında Çizmeci Sokağı'na bakan iki pencere (P23-P24) bulunmaktadır. Yapıdaki diğer pencerelerden farklı olarak bunların duvar boşluklarının, duvarda pah yaparak oluşturuldukları görülmektedir. Pencere boşluğu duvar boyunca kemer ile geçilmiştir. Dış yüzde ise ikinci bir kemer diğer pencerelerde olduğu gibi diş yapmaktadır. Evin önemli bir odası olduğu için bu iki pencereye daha çok özenildiği düşünülebilir. Özgün pencere doğramaları günümüze ulaşmamıştır ancak, özgün demir parmaklıklar ve özgün pencere kafesinin çerçevesi günümüze ulaşmıştır. Parmaklıklarda P23 penceresinde dört düşey ve on bir yatay, P23 penceresinde ise dört düşey ve 10 yatay demir bulunmaktadır. Demir elemanların bakımsızlık nedeniyle korozyona uğradıkları ve formlarının bozulduğu görülmetektedir.

Kuzeybatı duvarında iki pencere arasında bir niş (N47) bulunmaktadır. Niş 55x33x108 cm ölçülerindedir.. Bu nişin kemeri de duvar yüzünde diş yapmaktadır. Oda cephesinde duvar tamamen sıvalı ve boyalıdır. Ancak cepheden bakıldığında +6.79 m kotundan itibaren duvarın yenilendiği görülmektedir. Ayrıca iki pencereyi ortalayacak şekilde bir tepe penceresinin de bu onarımlar nedeniyle kapatılmış olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 3.61.b).

(a)

(b)

Şekil 3.61 : 109 no'lu oda: (a)Güneybatı duvarı. (b)Kuzeybatı duvarı.

3.2.20 110 no'lu mekan (birinci kat eyvanı)

Konutun önemli yaşam alanlarından biri olan 110 no'lu mekan yapının birinci katındaki eyvanıdır. Plan düzleminde zemin kat eyvanının tam üzerine gelmektedir. 356.3-727.4-345.5-720.8 cm boyutlarında olan mekanın net kullanım alanı 29.1 m²'dir. Zemin kotu girişte +3.63 m olup, döşemesinin büyük bir bölümü çökmüştür. Tavan yüksekliği yaklaşık 417 cm'dir. Mekanın özgün bazalt döşeme taşının üzerine şap dökülmüştür. Döşemenin çökme nedeni, ahşap kirişlerin çatıdan gelen su nedeniyle çürümesidir. Zemine sonradan dökülmüş olan çimento esaslı şap da bu bozulma sürecinin artırmıştır. Eyvanı çevreleyen üç duvarın da yaklaşık +6.80 m kotundan itibaren onarılmış oldukları görülmektedir. Bu seviyeye kadar kesme bazalt taş olan duvar yüzeyleri, boyalı sıvalıdır.

Eyvan, 25 cm çapında, erkek bazalt taşından yapılmış sütunun taşıdığı iki kemerle avluya açılmaktadır. Zemin kattaki eyvanın basık kemerlerinin aksine bu kemerler, iki merkezli penci kemer şeklinde inşa edilmişlerdir. Kemeri oluşturan her bir yay 162.5 cm yarı çapındadır. İki kemer arasında 55 cm çapında daire şeklinde bir pencere oluşturulmuştur. Duvardaki bu boşluğun hem görsel amaçlı hem de duvar yükünü hafifletmek için yapıldığı düşünülebilir. Kemerlerde ve ortadaki bu pencerede bir sıra beyaz renkli kalker ve bir sıra bazaltın ardışık olarak kullanıldığı görülmektedir. Diyarbakır geleneksel evinde süsleme amaçlı beyaz kireç taşının kullanımı yaygındır ancak tez konusu yapıda sadece bu noktada kullanıldığı görülmektedir. Kemerlerdeki beyaz taşlar mavi renkli bir boyayla boyanmıştır (Şekil 3.62).

Şekil 3.62 : Yapının birinci kat eyvanının avlu cephesi.

Eyvanın güneydoğusundan K13 kapısıyla 107 no'lu odaya girilmektedir. Duvarda 107 no'lu odadan eyvana bakan pencerelerin kemerleri görülmektedir. Pencere boşluklarının kapatıldığı yüzey, gelişigüzel, çimento esaslı sıva ile kalın bir şekilde sıvanmıştır. K13 kapısının üstünde +6.04 m kotunda bir kesme taş yerinden çıkarılmıştır (Şekil 3.69.a) .

Mekanın güneybatısından ise K15 kapısıyla 109 no'lu odaya girilmektedir. Eyvandaki her iki kapının da eyvana bakan kemerleri, çiçek ve baklava motifleriyle süslenmiş üçgen bazalt taşlardan oluşturulmuştur. Ne yazık ki bu süslemeler boyanmıştır ve bu nedenle motiflerde yüzey aşınmaları olmuştur. Bu kapının üzerinde de +6.02 m kotunda bir kesme taş yerinden çıkarılmıştır. Her iki kapının üzerinde de yok olmuş bu taşlarda yapıya ilişkin eski yazı ile yazılmış dualaın ya da yapının sahibine dair bilgilerin olma ihtimali yüksektir. Mekanın bu cephesinde, 109 no'lu mekandan eyvana açılan pencereler belli bir ritmik düzen içinde algılanmaktadır. P27 penceresinin üzerinde bulunan +6.84 m kotundakitepe penceresi de eyvana açılmaktadır. Ancak çatı onarımı sırasında bu pencerenin de yüksekliğinin değişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Özgün plan şemasında diğer üç pencerenin üst kotunda yer alan tepe pencereleri ise tamamen kapatılmıştır. Ayrıca bu duvarda K15 ve P28 pencereleri arasında +4.71 m kotunda, 34.7x26.9x59 cm

ölçülerinde, N51 nişi bulunmaktadır. Duvarın ön yüzünde diş yapan nişe beş dilimli kemer formu verilmiştir (Şekil 3.63.b).

(a) (b)

Şekil 3.63: Birinci kat eyvanı (a)Güneydoğu duvarı. (b)Güneybatı duvarı.

Eyvanın kuzeybatı duvarında ise 102 no'lu odadan eyvana açılan P10 ve P11 pencereleri ve eyvandan sokağa açılan P29 penceresi bulunmaktadır. Duvardaki ritmik düzenin bozulmaması için her üç pencerenin eyvan cepheleri aynıdır. Ancak P29 penceresinin sokağa açılan kısmı, pencere açıklığının bir bölümüne yapının çıkmasının (102 no'lu oda) gelmesi nedeniyle, 40x163.5 cm ölçülerinde daha dar bir pencere oluşturularak çözülmüştür. Sokağa bakan bu açıklığın, dış cephede de güzel görünmesi için, bu noktada motifli demir şebeke kullanılmıştır. P29 penceresinde, özgün plan şemasında da ahşap doğrama bulunmamaktadır (Şekil 3.64).

Şekil 3.64 : Birinci kat eyvanının kuzeybatı duvarı ve Çizmeci Sokak'a bakan pencere (P29).

3.3 Strüktürel Özellikler

3.3.1 Temeller

Tez çalışması kapsamında yapının temel duvarlarının araştırılmasına yönelik bir sondaj çalışması yapılmamıştır. Bununla beraber Tuncer, ‘‘Diyarbakır Evleri’’ kitabında, geleneksel diyarbakır konutlarının temelleri ile ilgili şu bilgileri vermiştir. Temel seviyeleri zeminin sağlam olması nedeniyle çok fazla derine inmemektedir. Temel duvarları da bazalt moloz taşlar kullanılarak, bunların iç ve dış sıraları moloz taşlarla dizildikten sonra araları kırma taşlarla ve bol kireç harcıyla boşluk kalmayacak şekilde doldurularak örülmüşlerdir. (Tuncer, 1999).

Tez kapsamında yapılan alan çalışmasında; avlunun doğu köşesinde bulunan dönem yapısının zemin katında (Z06), döşeme taşları sökülerek zemin kotu yaklaşık 50 cm kadar düşürüldüğü için temel duvarının bir bölümü ortaya çıkmıştır (Şekil 3.65). Bu noktadan tespit edildiği kadarıyla, tez konusu yapının temel duvarlarının da Tuncer’in bahsettiği şekilde inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca gerekli görüldüğü taktirde temel seviyesinin tespiti için uygulama sırasında sondaj çalışması yapılmalıdır.

Şekil 3.65 : Z06 mekanının kuzeydoğu duvarında, moloz bazalt taşla inşa edilmiş temel duvarının bir kısmı.

3.3.2 Duvarlar

Kâgir olarak inşa edilmiş olan yapının yığma duvarları 50-70 cm arasında değişkenlik göstermektedir. Zemin kattan birinci kata devam eden duvar kalınlıkları genellikle aynı kalmıştır. Yapının sadece 102 no'lu mekanın güneydoğu duvarının 56 cm'den 13 cm'ye kadar inceldiği tespit edilmiştir. Duvarların avluya bakan yüzleri 7-10 cm kalınlığında yanaşık derzli dişi bazalt taşıyla örülmüştür. Genel olarak bakıldığında odalarda sıvanacak yüzeylerin kaba yonu bazalt taş ile diğer kısmların ise düzgün kesme bazalt taşla örüldüğü söylenebilir. Yapının giriş cephesinin ve kabüstü odasının sokağa bakan cephe duvarları da düzgün kesme bazalt taş ile örülmüştür. Tez konusu yapıda sokak cephelerinin de oldukça özenli inşa edildiği görülmektedir.

Duvarların yapım sistemi de temel yapım sistemi ile aynıdır. Tek değişen duvarın kalınlığı ve yerine göre önemli olan duvar yüzünün moloz taş yerine kesme taştan örülmesidir. Duvarların ince yonu yüzlerinde yaklaşık 1 cm kalınlığındaki beyaz alçıdan derzler görülmektedir. Görsel amaçlı yapılan ve siyah bazalt taşına hareket katan bu yüzeysel derzlere yerel olarak ''cas'' denilmektedir (Şekil 3.66).

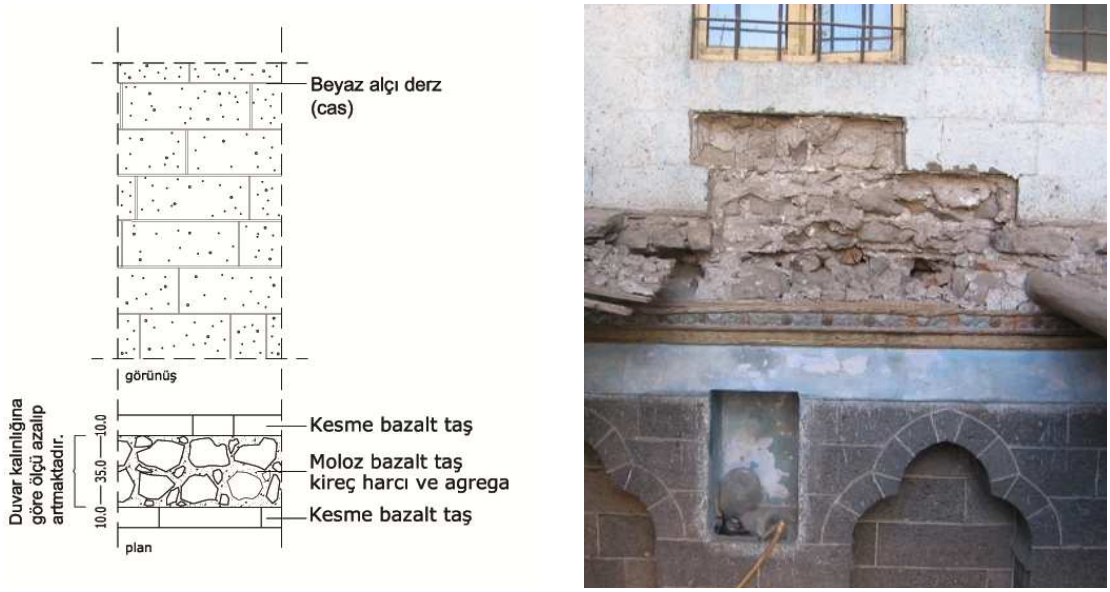

Şekil 3.66 : Yapıda iki yüzü de kesme bazalt taş olan duvar detayı ve birinci kat eyvan döşemesinin çöktüğü noktada bazalt taş duvar.

Yapının kâgir bazalt duvarlarının dışında, giriş cephesinde çıkma yapan 104 no'lu odanın güneybatı duvarının aslında ahşap karkas sistemle oluşturulduğu bilinmektedir. Bu gibi taşıyacağı yükü az olan ve bingilere oturtularak çıkma yapan duvarlar, Diyarbakır geleneksel konut mimarisinde ahşap karkas sistemle inşa

edilmiştir. Yapının günümüze ulaşamamış olan bu duvarının muhtemel yıkılma sebebi de ahşap strüktürünün zamanla çürümüş olması ve bakımsızlıktan çökmesidir. Bu çıkma, kullanıcılar tarafından özgün yapım sistemine bağlı kalınmadan niteliksiz bir şekilde tekrar inşa edilmiştir (Şekil 3.67)

Şekil 3.67 : Yenilenmiş çıkma ve çıkmanın özgün bazalt taş bingileri.

Yapının duvarlar dışındaki düşey taşıyıcıları eyvan kemerlerinin zemin katta ve birinci katta oturduğu sütunlardır. Zemin katta 28 cm ve birinci katta 25 cm (Şekil çapında olan dairesel kesitli bu sütunlar mukavemeti dişi bazalt taşa göre daha yüksek ve daha az gözenekli erkek bazalt taşından yapılmışlardır (Şekil 3.68).

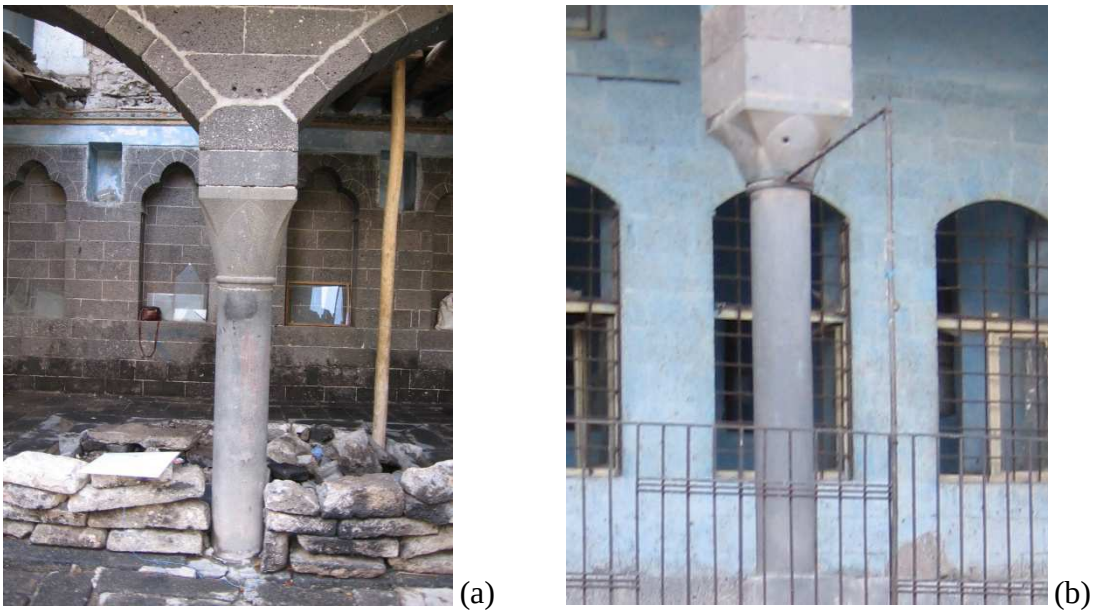

(a) (b)

Şekil 3.68 : Eyvan kemerlerini taşıyan sütunlar.(a)Zemin kat eyvanı. (b)Birinci kat eyvanı.

3.3.3 Kemerler

Taş mimarisinin taşıyıcı elemanlarından biri olan kemerin farklı tiplerinin bu yapıda oldukça zengin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Yapıda; büyük açıklıkların geçilmesinde basık kemerler, yarım daire kemerler ve sivri kemerler kullanılmıştır. Pencere ve kapı sövelerinde ise sadece basık kemerler ile duvar boşluklarının geçilmiş olduğu görülmektedir. Tez konusu yapıda kemer biçimleri en fazla nişlerde çeşitlilik göstermektedir.

3.3.4 Döşemeler

Tez konusu yapının zemin katında döşemeler toprak zemine oturmaktadırlar. Toprak zemin sıkıştırılarak dişi kesme bazalt taş ile döşemeler oluşturulmuştur. Günümüzde Z03, Z04, Z05 ve Z06 no'lu mekanlar dışında zemin katta tüm döşemelerin özgün bazalt taş kaplamaları günümüze ulaşmıştır. Bu mekanlarda ise zemine şap döküldüğü için özgün bazalt taş kaplama tespit edilememektedir.

Yapının birinci katında ise döşemeler ahşap kirişleme sistemi ile inşa edilmişlerdir. Ahşap kirişleme sisteminde, daire kesitli ahşap tomruklar belli aralıklarla duvara oturtulduktan sonra üzerlerine ahşap kaplama tahtaları yerleştirilmiş, bunun üzerine de moloz ve harç karışımı bir tabaka yayıldıktan sonra, kesme bazalt taşlar zemine döşenerek döşeme tamamlanmıştır. Ahşap kirişlerin duvarda otudukları hizada ahşap bir hatıl bulunmaktadır. Bu uygulama ile hem kirişlerin oturtulduğu noktada düz bir zemin elde edilmiş hem de duvardaki nem nedeniyle çürüme riski olan ahşap elemanın daha uzun ömürlü olması hedeflenmiş olmalıdır. Ahşap kirişler duvarda yerlerine oturtulduktan sonra iri taşlarla elde edilmiş harç ile sıkıştırılmışlardır. Birinci kat eyvan döşemesinin çöktüğü noktadan döşemeninn bu detayı görülebilmektedir (Şekil 3.69).

Döşemelerde kullanılan ahşap tomruklar kavak ağacından yapılmışlardır. Kirişler zemin kattan tavana bakıldıklarında açıkta oldukları için mekanların yapı içimdeki önemlerine göre kullanılan ahşap tomruklarının biçimlerinin ve boyutlarının da farklılaştığı görülmektedir. Örneğin yapının büyük bir bölümü çökmüş olan birinci kat eyvanının döşemesinde, diğer mekanların döşemelerinde kullanılan ahşap kirişlere göre daha düzgün ve büyük kesitli tomruklar kullanılmış olduğu görülmektedir. Eyvan döşemesi dışında genel olarak ahşap kirişler 12 cm ile 16 cm

arasında çaplarda tomruklardır. Eyvan döşemesini taşıyan ahşap kirişlerde ise bu boyut 16 cm ile 20 cm arasında değişmektedir.

Şekil 3.69 : Birinci kat eyvanının çöken döşemesi.

Yapılan tespitler sonucunda yapının kuzeybatı kanadında bulunan 102,103 ve 104 no'lu mekanlarının döşeme kalınlıkları yaklaşık 15 cm ile 20 cm arasında değişmektedir. Döşeme kalınlığının az olması nedeniyle bu mekanların zeminlerinde özgün bazalt kaplama taşı kullanılmamış olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte zaman içinde yapıda gerçekleştirilmiş olan tadilat sırasında döşemelerin bugünkü halini almış olma ihtimali de vardır. Yapının güneybatı kanadında ise 107 no'lu mekanın döşeme kalınlığı yaklaşık 45 cm, 108, 109 ve 110 (eyvan) no'lu mekanların ise döşeme kalınlıklarının ise 30 cm ile 35 cm arasında değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ne yazık ki birinci kat döşemelerinin tamamında zeminde şap bulunmaktadır. Bu nedenle özgün bazalt kaplama taşları tespit edilememekle beraber 107, 108, 109'ın döşeme kalınlıklarına bakılarak şapın altında özgün bazalt kaplama taşları olduğu anlaşılmaktadır. Uygulama sırasında bu şapın, alttaki taşlara zarar vermeden kaldırılması ve özgün döşemelerin rölövelerinin alınması gerekmektedir. Birinci katta 105 no'lu mekanın döşemesi ise betonarme olarak sonradan inşa edilmiştir.

3.3.5 Çatı

Diyarbakır geleneksel konutlarında çatılar kat döşemelerinde olduğu gibi ahşap kirişleme sistemi ile düz bir şekilde inşa edilmişlerdir. Geleneksel çatı inşa edilirken; ahşap kirişlerin üzerine tavan tahtaları yerleştirilmekte, bunların üzerine saman ve saz serilmekte daha sonra ise yaklaşık 40-50 cm kalınlığında toprak ile çatı yüzeyi kaplanmaktadır. Bu tip çatıların bakımı oldukça zordur. Her baharda çatıların topraklarının yenilenmesi, ve loğ denilen silindirik taşla toprağın sıkıştırılması

gerekmektedir. Bakımı düzenli olarak yapılmadığı taktirde, çatıyı taşıyan ahşap kirişlerin su ve toprağın ağırlığı nedeniyle çürümesi ve çatının çökmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle bugün, Sur içinde neredeyse bütün geleneksel yapıların toprak damları yok olmuştur. Bu çatıların bakımını yapamayan kullanıcılar, çöken ya da bakımıyla uğraşmak istemedikleri çatılarını kaldırarak yerine betonarme düz çatılar inşa etmişlerdir. Tez konusu yapının çatısının da benzer bir süreç sonucunda tamamen betonarme olarak yenilenmiş olduğu görülmektedir. Bu niteliksiz çatının inşası için yapının kâgir duvarlarının üzerine 40-50 cm'lik betonarme kirişler oturtulmuş, yaklaşık 12-15 cm kalınlığındaki betonarme çatı plağı da bu kirişlerle taşıtılmıştır. Hem teknik hem de estetik açıdan hiç bir kaygı duyulmadan inşa edilmiş bu çatının, yapının bozulma sürecinde etkisi büyüktür.

3.4 Mimari Öğeler

3.4.1 Kapılar

Tez konusu yapıda, kapılar temel olarak iç kapılar ve dış kapılar olarak sınıflandırılabilir. İç kapılar; oda kapıları, dış kapılar ise ana giriş kapısı ve avlu kapılarıdır. Oda kapılarına bakıldığında, sonradan eklenen mekanların kapıları dışında, ölçü ve yapım tekniği itibariyle birbirlerine çok benzer oldukları görülmektedir. Dış kapılarda ise, kullanım amacının değişmesine bağlı olarak, yapım tekniği değişmemekle beraber genişlik ve yüksekliklerin farklılaştığı tespit edilmiştir. Yapıda, bazı özgün kapılar tamamen yok olmuş, bazıları da kapatılmıştır. Birinci kat gezemeğinde kapatılmış olan kapı dışında hiçbir kapının özgün ahşap kasa ve kanatları günümüze ulaşmamıştır.

Taş söve içine oturan ana giriş kapısının (K1) duvar boşluğu dış yüzde basık kemer ile, iç yüzde ise düz atkı ile geçilmiştir. 15 cm genişliğindeki kemer taşlarının gerisinde, kapı açıklığının üstü 50.5 cm kalınlığında 3 parça düz bazalt lento taşı ile oluşturulmuştur. Kapı 177 cm eni ve 275 cm yüksekliği ile yapının en büyük kapısıdır. Özgün kapı kanatları günümüze ulaşmamış olan giriş kapısında, günümüzde demir kasa ve kanatlar kullanılmaktadır. Mevcut halinde çift kanatlı olan ve içe açılan kapının özgün tasarımında da çift kanatlı olması muhtemeldir. Kapının diğer mekan kapılarına göre büyük inşa edilmiş olması, sadece görsel amaçlı değil, aynı zamanda insan giriş çıkının yanında büyük baş hayvanların da bu kapıyı kullanmış olmasından kaynaklanabilir.

Özgün oda kapılarının duvar boşlukları da dışta 9-10 cm arasında değişen basık kemerler ile içte ise düz atkı geçilmiştir. Zemin katta, Z07 no'lu odanın kapısı (K6) ve Z04 no'lu odanın kapısı (K3) bu şekildedir. K6 kapısı 98.5x192 cm ölçülerinde, K3 kapısı ise 76x206 cm ölçülerindedir. Tüm özgün oda kapılarında taş söve bulunurken bu kapıda bulunmamaktadır. Ayrıca, Z04 no'lu odanın ilk inşa edildiği dönemlerde avluya açık bir mekan olması, boyutlarını itibariyle duvar boşluk oranları da farklı olan K3 kapısının sonradan açılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Avlunun doğu köşesinde bulunan tek mekanlı dönem yapısının giriş kapısı (K05) da düz atkı sistemi ile inşa edilmiştir. Yapının birinci katında, tüm özgün oda kapılarının duvar boşlukları da dışta 9-10 cm arasında değişen basık kemerler ile içte ise düz atkı geçilmiştir. Kapıların mevcut kasa ve kanatları özgün değildir. Birinci kat eyvanına açılan K13 (Şekil 3.70) ve K15 (Şekil 3.71) kapılarının kemerlerinin çeşitli çiçek motifli geometrik desenler ile süslenmiş oldukları görülmektedir.

Şekil 3.70: 106 no'lu odanın eyvana açılan kapısının (K13) kemer süslemeleri.

Şekil 3. 71: 108 no'lu odanın eyvana açılan kapısının (K15) kemer süslemeleri.

3.4.2 Pencereler

Tez konusu yapıda toplam 38 adet pencere bulunmaktadır. Bunların 9 tanesi tepe penceleridir. Özgün pencerelerin yanında, yapıya sonradan eklenmiş duvarlarda niteliksiz pencereler de bulunmaktadır. Bazı özgün pencereler de mekan gereksinimlerinin değişmesi ile kapatılmışlardır. Benzer şekilde tepe pencerelerinin çoğu da gelişigüzel şekilde taşlarla örülmüştür. Açık olanlarının da çatı onarımları sırasında yüksekliklerinin değişmiş olduğu tespit edilmiştir. Hiçbir pencerenin ahşap doğramaları özgün değildir, ancak demir şebekelerin çoğu günümüze ulaşmıştır. Genel olarak bakıldığında avluya ve sokağa bakan pencerelerin değişik biçim ve boyutlarda oldukları görülmektedir. Yapıda 102 no'lu odadaki P9, 109 no'lu odadaki P23, P24 pencereleri ve zemin kat eyvanındaki kapatılmış iki tepe penceresi sokağa açılan pencerelerdir. Bunun dışında yapının güneybatı ve kuzeybatı kanadında avluya bakan pencere tiplerinde de farklılaşma vardır.

Yapının güneybatı kanadında sokağa açılan P23 ve P24 pencereleri dışındaki tüm orta pencerelerin duvar boşlukları avlu yüzünde basık kemer ile içte ise düz atkı sistemi ile geçilmiştir (Şekil 3.72). Kemerin kalınlığı tüm pencerelerde 9 cm'dir ve diş yapmaktadır. Düz atkı ile geçilen kısmın ölçüsü ise duvar kalınlığına göre 46-50 cm arasında değişmektedir. Pencere doğramaları ise özgün yapım tekniğinde diş yapan pencere sövesinin arkasına yerleştirilmiştir. Bu yapı kanadında avluya bakan pencerelerin genişlikleri zemin katta 89 cm, birinci katta 109 no'lu odanın eyvana bakan pencereleri 100 cm, bunların dışındakiler de 90 cm'dir. Zemin kattaki

pencerelerin yükseklikleri 162 cm, birinci kattaki pencerelerin yükseklikleri de ortalama 185 cm'dir. Zemin kattaki pencerelerin demir şebekeleri 4 düşey ve 8 yatay demir parmaklıktan, birinci katta enleri ortalama 90 cm olan pencerelerin demir şebekeleri; 3 yatay ve 8 düşey, enleri 100 cm olan pencerelerin demir şebekeleri ise 4 yatay ve 9 düşey demir parmaklıktan oluşmuştur. Bu yapı kanadındaki demir şebekeler, eyvandan sokağa açılan pencerenin parmaklığı dışında geçmeli teknikte yapılmışlardır. 109 no'lu odadaki, P23 ve P24 pencerelerinin duvar boşlukları da dışta 9 cm kalınlığındaki kemerle geçilmiştir. Ancak bunlarda içteki duvar boşluğu diğer pencerelerde olduğu gibi düz atkı sistemi ile değil, yarım daire kemer ile geçilmiştir. Pencere açıklığını oluşturan duvarlar ve kemer de içe doğru 9° açılarak pah yapmaktadır. Diğer pencerelerde olduğu gibi bunda da özgün doğramalar sövenin iç tarafına yerleştirilecek şekilde tasarlanmıştır. Demir şebekeler geçmeli teknikte yapılmış olup, 4 yatay ve 11 düşey demir parmaklıktan oluşmuştur. Pencerelerin ölçüleri ortalama 113x265 cm'dir ve yapıdaki en büyük pencereler bunlardır.

Şekil 3. 72: 109 no'lu oda P28 penceresi. Duvar boşluğu dışta diş yapan basık kemer, içte düz atkı sistemi ile geçilmiştir.

Güneybatı kanadındaki tepe pencerelerinden zemin kattakilerin özgün boyutları değişmeden günümüze ulaşmıştır. Zemin Z07 no'lu odadan avluya bakan ve eyvandan sokağa bakan iki farklı tipte tepe penceresi bulunmaktadır. Z07 no'lu odadaki, TP1, TP2 ve TP3 pencerelerinde duvar boşluğu dışta yekpare kesme taş, 3

merkezli kemer tipinde şekillendirilerek geçilmiştir. İçte ise düz atkı sistemi kullanılmıştır ve Duvarlar içe doğru 8° açılarak pah yapmaktadır. Bu pencerelerde herhangi bir doğrama ya da demir şebeke izine rastlanmamıştır. Eyvandan sokağa açılan pencereleri kapatılmışlardır ve eyvandan niş gibi algılanmaktadırlar. Ancak sokak tarafından bakıldığında pencere oldukları anlaşılmaktadır. 40 cm eninde ve 67 cm yüksekliğindeki bu pencerelerde de dışta üç yatay ve 3 düşey demir parmaklıktan oluşan şebeke bulunmaktadır. Bu demir şebekeler, evdeki tüm diğer şebekelerden farklı olarak lokmalı tiptedirler.

Yapının kuzeybatı kanadında zemin katta özgün pencere bulunmamaktadır. Birinci katta ise, 102 no'lu odada sokağa bakan pencere yenilenmiş, avluya bakan pencere de kapatılmıştır. 102 no'lu odadan bölünerek oluşturulmuş 103 no'lu odada ve sonradan eklenmiş olan 105 no'lu odada ise pencere bulunmamaktadır. 104 no'lu odanın avluya bakan pencereleri diğer yapı kanadındaki pencerelerden farklı tipte ve boyuttadır. Bu pencerelerde duvar boşluğu, içte ve dışta basık kemerler ile bu iki kemerin arası ise düz lento ile geçilmiştir. Açıklık içten dışa doğru +5.50 kotunda 9 cm kalınlığındaki basık kemer, daha sonra +5.55 kotunda 12.5 cm kalınlığında düz lento, en dışta da +5.84 kotunda 40 cm kalınlığında basık kemer ile geçilmiştir. Bu pencerelerin (P12-P13-P14) özgün ahşap doğramaları yok olmuştur ancak, sövenin iç köşelerindeki izlerden, özgün pencere doğramalarının yerleri tespit edilmiştir. Geleneksel diyarbakır konutlarında bu tip pencereler incelendiğinde bunu doğrular şekilde içte doğrama dışta ise demir parmaklık ya da tel kafes olduğu görülmüştür. Ayrıca bu pencerelerin dış kemerlerinin ortasında özgün demir halkalar bulunmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda bunların lamba takmak için kullanıldıkları öğrenilmiştir. 104 no'lu odada, kuzeydoğu duvarındaki kapatılmış pencere 109 no'lu odada sokağa açılan pencerelere benzer tiptedir. Pencere boşluğu, içte yarım daire kemer, dışta ise basık kemerle geçilmiştir. İçte duvarlar P23 ve P24 duvarları gibi içe doğru 9° açılarak pah yapmaktadırlar. Odanın bu duvarında P23 ve P24 tipinde bir pencere olması, yapının bir dönem bu noktada sonlandığını gösterdiği için önemlidir. Birinci kattaki tüm orta pencerelerin üst kotunda tepe penceleri vardır. Bu pencerelerin bir kısmı da tamamen kapatılmıştır. Tepe pencerelerinin tümünün yüksekliklerinin çatı onarımları sırasında değişmiş olduğu tespit edilmiştir.

3.4.3 Ocaklar

Tez konusu yapıda üç adet ocak bulunmaktadır. Birinci katta 105 no'lu odada bulunan ocak, bu mekan yapıya eklendikten sonra inşa edilmiştir ve özgün değildir. Zemin katta 107 no'lu odadaki ocak yapının en büyük ocağıdır. 208.5x43.5x160 cm ölçülerindeki ocağın, duvar boşluğu 13.5 cm genişliğindeki basık kemerle geçilmiştir. Üçüncü ocak ise birinci katta 107 no'lu odada bulunmaktadır. Duvara niş gibi yerleştirilmiş olan bu ocağın boyutları 69.7x42.6x98.6 cm'dir. Bu ocağın, mangal yerleştirilebilcek şekilde tasarlanmış olduğu görülmektedir ve mekanın ısınması için kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

3.4.4 Nişler ve Dolaplar

Tez konusu yapıda, sağır duvarlarda ya da pencere aralarında yüklük ve lambalık olarak kullanılan, bazılarında ise ahşap kapaklar ve raflar olan irili ufaklı nişler bulunmaktadır. Hem işlevsel hem de dekoratif amaçlı yapılmış olan bu nişlerin; yapım tekniklerinin, yerden yüksekliklerinin, şekil ve boyutlarının değiştiği görülmektedir. Mekanların kullanım amaçlarının farklılaşması da bu değişikliklerde etkendir.4

Zemin katta; eyvanda , Z07 no'lu odada ve avlu duvarlarında nişler bulunmaktadır. Z07 no'lu odanın güneybatı duvarında yerden yükseklikleri yaklaşık 75 cm olan iki adet niş (N1-N2) vardır. 63x31x90 cm ölçülerinde olan bu nişler düz lentolu ve dişsizdir. Odanın kuzeybatı duvarında ise yerden yüksekliği yaklaşık 62 cm olan 145x43.5x205.6 cm ölçülerinde, basık kemerli ve dişsiz bir niş (N3) daha bulunmaktadır. Eyvanda ise, her bir duvarda üç dilimli kemer ile oluşturulmuş, 80x33x180 cm ölçülerinde 7 adet niş (N5-N6-N7-N8-N9-N10-N11) yer almaktadır. Her bir nişin lentosunu oluşturan kemer duvar boyunca ilerlemektedir. Yerden yükseklikleri ortalama 85 cm olan bu nişlere yerel ağızda ''paca'' denilmektedir. Belli bir ritmik düzen içinde yerleştirilmiş olan bu nişler, eyvanın evin önemli bir mekanı olduğunu vurgular niteliktedirler (Şekil 3.73.a). Yine eyvanda, eyvan kemerlerinin oturduğu duvarlar üzerinde karşılıklı, iki niş (N12-N13) bulunmaktadır (Şekil 3.73.b). Ortalama 27x33x60 cm ölçülerinde ve yerden yükseklikleri 108 cm olan bu nişler, muhtemelen lambalık olarak kullanılmışlardır. Nişler cephede 9 cm

[4] Tez çalışmasında, kapaksız nişler ''N'' harfi ile, kapaklı nişler ise dolap olarak tanımlanmış ve ''D'' harfi ile kodlanmıştır.

kalınlığındaki yekpare kesme taşa beş dilimli kemer formu verilerek süslenmişlerdir. Dişlerin arkasında kalan duvar boşluğu düz lento ile geçilerek oluşturulmuştur. Yapının güneybatı avlu cehesinde, Z07 no'lu odanın giriş kapısının yanında, eyvandaki ufak nişlere benzer ancak 3 dilimli kemer formu verilmiş bir niş (N4) daha bulunmaktadır. Bu nişin ölçüleri de 31.5x33x60 cm olup önde 9 cm'lik kemerli diş ve arkada düz lento ile oluşturulmuştur. N4 nişinin de boyutları ve yeri itibariyle lambalık olarak kullanılmış olması muhtemeldir (Şekil 3.73.c)

Zemin katta güneydoğu avlu duvarında, merdivenin altında iki niş bulunmaktadır. Bunlar tek parça halinde basık kemer şeklinde lento taşlarıyla oluşturulmuşlardır. Şu anda, gelişigüzel taşlarla doldurulmuş olan bu nişlerin, duvardaki bozulmalar ve onarımlar dikkate alındığında kapatalımış pencere olma ihtimalleri ortaya çıkmaktadır. Yerden yükseklikleri ve biçimleri diğer nişlerle karşılaştırıldığında da nişten çok pencereye benzedikleri görülmektedir. Yine zemin katta, kuzeydoğu avlu duvarında, merdiven altında kapatılmış bir niş daha bulunmaktadır. Diğer merdivenin altındaki nişlerden farklı olarak, bu nişin duvar boşluğu parçalı taşlar ile oluşturulmuş basık kemer ile geçilmiştir. Mevcut durumda gelişigüzel taşlarla doldurulmuş olan bu nişin kapatılmış alçak bir kapı olma ihtimali vardır. Bu varsayımın doğrulanması için duvarın komşu parselde kalan arka tarafı incelendiğinde, böyle bir duvar boşluğuna rastlanmamakla birlikte, duvarın bu bölümünün onarıldığı tespit edilmiştir.

Yapının birinci katında da zemin katında olduğu gibi, avluya bakan cephe duvarlarında, avlu duvarlarında ve odalarda nişler bulunmaktadır. 102 no'lu odada; kuzeybatı duvarında üç adet dolap (D1-D2-D3) bulunmaktadır. Kapakları sökülmüş olan dolapların, sadece ahşap kasaları günümüze ulaşmıştır. Yerden yükseklikleri ortalama 98 cm olan bu dolapların, her birinin ölçüsü yaklaşık 63x31x97 cm'dir. Bunların, nişlerden bir diğer farkı da duvar boşluklarının düz taş lento yerine ahşap hatıllarla geçilmiş olmasıdır. Bu ahşap hatıllar, duvar boyunca devam edebileceği gibi, sadece duvar boşluğu olan noktalarda uygulanmış da olabilir. Dolapların içlerinde ilk yapıldıklarında raf olup olmadığı, sonradan yapılmış sıva nedeniyle anlaşılmamaktadır.

103 no'lu odanın kuzeybatı duvarında, 120x32.2x246 cm ölçülerinde ve duvar boşluğu beş dilimli kemer ile geçilmiş büyük bir niş (N14) vardır (Şekil 3.73.d). Kemer niş derinliği boyunca duvarda ilerlemektedir. Nişin yerden yüksekliği

yaklaşık 83 cm'dir. Bu duvarda büyük nişin altında 52x32.2x66 cm ölçülerinde ikinci bir niş (N15) daha bulunmaktadır. Bunun yerden yüksekliği de yaklaşık 4 cm'dir. N15 nişi duvarın ön yüzünde diş yapmaktadır. Arkada ise duvar boşluğu düz lento taşı ile geçilmiştir. Önde diş yapan 9 cm kalınlığındaki yekpare kesme bazalt taş, nişin boyutlarına göre şekillendirilmiştir. Nişin üst köşeleri pahlanmış ve tepe noktasında da "S" ve "C" kıvrımlı motifler taşa oyularak süsleme yapılmıştır.

103 no'lu odanın kuzeydoğu duvarında; üç ayrı kotta toplam yedi adet niş (N16-N17-N18-N19-N20-N21-N22) bulunmaktadır. Nişler 104 no'lu odaya geçişin sağlandığı kapının (K9) her iki yanında ve üzerinde simetrik olarak duvara yerleştirilmişlerdir. Aynı kotta bulunan nişlerin, aynı geometrik formda yapılmış oldukları görülmektedir. N18 ve N22 nişleri, en alt kotta olan bu nişlerin yerden yükseklikleri yaklaşık 4 cm'dir. Her biri 52.5x30x76 cm ölçülerinde olup, önde diş yapan 9 cm kalınlığındaki iki parça kesme taş, nişlerin boyutlarına göre şekillendirilmiştir. N14-N15 nişleri ile karşılaştırıldığında, nişin köşelerinin daha fazla pahlandığı ve nişin tepe noktasına oyulmuş olan "S" ve "C" kıvrımlı motiflerin de farklılaştığı görülmektedir. Dişin arkasındaki duvar boşluğu düz lento taşı ile geçilmiştir. Bu iki nişin üst kotundaki N17-N21 nişleri, 66x30x109 cm ölçülerinde olup yerden yükseklikleri yaklaşık 105 cm'dir. Dikdörtgen geometrisinde olan bu nişlerde diş yoktur ve duvar boşlukları düz lento taşları ile geçilmiştir. Bu düz nişlerde de herhangi bir doğrama izi yoktur. En üst kotta, yan yana 3 sıra halinde yerleştirilmiş olan N16-N19-N20 nişlerinin yerden yükseklikleri yaklaşık 237 cm'dir. Kapının üst hizasında olan bu nişlerden kapının sağında ve solunda kalanlar aynı boyutlarda olup, 54x30x83 cm ölçülerindedir. Kapının üstünde olan ortadaki nişin ise eni diğerlerinden fazla tutulmuş ve 61 cm yapılmıştır. Bu üç niş duvarın ön yüzünde 9 cm kalınlığında, iki parça kesme bazalt taş ile diş yapmaktadır. Bu taşlar; "S" ve "C" kıvrımlı kemer formunda şekillendirilerek nişler süslenmiştir. Bu duvardaki nişlere genel olarak bakıldığında; nişlerin yerleşimleri ve şekilleri ile duvardaki simetrinin vurgulandığı ve hareket sağlanmaya çalışıldığı düşünülebilir.

Yapıda 104 no'lu oda da nişler bakımında zengin bir mekandır. Odanın avluya cephesinin olduğu güneydoğu duvarında pencere aralarında N28 ve N29 nişleri bulunmaktadır. Dikdörtgen formunda ve düz atkılı bu nişlerin her birinin ölçüsü yaklaşık 40.5x32x67 cm olup yerden yükseklikleri ortalama 102 cm'dir. Bu duvarda kapı ve pencere arasında ise N28 ve N29 nişleri ile aynı kotta N39 nişi

bulunmaktadır. 30.6x29.5x61 cm ölçülerinde olan bu niş duvarın ön yüzünde diş yapmaktadır ve 9 cm kalınlığındaki yekpare bir taştan oluşturulmuş bu dişe 5 dilimli kemer formu verilmiştir. Dişin arkasında ise duvar boşluğu düz lento taşı ile geçilmiştir. Yine bu duvar üzerinde K9 kapısının üzerinde 62.3x31x90.6 cm ölçülerinde bir niş (N31) daha bulunmaktadır. Üst kotta yer alan bu nişin yerden yüksekliği yaklaşık 195 cm'dir. Duvarın ön yüzünde 10 cm kalınlığındaki yekpare kesme bazalt taş diş yapmaktadır ve bu taş işlenerek, nişin üst köşeleri pahlanmıştır. Dişin arkasında kalan duvar boşluğu da düz lento taşı ile geçilmiştir.

104 no'lu odanın kuzeydoğu duvarında da kapatılmış pencerenin her iki yanında simetrik bir şekilde düzenlenmiş iki ayrı kotta, dört adet niş (N26-N27-N28-N29) bulunmaktadır. Alt kotta yer alan N27 ve N29 nişlerinin yerden yükseklikleri yaklaşık 108 cm olup, boyutları 47.5x33x68 cm'dir. Bu nişler dikdörtgen geometrisinde olup, dişsiz ve düz lentoludurlar. Bu nişlerle aynı hizada ve yerden yükseklikleri yaklaşık 198 cm olan N28 ve N29 nişlerinin boyutları 47.5x33x79.5 cm'dir. N28 ve N29 nişleri duvarın ön yüzünde diş yapmaktadır. 9 cm kalınlığında iki parça bazalt kesme taş "S" ve "C" kıvrımlı kemer formunda şekillendirilerek nişler süslenmiştir. N28 ve N29 nişleri, 103 no'lu odadaki N16-N19-N20 nişleri ile aynı karakteristik özelliktedirler.

107 no'lu odada güneybatı duvarında beş adet (N38-N39-N40-N41-N42) ve kuzeybatı duvarında kapının üzerinde bir tane (N43) olmak üzere toplam altı adet niş bulunmaktadır. Güneybatı duvarındaki nişler; duvara niş gibi inşa edilmiş ocağın iki yanında ve altında yerleştirilmişlerdir. Üst kottaki nişlerin (N38-N41) yerden yüksekliği 91 cm olup, 47x33x67 cm ölçülerindedir. Bu nişler dikdörtgen geometrisinde, dişsiz ve düz atkılıdırlar. Alttaki nişlerin ise yerden yükseklikleri yaklaşık 8 cm'dir. Bunlardan N39 ve N42 nişlerinin boyutları yaklaşık 45x33x91 cm'dir. Ortadaki nişin (N40) genişliği ise yandakilerden daha geniş tutulmuş ve 46.5 cm yapılmıştır. Üç niş de duvar yüzünde diş yapmaktadırlar ve dişin arkasında duvar boşluğu düz lento ile geçilmiştir. N39 ve N42 nişleri kaş kemer formunda şekillendirilirken N40 nişi "S" ve "C" kıcrımlı kemer formunda şekillendirilerek nişler süslenmişlerdir. Odanın kuzeybatı duvarında ise kapının üzerinde N43 nişi bulunmaktadır. Yerden yüksekliği yaklaşık 200 cm olan nişin boyutları 50.6x32x68 cm'dir. Niş dikdörtgen geometrisinde, dişsiz ve düz atkılıdır.

108 no'lu odada, kuzeybatı duvarında K14 kapısının üzerinde (N45) ve kuzeydoğu duvarında kapatılmış kapının üzerinde (N44) iki adet niş, güneybatı duvarında yüklük olarak kullandıldığı anlaşılan D9 dolabı, güneydoğu duvarında da D7 ve D8 dolapları bulunmaktadır. N44 nişi 54x32x66 cm ölçülerinde ve N45 nişi 53x32x67.5 cm ölçülerindedir. Yerden yükseklikleri yaklaşık 202 cm olan her iki niş de dikdörtgen geometrisinde, dişsiz ve düz lentoludur. Güneydoğu duvarındaki D7 ve D8 dolaplarının özgün ahşap doğramaları günümüze ulaşmamıştır. Ölçüleri her birinin yaklaşık 64x42x97 cm olan dolapların yerden yükseklikleri ortalama 108 cm'dir. Dolapların duvar boşlukları düz ahşap hatıllarla geçilmiştir. Güneybatı duvarındaki yüklüğün (D9), üst kasa çıtaları dışında hiçbir ahşap doğraması günümüze ulaşmamıştır. Dolabın ölçüleri, 149x37.5x220 cm'dir. Dolabın duvar boşluğu ahşap hatıl ile geçilmiştir.

109 no'lu odada yapının sağır cephesi olan güneybatı duvarında, iki niş (N46-N47) ve üç dolap (D10-D11-D12), sokağa bakan cephesinde iki pencere arasında bir niş (N48), eyvana bakan cephesinde K15 kapısı ile P28 penceresi arasında ve K15 kapısının üzerinde birer tane olmak üzere iki niş (N49-N50) bulunmaktadır. N46 nişi, 131.5x33x254 cm ölçülerinde olup, yerden yüksekliği 90 cm'dir. Duvar boşluğu beş dilimli kemer ile geçilmiş olan nişin, üst örtünün yenilendiği dönemde üstteki kemer dilimlerinin bozulduğu görülmektedir. N46 nişinin altında yer alan N47 nişinin boyutları 53.5x27x68 cm olup yerden yüksekliği 4 cm'dir. Niş duvarın ön yüzünde diş yapmaktadır ve dişi oluşturan yekpare kesme taşın köşeleri pahlanarak ve tepe noktası işlenerek niş süslenmiştir Dişin arkası, düz lento taşıyla geçilmiştir (Şekil 3.73.e). Duvardaki dolapların yerden yükseklikleri 111 cm olup, iç ölçüleri ortalama 65.6x37x99.7 cm'dir. D10 dolabının ahşap kasa ve kanatları günümüze ulaşmamıştır ancak D11 ve D12 dolaplarının kasa ve kanatları mevcuttur. Bu üç dolabın duvar boşluğu ahşap hatıl ile geçilmiştir. Kuzeydoğu duvarındaki N49 nişi, 26x25x39 cm ölçülerinde olup, yerden yüksekliği 106 cm'dir. Duvarın ön yüzünde diş yapmaktadır. 9 cm kalınlığındaki yekpare bazalt taş 3 dilimli kemer formunda oyularak niş süslenmiştir. Dişin arkasında duvar boşluğu düz lento taşı ile geçilmiştir (Şekil 3.73 .f). K15 kapısının üzerindeki N50 nişi, 51x31.5x80 cm ölçülerinde olup yerden yüksekliği 208.5 cm'dir. Niş duvarın ön yüzünde 13 cm kalınlığında diş yapmaktadır. İki parça kesme bazalt taş, "S" ve "C" kıvrımlı kemer formunda işlenerek niş süslenmiştir. Pencerelerin arasında kalan N46 nişi 55x32.4x105.3 cm

boyutlarında olup yerden yüksekliği 109.5 cm'dir. Niş duvarın ön yüzünde diş yapmaktadır ve 9 cm kalınlığındaki iki parça kesme taş, "S" ve "C" kıvrımlı kemer şeklinde işlenerek niş süslenmiştir.

Yapının birinci kat eyvanında, avluya bakan güneybatı duvarında K15 kapısı ve P28 penceresi arasında N51 nişi bulunmaktadır. N51 nişi 34.7x27x59.2 cm ölçülerinde olup, yerden yüksekliği 107 cm'dir. Eyvanda bulunan diğer iki niş (N52-N53) de zemin kat eyvanında olduğu gibi, kemerlerin oturduğu duvarlar üzerinde yer almaktadır. Her birinin ölçüsü 34x28x59 cm olan nişlerin yerden yükseklikleri, yaklaşık 89 cm'dir. Eyvandaki üç niş de duvarın ön yüzünde diş yapmaktadırlar ve 9 cm kalınlıpındaki yekpare kesme bazalt taşına 5 dilimli kemer formu verilerek nişler süslenmişlerdir. Dişlerin arkasında kalan kısım da düz lento taşı ile geçilmiştir.

Yapının birinci kat gezemeğinde, N23,N33,N34 ve N35 nişleri bulunmaktadır. N23 nişi 103 ve 104 no'lu odaların giriş kapılarının arasında yer almaktadır. Ölçüleri 38.5x30x59.5 cm ölçülerindeki nişin yerden yüksekliği yaklaşık 113 cm'dir. Bu niş de duvarın ön yüzünde diş yapmaktadır ve yekpare kesme bazalt taşa 5 dilimli kemer formu verilerek niş süslenmiştir. N33, N34 ve N35 nişleri yapının kuzeydoğu merdiveninin gezemeğe ulaştığı noktada yer almaktadırlar. N33 nişi, 80.8x34.7x157.4 cm ölçülerinde olup yerden yüksekliği 88.6 cm'dir. Bu nişin duvar boşluğu çift merkezli teğet kemer ile geçilmiştir (Şekil 3.73.g). N33 nişinin altında N34 nişi bulunmaktadır. N34 nişinin boyutları 53.4x36x68 cm ölçülerinde olup yerden yüksekliği 8.5 cm'dir. Niş duvarın ön yüzünde diş yapmaktadır. 9 cm kalınlığındaki yekpare kesme taş, niş boyutlarına göre köşeleri pahlanarak ve tepe noktası oyularak niş süslenmiştir. Dişin arkasında kalan duvar boşluğu düz lento taşı ile geçilmiştir. N35 nişi ise N35 nişi ile aynı kottadır ve ölçüleri 48x33x88 cm ölçülerindedir. Niş duvarın ön yüzünde diş yapmaktadır ve 9 cm kalınlığında iki parça halindeki kesme taşa "S" ve "C" kıvrımlı kemer formu verilerek nişler süslenmiştir.

Avlunun doğu köşesinde bulunan dönem yapısının birinci katının güneydoğu duvarında da iki adet niş (N36-N37) bulunmaktadır. N36 nişi, 27.2x27x37.9 cm ölçülerindedir. Yerden yüksekliği 96 cm olan niş duvarın ön yüzünde diş yapmaktadır ve yekpare kesme bazalt taşa "S" ve "C" kıvrımlı kemer formu verilerek niş süslenmiştir. N37 nişi 77.5x30x114 cm ölçülerinde olup, yerden yüksekliği 87 cm yüksekliğindedir. Nişin duvar boşluğu basık kemerle geçilmiştir.

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

(f)

(g)

(h)

(ı)

Şekil 3.73 : Yapıdaki nişlerden örnekler: (a)N8. (b)N13. (c)N4. (d)N14. (e)N47. (f)N49. (g)N33. (h)N24. (ı)N27.

3.4.5 Havuz

Eyvanda bulunan havuzun geometrisi 192x268 ölçülerinde bir dikdörtgenin köşeleri yaklaşık 30° pahlanarak oluşturulmuş sekiz kenarlı bir çokgendir. Dört kadehli havuzun iç ölçüleri 167x237 cm'dir. Zeminde havuzun güneydoğusunda 6-7 cm'lik su gideri görülmektedir. Gider L yaparak eyvanın güneybatı duvarının altına girmektedir (Şekil 3.74).

Bazalt taşı yapıda strüktürü oluşturan ana malzeme olmasının yanında tüm mekanların zemin kaplaması olarak da kullanılmıştır. Bu döşeme taşları da evin zemin kat eyvanında bulunan havuz bordür taşları dışında gözenekli erkek bazalt taşıdır. Görselliğinin yanında özellikle yaz aylarında ıslatıldığında hızlıca kuruyabilen bu yapı malzemesi evi serinletmektedir ve ev yaşamı için bu çok önemli bir özelliktir. Bazalt taşından yapılmış olan havuz da yıldız motifli su kadahleriyle evin güzel detaylarından biridir (Şekil 3.75).

Şekil 3. 74: Zemin kat eyvanında bulunan havuz.

Şekil 3.75 : Havuzun yıldız motifli su kadehlerinden biri.

3.5 Yapı malzemeleri

3.5.1 Bazalt

Diyarbakır'da diğer sur içi yapılarının çoğunda olduğu gibi tez konusu yapıda da kullanılan ana yapı malzemesi gözenekli bazalt taşıdır. Kentin bazalt plato üzerine kurulu olması bu malzemenin yapı gereci olarak çok kolay temin edilmesini

sağlamıştır. Bu nedenle yapıların çoğu bazalttan inşa edilmiştir. Geleneksel bir Diyarbakır konutu olan Mehmet Uzun Evi'nde de duvarlarda, sütunlarda, sütun başlıklarında, kemerlerde, merdiven basamaklarında, kapı ve pencere lentolarında, havuzda ve döşeme kaplamalarında bazalt kullanılmıştır (Şekil 3.76).

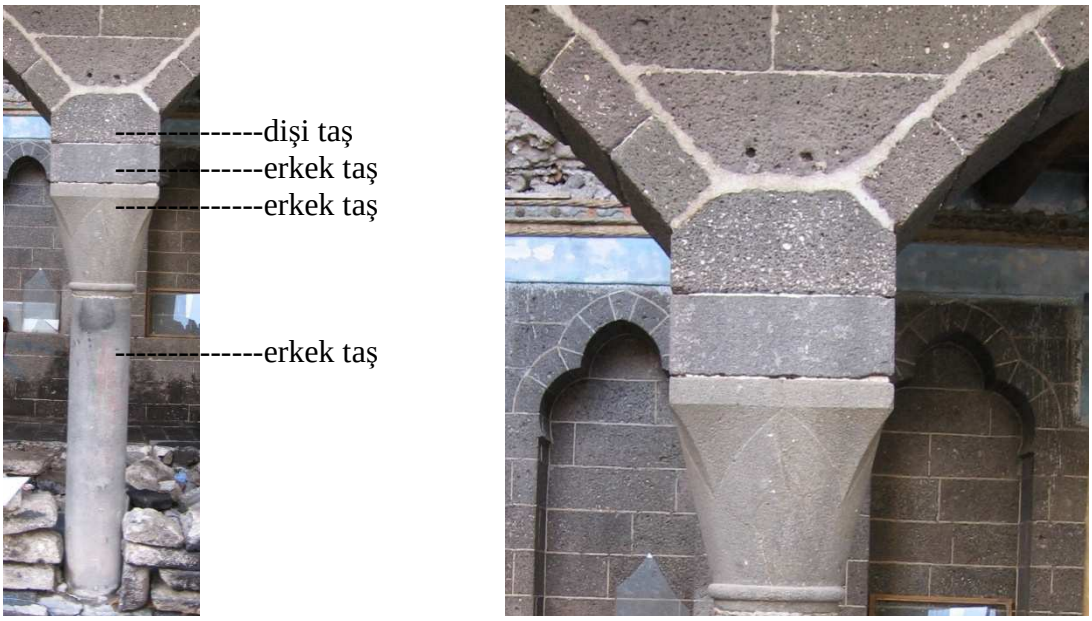

Şekil 3.76 : Zemin kat eyvanının gözeneksiz bazalt taşında yapılmış sütun ve sütun başı.

Bazalt; akıcı ve bazik lavların soğuma yüzeyine dik olarak, beş ve altı kenarlı sütunlar şeklinde katılaşması ile oluşmuş püskürük bir taştır. Taşı oluşturan bu lavlar hava ile temas ettiğinde dış kısımları ve akıntı uçları boşluklu olmaktadır. Bazalt taşının curufa benzeyen görüntüsü de bu durumdan kaynaklanmaktadır. Lav soğurken çıkan gaz tanecikleri taşın boşluklarının oluşmasını sağlar. Taşın iç kısımlarına doğru bu boşluklar küçülür ve sayıları azalır. (Kahveci, 2008) Boşlukları fazla olan gözenekli bazalt taşına yörede ''dişi taş'', gözenek sayısı az olan bazalt taşına da ''erkek taş'' denilmektedir. (Tuncer, 1999) Dişi taş, erkek taşa göre suyu daha fazla emer ve soğurma özelliği fazladır. Gözeneklerinin azlığı nedeniyle daha sağlam olan erkek taşların; tez konusu yapıda havuzda, sütunlarda ve bazı kapı eşik ve lentolarında kullanıldığı görülmektedir. Bunlar dışında evin diğer tüm kısımlarında dişi taş kullanılmıştır. Koyu gri ve siyah arasında değişen renklere sahip olan bazalt, dona, darbelere, sürtünmelere ve asitlere karşı dayanıklıdır. Renk değiştirmeyen bazalt taşında leke ve kılcal çatlaklar oluşmaz. (Kahveci, 2008) Bu özellikleri sayesinde, kullanıldığı geleneksel yapıların gümümüze ulaşması daha

kolay olmuştur. Mehmet Uzun Evi'nde de yanlış kullanıcı müdahaleleri dışında bazalt taşının malzeme olarak çok fazla bozulmamış olduğu görülmektedir.

3.5.2 Kireç taşı

Geleneksel Diyarbakır evlerinde bazı duvarlarda bazalt taşıyla beraber kalker taşının kullanıldığı örnekler vardır. Kalker taşı kente 56 km uzaklıktaki Ergani ilçesinden getirilmektedir ve az olduğu için sadece süsleme amaçlı kullanılmaktadır. Kalker taşının temin edilemediği durumlarda ise bazalt taşının ön yüzü beyazlatılarak benzer etki verilmeye çalışılır (Yıldırım,2002). Özellikle zengin konaklarında kullandığı görülen beyaz kalker taşıyla avluya bakan evin cephelerine hareket kazandırılmıştır. Tez konusu yapıda birinci kat eyvan kemerlerinde kalker taşı kullanıldığı görülmektedir. Bir sıra bazalt ve bir sıra da kalker taşları ile kemerler oluşturulmuştur.

3.5.3 Ahşap

Diyarbakır ve çevresinde fazla ağaç yetişmediği için ahşap kullanımı geleneksel Diyarbakır evlerinde sınırlıdır. Yapılarda; döşeme kirişlerinde ve tavan kaplamalarında, pencere doğramalarında ve kepenklerinde, kapı ve dolap kapaklarında, saçağı ve cumbayı taşıyan bingilerde, bazı süsleme elemanlarında, eğer evin çıkması varsa buranın karkas sisteminde ve taş duvarlarda hatıl olarak ahşap kullanıldığı görülmektedir. Ahşap taşa göre daha hızlı bozulan bir malzeme olduğu için Diyarbakır geleneksel evlerinde yapının en çok hasar gören yapı elemanları ahşap olanlardır. Tez konusu yapıda da ne yazık ki bütün özgün kapı pencere ve dolap doğramaları zaman içinde yenilenmişlerdir. Zemin kat tavanlarında özgün ahşap kirişler günümüze ulaşmıştır ancak çatı kirişleri tamamen yok olmuş ve yerine betonarme plak çatı yapılmıştır. Mevcut kirişler bölgede en çok bulunan kavak ağacındandır. Yapıda çapları 12-20 cm arasında değişkenlik gösteren bu ahşap kirişler tomruk halindedir. Bu şekilde kullanılmasının nedeni mukavemeti düşük olan kavak ağacının tomruk halinde basınca daha dayanıklı olmasıdır. (Yıldırım, 2002) Buna rağmen birinci kat eyvan döşemesinin ahşap kirişlerinin, muhtemelen çatıdan gelen su nedeniyle çürüyerek çöktüğü görülmektedir (Şekil 3.77.a). Zemin kat eyvanının ahşap tavan silmesi oyma çiçek ve yaprak motifleriyle zenginleştirilmiştir (Şekil 3.77.b)

(a)

(b)

Şekil 3.77 : Yapıda ahşap kullanımı: (a)Döşemeleri taşıyan ahşap kirişler. (b)Zemin kat eyvanında uygulanmış ahşap silme.

Ayrıca ahşabın yapıdaki dolapların duvar açıklıklarının geçilmesi için lento olarak kullanıldığı da görülmektedir (Şekil 3.78).

Şekil 3.78 : 108 no'lu odada bulunan D8 dolabının duvar açıklığını geçen ahşap lento.

3.5.4 Demir

Geleneksel Diyarbakır evlerinde demir; duvarların berkitilmesinde yapı elemanı olarak kullanılmamaktadır. Yanlızca pencere parmaklıklarında, korkuluklarda ve kenet elemanlarında kullanılmıştır. Tez konusu yapıda demirin, pencere parmaklıklarında, gezemek korkuluklarında ve kapı kancalarında kullanıldığı görülmektedir. Yapının özgün biçimlenişinde tepe pencereleri hariç tüm pencerelerinde parmaklık bulunduğu duvardaki izlerinden anlaşılmaktadır. Mevcut parmaklıkların yatay ve düşey demirlerle 3'e 9 ya da 4'e 10 şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Yanlızca eyvandan Çizmeci Sokağı'na bakan pencerenin sokak cephesinde süslü demir parmaklık kullanıldığı görülmektedir (Şekil 3.79). Demir gezemek korkulukları özgün değildir. Yapıda bulunan tüm demir elemanlar bakımsızlık nedeniyle korozyona uğramışlardır.

Şekil 3.79 : Demir malzemesinin pencere şebekelerinde kullanımı (P29).

3.5.5 Toprak

Geleneksel Diyarbakır evinde toprak, evlerin damlarında üst örtü olarak kullanılmıştır. Çatı oluşturulurken önce odanın kısa yönünde 12-20 cm çapında kavak kirişleri duvar boyunca yastık kirişlere oturtulur. Ahşap kirişlerin baş kısımları tamamen duvar içinde kireçli harç içinde kalır. Tavan kirişlerinin üzerine bitişik olarak tahta kaplanır. Bu tahta kaplamanın üzerine 10-15 cm ince ve kaba yonga, hasır veya saz serilir. Bunlar çatının ahşap elemanlarının suya karşı izolasyonunu sağlamaktadırlar. Bu kısmın üzerine 15-20 cm kalınlığında kıvamlı çamur dökülür ve daha sonra 35-40 cm kuru, kara toprak; çamurun üzerine yayılır. Toprak dam ‘‘loğ’’ denen silindir şeklindeki taş merdanelerle günlerce bir kaç kez tekrarlanarak sıkıştırılır. Sonra bunun üzerine de ‘‘pişrük’’ denilen özel dam sıvası 3-4 cm kalınlığında sıvanır. Bu sıvaların yapımında, sıvanın çatlamaması için sıcak yaz günlerinin geçmesi beklenir. Çatının en üstünde kullanılan pişrük denen sıvada ‘‘sarsat’’ denilen toprak kullanılır. Bu toprak önce kalburdan geçirilir. Daha sonra samanla beraber tabakalar halinde 15 gün kadar suyun içinde bekletilerek dam ve duvar sıvası için gerekli çamur hazırlanmış olur. Bu bekletmenin amacı, saman içindeki tohumların çürümesini sağmaktır. Böylelikle çatıda yeni bitkilerin filizlenip, çatının geçirgenliğini bozması engellenmiş olur. (Erginbaş, 1953)

Günümüzde tez konusu yapının özgün toprak damı tamamen yok olmuştur. Diyarbakır evlerinde düzenli olarak bakımı yapılmayan damların çökdüğü ya da bakımının zorluğu nedeniyle kullanıcıların evin damını betonarme plak olarak

yenilediği görülmektedir. Mehmet Uzun Evi'nin de tüm çatısı betonarme plak olarak değiştirilmiştir.

Ayrıca geleneksel yapılarda toprak; çatı dışında döşemelerin horasan sıvasının altında sıkıştırılarak kullanılmıştır. Ayrıca bazı duvarlarda ahşap direğin duvarla temas ettiği noktalarda çürümeye engel olmak için kerpiç kullanıldığı görülmektedir. (Erginbaş, 1953)

3.5.6 Kireç ve alçı

Diyarbakır geleneksel konutlarında kireç bağlayıcı harç elemanı olarak kullanılmıştır. Duvarlarda taşlar birbirine sönmüş kireç kaymağından elde edilen harçla bağlanmaktadır. Döşemelerde bazalt taşın kaplama olarak kullanılmadığı yerlerde yine kireçten elde edilen sıva kullanılmaktadır. Ayrıca kireç ve alçı birlikte kullanılarak duvarlarda süsleme amaçlı kullanılan sağlam bir malzeme elde edilmektedir. ''Cas'' adı verilen bu beyaz renkli sıvanın içerisinde kireç ve alçı yanında yumurta akı, beziryağı ve pamuğun da kullanıldığı söylenmektedir. (Erginbaş, 1953) Cas; duvarlarda kesme taşların derzlerinde ve duvar yüzeyine yapılmış motiflerde kullanılmıştır (Şekil 3.80). Tez konusu yapıda da kesme taş duvar derzlerinde bu beyaz sıva kullanılmıştır. Ancak çevre yapılarda görülen, casla yapılmış duvar süslemelerinden bu yapıda yoktur.

Şekil 3.80 : Kireç ve alçı karışımı beyaz harçla yapılmış, duvar süslemesi.

3.6 Yapıdaki bozulma nedenleri

Diyarbakır geleneksel konutlarının bozulma sürecinde toplumsal yapıdaki değişimin etkisi büyüktür. Kentsoylu geniş ailelerin zamanın şartlarına uygun olarak yaptırdıkları evler günümüz yaşam şekline ve konforuna cevap vermemeye başlamıştır. Modern yaşam şekline uyarlanamamış bu konutların gerçek sahipleri evlerini terketmişlerdir. Bu durumun yanı sıra oldukça kozmopolit bir yapıya sahip olan kentte yaşanan politik olaylar nedeniyle 20. yüzyılın başlarında bölgede yaşayan bazı etnik grupların da evlerini bırakıp gittikleri bilinmektedir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren ise ortaya çıkan kırsaldan kente göç dalgası ciddi bir konut sorununu da beraberinde getirmiştir. 1945'lerde bu evlerin her bir odasının ayrı ayrı ailelere kiralanarak, açığa çıkan konut sorunun giderilmeye çalışıldığı bilinmektedir. İlerleyen yıllarda ise alt yapıdan ve planlamadan yoksun bir şekilde hızlı bir kentleşme dönemine giren Diyarbakır'da, geleneksel evler, kırsaldan kente göç etmiş marjinal kesimin yeni yaşam alanları olmuştur. Bir çoğu kiracı olarak bu evlerde yaşayan düşük gelirli aileler, çağdaş bir altyapıdan yoksun bu geleneksel konutların bakım ve onarımını gerektiği gibi yapamamışlardır. Zaman içinde ekonomik durumu düzelen aileler de bu yapılarda yaşamaya devam etmemişler, kalan ailelerin ise yaşam standartlarını yükseltmek ve daha fazla kişiyi bu alanda barındırabilmek için yaşadıkları evlere bir çok niteliksiz müdahalede bulunmuşlardır (Şekil 3.81). Yapılara ek katlar yapılması, avlularına yeni yapılar inşa edilmesi, ya da geleneksel yapının tamamen yıkılıp yerine çok katlı yapılar yapılması görülen en ciddi müdahalelerdir (Şekil 3.82). Yerel yönetimlerin bu noktadaki zaafiyetleri ve bu müdahalelere göz yummaları bu tahribatların şiddetinin artmasına neden olmuştur.

Mehmet Uzun Evi'nin de tüm Sur içi kent dokusunu ilgilendiren bu süreçten benzer bir şekilde etkilendiği görülmektedir. İlk olarak, yapının ilk sahiplerine dair bir bilgiye bile ulaşılamamaktadır. Alan çalışmasında, yapının günümüz parsel sınırları içinde kalan kısmının büyük bir konağın bir bölümü olduğu ortaya çıkmıştır. Tez konusu yapı açısından bakıldığında yapının özgün plan şemasının ve geleneksel yaşam şeklinin anlaşılabilmesi açısından en büyük sorun ve tahribat bu bölünmeyle başlamaktadır.

Tez konusu yapı parsel sınırları çerçevesinde değerlendirildiğinde, farklı dönemlerde bir çok farklı ailenin yaşamış olduğu bu konutun da günümüze kadar çeşitli yanlış eklerle ve onarımlarla bir çok özgün yapı detayını kaybettiği görülmektedir. Bunlara

rağmen, kent dokusundaki genel bozulmayla karşılaştırıldığında yapının iyi durumda olduğu söylenebilir. Yapı genel strüktürü fazla bozulmadan günümüze ulaşmıştır. Sağlam bir zemine oturuyor olması, bölgenin deprem kuşağında olmaması ve ana yapı malzemesinin oldukça sağlam bir taş olarak bilinen bazalt olması bu sonucun en büyük etkenleridir.

Şekil 3.81 : 1 no'lu komşu parseldeki yapının kuzeydoğu kanadının çatısındaki müdahaleler ve ekler, 2 no'lu komşu parseldeki yapının bakımsızlık nedeniyle gördüğü hasar.

Yapının hasar nedenleri içinde en önemlisi insan faktörü olarak belirlenmektedir. Özgün toprak damının yerine yapılan betonarme plak çatı hem yapının rijitlik dengesini bozmuş hem de yapı bünyesine yağmur sularının geçmesine izin vermiştir. Bu durum da döşeme sistemini oluşturan ahşap kirişlerin bozulma sürecini hızlandırmıştır. Bölgede gece gündüz sıcaklık farkının yüksek olması da yapı malzemelerinin, özellikle duvarlardaki harçların ve sıvaların bozulmasına neden olmaktadır. Bunlara ek olarak, bakımsızlık nedeniyle metal elemanların tamamının korozyona uğradıkları görülmektedir.

Tüm bunların yanında yapının ilk yapımındaki bazı tasarım hataları, yapı malzemelerinin aşırı yük ve kullanımından kaynaklanan yorulmaları da bozulma sürecini hızlandırmaktadır. Örneğin yapının merdivenlerinde basamaklarda

birbirinden ayrılamalar söz konusudur. Bu durum merdiven basamaklarının birbirlerinin üzerine bindiği noktalarda hem kesitlerinin yetersiz olması hem de bu basamak taşlarının birbirlerine iyi bağlanmamasından kaynaklanabilir. Yapıda yapımdan kaynaklanan bir sorun da 101-102 no'lu mekanların avluya bakan taşıyıcı duvarının kalınlığının 13 cm'ye kadar düşürülmüş olmasıdır. Yapının bu cephesinde duvarda tespit edilmiş çatlağın ve taşlardaki ayrılmanın nedeni bu ilk tasarım hatası olmalıdır.

Şekil 3.82 : 1 no'lu parseldeki komşu yapının avlusuna inşa edilmiş yeni bina.

Yapı üzerindeki incelemeler göstermiştir ki; yapının özgün bazı yapı detaylarının kaybolmasında tüm bunların yanı sıra vandalizmin de etkisinin büyüktür. Özellikle son yıllarda boş kalmış olmasıyla birlikte, tarihi dokuya karşı bilinçlendirilmemiş çevre sakinleri de yapıya ciddi zararlar vermişlerdir. Bu durum tez konusu özelinde ciddi bir sorun olmakla beraber, özellikle yerel yönetimlerin, devletin ve sivil toplum örgütlerinin bu konuda halkı bilinçlendirecek çalışmalar yapması tarihi dokudan geri kalanların yaşatılabilmesi açısından çok önemlidir.

3.6.1 Mekansal Bozulmalar

Geleneksel Diyarbakır evlerinde değişen kullanıcı ve hayat şekli evlerin planimetrik düzenlerinin bozulmasına neden olmuştur. Bazı mekanların zamanla beraber değişen gereksinimlerle ve yaşam şekliyle beraber özgün işlevinin dışında kullanılmış olması da mekansal bozulmayı beraberinde getirmiştir.

Yapılan alan çalışması sonucunda Mehmet Uzun Evi'nin yan parsellerdeki yapılarla ilk yapıldıkları dönemde büyük bir yapı kompleksi olduğu ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında günümüz parsel sınırları çerçevesinde yapının plan organizasyonunu değerlendirmek yanlış olacaktır. Diyarbakır'da geleneksel

konutların bir çoğunda benzer sorun mevcuttur. İlk sahipleri evlerini bıraktıklarında bu yapılar bölünerek birden fazla ailenin yaşadığı alanlar haline getirilmiştir. Tez konusu yapı açısından da en ciddi bozulmanın aslında bu bölünme olduğu söylenebilir. Bununla birlikte günümüz parsel sınırları çerçevesinde yapı değerlendirildiğinde mevcut mekanların da evin yeni kullanıcıları tarafından değiştirildiği ve yeni yaşam şekillerine adapte edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Mehmet Uzun Evi'nde zemin kat planına bakıldığında giriş aralığında bulunan tuvaletlerin duvarlarının ve Z03 no'lu odanın yapıya sonradan eklendiği görülmektedir. Z04 no'lu odanın özgün plan şemasında avluya ve giriş aralığına bakan açıklıklarının da duvarla örülerek odaya dönüştürüldüğü görülmektedir. Z04 no'lu odayla Z05 no'lu odanın arasındaki kemerli geçiş de yine duvarla örülerek kapısı olan ayrı bir oda elde edilmiştir. Yapının doğu köşesine eklenmiş olan iki katlı yapı ise evin avlusunun geometrisini tamamen bozmaktadır.

Birinci katın özgün plan düzeninde 101 ve 102 no'lu odaların tek bir mekan olduğu ancak daha sonra araya bir duvar örülerek bu mekanın bölündüğü görülmektedir. Muhtemelen bu bölünme sırasında 101 no'lu odanın güneydoğu duvarındaki avluya bakan penceresi kapatılmıştır. Yine birinci katta 104 no'lu odanın yapıya erken bir dönemde cephe düzeni bozulmayacak şekilde eklendiği görülmektedir. Bu oda eklendikten sonra 103 no'lu odanın kuzeydoğu duvarındaki pencere kapatılmıştır. 106 ve 107 no'lu odanın kuzeybatı duvarındaki eyvana bakan pencerelerin de odadaki kullanım değişikliği nedeniyle kapatıldığı görülmektedir. 107 no'lu odayla 106 no'lu oda arasındaki kapının kapatıldığı tespit edilmiştir. 107 no'lu odanın güneybatı duvarındaki pencerelerin de sonradan açıldığı düşünülmektedir.

Evin plan düzleminde yapılan değişiklikler cephe düzeninde de bozulmasına neden olmuştur. Özellikle yapının güneybatı-kuzeydoğu kanadının avlu cephesinin diğer cepheye göre daha fazla müdahale görmüş olduğ söylenebilir. Cephede kapatılan duvar boşlukları, eklenen duvarlar, çatının ve gezemeklerin betonarme plakla yenilenmesi gibi niteliksiz onarımları görmek mümkündür.

3.6.2 Strüktür bozulmaları

Yapının strüktüründe meydana gelen bozulmaların başlıca nedenleri; yanlış onarımlar, yapılması gereken periyodik bakımların yapılmaması, yapıya yeni bölümlerin eklenmesi ve bunun da bir sonucu olarak yapıya aşırı yüklenmenin

gerçekleşmesi şeklinde sıralanabilir. Bunların yanında, yapı bünyesine giren yağmur suları yapının hem kâgir duvarlarında hem de ahşap yapı elemanlarında ciddi bozulmalara yol açmaktadır. Su, kâgir duvarlarda harçların çözülmesine ve duvarı oluşturan taşların ayrışmalarına neden olurken, ahşap elemanların da çürümelerindeki en büyük faktördür.

Yapının geneline bakıldığında, genel strüktürü meydana getiren kâgir duvarlarda ciddi bir bozulma olmadığı söylenebilir. Bu olumlu durum büyük ölçüde bazalt taşının sağlamlığına bağlıdır. Bununla beraber yapılmış olan yanlış onarımlar sonucunda duvarlarda ayrılmaların olduğu bölümler mevcuttur. Özgün üst örtünün tamamen kaldılarak yerine betonarme plak çatı yapılmış olması duvarlardaki bu bozulma sürecini artırmıştır. Özellikle yapının avluya bakan kuzeybatı duvarında ayrılmalar mevcuttur. Yapıya sonradan eklenmiş olan 104 no'lu odanın avlu cephesinde taş derzlerinin birbirini tutmadığı görülmektedir. Yapının özgün biçimlenişinde toprak damının olduğu düşünülürse yeni yapılmış olan betonarme plak çatı yapıya ekstra bir yük getirmemiştir ancak bu betonarme ekin rijitliğinin yapının normal hareket dengesini bozmuş olabileceği düşünülebilir.

Yapının özellikle merdivenlerinde oynamalar ve basamakların hem birbirinden hem de duvardan ayrıldığı görülmektedir. Merdiven basamaklarının birbirinin üzerine binen kısımları dar tutulmuş, zaman içinde de aşırı kullanım nedeniyle basamaklar birbirlerinin üzerinden kaymışlardır. Özellikle tek parça olmayan basamaklarda daha fazla bozulma olduğu görülmektedir.

Yapının değiştirilen tüm üst örtüsü ile beraber tavan ahşap kirişleri de yok olmuştur. Toprak dam muhtemelen bakımsızlık nedeniyle çökmüştür. Bu durumda da betoname çatı yapılmıştır.

Hiçbir izolasyona sahip olmayan niteliksiz betonarme plak çatının yağmur sularını yapıdan uzaklaştıramaması, yapının özellikle birinci kat döşemelerinin ahşap kirişlerinin çürümesine neden olmuştur. Günümüze ulaşmış kat döşemelerinin ahşap kirişleri yapının en çok hasar gören taşıyıcı yapı elemanlarıdır. Eyvan tavanındaki ahşap kirişler büyük ölçüde çürüyerek döşemenin çökmesine neden olmuşlardır. Bakıldığında sağlam gibi görünen tavan kirişlerinin de duvarlarla birleşme noktalarında çürüdükleri tespit edilmiştir. Bunun nedeni taş içindeki nemin zaman içinde, herhangi bir izolasyon olmadığı için ahşabı çürütmesidir. Özellikle 103 no'lu odanın döşemesi bu şekilde bozulmuştur. Bu odanın döşemesinde duvardan ayrılma olduğu gözle görülmekte, yürürken döşemenin sallandığı hissedilmektedir. Bu

bozulmanın tek nedeni duvardaki nemin ahşabı çürütmesi değildir. Yapının birinci katında tüm mekanlarda özgün bazalt taş döşemenin üzeri şapla kaplanmıştır. Bu durum hem döşeme yükünü artırmış hem de beton nedeniyle hava alamayan duvarların ve döşemelerin nemini atamamasına neden olmuştur.

4. RESTİTÜSYON

Tez konusu yapı inşa edildiği tarihten günümüze kadar konut işlevi değişmeden ulaşmış bir sivil mimarlık örneğidir. Çalışılan parsel sınırları çerçevesinde yapılan değerlendirmede yapının bazı yapı elamanlarında kayıplar olsa da, büyük ölçüde korunmuş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak bu noktada ‘‘korunmuşluk’’ kavramının göreceli olduğu belirtilmelidir. Çünkü tez kapsamında yapılan rölöve tespitleri ve incelenen tapu kayıtları sonucunda yapının parsel sınırlarında bitmediği, yapının farklı şahıslara ait olan komşu parsellerdeki yapılarla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu durum yapının özgün plan şemasının büyük ölçüde değişmiş olduğunu göstermektedir.

Restitüsyon çalışmasında öncelikle yapının restitüsyonuna yönelik elde edilen belgeler incelelenmiştir. Daha sonra yapının kaybolan özgün detaylarının ve değişen plan kurgusunun anlaşılmasına yönelik sorunlar saptanmaya çalışılmıştır. Bunun için genelden özele doğru giden bir sıralama yapılarak ilk önce vaziyet planı ölçeğinde yapının komşu parsellerdeki yapılarla ilişkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra sırasıyla; tez kapsamında ele alınan parsel sınırları çerçevesinde, yapının mekansal sorunları ve yapı elemanları-malzemelerine yönelik sorunlar ele alınmıştır. Bu sorunların tespiti ile beraber yapının geçirdiği çeşitli dönemlere yönelik bilgilerin ışığında restitüsyon önerisi hazırlanmıştır.

4.1 Restitüsyona Yönelik Kaynaklar

Tez konusu yapının 1930 yılı öncesindeki durumuna yönelik her hangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Elde edilen belgeler yapının 1930 ve sonrasındaki durumuna ışık tutacak niteliktedir. Bunlar Diyarbakır Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü’nden alınan tapu belgeleri, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’ndan edilen belgeler ve Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi’nden alınan 1933 tarihli Sur içi hava fotoğrafıdır (Şekil C.1 ve Şekil C.2). Bölgeyle ilgili yapılmış olan tarihi araştırmalar neticesinde ise yapının bulunduğu bölgenin 1915 tarihli Tehcir Yasası’nın çıktığı döneme kadar ‘‘Ermeni Mahallesi’’ olarak bilindiği öğrenilmiştir.

Yapımları 19. yüzyıla dayandırılan, bu mahalledeki Protestan Kilisesi ve Ermeni Katolik Kilisesi de konum olarak tez konusu yapıya çok yakındır. Bu veriler doğrultusunda yapının bu tarihlerde Ermeni kökenli bir aileye ait olup olmadığı araştırılmıştır. Bu konuda 1938 doğumlu Diyarbarkarlı ve Ermeni kökenli yazar Mıgırdiç Margosyan ile görüşülmüştür. Çocukluk yılları bölgede geçen Margosyan da tez konusu yapının bulunduğu Hasırlı Mahallesi'nde bu tarihlerde Ermenilerin yoğun olarak yaşadıklarını doğrulamıştır. Ancak tez konusu yapının Ermeni kökenli bir aileye ait olup olmadığı ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Diyarbakır Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nden yapıyla ilgili elde edilen belgelerden biri 1953 tarihinde düzenlenmiş olan tapu defterinin yapıya ait 230 numaralı sayfasıdır (Şekil B.4). Bu belgede tez konusu yapının 49 pafta 230 ada ve 98 parselde, Hasırlı Mahallesi, Çizme Çıkmazı'nda yer aldığı ve toplam 262 m²'lik bir alan kapladığı belirtilmektedir. Bu belgede belirtilen toplam alan yapının günümüz parsel sınırlarındaki alanı ile örtüşmektedir. Ayrıca bu belgede 1952 tarihinden itibaren yapının kimin mülkiyetine geçtiği detaylı olarak belirtilmiştir. Bunlar sırasıyla 1952-1975 yılları arasında Mehmet Emin Baran, 1975-1977 yılları arasında Mehmet Ali Üstün ve Ahmet Üstün, 1977-2004 yılları arasında Rıza Kahraman, 2004-2006 yılları arasında Mahmut Şanlı ve 2006- Ahmet İlan şeklindedir. Yapı son 50 yılda 5 kez el değiştirmiştir.

Diyarbakır Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nden yapıyla ilgili elde edilen belgelerden biri ''Beyanname'' belgesidir (Şekil B.3). Bu belgede yapının Mehmet Emin Baran adına kayıtlı olduğu ve yapılan kadastro ölçümüne göre toplam alanının 459,64 m² olduğu belirtilmiştir. Tez konusu yapının günümüz parsel sınırları içinde toplam alanı 278,43 m²'dir. Bu bilgi doğrultusunda yapının bu tarihte komşu parsellerdeki yapı gruplarından bir kısmıyla ayrılmamış olduğu anlaşılmıştır. Hangi yapının bu tarihte tez konusu yapıya bağlı olduğunu anlayabilmek için ise parsel sınırlarına göre alanlar hesaplanmıştır. Bu çalışma sonucunda yapının güneydoğusunda bulunan 111 no'lu parseldeki yapı grubuyla yaklaşık 470 m² toplam alana oturduğu görülmüştür. Buna göre bu belgenin düzenlendiği tarihte bu iki yapının henüz ayrılmamış olduğu düşünülebilir. Ayrıca ''Beyanname'' belgesinin düzenlenme tarihi belli olmamakla birlikte, bu belgede yapıyla ilgili 5 mayıs 1944 tarihli ve 143 numaralı bir tapu kayıt belgesinin varlığından bahsedilmektedir. Bu bilgi ile yapının daha eski tarihli bir tapu kayıt belgesinin olup olmadığının

öğrenilebilmesi için Ankara Tapu Arşiv Dairesi ile görüşülmüştür. Bu görüşme sonucunda ulaşılan kayıtlarda yapının bu tarihte Mehmet Emin Baran adına kayıtlı olduğu ve yapı için ‘‘selamlık’’ ifadesinin kullanıldığı öğrenilmiştir.

Tapu kayıtlarından 1954 tarihli ‘‘Kadastro Beyanname ve Kayıt’’ belgesine göre ise yapının bulunduğu mevki ‘‘Hasırlı Mahallesi’’ ve ‘‘Çizme Çıkmazı’’ olarak geçmektedir (Şekil B.2). Yine aynı belgede yer alan vergi kayıtları bilgisine göre ise yapının bulunduğu mahalle isminin ‘‘Cemal Yılmaz Mahallesi’’ olarak geçtiği belirtilmiştir. Ayrıca bu belgeden yapının 1934 tarihinde vergi kayıtlarına geçirilmiş olduğu öğrenilmektedir.

Diyarbakır Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü’nden yapıyla ilgili elde edilen belgelerden bir diğeri de 1952 tarihli ‘‘Mülkiyet Tablosu’’ belgesidir (Şekil B.5). Bu belgede vaziyet planı krokisi komşu yapıları da gösterecek şekilde çizilmiştir. Yapının parsel sınırları, vaziyet planı krokisi çizilerek komşu yapıları da gösterecek şekilde gösterilmiştir. Belgede tez konusu yapının Çizmeci Sokak üzerinde ‘‘hava hakkı[5]’’ bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca belgenin sağ tarafında el yazısı ile parsel sınırlarının kesinleşmesine yönelik bir açıklama yapılmıştır. Bu el yazısı anlaşılabildiği kadarı ile şu şekildedir:

> *‘‘Bu parsel lehine ve çıkmaz aleyhine 4.00 metre irtifasında hava hakkı vardır ve bu hak Medeni Kanun’dan önce mülkden bulunduğu anlaşılmış ve hudutte yazılı ve sağda gösterilen Vecihe Hanım’ın evi 1 p. ve soldaki Saliha te...edilen hane ile 100 p. ve müfrez ahır da aynı zamanda 100 p. yerdir. Çünkü 100p. yerin cinsi evvelce ahır iken temmuz 936 T. ve 26 No: kayıtlı insaattan dolayı adı geçen ahır, ev olarak tashih edildiği görülmüştür. Ve hudut hakkındaki izahate tamamen kaydı tebeyyün etmiş ve değişme sebebi de tedavulen olduğu ve bu surette tescili uygun düşer kanaatiyle komisyona sunuldu 24-9-1952.’’*

Bu metinden; tez konusu yapıya kuzeydoğu yönünde komşu olan 100 numaralı parselde bulunan yapının 1936 tarihine kadar tapu kayıtlarında ahır olarak geçtiği, bu tarihte ise yapılmış olan inşaattan sonra ev olarak kullanılmaya başlandığı

[5] Hava hakkı; Medeni Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce düzenlenmiş, yapı mülkiyetini ifade eden haktır. Tez konusu yapı ile ilgili bahsedilen noktada ise Çizmeci Sokak üzerinde +.4.00 m kotundan itibaren saha mülkiyetinin yapı sahibine ait olduğunu ifade etmektedir.

anlaşılmaktadır. Ayrıca bu belgedeki krokide, tez konusu yapının avlusundaki dönem yapısının 1954 tarihinde de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan elde edilen belgelerde ise tez konusu yapının Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 19.01.1980 gün ve A-2082 sayılı kararı ile 49 pafta 673 ada 98 parsel olarak 100 envanter numarası ile tescil edildiği ve Diyarbakır İli, Kentsel Sit Alanı içinde, Hasırlı Mahallesi Çizmeci Sokak'da yer alan tescilli taşınmazın güncel tapu bilgilerinin, Anıtlar Kurulu'nun 09.11.2006 gün ve 846 kararı ile revize edilerek 47 pafta 230 ada 98 parsel olarak değiştirilmiş olduğu belirtilmektedir (Şekil A.6). Ayrıca kurul arşivinden tez konusu yapıya ve 1 numaralı parselde bulunan yapıya ait anıt fişlerine ulaşılmıştır (Şekil A.3). Bu belgelerin üzerlerinde düzenlenme tarihleri bulunmamaktadır ancak yapıların tescil edildiği 1980 yılında hazırlanmış olmaları muhtemeldir. Anıt fişinde bulunan ve yaklaşık 30 yıl önce çekilmiş olduğu tahmin edilen fotoğraflarda yapının durumunun bugünkü halinden çok farklı olmadığı görülmektedir.

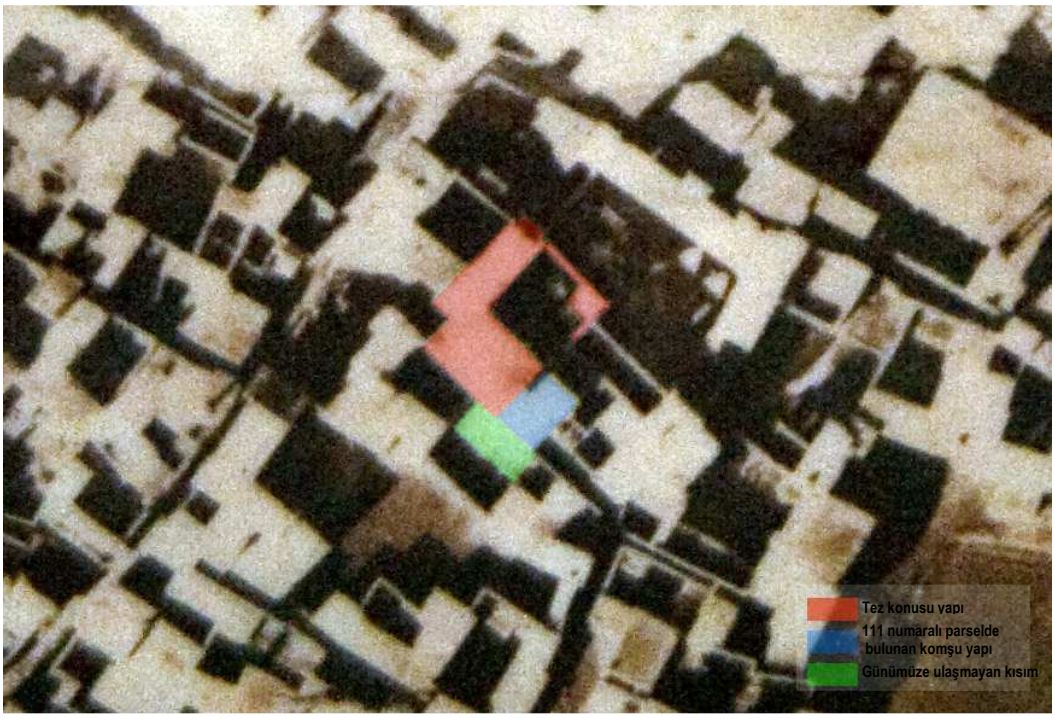

Şekil 4.1 : 1933 tarihli hava fotoğrafı, tez konusu yapı ve çevresi (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi).

Yapının restitüsyonuna yönelik bir diğer önemli belge ise 1933 tarihli hava fotoğrafıdır (Şekil C.1). Bu belge yapının vaziyet planı ölçeğinde etrafındaki yapıların o günkü durumlarının anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bugün tez

konusu yapının güneybatısında Cumhuriyet İlköğretim Okulu yer almaktadır. Bu fotoğraftan 1933 yılında okul ve okul bahçesinin bulunduğu alanda başka yapıların bulunduğu görülmektedir. Bu belgede dikkat çeken nokta ise yapının güneybatı kanadının güney ucunda günümüze ulaşamayan bir bölümünün bulunmasıdır. Yapının bu bölümü tez konusu yapının 107 no'lu odasının güneybatısına denk gelmektedir ve 111 parselde bulunan yapıyla birleşmektedir. 107 no'lu mekanının sonradan açılmış olduğu anlaşılan pencerelerinin gelişim süreci de bu belge neticesinde açıklığa kavuşmuştur.

Yine bu belgeden avlunun köşesinde bulunan dönem yapısının 1933 tarihinde inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

4.2 Restitüsyon Sorunlarının Belirlenmesi

Yapılan rölöve tespitleri ve ulaşılan belgeler sonucunda tez konusu yapının hem vaziyet planı hem de mekansal ve yapı elemanları ölçeğinde çeşitli şekillerde değişerek günümüze ulaştığı anlaşılmıştır. Bu bölümde tespit edilen sorunlar ele alınmıştır.

4.2.1 Vaziyet planı ölçeğindeki sorunlar

Diyarbakır'da geleneksel konut yapılarının gelişimine bakıldığında, zaman içinde meydana gelen olan kullanım değişikliklerinin yapıların bölünmesiyle sonuçlandığı görülmektedir. Tez konusu yapının da inşa edildiği günden bugüne kadar hem farklı farklı şahısların mülkiyetine geçmiş olduğu, hem de çevresindeki yapılarla bir bütün iken bölünerek günümüzdeki halini aldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle tez konusu yapının özgün plan şemasının anlaşılması için çevredesindeki yapıların planları elde edilerek tez konusu yapıyla olan bağlantıları ve ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. (Şekil 4.2 ve Şekil 4.3).

4.2.2 Yapının B yapı grubu ile ilişkisi

635 ada 99 parselde bulunan yapı grubu 186 m²'lik parsel alanına oturan iki kollu geleneksel bir Diyarbakır konutudur. Güneybatı-kuzeydoğu ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultularındaki yapı kolları, konutun kareye yakın avlusunu sarmaktadır. Yapı güneydoğu yönünden tez konusu yapıyla, kuzeydoğu yönünden de 635 ada 100 parseldeki yapı grubuyla komşudur (Şekil 4.5 ve Şekil 4.6).

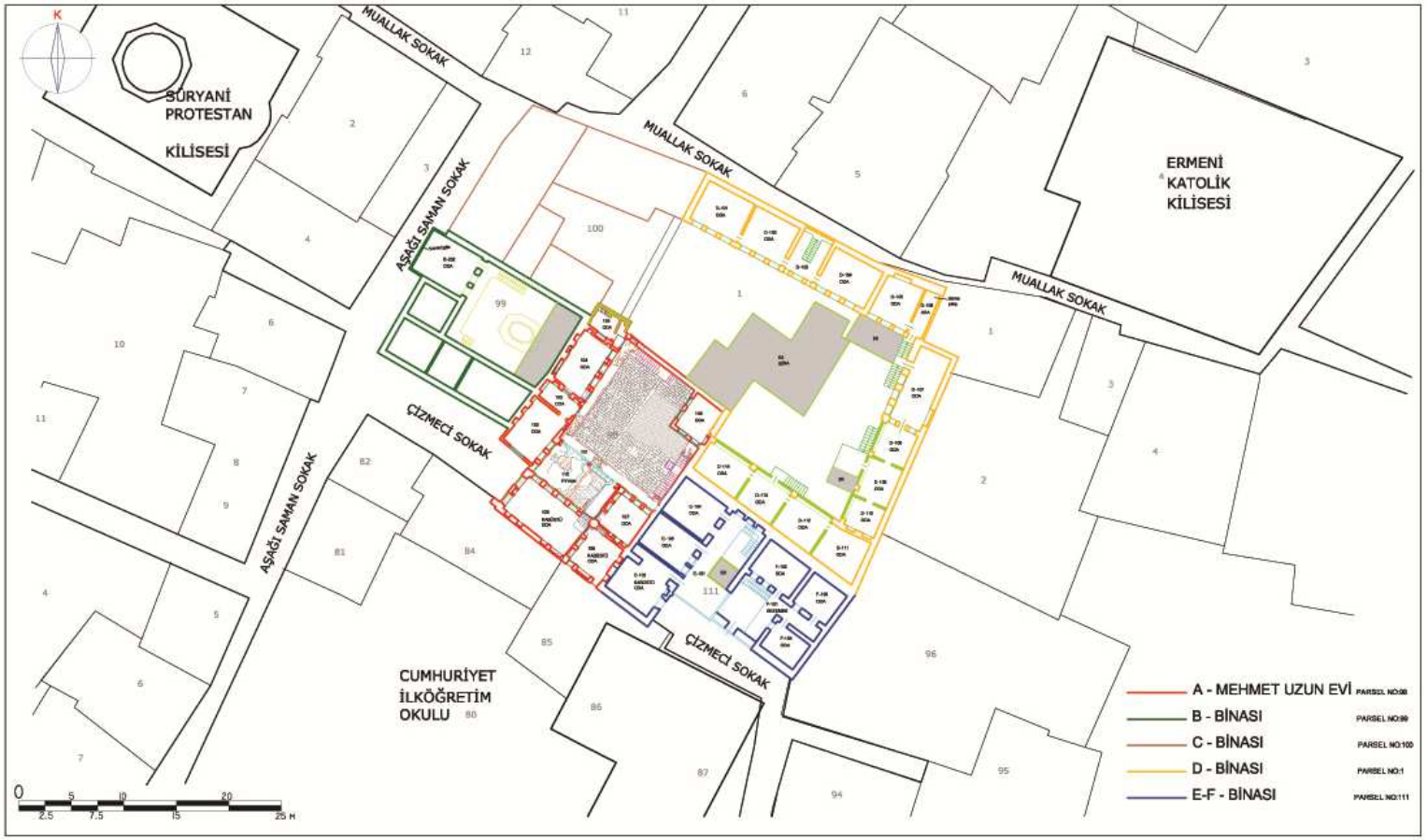

Şekil 4.2 : Mehmet Uzun Evi'nin komşu parsellerdeki yapılarla +1.60 m kotundaki ilişkisi.

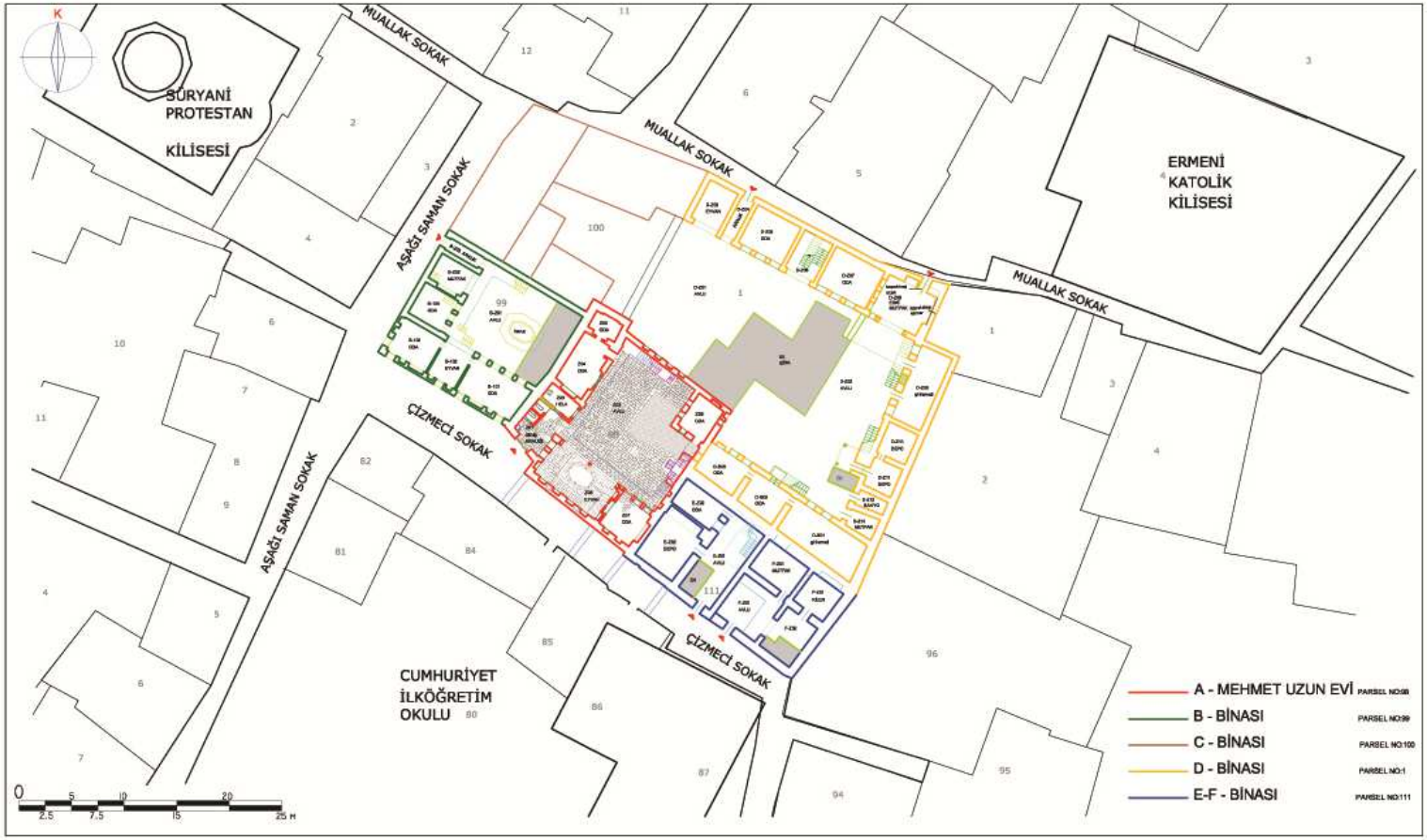

Şekil 4.3 : Mehmet Uzun Evi'nin komşu parsellerdeki yapılarla +4.60 m kotundaki ilişkisi.

Yapıya, Aşağı Saman Sokağı üzerinden basık kemerli bir kapıdan girilmektedir (Şekil 4.4). İlk girişte dar bir aralığa buradan da avluya ulaşılır. Yapının avlusunda sekizgen planlı ve içten 1.45x2.25 cm ölçülerinde ve tez konusu yapının alt eyvanında bulunana benzer bir havuz vardır (Şekil 4.7). Avlunun güneydoğusunda, avlunun yaklaşık üçde birini kaplayan iki katlı betonarme bir yapı yapılmıştır. Bu niteliksiz yapı avlunun bütünlüğünü bozmakta, ayrıca havuzun bir kısmını ve yapının güneybatı kanadının da bir bölümünü kapamaktadır.

(a) (b) 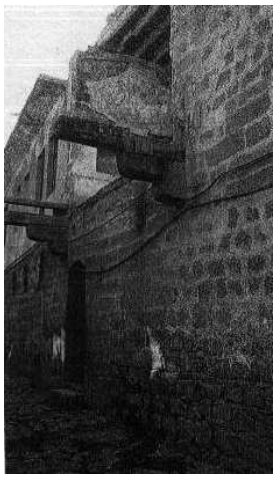 (c)

Şekil 4.4 : B yapısı giriş kapısı ve çıkma: (a)Çıkmanın güncel durumu. (b)Giriş aralığı. (c)Çıkmanın yeniden inşa edilmeden önceki durumu (Tuncer, 1999).

Yapının yarı gömük bodrum kat ve tam bir kattan oluşan güneybatı kanadındaki eyvana beş basamaklı merdivenden ulaşılır. Eyvanın ve merdiven sahanlığının pvc esaslı doğramayla kapatılmış olduğu görülmektedir. Eyvandan yandaki odalara (C101-C102) geçilmektedir. Evin kuzeybatı kanadındaki C104 no'lu odaya da eyvanın önündeki sahanlıktan girilir. Yapının bodrum katı bu odanın altında son bulur. Bodrum kata hem avlunun batı köşesindeki merdivenden, (Eyvana çıkan merdivenin altına denk gelmektedir.) hem de evin mutfağından (C02) inilmektedir. Yapının kuzeybatı kolunda yer alan mutfak (C02) ve aralığa (C03) avludan düz ayak ulaşılır. Eyvandan basık bir kemerle geçilen mutfağın güneybatı duvarında ocağı bulunmaktadır. Mutfağın avluya açılan eyvan kemerinin da niteliksiz doğramayla kapatıldığı görülmektedir.

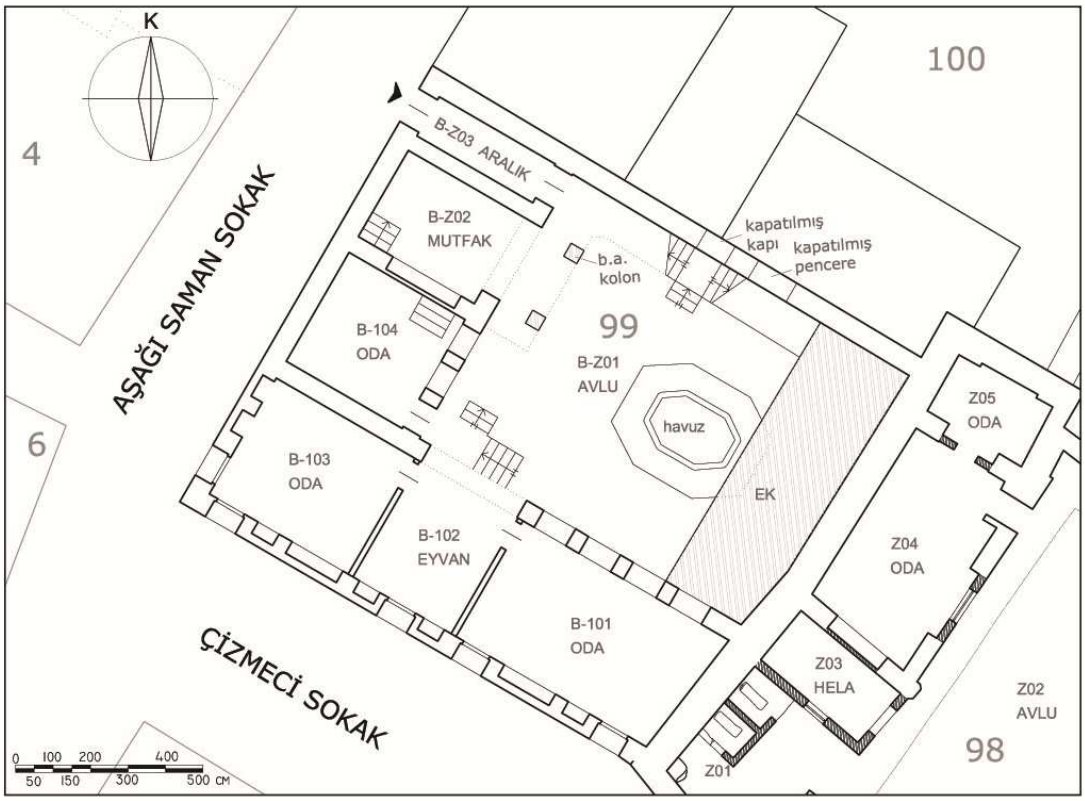

Şekil 4.5 : B yapısı zemin kat planı.

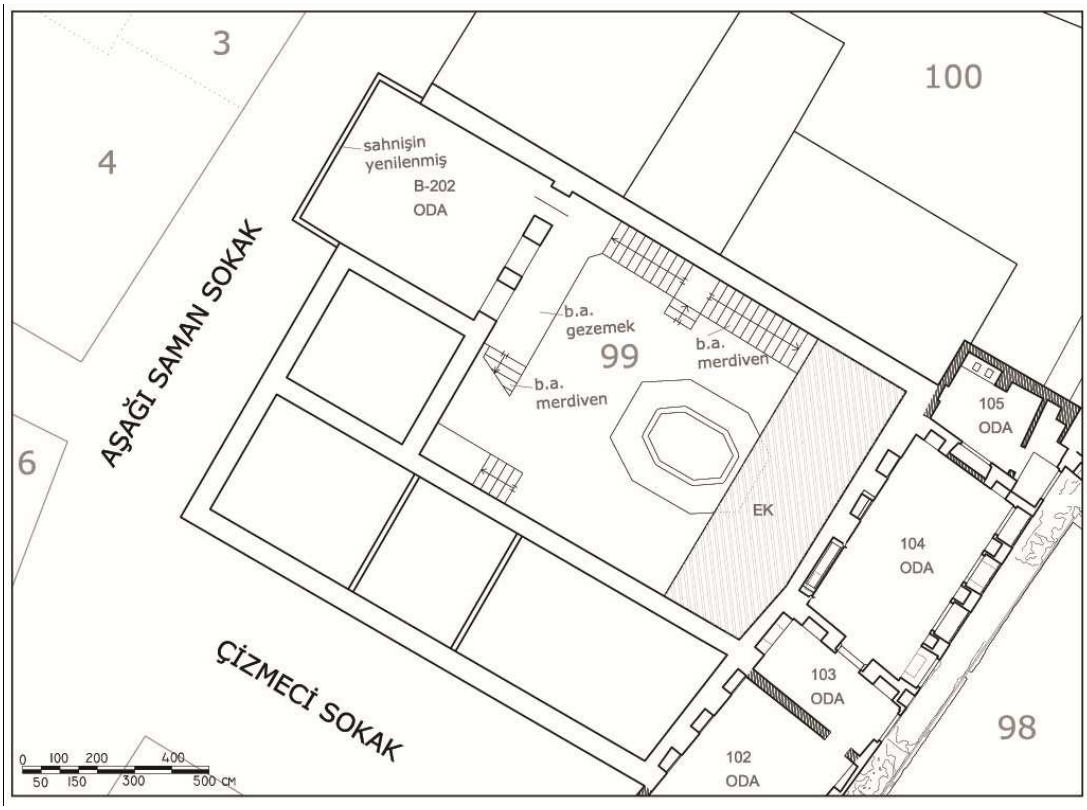

Şekil 4.6 : B yapısı birinci kat planı.

Şekil 4.7 : B yapısı güneybatı avlu cephesi, özgün bazalt zemin döşemesi ve havuz.

Evin kuzeybatı kanadındaki üst katına, kuzeydoğu avlu duvarına yaslı merdivenden çıkılmaktadır. Bu merdivenin ilk üç basamağının avluya yeni yapılan niteliksiz binanın beton basamaklarının altında kaldığı görülmektedir. Özgün biçimlenişinde bu merdivenden bu odanın önündeki taş bingilerle duvara oturtulmuş gezemeğe çıkılırken, şu anda mutfağın önünde avluya basan iki betonarme ayağa oturan niteliksiz bir balkon bulunmaktadır. Merdivenle çıkılan bu üst kat, plan şemasında giriş aralığının ve mutfağın üzerindedir. Oda cephede çıkma yapar. Yapı ilk inşa edildiği dönemde iki taş bingi ve bunun üzerine oturtulan ahşap kiriş ile oluşturulan bu çıkma yıkıldığında, taş bingilere oturtulan niteliksiz betonarme kirişlerle konsolun tekrar oluşturulduğu görülmektedir (Şekil 4.8 ve Şekil 4.10.a).

Şekil 4.8 : B yapısı kuzeybatı kanadı birinci kat ve gezemeği taşıyan betonarme ayaklar.

635 ada 99 parselde bulunan bu evin kuzeydoğu avlu duvarı üzerinde, üst kata çıkan merdivenin başında kapatılmış bir kapı bulunmaktadır (Şekil 4.9.b). Evin eski fotoğrafında bu kapının güneydoğusunda da basık kemerli bir pencere olduğu görülmektedir (Şekil 4.10.b). Bunlar yapının 635 ada 100 parseldeki yapı grubuyla

bağlantısı olduğunu göstermektedir. Muhtemelen eskiden tek kullanıcıya ait olan bu evler zaman içinde bölünerek bugünkü halini almışlardır. Tez konusu yapının kuzeybatı kanadının kuzeydoğu ucundaki Z05 ve 105 no'lu mekanların sonradan eklenmiş oldukları düşünülmektedir. Bu durumda zemin katta Z05 mekanı kemerle doğrudan 100 parsele açılmaktadır. Bu durumda dolaylı olarak tez konusu yapının B yapı grubuyla da bağlantılı olduğu düşünülebilir.

(a)

(b)

Şekil 4.9 : B yapısı: (a)Kuzeybatı avlu cephesi. (b)Kuzeydoğu avlu duvarı.

(a)

(b)

Şekil 4.10 : B yapısı: (a)Kuzeybatı avlu cephesi. (b)Kuzeydoğu avlu duvarı (Tuncer, 1999).

4.2.3 Yapının C yapı grubu ile ilişkisi

Hasırlı Mahallesi'nde 635 ada 100 parselde bulunan yapı grubu yaklaşık olarak 290 m²'lik bir parsel alanına oturmaktadır (Şekil 4.11). İki ana koldan ve bu kolların sardığı avludan oluşan yapının tamamen yenilenerek betonarme olarak inşa edilmiş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yapının özgün bazalt taş kaplamalı avlu döşemesi büyük ölçüde korunmuştur (Şekil 4.12). Yapının sahibinden gerekli izin alınamadığı için bu yapının plan krokileri diğer komşu yapılarda olduğu gibi hazırlanamamıştır.

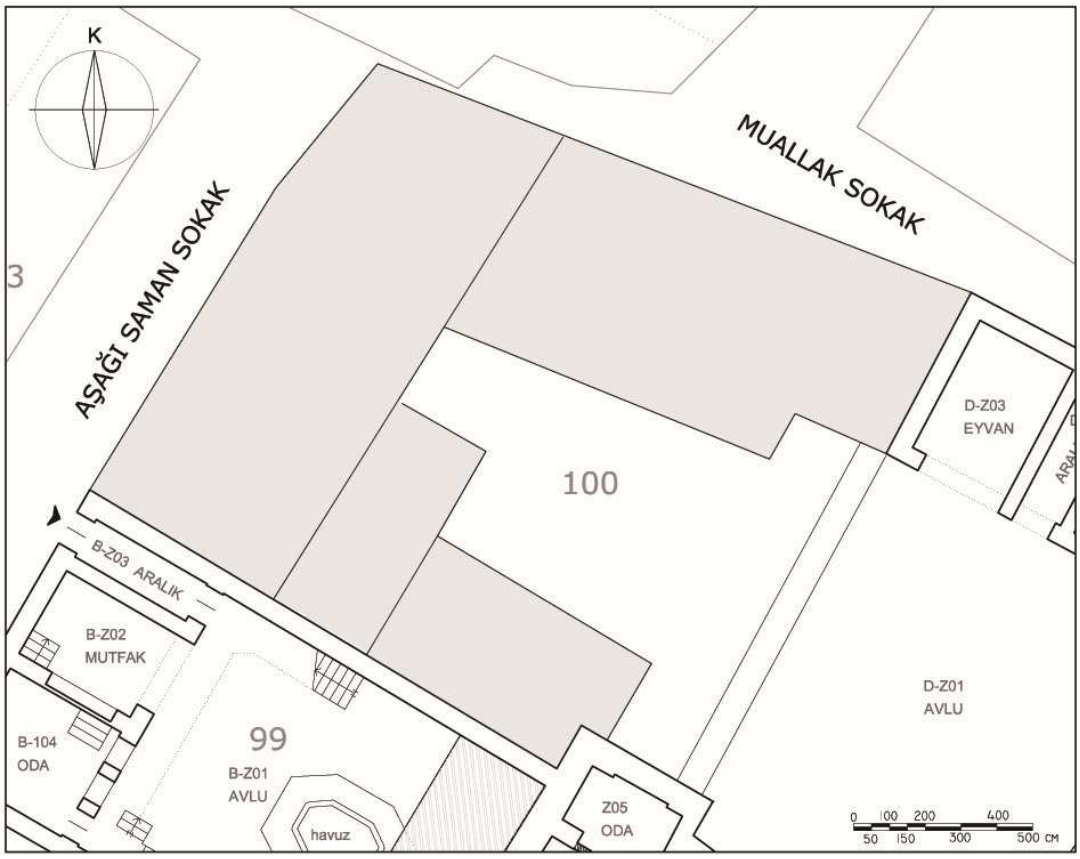

Şekil 4.11 : C yapısı vaziyet planı.

Tez konusu yapı, kuzeybatı kanadının kuzeydoğu ucundan C yapısıyla komşudur. Z05 ve 105 no'lu mekanların kuzeydoğu cepheleri C yapısının avlusuna bakmaktadır ve bu iki mekanın tez konusu yapıya sonradan eklenmiş odalar olduğu düşünülmektedir. Bu durumda Z04 no'lu mekanın C yapısına bağlantısının olması gerekmektedir. Ancak Z04 mekanının zemin kotunun +0.33 m olduğu, C yapısının avlu kotunun ise +1.31 m olduğu tespit edilmiştir. İki mekan arasındaki zemin kotlarının tutmaması nedeniyle bugün Z05 no'lu odanın bulunduğu yerden C yapısında günümüze ulaşmamış bir mekana bağlantı olması mümkündür. Bu yapılarla ilgili tapu kayıtlarında da C binasıyla ilgili ‘‘ahır ev’’ tanımı yapılmaktadır. Bu veri doğrultusunda 100 numaralı parselde tez konusu yapıdan geçilerek ulaşılan bir ahır olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca C yapısının kuzeydoğu kanadı D binasının kuzeydoğu kanadının devamı niteliğindedir. Ne yazık yapı kolunun bu parselde kalan kısmı tamamen betonarme olarak yenilenmiştir. C ve D binalarının sınırlarındaki yapı izlerine bakıldığında D binasının kuzeydoğu kanadının kuzeybatı duvarının onarılmış olduğu ve bu duvar üzerindeki bir açıklığın da dolu tuğla ile örülerek kapatıldığı görülmektedir (Şekil

4.13). 1933 hava fotoğrafında da bu yapı kolunun devam ettiği anlaşılmaktadır (Şekil C.4). Bu yapı izlerine göre C ve D binalarının da bir dönem bağlantılılı oldukları anlaşılmıştır.

Şekil 4.12 : C yapısının yenilenmiş kuzeybatı kanadının görünüşü ve özgün bazalt taş avlu döşemesi.

Şekil 4.13 : C ve D yapı parsellerinin sınırı ve D yapısının kuzeydoğu kanadının onarılmış kuzeybatı duvarı.

4.2.4 Yapının D yapı grubu ile ilişkisi

Hasırlı Mahallesi'inde 635 ada 1 parselde bulunan yapı grubu yaklaşık 700 m²'lik bir parsel alanına oturan büyük bir geleneksel Diyarbakır konutudur. Üç koldan ve bu kolların sardığı büyük bir avludan oluşan yapı, günümüzde avlusundan ikiye bölünerek iki farklı ailenin kullandığı bir konut halini almıştır. Yapının Muallak Sokak üzerinden biri özgün diğeri sonradan açıldığı anlaşılan iki girişi bulunmaktadır. Sonradan açılan kapı, kuzeydoğu kanadının güneydoğu ucundaki mutfağın sokağa bakan ocak duvarı yıkılarak oluşturulmuştur. Son kullanıcıları tarafından evin avlusuna iki katlı betonarme bir bina yapılmıştır. Bu büyük kütle evin algısını ve bütünlüğünü büyük ölçüde bozmaktadır (Şekil 4.14 ve Şekil 4.15).

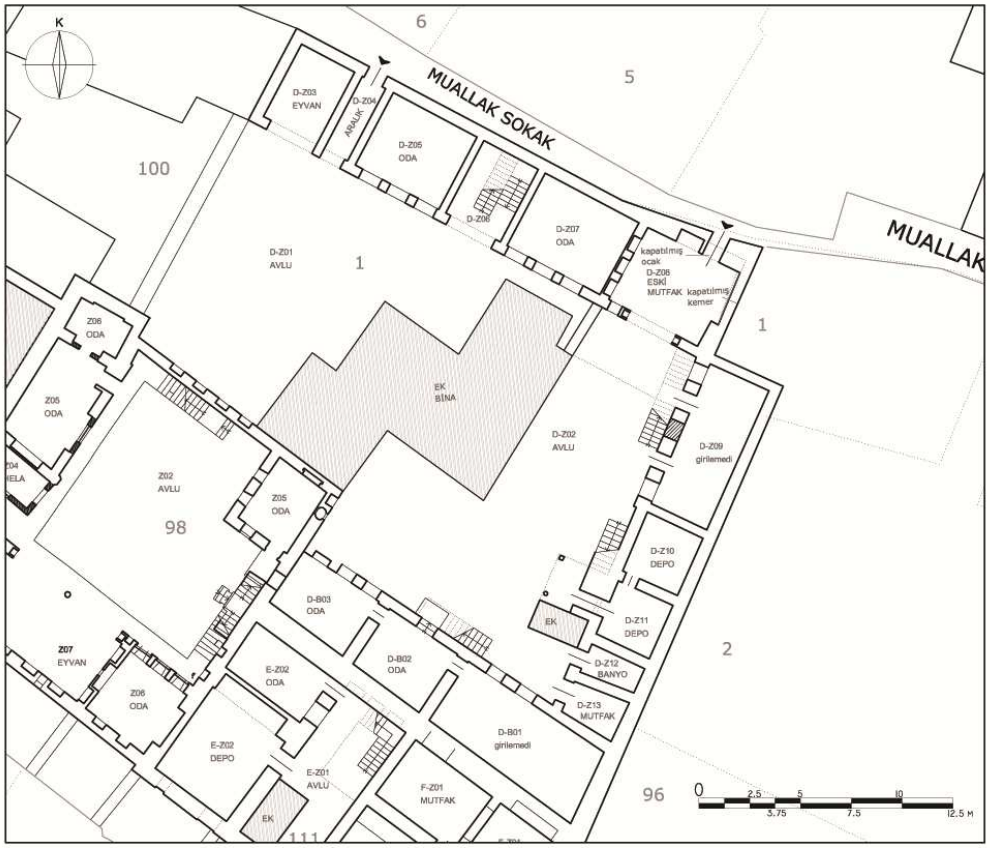

Şekil 4.14 : D binası zemin kat planı.

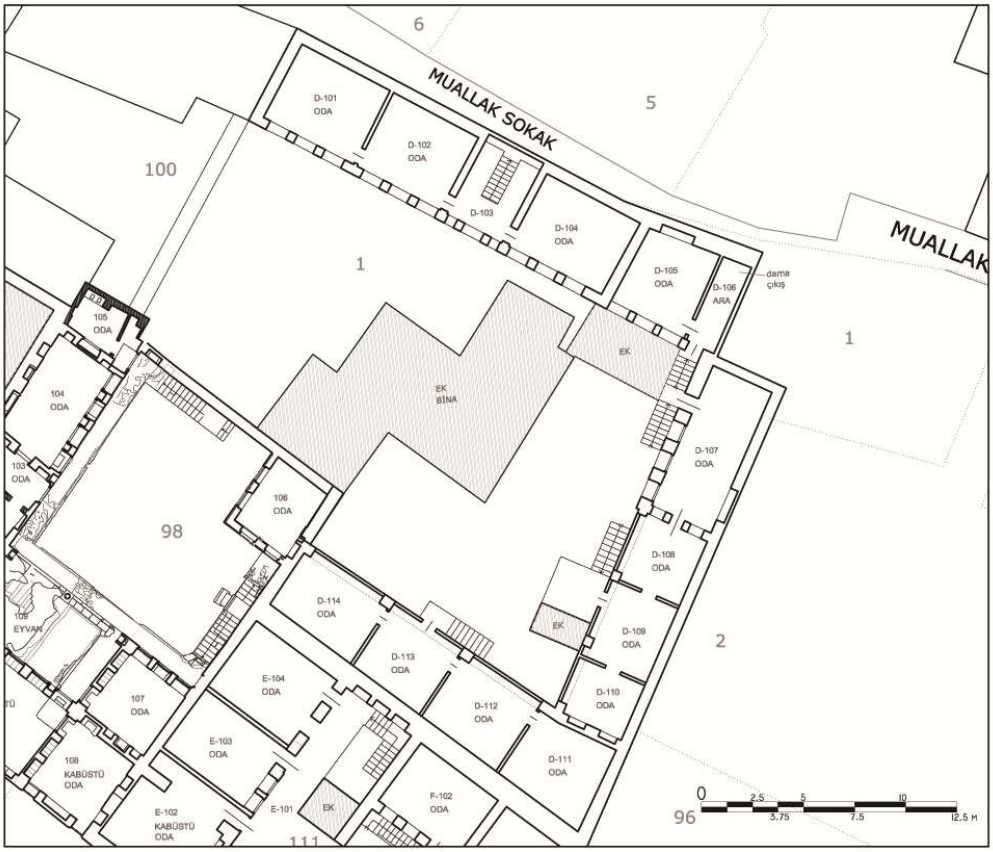

Şekil 4.15 : D binası birinci kat planı.

Yapının geneline bakıldığında evin kuzeydoğu kanadı diğer iki kanada göre özgün cephe biçimlenişini daha çok koruduğu söylenebilir. İki tam ve bir yarı gömük bodrum kattan oluşan yapının cephe düzeni, zemin katta kapatılan eyvanlar dışında büyük ölçüde korunmuştur. Yapının üst katındaki pencere doğramalarının bazılarının özgün olduğu ancak zemin kattaki doğramaların tamamının değiştirilmiş olduğu görülmektedir. Yapının özgün toprak damı da kaldırılarak yerine betonarme düz bir çatı yapılmıştır. Bu çatının üzerine yaklaşık 1.50 m yüksekliğinde tuğla duvar örüldüğü görülmektedir. Kuzeydoğu kanadının güneydoğu tarafında zemin kattaki mutfak eyvanının önünü kapatacak şekilde betonarme bir balkon yapılmıştır. Bu da cephenin algılanışını güçleştirmektedir (Şekil 4.16). Ayrıca Diyarbakır Anıtlar Yüksek Kurulu Arşivi'nden elde edilen yapının kuzeydoğu kanadının 1980'lerdeki durumunu gösteren fotoğraf incelendiğinde günümüzde avlu kotunun yaklaşık 40 cm yükseltilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4.17).

Şekil 4.16 : D binası, ikiye bölünmüş kuzedoğu avlu cephesi.

Bu yapı kolunun genel plan düzenine bakıldığında simetrik bir plan şeması olduğu görülmektedir. Yapının zemin katında tam ortada üst kata çıkış ve bodruma inişin sağlandığı merdivenlerin olduğu eyvan bulunmaktadır. Bu eyvanın kemeri ‘‘Bursa tipi’’ olarak da adlandırılan sepet kulplu kemerdir. Bu eyvanın her iki yanında ve eşit ölçülerde bu mekandan geçilerek ulaşılan birer oda bulunmaktadır. Odaların avluya bakan üçer penceresi vardır. Penceler yuvarlak kemerli olup üst kattadaki odanın pencereleriyle aynı hizadadırlar. Zemin katta yapı kolunun kuzeybatı ucunda giriş aralığı ve bunun yanında yine avluya açılan eyvan, güneydoğu ucunda da batıdakinden daha büyük ve ocağından anlaşıldığı üzere ilk yapıldığı dönemde evin mutfağı olarak kullanılan bir diğer eyvan bulunmaktadır. Bu eyvanlar ortadakinden farklı olarak basık kemerle avluya açılmaktadır.

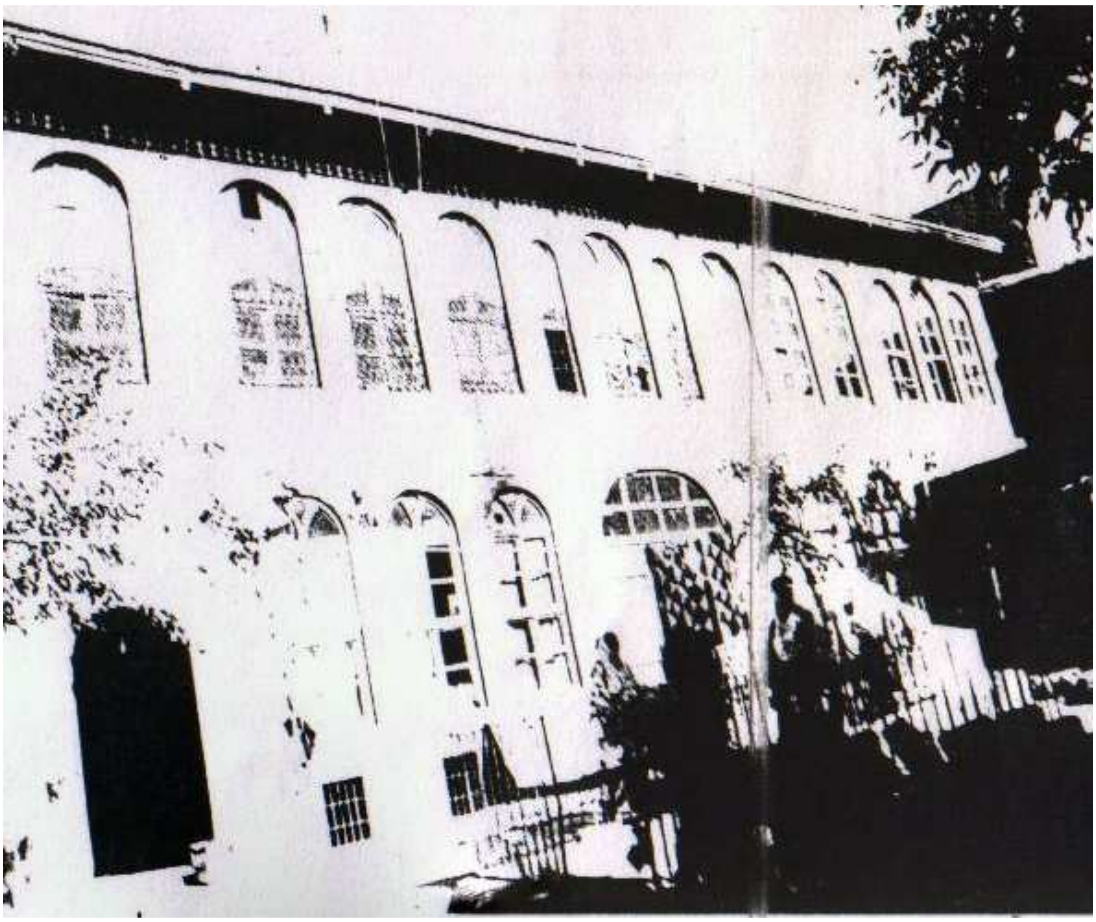

Şekil 4.17 : D binası kuzeydoğu avlu cephesi 1980'ler (Diyarbakır Anıtlar Yüksek Kurulu Arşivi).

Yapının güneydoğu kanadı iki kattan meydana gelmektedir. Yapının bu kanadında birinci katın özgün kat yüksekliği düşürülerek betonarme düz çatı yapıldığı görülmektedir. Kat yüksekliği düşürüldükten sonra aslında üç gözlü eyvanı oluşturan kemerlerin üst kısımları çatının üzerinde yıkılmadan kalmışlardır (Şekil 4.18). Tamamen beyaz kireç taşından yapılan bu kemerler, özellikle bu malzeme seçimi nedeniyle oldukça ilginçtir. Genellikle zengin konutlarında süsleme amaçlı kullanılan beyaz kireç taşının bu şekilde kullanımına başka bir konut yapısında rastlanmamaktadır. Ne yazık ki evin avluya bakan bu cepheleri günümüzde duvarla örülerek odalara dönüştürülmüştür. Bu yeni odalara ulaşılabilmesi için de cepheye bitişik, niteliksiz bir merdiven yapıldığı görülmektedir. Doğu kanadının kuzey bölümünde ise yine kat yüksekliğinin değiştirilmesi nedeniyle odaların avluya bakan tepe pencereleri tamamen yok olmuştur.

Yapının özgün cephe düzeninde bu yıkılan duvarda tepe pencereleri olduğu ev sakinlerinden öğrenilmiştir. Yine bu yapı kolunun kuzeyinde yapının kuzey kanadının ikinci katına ve doğu kanadının birinci katına ulaşan tek kollu özgün

bazalt merdiven günümüze ulaşmıştır. Bu merdivenin ulaştığı kuzey kanattaki odadan çatıya çıkılmaktadır. Yapının doğu kanadının ilginç bir başka özelliği de yapının zemin kat odalarından birinin arka tarafından Muallak Sokak üzerinde girişi bulunan Ermeni Katolik Kilisesi'ne gizli bir geçitin olmasıdır. Bu geçitin evin odasındaki kapısı görülmekle beraber tam olarak nereye çıktığı şu anda bilinememektedir. Bu geçitin devamının Muallak Sokak'taki kanalizasyon çalışmaları sırasında çöktüğü ev sakinleri tarafından söylenmektedir. Kiliseyle olan bu ilişki evin ilk yapıldığında Ermeni Katolik Cemaatine mensup bir aileye ait olabileceği yönündeki varsayımı ortaya çıkarmıştır.

Şekil 4.18 : D binası güneydoğu avlu cephesi.

Yapının güneybatı kanadı yarı gömük bir bodrum kat ve bir tam kattan oluşmaktadır. Yapının bütünlüğü müdahaleler nedeniyle büyük ölçüde değişmekle beraber, özgün mekan kurgusu cepheden anlaşılabilmektedir. Cephedeki üç gözlü eyvanın kapatılarak bu mekanların odalara çevrildiği görülmektedir. Avludan bakıldığında saçak kotunun değişmediği ve eyvanların tavan yüksekliklerinin korunduğu izlenimi edinilse de odaların içine girildiğinde tavan yüksekliklerinin kullanıcıları tarafından düşürüldüğü anlaşılmaktadır. Ev sahipleri bu müdahaleye sebep olarak ısınma zorluğundan bahsetmektedirler. Diğer yapı kollarında olduğu gibi bu yapı kolunun da özgün toprak damı kaldırılarak düz betonarme çatı yapılmıştır. Ancak bu damın özgün bazalt taş ve ahşap bingileri, ahşap kirişleri günümüze kadar ulaşmıştır (Şekil 4.19).

Şekil 4.19: D binası güneybatı avlu cephesi ve özgün saçak detayı.

Güneybatı kanadının batı duvarı Mehmet Uzun Evi'nin güneydoğu sınırının bir bölümüne denk gelmektedir. Bu duvar üzerinde evin bodrum katında kapatılmış 80 cm genişliğinde bir kapı bulunmaktadır (Şekil 4.20). Tez konusu yapının avlusuna açılan bu oda ile avlu arasında yaklaşık 1.00 metrelik kot farkı olması kullanıldığı dönemlerde bu kapıdan avluya bir kaç basamakla çıkıldığını düşündürmektedir.

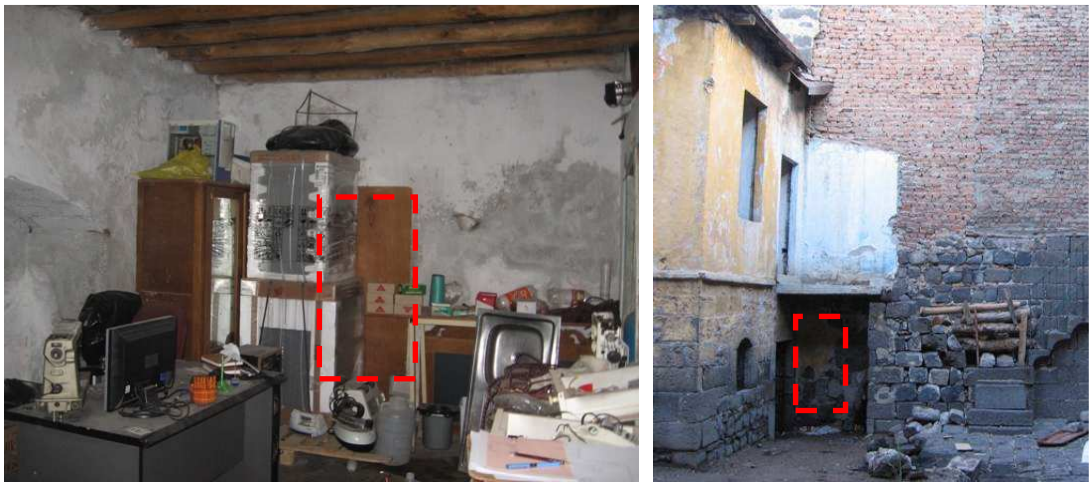

Şekil 4.20: D binası B03 odası kuzeybatı duvarında ve Mehmet Uzun Evi güneydoğu avlu duvarında kapatılmış olan kapının yeri.

Yapının kuzeybatı avlu duvarında bulunan yemek dolabı Mehmet Uzun Evi'nin güneydoğusundan avluya açılmaktadır (Şekil 4.21). Yapının güneybatı avlu duvarında ise 100 cm genişliğinde ve 2.00 m yüksekliğinde bir kapı bulunmaktadır (Şekil 4.22). Bu kapı ve yemek dolabı tez konusu yapının doğu köşesinde bulunan dönem yapısı inşa edilmeden önceki dönemlerde bu yapılar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Şekil 4.21: D binası kuzeybatı avlu duvarı ve Mehmet Uzun Evi güneydoğu avlu duvarından kapatılmış yemek dolabı ve nişin görünümü.

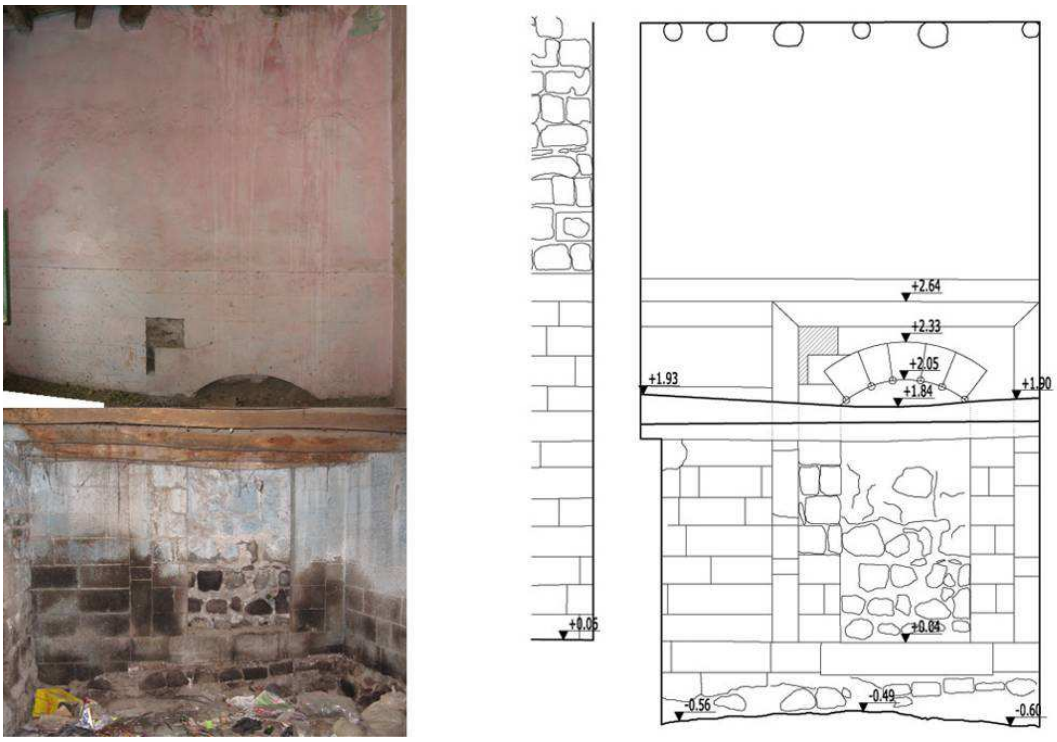

Şekil 4.22 : Mehmet Uzun Evi, kuzeydoğu avlu duvarı, kapatılmış kapı ve duvarın teknik çizimi.

4.2.5 Yapının E-F yapı grubu ile ilişkisi

635 ada 111 parselde bulunan yapı grubu 188 m²'lik parsel alanına oturmaktadır. Yapı grubu tez konusu yapıyla güneydoğu yönünden komşudur ve yapının kabüstü odası tez konusu yapının 108 no'lu kabüstü odasının devamı niteliğindedir (Şekil 4.23.a). Çizmeci Sokak üzerinden iki girişi bulunan yapı grubunda günümüzde iki farklı aile yaşamaktadır.

İlk başta bu yapı gruplarının tez konusu yapıyla ilişkili olduğunu düşündüren, güneydoğu avlu duvarı üzerinden birinci kat hizasında gezemekten ulaşılan ancak günümüzde kapatılmış olan bir kapının bulunmasıdır (Şekil 4.23.b). Genel olarak bakıldığında bu evin kabüstü odası da Mehmet Uzun Evi'nin devamı niteliğindedir. Bu nedenle yapı grubunun plan kurgusu çalışılarak tez konusu yapıyla ilşkisi çözümlenmeye çalışılmıştır. Tüm bu veriler özgün kurguda bu yapıların bir bütün olduğunu ancak daha sonra birbirinden ayrılarak ayrı ayrı ailelerin yaşadığı evler haline dönüştürüldüğünü göstermektedir.

(a)

(b)

Şekil 4.23 : E yapısı: (a) Kuzeybatı kabaltı cephesi. (b)Tez konusu yapı ile E yapısı arasındaki kapatılmış kapı.

Söz konusu yapıların kullanıcıları tarafından yapılan müdahaler nedeniyle günümüzde oldukça bozulmuş oldukları görülmektedir. Günümüzde parselin kuzeybatı yarısında bir aile diğer yarısında başka bir aile yaşamaktadır. Bu iki evin arasında aynı parselde olmaları dışında bir bağ kalmamıştır ve bütünlükleri tamamen bozulmuştur.

Tez konusu yapıyla devamı olduğu düşünülen bölüme bakıldığında Çizmeci Sokak'tan girilen kapıdan üstü tamamen kapanmış bir küçük avluya ulaşılmaktadır (Şekil 4.24). Bu avludan tez konusu yapıyla kuzeybatıdan komşu sınırını oluşturan iki odaya geçilmektedir. B-Z02 no'lu mekan tez konusu yapının Z07 no'lu mekanı ile komşudur .

Odanın güneybatı duvarındaki pencereler Çizmeci Sokağı'na bakmaktadırlar. Yine bu odanın kuzeydoğu duvarında büyük bir ocak bulunmaktadır. Evin bugünkü

sahipleri tarafından depo olarak kullanılan mekan oldukça bakımsız durumdadır. Tavan kirişleri hala mevcut olan odanın ortasından betonarme bir kiriş geçirilmiş olduğu görülmektedir. Bu odanın yanındaki B-Z03 no'lu odanın duvarları tamamen sıvalı ve boyalı olduğundan tez konusu yapıya herhangi bir geçiş olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Tez konusu yapının bu odanın sınırına gelen güneydoğu avlu duvarında sadece bir niş görülmektedir.

Şekil 4.24 : E yapısı giriş aralığına bakan 104 no'lu mekan ve merdivenler.

Evin üst katına çıkıldığında yan yana dizilmiş üç odaya ulaşılır. Odaların plan düzeni incelendiğinde özgün plan şemasının değişmiş olduğu anlaşılmaktadır. B102 no'lu mekan evin kabüstü odasıdır. Çizmeci Sokağı'na ve okul bahçesine birer penceresi olan odanın özgün kat yüksekliğinin düşürüldüğü ve duvarlarında onarımlar yapılmış olduğu görülmektedir. Odanın Çizmeci Sokağı'na bakan penceresi özgün olup okul bahçesine bakan güneybatı duvarındaki pencere tamamen değiştirilmiştir. Bu odanın güneydoğu duvarının B-103 no'lu odanın oluşması için sonradan örüldüğü görülmektedir. Ayrıca B-103 no'lu odanın güneydoğu duvarının da tez konusu yapıda gezemekte kapatılmış olan kapıya denk gelmesi bu duvarın özgün plan şemasında bu noktada olmadığını düşündürmektedir (Şekil 4.25 ve Şekil 4.26).

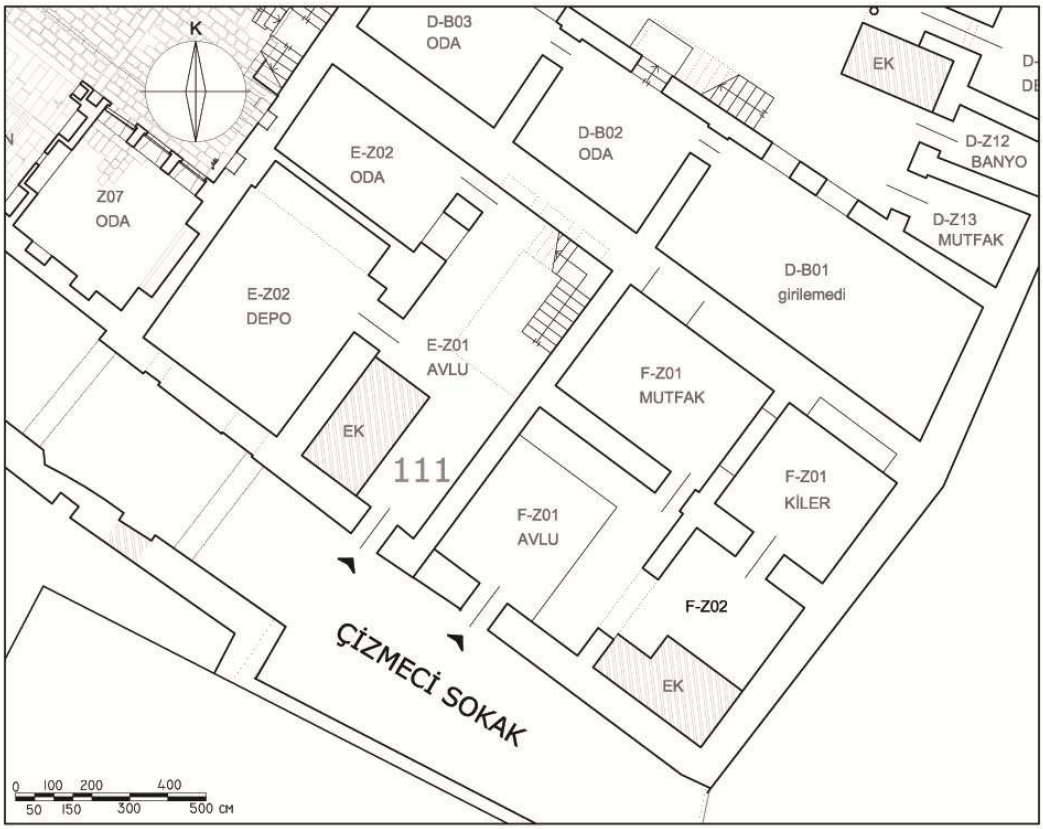

Şekil 4.25 : E-F yapıları zemin kat planı.

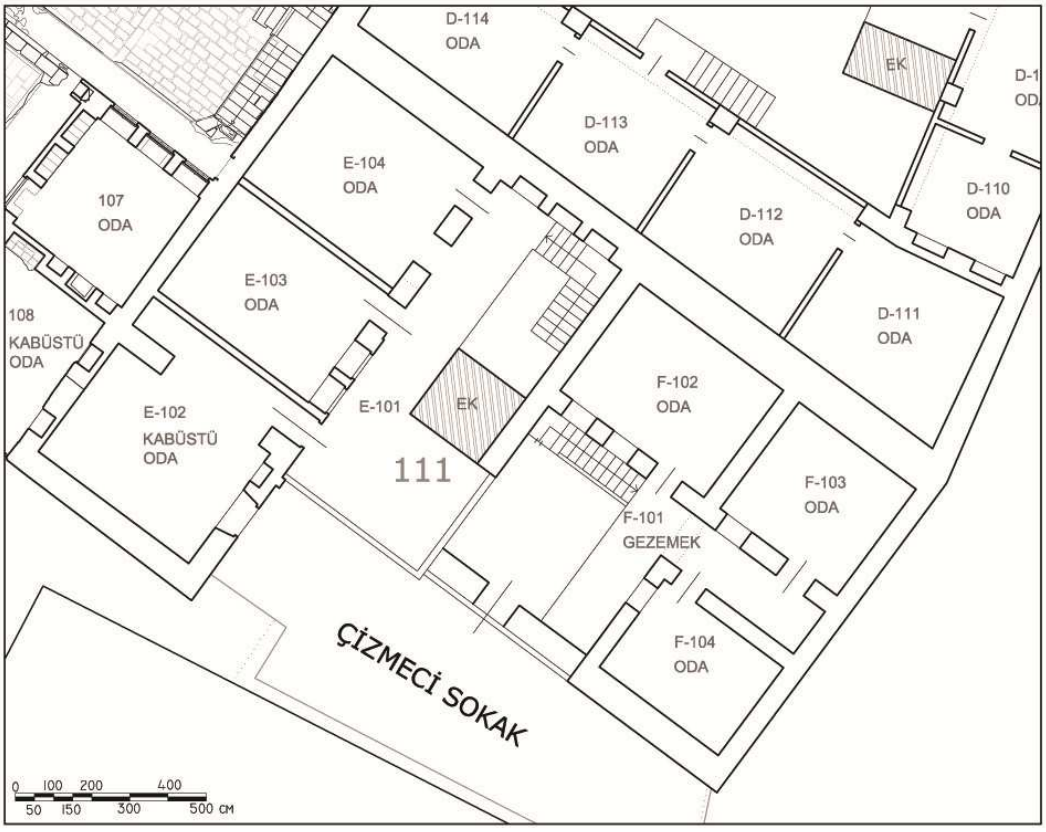

Şekil 4.26 : E-F yapıları birinci kat planı.

4.2.6 Mekansal sorunlar

Tez konusu yapıya kullanıcıları tarafından yapılan çeşitli müdahaler sonucunda bir çok mekansal sorun ortaya çıkmıştır. Kullanıcı müdahaleleri bazı mekanların niteliksiz duvarlarla bölünmüş olması, bazı kapı, pencere ve kemerlerin kapatılmış olması şeklindedir. Bu bölümde bu mekansal sorunlar ayrıntılı olarak anlatılcaktır.

Yapının kuzeybatı yapı kanadına bakıldığında zemin katta giriş aralığında helaların duvarları ve Z03 mekanının güneydoğu ve güneybatı duvarları sonradan eklenmiştir. Z04 odasının güneybatı duvarındaki aralığa bakan ve güneydoğu duvarında avluya açılan kemer açıklıkları da kapatılmıştır. Bu ekler kaldırıldığında, özgün plan düzeninde Z04 odasının hem giriş aralığına hem de avluya doğrudan açılan yarı açık bir mekan olduğu anlaşılmaktadır. Z04 mekanının avluya ve aralığa açık bir mekan olması, bu odanın şu anda avluya açılan K4 kapısının da sonradan açılmış bir kapı olduğunu düşündürmektedir. Z04 mekanının güneybatı ve güneydoğu duvarlarının kalınlıkları 53 cm iken, kapının (K4) açılmış olduğu kısımda duvar kalınlığı 99 cm'ye çıkmaktadır. Bu farklılaşma yapının bu noktada onarıldığını ya da sonradan eklendiğini göstermektedir. Z04 ile Z05 mekanları arasındaki kemerin sonradan kapatıldığı düşünülürse yapının özgün plan şemasında Z05 mekanının varlığı sorgulanmalıdır. Yapının 1952 tarihli tapu kaydında; 100 parseldeki bina ile ilgili ‘‘ahır ev’’ tanımı geçmektedir. Yani bu yapı önceden tapuda ahır olarak kayıtlıyken daha sonra ev olarak kayıtlara geçmiş olmalıdır. Bu durumda Z05 mekanının bu yapı koluna sonradan eklendiği düşünülebilir ve Z04 mekanı yapı kompleksinin ahır bölümüne geçişte bir ara mekan olabilir. Ana giriş kapısının genişliği ve yüksekliği de bu kapıdan büyük baş hayvanların geçebilmesine olanak tanıdığından, bu varsayımları doğrular niteliktedir. Z05 mekanının dönem eki olduğunu kanıtlayan bir başka veri de birinci katta bulunan 104 mekanının kuzeydoğu duvarında yer alan kapatılmış penceredir. Bu pencere yapının bir dönem bu noktada sonlandığının en önemli kanıtıdır.Böylelikle 105 no'lu mekanın da dönem eki olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak burada önemli olan bir nokta; 105 no'lu mekanının girişinin özgün olmasıdır. Bu kısmın zemini özgün bazalt taş döşemedir ve girişin sağında devamı yok olmuş özgün bir kapı eşiği bulunmaktadır. Bu özgün döşemenin ise zemin kattan bakıldığında özgün taş bingiler ile taşıtılmış olduğu görülmektedir. Bu izlerden, özgün plan düzeninde 105 mekanının girişinden başka bir mekana geçildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu mekanın işlevinin ve biçiminin ne olduğu mevcut izlerden

anlaşılamamaktadır. Bununla birlikte merdivenden çıkıldığında girilen ilk mekan olması burada özgün plan şemasında bir tuvalet olabileceğini düşündürmüştür.

Yapının kuzeybatı kanadındaki 102 no'lu odanın kuzeydoğu duvarı ektir. Bu duvar inşa edilerek büyük tek bir odadan iki mekan oluşturulmuştur. Dolayısıyla 102 ve 103 no'lu odalar özgün plan şemasında tek bir mekandırlar. Bu oda evin aralığının üzerine denk gelmektedir ve giriş kapısının üzerinde de çıkma yapmaktadır. Diyarbakır geleneksel konutlarında bu tip çıkma yapan mekanlara ''sahnişin'' denilmektedir. Bu çıkmalar da ahşap karkas sistemi ile taş bingilerin üzerine oturtularak inşa edilirler. Bu odanın çıkma yapan güneybatı duvarı ise özgünlüğünü tamamen yitirmiştir. Çıkma şu anda niteliksiz betonarme kirişlerle taşınmaktadır ve duvar da dolu tuğla ile örülmüştür. Bu çıkmanın özgünde ahşap karkas sistemle oluşturulmuş olduğu kesindir ancak biçiminin günümüzde var olan veriler ile tespit edilmesi imkansızdır. İlk yapıldığı dönemde nasıl olabileceği ile ilgili bir karara varılabilmesi için geleneksel Diyarbakır evlerinde bu tip çıkmalarda nasıl bir uygulama yapılmış olduğu araştırılmıştır.

Yapının 107 no'lu mekanının eyvana açılan iki penceresinin ve 108 no'lu odaya açılan bir kapısının kapatılmış olduğu tespit edilmiştir.

108 no'lu mekanının güneybatı duvarında Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nun bahçesine bakan iki pencerenin sonradan açılmış olduğu tespit edilmiştir. 1933 tarihli hava fotoğrafından (EK C4) da bu mekanın güneybatısında günümüze ulaşmamış bir yapı olduğu görülmektedir. Bu yapı tez konusu yapının ve 111 parseldeki E yapısının devamı niteliğindedir. Ayrıca bu odanın Y yapısıyla sınırını oluşturan güneydoğu duvarında iki dolap arasında bir onarım yapıldığı tespit edilmiştir. Özgün plan şemasında bu mekandan E binasının E102 no'lu bu noktadan geçilme ihtimali vardır. Yapının restorasyonu sırasında bu duvardaki sıvalar kaldırıldığında bu izler ortaya çıkabilir. Ayrıca 108 no'lu mekandan 109 no'lu mekana açılan iki pencerenin de kapatılmış olduğu tespit edilmiştir.

109 no'lu mekanda ise güneybatı duvarındaki dolaplardan biri kapatılmıştır. Bu mekanda dolapların, Çizmeci Sokak'a ve eyvana bakan pencerelerin üst kotunda yer alan tepe pencereleri de kapatılmıştır.

Yapının güneybatı kanadının güneydoğu ucunda gezemeğin sonunda kapatılmış bir kapı bulunmaktadır. Bu kapının varlığı tez konusu yapının bu noktadan da 111 parseldeki E yapısıyla özgün plan şemasında bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Yapının avlusunda bulunan iki katlı yapı da bu yapı kompleksine daha geç bir dönemde eklenmiştir. Bu yapının kendi içinde ise zemin katı birinci katına göre daha erken dönemde inşa edilmiştir. Her bir katın inşasında kullanılmış olan yapı malzemelerindeki farklılık bunu açıklamaktadır.Dönem yapısının bu noktaya ilk inşa edildiği tarih bilinmemekle beraber 1933 tarihli hava fotoğrafında (EK C3) avlunun doğu köşesinde bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapının varlığı tez konusu yapının bu tarihte 1 parselde bulunan yapı grubundan (D binası) ayrılmış olduğunu göstermektedir. Çünkü avlunun doğu köşesine bu yapı inşa edildiğinde avlu duvarı üzerinde bulunan ve yan parsele açılan kapı ile yemek dolabının işlevi sonlanmaktadır.

Bu dönem yapısının inşası sırasında kat yüksekliklerinin belirlenmesi ise tesadüfi olarak verilmiş bir karar değildir. Dönem yapısının birinci katında, güneydoğu duvarında bir büyük (N37) ve bir küçük iki niş (N36) bulunmaktadır Bu nişler yükseklik olarak tez konusu yapıdaki diğer nişlerle karşılaştırıldığında bu mekanda olmaları gereken seviyededirler. Bu durum N36 ve N37 nişleri için ‘‘Neden dönem yapısı yokken kullanılmaları mümkün olmadığı halde avlu duvarı üzerinde bu kotta niş bulunmaktadır?’’ sorusunun sorulmasını sağlamıştır. Bu nişlerin bulunduğu duvar aynı zamanda 1 parsel D binasının güneybatı kanadının kuzeybatı duvarıdır. D binasının güneybatı kanadı yarı gömük bir bodrum kat ve bir tam kattan oluşmaktadır. Bu yapının birinci kat kot hizası ise 106 no’lu mekanın zemin kotunun yapılan tespitler sonucunda aynı seviyede olduğu ortaya çıkmıştır. Avludan 106 no’lu mekana çıkan merdivenin de bu durumda onarılmış olmakla birlikte özgün olduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler doğrultusunda avluda dönem yapısının bulunmadığı dönemde merdivenin yine bu kota kadar çıkıp avludan D binasının güneybatı kanadına bağlantıyı sağlamış olduğu düşünülebilir. 106 no’lu mekanın duvarında bulunan nişlerin varlığı da bu çözümleme neticesinde anlam kazanmıştır.

Yapılan tespitler sonucunda 1 parsel D binasının D-B03 no’lu mekanından da tez konusu yapının avlusuna açılan bir kapı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kapı tez konusu yapının avlu cephesinde tamamen kapatılmış durumdadır.

4.2.7 Yapı elemanı ölçeğindeki sorunlar

Yapı geçirdiği onarımlar ve bozulmalar nedeniyle bazı özgün yapı elemanlarını yitirmiştir. Genel olarak yapının özgün çatısına ait hiçbir yapı elemanı korunmamıştır ve yapının neredeyse tüm kapı, pencere ve dolap doğramaları değişmiştir. 102 no'lu mekanın Çizmeci Sokak'a çıkma yapan duvarı betonarme olarak tamamen yenilendiği için yapının bu kısmına ait hiçbir yapı elemanı günümüze ulaşmamıştır. Birinci kat gezemeğinin kuzeybatı kanadının taş bingileri halen yerlerinde bulunmakla beraber, gezemek taşları tamamen yok olmuştur. Ayrıca birinci kattaki tüm mekanların zeminlerine şap dökülmüştür. Bu nedenle 107-108-109-110 no'lu mekanların özgün döşeme taşları bu şap kaldırıldıktan sonra tespit edilebilecektir. Yapının kuzeybatı kanadında bulunan pencerelerin demir parmaklıkları ve gezemeklerin korkulukları da günümüze ulaşmayan yapı elemanlarıdır.

Yapının restitüsyon önerisi hazırlanırken yok olan yapı elemanlarının çözümlenebilmesi için benzer nitelikteki konutlar incelenmiş, geleneksel Diyarbakır konutlarının yapım sistemlerine yönelik hazırlanmış çalışmalardan yararlanılmıştır.

4.2.8 Çatının restitüsyonuna yönelik araştırma

Geleneksel Diyarbakır yapılarının çatıları toprak damlıdır. Bugün tarihi kentte geleneksel yapıların bir çoğunun çatıları bakımsızlık nedeniyle çökmüştür ve bu nedenle kullanıcıları tarafından betonarme olarak yenilenmişlerdir. Benzer şekilde tez konusu yapının çatısı da yenilenmiştir ve özgün çatı detayları günümüze ulaşmamıştır. Yapının çatı restitüsyonuna yönelik Diyarbakır konut mimarisi ile ilgili çalışma yapmış olan Prof. Dr. Doğan Erginbaş'ın doçentlik tezinden faydalanılmıştır. Bu kaynakla beraber Sur içinde benzer konut yapılarının günümüze ulaşmış çatı detayları incelenmiştir.

Yapılan araştırmaya göre, yapının özgün çatısının Şekil 4.30'daki gibi olduğuna karar verilmiştir. Kâgir duvar üzerine belli aralıklarla oturtulan bazalt bingi taşları ve bunun üzerine yerleştirilen ahşap bingilere ahşap kirişler oturtulmakta, çatının saçağı bu şekilde yaklaşık 60 cm çıkma oluşturularak taşıtılmaktadır. Mekanın üzeri ise normal kat döşemelerinde olduğu gibi, mekanın iki uzun duvarına belli aralıklarla yerleştirilen ahşap kirişlerle taşıtılmaktadır. Bu ahşap kirişlerin üzerine 1.5-2 cm kalınlığındaki ahşap tahtalar kaplanır. Bu tahta kaplamanın üzerine 10-15 cm ince ve kaba yonga, hasır veya saz serilir. Bunlar çatının ahşap elemanlarının suya karşı

izolasyonunu sağlamaktadırlar. Bu kısmın üzerine 15-20 cm kalınlığında kıvamlı çamur dökülür ve daha sonra 35-40 cm kuru, kara toprak; çamurun üzerine yayılır. Toprak dam ‘‘loğ’’ denen silindir şeklindeki taş merdanelerle günlerce bir kaç kez tekrarlanarak sıkıştırılır. Sonra bunun üzerine de ‘‘pişrük’’ denilen özel dam sıvası 3-4 cm kalınlığında sıvanır. Bu sıvaların yapımında, sıvanın çatlamaması için sıcak yaz günlerinin geçmesi beklenir. Çatının en üstünde kullanılan pişrük denen sıvada ‘‘sarsat’’ denilen toprak kullanılır. Bu toprak önce kalburdan geçirilir. Daha sonra samanla beraber tabakalar halinde 15 gün kadar suyun içinde bekletilerek dam ve duvar sıvası için gerekli çamur hazırlanmış olur. Bu bekletmenin amacı, saman içindeki tohumların çürümesini sağmaktır. Böylelikle çatıda yeni bitkilerin filizlenip, çatının geçirgenliğini bozması engellenmiş olur (Şekil 4.28) (Erginbaş, 1953).

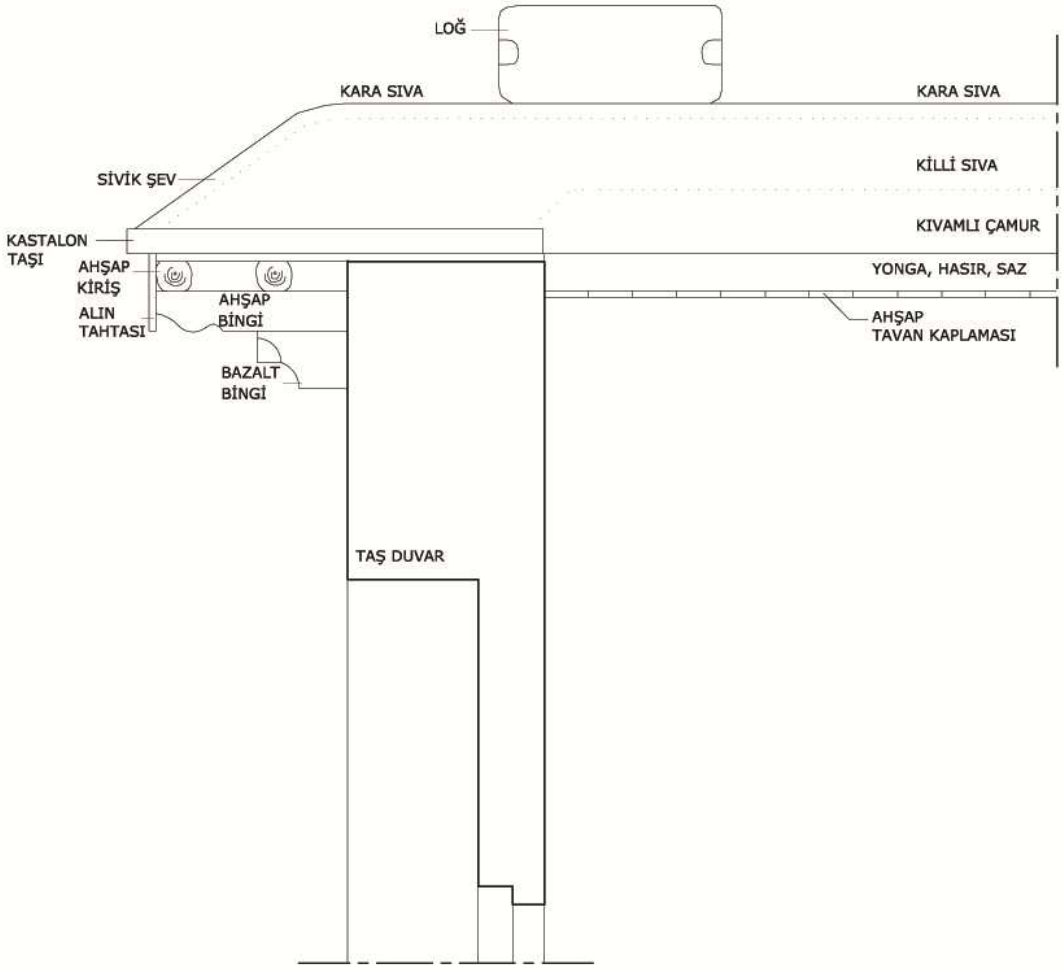

Şekil 4.27: Geleneksel Diyarbakır konutunda çatı detayı. (Erginbaş, 1953).

Şekil 4.28 : Geleneksel Diyarbakır konutlarında özgün çatı ve saçak örnekleri.

4.2.9 Çıkmanın restitüsyonuna yönelik araştırma

Geleneksel Diyarbakır konutlarında bazı yapıların birinci kattaki odalarının sokağa veya yapının avlusuna çıkma yaptığı görülmektedir. Bu çıkmalara yerel olarak ‘‘sahniş’’ ya da ‘‘sahnişin’’ denilir. Sahnişinlerin inşalarındaki birinci amaç mekanı genişletmek olsa da cepheye kattıkları haraket de mutlaka düşünülmüş olmalıdır. Çıkmalar yapıdaki diğer kâgir duvarların aksine ahşap karkas sistemle inşa edilmişlerdir. Ahşap elemanın bakımının zorluğu bu yapı bileşenlerinin bir çoğunun zaman içinde yok olmasına neden olmuştur. Çökmek üzere olan çıkmaların bir çoğunun da yapıların kullanıcıları tarafından aslına uygun olmayan bir şekilde onarıldıkları veya tamamen yıkılarak yenilendikleri görülmektedir.

Tez konusu yapının da 102 no’lu mekanı Çizmeci Sokak’a çıkma yapmaktadır. Çıkma zaman içinde niteliksiz bir şekilde yenilenmiştir. Bu müdahale yapının sokak cephesinin özgün niteliğini bozmaktadır. Yapının çıkmasının restitüsyonun yapılabilmesi için ise tarihi kentte günümüze ulaşabilmiş çeşitli konutların çıkmaları incelenmiş ve bu konuda yapılmış araştırmalardan faydalanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda çıkmanın cephe düzeninin Şekil 4.29’daki gibi olabileceği düşünülmektedir.

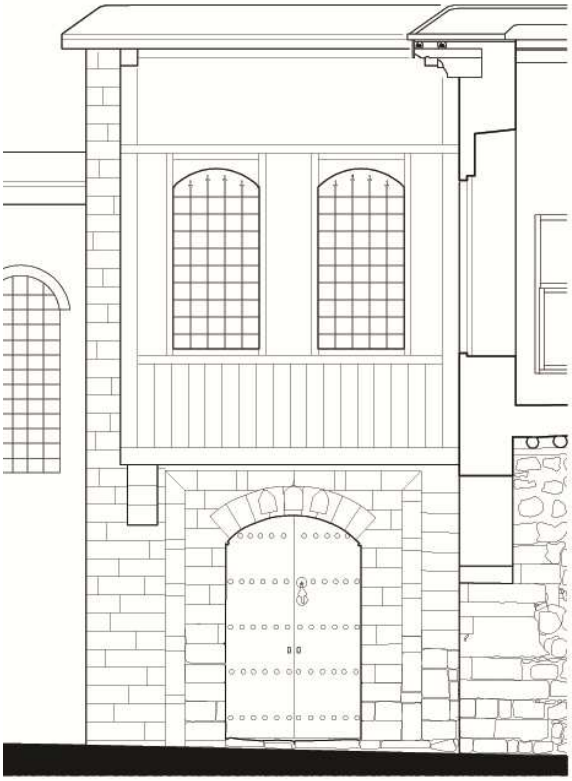

Şekil 4.29 : Giriş cephesi restitüsyon önerisi.

Şekil 4.30 : Geleneksel Diyarbakır konutlarında özgün çıkma örnekleri.

4.2.10 Kapıların restitüsyonuna yönelik araştırma

Geleneksel Diyarbakır konutlarında kapılar genel olarak iç kapılar ve dış kapılar olarak sınıflandırılabilir. İç kapılar; oda kapıları, dış kapılar ise ana giriş kapısı ve avlu kapılarıdır. Yapılarda kapıların duvar açıklıkları hem iç hem de dış kapılarda benzer yapım teknikleri ile geçilmiştir. Kapıların kullanım amacına göre sadece genişlik ve yükseklikleri değişmektedir.

Kapıların duvar boşlukları duvarın önemli olan cephesinde diş yapan bir kemerle geçilir, duvarın arkasında ise düz taş lento ile açıklık geçilmektedir. Kemerler genellikle basık olup; sivri, dilimli ve yarım daire şeklinde olanları da vardır. Kapıların kemerlerinin bazı konutlarda özellikle önemli mekanlarda geometrik desenlerle süslendiği, üzengi taşının ise çiçek motifleriyle bezendiği görülmektedir. Tez konusu yapıda da birinci kat eyvanına açılan mekanların kapı kemerleri bu şekilde süslenmişlerdir.

Geleneksel Diyarbakır konutlarında kapı kanatlarına bakıldığında bu yapı elemanlarının ahşap oldukları görülmektedir. Kapılarda ahşap kanatlar kapı kemerinin arkasına, köşelerde kâgir duvara açılan yuvalara oturtulurlar. Kapı kanatlarının hem çift kanatlı hem de tek kanatlı örnekleri mevcuttur. İç kapılarda kanatların tablalı ve çakma tahtalı olanları bulunmaktadır. Dış kapılarda ise kanatların genellikle masif ahşap tablaların arkadan kuşak tahtalarıyla sabitlenmesiyle üretilmiş oldukları görülmektedir. Bu kapılarda önden iri başlı çivilerin başları görülmektedir. Ayrıca sokak kapılarında yerel olarak ‘‘şak şak’’ denilen demir kapı tokmakları kullanılmıştır (Şekil 4.31).

(a)

(b)

(c)

Şekil 4.31 : Geleneksel Diyarbakır konutlarında özgün kapı örnekleri: (a)Tek kanatlı bir dış kapı. (b)Çift kanatlı bir iç kapı. (c)Demir kapı tokmağı.

4.2.11 Pencerelerin restitüsyonuna yönelik araştırma

Diyarbakır konutlarında pencerelerin duvar boşlukları; düz lento, basık kemer, yarım daire kemer, sivri kemer, üç dilimli ve beş dilimli kemerlerle değişik şekillerde geçilmiştir. (Dalkılıç, 1999) Kemer taşları genellikle 9-12 cm kalınlığında olup diş yapmaktadırlar. Duvarın her iki yüzünde kemer kullanılan örnekler olduğu gibi tek yüzde kemer kullanılıp kapılarda olduğu gibi kemerlerin arkasında kalan duvar boşlukları düz lento ile geçilen örnekler de mevcuttur.

Tez konusu yapıda, orta pencerelerin duvar boşlukları 104 ve 109 no'lu mekanların pencereleri dışında dışta basık kemer içte ise düz lento ile geçilmiştir. Bu tip pencerelerde, doğramalar diş yapan kemerin arkasındaki düz lentoda köşelere açılan yivlere oturtulmaktadır. 104 nolu mekanda ise duvarın her iki yüzünde de diş yapan basık kemer kullanıldığı görülmektedir. Bu tip pencelerde doğrama duvarda iç yüze yine köşelerdeki yivlere oturtulmaktadır. Bu doğramanın arkasında ise benzer örneklerle karşılaştırıldığında pencere kapakları kullanıldığı anlaşılmıştır. 109 no'lu odanın sokağa bakan pencerelerinin doğramları ise dış kemerin arkasındaki 9 cm'lik düz lentoya oturtulacak şekilde tasarlanmıştır.

Pencere doğramalarında büyük cam elemanlar yerine, mümkün olduğunca bölünmüş cam yüzeyler kullanılmıştır. Pencerelerin orta kısmında sabit bir kısım bulunur ve pencereyi alt ve üst olarak ikiye böler. Her iki bölüm de iki kanatlı olarak açılır şekilde tasarlanmıştır (Dalkılıç, 1999).

Pencerelerin önlerinde muhakkak demir parmaklıklar kullanılmıştır. Bu parmaklıkların geçmeli, lokmalı ve taşlara kurşun kenetlerle tespit edilmiş motifli çeşitleri bulunmaktadır. Tez konusu yapıda bu çeşitlerin hepsinden günümüze ulaşan örnekler mevcuttur. 104 no'lu mekanın günümüze ulaşmamış parmaklıklarının motifli parmaklık olduğu düşünülmüştür. Çünkü duvarda geçmeli ya da lokmalı demir parmaklığın çubuklarının oturtulacağı deliklere rastlanmamıştır.

Geleneksel Diyarbakır konutlarında orta pencelerin üstlerinde tepe penceleri bulunmaktadır. Tepe penceleri tavan yukseklikleri fazla olan mekanlara daha fazla ışık sağlamaktadırlar. Tepe pencelerinin su damlası, daire, sekizdilimli daire, sivri kemerli, basık kemerli, kare veya dikdörtgen gibi değişik geometrik şekillerde yapılabilirler ve sabittirler (Dalkılıç 1999). Tez konusu yapıda ise yapı izlerinden

tepe pencelerinin 1’e 1.5 oranında dikdörtgen formunda inşa edilmiş oldukları düşünülmüştür.

4.3 Restitüsyon Önerisi

Yapılan restitüsyon çalışmasında, zaman içinde meydana gelen kullanım değişiklikleri nedeniyle yapının ilk inşa edildiği dönemden günümüze ulaşıncaya kadar farklılaşmış olduğu ortaya çıkmıştır. Tez kapsamında, ‘‘Restitüsyon sorunlarının belirlenmesi’’ başlığı altında yapının değişim süreci detaylı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde ise yapının selamlık olarak kullanıldığı döneme yönelik restitüsyon önerileri ele alınacaktır.

Yapıya bu dönemde de Çizmeci Sokak üzerinde bulunan çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. Kapıdan giriş aralığına (Z01) ulaşılır. Giriş aralığından avluya (Z02) ve Z03 nolu mekana geçilmektedir

Avlu, yapının en önemli yaşam mekanıdır. Yaklaşık 132 m²’lik kullanım alanı ve kareye yakın geometrisi ile konutun merkezidir. Evin diğer tüm mekanlarına avludan ulaşılmaktadır. Avlunun kuzeydoğu duvarı üzerinde yer alan 100x200 cm boyutlarında, basık kemerli ve ahşap kapıdan yapının harem bölümüne geçilmektedir. Aynı avlu duvarı üzerinde merdiven altında, 77.5x160 cm boyutlarında diğer kapıya oranla daha küçük ikinci bir kapı daha yer almaktadır. Avlunun güneydoğu duvarında ise yemek servisi için kullanılan döner yemek dolabı bulunmaktadır. Yine aynı avlu duvarında harem bölümünün güneybatı kanadının bodrum katına geçişin sağlandığı bir kapı vardır. Yapının birinci katına günümüzde olduğu gibi, kuzeydoğu avlu duvarına yaslı tek kollu merdivenle ve güneydoğu avlu duvarına yaslı çift kollu merdivenle ulaşılmaktadır. Günümüzden farklı olarak çift kollu merdivenin kuzeydoğu kolu yapının harem bölümünün birinci katına ulaşmaktadır. Yapı kompleksi bölündükten sonra bu bağlantı tamamen yok olmuştur.

Yarı açık bir mekan olan Z03, giriş aralığına, avluya ve Z04 mekanına doğrudan açılmaktadır. Elde edilen veriler doğrultusunda bu mekanın konutun ahır bölümüne geçişinin sağlandığı bir ara mekan olduğu düşünülmektedir. Avluya geçilmeden giriş aralığından Z03 mekanına geçilebiliyor olması ve mekanın aynı şekilde Z04 mekanına açılması bu mekanın bir geçiş noktası olabileceği varsayımını güçlendirmektedir. Bu dönemde Z04 mekanının işlevi eldeki veriler doğrultusunda

netlik kazanamamıştır. Bu nokta günümüze ulaşmamış olan ahır yapısınıın başlangıcı olabilir.

Zemin katta Z05 nolu mekan eyvandır. Bu dönemde eyvanda bulunan havuz kullanılır durumdadır. Ayrıca eyvanın güneybatı duvarında günümüzde kapatılmış olan iki üst pencere bu dönemde Çizmeci Sokak'a bakmaktadır. Zemin kattaki Z06 nolu mekan ise bu dönemde muhtemelen kış odası olarak kullanılmaktadır. Odada bir ocak bulunması bu varsayımı güçlendiren unsurdur. Bu mekanın mutfak olarak kullanılmış olma ihtimali de vardır ancak, yapının harem kısmında büyük bir mutfak olması Z06'nın bu dönemde mutfak olarak kullanılma ihtimalini azaltmaktadır.

Bu dönemde yapının birinci katına bakıldığında, yapının kuzeybatı kanadında 102 ve 103 no'lu mekanların tek bir mekan olduğu görülmektedir. Çizmeci Sokak'a cephesi olan bu odanın sokağa bakan duvarı ahşap karkas sistemle inşa edilmiştir. Ayrıca bu mekanın günümüzde kapalı olan ve avluya açılan penceresi bu dönemde açıktır.

Kuzeybatı kanadında yer alan 104 no'lu odanın ise kuzeydoğu duvarında yer alan pencere bu dönemde açıktır ve yapıya sonradan eklenmiş olan 105 mekanı bu dönemde yoktur. 105 no'lu mekanın girişindeki mevcut yapı izlerinden bu dönemde bu noktadan başka bir mekana geçiş olduğu anlaşılmaktadır. Kesin olmamakla beraber burada bir tuvalet olma ihtimali yüksektir.

Yapının güneybatı kanadına bakıldığında, yapılan tespitler sonucunda ilk söylenebilecek durum yapının bu kanadının özgün plan şemasında devam ediyor olmasıdır. Gezemeğin sonunda yer alan kapatılmış kapı ve 1933 tarihli hava fotoğrafı (Şekil C.2) bu varsayımı doğrular niteliktedir. Bu yapı kanadındaki mekanlara tek tek bakıldığında ise 107 no'lu mekanın eyvana bakan iki penceresi ve 108 no'lu mekanla bağlantısını sağlayan kapısı bu dönemde açık olmalıdır. 108 no'lu mekanın ise günümüzde okul bahçesine pencereleri olan güneybatı duvarı bu dönemde sağır bir duvardır. Bu durumda pencelerin yerinde niş veya dolap bulunma ihtimali yüksektir. Mekanın güneydoğu duvarında ise iki dolap arasında bir kapı olma ihtimali olmakla beraber, restorasyon çalışmaları sırasında yapılacak olan yüzey temizliği ile burda geçiş olup olmadığı netlik kazanacaktır. Yine bu mekandan eyvana 109 no'lu diğer kabüstü odasına açılan iki pencere bu dönemde açıktır. 109 no'lu mekanın güneybatı duvarında ise D10 ve D11 dolapları arasında bir dolap daha bulunması muhtemeldir.

5. RESTORASYON

Mehmet Uzun Evi, büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmeden ve çok ciddi bir strüktürel sorunu olmadan günümüze kadar ulaşmış bir sivil mimarlık örneğidir. Yapı, inşasından bu yana konut işlevini sürdürmüştür. Tapu kayıtlarına göre 28.05.2004 tarihinde yapıyı satın alan Ahmet İlan, yapının kullanım haklarını Diyarbakır Sur Belediye'ne vermiştir. Bu tarihten itibaren yapı boş durmaktadır. Yapılan tespitler sonucunda, özellikle bu son 7 yıl içinde bakımsızlık nedeniyle yapının bozulma sürecinin hızlandığı görülmüştür.

Diyarbakır'ın tarihi bölgesinde yer alan bu sivil mimarlık örneğinin sürdürülebilirliği açısından gereken önlemlerin alınması ve sürekli bakımının yapılması gereklidir. Bunun sağlanabilmesi için de yapıdaki yanlış uygulamaların günümüze ulaşan izlerinin ve strüktürel anlamdaki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması ve yapının yeniden kullanılmaya başlanması gerekmektedir. Bu bağlamda yapıya yönelik hazırlanan restorasyon projesinde, yapıda gözlemlenen bozulmaların nedenleri araştırılarak çözümler aranmış, yapının niteliksiz eklerden arındırılarak korunması için öneriler belirlenmiştir. Yapıya fazla bir yük getirmeyecek yeni bir işlev verilerek yaşatılması hedeflenmektedir. Ayrıca yapı için önerilen restorasyon projesinde geleneksel yapım tekniklerinin ve malzemelerinin kullanılması öncelikli olarak benimsenmiş olmakla beraber, bunların yetersiz kaldığı durumlarda çağdaş malzeme ve tekniklerin kullanılması gerektiği düşünülmektedir.

5.1 Yeni İşlev Önerisi

Diyarbakır Sur Belediyesi, yapının restorasyonunun yapılarak Diyarbakırlı yazar Mehmet Uzun adına bir ''kültür evi''olarak yeniden işlevlendirilmesini istemektedir. Tez çalışması kapsamında Belediye yetkilileri ile görüşülerek program konusundaki düşünceleri değerlendirilmiştir. Varılan ortak nokta yapının korunmasının ve sürdürülebilirliğinin, bulunduğu çevrenin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını da ön planda tutacak şekilde, yeniden kullanılmasıyla sağlanabileceği düşüncesidir.

Yapının restorasyon önerisinin hazırlanmasında, yapıya kazandırılması planlanan yeni işlevler göz önünde bulundurulmuştur.

Yeni işleve yönelik yapılacak müdahalelerin ve çağdaş eklerin yapının özgün mimarisine zarar vermemesi hedeflenmektedir. Tez konusu yapı başlı başına bir kültür varlığı olarak önemlidir ve yapılacak hiçbir çağdaş ekin ve müdahalenin bu değerin önüne geçmemesi gerekmektedir.

Tez konusu yapı ilk inşa edildiği dönemde büyük bir yapı kompleksinin parçasıdır. Zaman içinde bu kompleks bölünerek farklı şahısların mülkiyetine geçmiştir. Bu nedenle günümüz şartlarında yapıyı içeren kompleksin tamamının bir anda restorasyonunun yapılması mümkün değildir. Bu nedenle tez konusu yapının parsel sınırları çerçevesinde restorasyon öneri projesi hazırlanırken diğer yapılarla olan ilişkilerini ortaya koyan izlerin korunması hedeflenmektedir. Bu yapısal izlere geri dönüşü olmayacak şekilde yapılacak her hangi bir müdahale, bu kültür varlığına zarar verecektir. Özellikle ilerleyen yıllarda, diğer yapıların da restorasyonlarının yapılması gündeme gelirse, bu izlerin korunmuş olması bu kompleksin bir bütün olarak tekrar ele alınabilmesine olanak sağlayacaktır. Mehmet Uzun Evi'nin restorasyonunun yapılarak, yeniden kullanılmaya başlanması çevredeki yapılar için de koruma çalışmalarının başlatılmasına örnek olması açısından oldukça önemlidir.

Diyarbakır'da tarihi Sur içi bölgesinde restorasyonları yapılarak çeşitli şekillerde işlevlendirilmiş yapılar olmakla birlikte, sosyal amaçlı bu tip bir kullanım örneğine rastlanmamıştır. Tarihi kentte mevcut olan bazı müze evler de, işlevlerinin yetersiz kalması dolayısıyla sınırlı sayıda kullanıcıya ulaşmaktadır. Restorasyonu yapılacak olan Mehmet Uzun Evi'nin ise hem yerel halk için hem de tarihi bölgeyi gezmeye ve anlamaya gelen turistler için bir tanıtım noktası olması hedeflenmektedir. Bununla beraber Belediye'nin düzenleyeceği çeşitli sanatsal etkinliklerde ve atölye çalışmalarında bir toplanma mekanı olarak da kullanılabilmelidir.

Yapıda genel olarak sağlamlaştırma, kaybolan elemanların-mekanların kısmi rekonstrüksiyonu ve yer yer malzeme bütünlemesi önerilmektedir. Bu müdahalelerden sonra, planlanmış olan ''kültür evi'' konsepti çerçevesinde mekanlara verilecek yeni işlevler belirlenmiştir.

Yapının rölövesinde Z01 mekanındaki helaların ve Z03 mekanının niteliksiz duvarları kaldırıldığında, yapının özgün plan şemasında olduğu gibi giriş aralığı

olarak kullanılacak Z01 mekanı ortaya çıkmaktadır. Mevcut helalar, çağdaş kullanım şartlarına uygun olmadıklarından kullanılmaları önerilmemektedir. Hela taşlarının üzerlerindeki beton tabaka temizlendikten sonra, hela delikleri için uygun ahşap kapaklar üretilerek üstlerinin kapatılması mümkündür.

Yapının özgün tuvaletlerinin yeniden kullanılmalarının önerilmemesi sonucunda yapının tuvalet ihtiyacının nerede çözümleneceği konusu ortaya çıkmıştır. Geleneksel yapım sistemleriyle ve inşa edildiği çağın şartlarına uygun olarak tasarlanmış yapılarda çağdaş kullanım koşullarına uygun tuvalet yerleştirilmesi zaman zaman özgün mekan kurgusuna ciddi zararlar verebilmektedir. Yapılan eskizler neticesinde yapının hiçbir mekanının tuvalet olmaya uygun olmadığı görülmüştür. Bununla beraber yapının kuzeydoğu merdiveninin altına, istenildiği zaman kaldırılabilecek bir konstrüksüyonla inşa edilecek bir tuvalet yapılması uygun bulunmuştur. Bir klozet ve lavobonun yerleştirileceği mekanın tesisatı, mutfağın tesisatı ile birlikte avlu taşları söküldüğünde inşa edilecektir. Tuvaletin yeni yapılacak duvarlarının ahşap konstrüksüyon ile inşa edilmesi önerilmektedir.

Rölöve planındaki Z04 mekan no'lu odanın, yeniden işlevlendirilmesinde 'kafe-satış'' mekanı olarak kullanılması önerilmektedir. Güneybatı, güneydoğu ve kuzeydoğu duvarlarındaki kapatılmış olan kemerler açıldığında mekan, yarı açık bir alan haline gelmektedir. Bu mekanın avluyla da iç içe olması sebebiyle bu işleve uygun olduğu düşünülmüştür. Z04 no'lu mekandan doğrudan geçişin olduğu, Z05 mekan no'lu odanın da bu satışlara yönelik hizmet veren ufak bir ''mutfak'' olarak kullanılması önerilmektedir. Buranın satışa sunulacak ürünlerin depolanma ve satış öncesi hazırlıklarının yapılacağı bir mekan olarak kullanılması uygun görülmüştür.

Yapının rölövede Z07 mekan no'lu odasının ''kent tarihi tanıtım odası'' olarak düzenlenmesi önerilmektedir. Mekana yerleştirilecek dijital tanıtım ekranları ve çeşitli posterler ile kent tarihinin ve sosyal dokunun gelişiminin anlatılması mümkündür.

Yapının en önemli yaşam alanı olan avlunun ve zemin kat eyvanının çok amaçlı olarak kullanılması önerilmektedir. Bu mekanlarda süreli sergilerin ve etkinliklerin yapılması, masalar konularak oturma ve dinlenme mekanı olarak kullanılması mümkündür. Aynı zamanda çeşitli etkinlikler bünyesinde, avlunun kuzeydoğu

duvarına projeksiyon sistemiyle çeşitli film ve belgeseller yansıtılarak mekan kullanılabilir (Şekil D.19).

Avlunun doğusunda bulunan dönem yapısı için ise yapılan çalışma sonucunda iki farklı kullanım önerisi geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi bu yapının yerinde korunması, ikincisi de bu dönem yapısının kaldırılması şeklindedir.

Zemin katı daha erken bir dönemde inşa edilmiş dönem yapısının yerinde tutulması durumunda gerekli onarımlar yapılarak yapının hem zemin katının, hem de birinci katının kitap satış mekanları olarak kullanılabileceği düşünülmüştür. Bu durumda özellikle dikkat edilmesi gereken nokta, yan parsellerdeki yapılarla ilişkileri ortaya koyan ve avlu duvarlarında kapatılmış olarak bulunan kapının ve yemek dolabının, mekan içerisinde algılanıp algılanmaması konusudur. Günümüz koşullarında avlu duvarı üzerindeki bu kapıya ve yemek dolabına özgün işlevlerinin tekrar kazandırılması mümkün olmadığı için yapının kaldırılmasının anlamı olmayacaktır. Ancak yenilenecek olan birinci kat döşemesinin yeniden inşası sırasında, kapının bulunduğu kuzeydoğu avlu duvarından koparılması ile bu duvarda bir kapı olduğu vurgusunun yapılması mümkündür. Bu uygulamada döşemenin geleneksel sistemde ahşap kirişlerle inşa edilmesi önerilmektedir. Ayrıca restitüsyon çalışmasında bugün dönem eki yapının birinci katına ulaşan merdivenin özgün plan şemasında 1 parsel D binasında bulunan yapıyla bağlantıyı sağlayan gezemeğe çıktığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dönem eki korunduğunda bu merdiven de işlevini kaybetmeden kullanılmaya devam edecektir.

Dönem yapısıyla ilgili ikinci öneri ise bu yapının avludan tamamen kaldırılarak avlunun özgün haline geri döndürülmesidir. Bu durumda kuzeydoğu avlu duvarındaki kapatılmış kapı, güneydoğu avlu duvarındaki yemek dolabı ve niş de tamamen ortaya çakacaktır. Ancak avlunun güneydoğu duvarında dönem yapısının birinci katına çıkan merdiven ile, günümüzde 111 parsel D binasıyla her hangi bir bağlantı kurulmasının mümkün olmaması merdivenin işlevsiz kalmasına neden olacaktır. Bu nedenle çeşitli onarımlar neticesinde özgünlüğünü yitirmiş olan bu merdivenin, yeniden inşası yerine, avlu duvarında, izinin belli edilmesi önerilmektedir. Bu merdivenin tamamen kaldırılması yapının özgün plan şemasını değiştireceğinden ve komşu parseldeki yapıyla olan ilişkinin izleri bu şekilde yok olacağından yapılmaması gereken bir müdahaledir.

Mehmet Uzun Evi'nin birinci katında ise, mekanlarda belediyenin düzenleyeceği çeşitli atölye çalışmalarının yürütülmesi önerilmektedir. Bu doğrultuda mekanlara yerleştirilecek masa sandalye gibi kaldırılması kolay tefriş elemanlarıyla yapıya fazla yük getirmeyen çok amaçlı bir kullanım hedeflenmektedir (Şekil D.20).

5.2 Yapının Restorasyonuna İlişkin Müdahaleler

Bu bölümde yapının günümüz parsel sınırları içinde sürdürülebilirliğinin sağlanması için yapılması gereken müdahaleler ele alınmıştır. Bunlar sırasıyla; temizleme, sağlamlaştırma, yeniden yapma, çağdaş donanım ve eklerle destekleme başlıkları altında açıklanmıştır. Tüm bu müdahale önerileri belirlenirken yapının bütünlüğünün ve özgünlüğünün mümkün olduğunca korunması hedeflenmiştir (Şekil D.16, Şekil D17 ve Şekil D18).

5.2.1 Temizleme

Temizleme; eklerden arındırma ve yüzey temizliği olarak iki ana başlıkta incelenecektir. Eklerden arındırma başlığı altında, yapının özgün tasarımında yer almayan, ancak zaman içinde kullanıcıları tarafından eklenen, yapıyla uyumsuz her türlü mekan, yapı elemanı ya da malzemesinin temizlenmesi konuları ele alınacaktır. Yüzey temizliği başlığı altında ise yüzey kirliliklerinin görüldüğü yapı elemanlarına yönelik müdahale önerileri incelenecektir.

5.2.2 Eklerden arındırma

Yapının kullanım şeklinin değişmesi, yeni mekan gereksinimlerinin ortaya çıkması ve bakımsızlık nedeniyle hasar görmesi sonucunda, yapının bazı kapı, pencere ve kemerlerinin kapatıldığı, yapıya yeni mekanlar eklendiği ve niteliksiz onarımlar yapılmış olduğu görülmektedir. İlk olarak yapının tarihi ve estetik değerini bozan tüm bu eklerden temizlenmesi gerekmektedir.

Yapının zemin katında giriş aralığı (Z01), helaların ve Z03 no'lu odanın niteliksiz duvarlarıyla bölünmüştür. Bu duvarlar kaldırılarak mekan özgün haline geri döndürülmelidir. Z03 no'lu odanın zemininin aralık zemin kotuna göre yaklaşık 25 cm kadar yükseltilmiş olduğu tespit edilmiştir. Odanın duvarları kaldırıldığında ortaya çıkacak bu niteliksiz beton döşemenin altında özgün döşeme taşları olabileceğinden söküm işlemi yapılırken dikkatli olunmalıdır.

Z04 no'lu odanın yapı ilk yapıldığında; giriş aralığına, avluya ve Z05 no'lu odaya açılan kemerleri tuğla duvarla örülerek kapatılmıştır. Bu duvarların ve odanın beton zeminin kaldırılması gerekmektedir. Kemer boşluklarını doldururan ek duvarlar sökülürken zaman içerisinde binada oturma olabileceği düşünülerek, gerekirse bu kemerlerin altında geçici destek elemanları kullanılmalıdır. Bu şekilde gerekli onarımlar yapılana kadar duvarın ve kemerlerin çökme tehlikesi ortadan kaldırılabilir. Z04 no'lu odanın devamı olan Z05 no'lu odanın da zeminine beton dökülmüştür. Zemindeki beton kaldırılırken zeminden çıkabilecek özgün döşeme taşlarına zarar verilmemelidir.

Yapının birinci katında; 102 no'lu mekanın kuzeydoğu duvarı sonradan eklenerek 103 no'lu mekan oluşturulmuştur. Bu duvar kaldırılarak mekan bütünlüğü tekrar sağlanacaktır. 102 no'lu mekan sokak kapısı üzerinde çıkma yapmaktadır. Özgünde taş bingiler üzerinde ahşap strüktürle inşa edilmiş olan bu çıkma tamamen yok olmuştur. Yapının kullanıcıları tarafından bu konsol özgün yapım tekniğine bağlı kalınmadan, giriş aralığının duvarına oturan betonarme kirişlerle yenilenmiştir. Bu kirişler üzerinde niteliksiz bir şekilde inşa edilmiş çıkmanın cephesi yapının özgünlüğünü bozmaktadır. Bu eklerin kaldırılması gerekmektedir. 102 no'lu odanın güneydoğu duvarında avluya açılan bir penceresinin de duvarla örülerek kapatılmış olduğu tespit edilmiştir. Bu ek duvar da kaldırılmalıdır.

Konutun dönem eki olduğu düşünülen 105 no'lu mekanının kuzeydoğu ve kuzeybatı duvarları tuğladan niteliksiz bir şekilde inşa edilmiştir. Bu odanın betonarme olan üst örtüsü inşa edilirken güneybatısındaki 104 no'lu mekanın çatı kotuna göre 170 cm aşağıda tutulmuştur. Bu odanın niteliksiz duvarlarının ve çatısının kaldırılması gerekmektedir. Bu odanın betonarme olarak inşa edilmiş döşemesi de kaldırıldıktan sonra ortaya çıkacak yapı izleri tekrar değerlendirilmelidir.

107 no'lu mekanın kuzeybatı duvarında eyvana açılan iki pencere ve güneybatı duvarında 108 no'lu mekana açılan kapı duvarla örülerek kapatılmıştır. Bu niteliksiz eklerin kaldırılması gerekmektedir.

108 no'lu mekanın kuzeybatı duvarı üzerinde bulunan ve 109 no'lu odaya açılan iki penceresinin de kapatılmış olduğu tespit edilmiştir. Bu eklerin de kaldırılması gerekmektedir.

Yapının birinci katında tüm mekanların zeminleri çimento esaslı şaptır. 107-108-109-110 no'lu mekanların zeminlerinde özgün bazalt taş olduğu tespit edilmiştir. Döşemelere uygulanmış olan şapın özgün zemin taşlarına zarar vermeden kaldırılması gerekmektedir.

Tez konusu yapının özgün toprak damı ve tüm üst örtüsü tamamen kaldırılarak yerine betonarme çatı inşa edilmiştir. Bu yanlış müdahale, yapının bozulma sürecini hızlandıran faktorlerin başında gelmektedir. Yaklaşık 12 cm kalınlığındaki bu betonarme plak çatı yapılırken yağmur ve kar sularına karşı hiçbir önlem alınmamıştır. Mikro gözenekli bir yapıya sahip olan beton yüzey, suyun kolaylıkla yapı bünyesine geçmesini sağlamaktadır. Bu durum, tez konusu yapının bu çatı yapıldığı zamandan bu yana çok fazla su ve neme maruz kaldığını göstermektedir. Bu niteliksiz betonarme çatının kaldırılması gerekmektedir. Bu müdahale sırasında yapıda meydana gelebilecek hareketlilikler göz önünde bulundurulmalı, yapıda meydana gelebilecek strüktürel bir hasara karşı gerekli önlemler alınmalıdır.

Yapının kuzeybatı kanadının gezemeği betonarme olarak yenilenmiştir. Bu ek yapının duvarlarına ve betonarme gezemeğin altında bulunan taş bingilere zarar vermeden kaldırılmalıdır.

Avlunun doğu köşesinde bulunan dönem yapısının evin yeni kullanımında uygun bir işlev ile değerlendilmesi önerilmiştir. Bu doğrulta yapının tekrar kullanılabilmesi için yapının kullanılamayacak durumdaki kısımlarından temizlenmesi gerekmektedir. Yapının zemini şu anda yaklaşık 30-40 cm toprak ve çöple doludur.İlk olarak bu çöp ve toprak temizlenmelidir. Yapının birinci kat döşemesi ve çatısı işlevlerini büyük ölçüde yitirmiş durumdadırlar. Yapıya kazandırılacak yeni kullanım doğrultusunda, döşemenin ve çatının çağdaş yapım teknikleriyle yenilenmesi önerilmektedir. Bu nedenle mevcut çatı ve döşemenin yapının kâgir duvarlarına zarar vermeden kaldırılması gerekmektedir.

Yapının tüm kapı ve pencere doğramaları özgün yapım şekline bağlı kalınmadan değiştirilmiştir. Bu niteliksiz doğramaların duvarlara hasar vermeden sökülerek, yenilenlemeleri önerilmektedir.

5.2.3 Yüzey temizliği[6]

Yapının karşı karşıya olduğu problemlerden biri de duvar yüzeylerinde yapılmış olan sıva ve derz dolgularıdır. Evin sıva yapılmamış yüzeylerinin bir çoğu mavi renkli, plastik esaslı boya ile boyanmıştır. Bu işlemler, bazalt taşının gözeneklerine dolarak taşın hava almasını engellemekte, bünyesindeki nemin buharlaşma hızının yavaşlamasına neden olmaktadır. Bu süreçte hem zeminden yükselen, hem de çatıdan gelen nem topraktaki ve çimentodaki tuzu yapı bünyesine çekmektedir. Tuz, kısa dönemde taşta tuzlanma ve renk değişimi gibi sorunlar ortaya çıkarmakta, uzun dönemde ise gözeneklerde kurumasıyla beraber kristalleşerek taşın çatlamasına ve yüzey erozyonlarının artmasına neden olmaktadır. Ayrıca taşların bağlayıcı harçları ve kesme taşların duvar yüzeylerinde yapılmış olan özgün derzleri de benzer şekilde bozulmaktadır. Yapının karasal iklime sahip bir bölgede olması nedeniyle de taş bünyesinde buharlaşamayan su geceleri donduğunda hacmi artmakta ve taşın parçalanmasına neden olmaktadır. Duvar harcı da bu süreçte bağlayıcılığını kaybetmekte, bu da duvar taşlarının yerlerinden çıkmasına neden olmaktadır. Donma ve çözülme aynı zamanda süsleme amaçlı uygulanmış olan derzlerin parçalanması ve dökülmesinde etkilidir. Bu nedenlerden ötürü duvar yüzeylerindeki sıvaların ve plastik esaslı boyaların temizlenmesi, böylelikle bu bozulma sürecinin öncelikle yavaşlatılması ve mümkünse durdurulması gerekmektedir. Aksi taktirde basit görünen bazı onarım ve müdahalelerin uzun vadede yapıya daha ciddi zararlar vermesi kaçınılmazdır.

Mekanların yüzeylerini kaplayan sıva ve boyaların duvar yüzeylerine zarar vermeden özenle raspa edilmesi gerekmektedir. Boyalı yüzeylerin düşük basınçlı ve hafif aşındırmalı kumlama yöntemiyle, ya da sert kıl fırçasıyla temizlenlenmesi önerilmektedir. Ortaya çıkacak duvar yüzeylerinde gerekli temizleme ve tamamlama işlemleri tamamlandıktan sonra aslında sıvalı olan yüzeyler, sıva analizlerine göre hazırlanacak harç ile tekrar sıvanacaktır. Kesme taşların, dökülen kireç ve alçı içerikli derzlerinin de aynı nitelikte ve yapım tekniğinde tekrarlanması gerekmektedir.

---

[6] Bu bölümde yüzey temizliği için önerilen metodlar genel bir yaklaşımı belirlemektedir. Restorasyon çalışmalarına başlandığında önerilen metodlar çerçevesinde yüzeyde birtakım ön denemeler yapılması gerekmektedir.

Pencerelerin günümüze ulaşan özgün demir şebekeleri bakımsızlık nedeniyle korozyona uğramışlardır. Bu korozyona uğramış metal elemanların yüzeyleri uygun bir pas sökücüyle temizlenmelidir ve bu işlemden sonra yüzeylere metal verniği sürülerek dayanımları artırılmalıdır.

5.2.4 Sağlamlaştırma

Tez konusu yapının strüktürel anlamda en büyük şansı, yapının ana malzemesinin oldukça dayanımlı ve sağlam bir malzeme olan bazalt taşı olmasıdır. Bu nedenle yapının kâgir strüktüründe ciddi bir sorun tespit edilmemiştir. Bununla beraber yaklaşık 150 yaşında olduğu tahmin edilen yapının, strüktürel anlamda gözle görülmeyen bazı zayıf noktalarının olması mümkündür. Özellikle yapının betonarme olarak yenilenmiş olan çatısı kaldırılırken ortaya çıkabilecek yapısal hasarlara yapılacak müdahalelerin uygulama sırasında geliştirilmesi gerekebilir. Ayrıca sıvalı ve boyalı yüzeyler altında gizlenebilecek başka yapısal hasarların olma ihtimali de uygulama sırasında dikkate alınmalıdır.

Yapıda bir kaç noktada yüzeysel çatlak tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi yapının kuzeybatı avlu cephesinde, duvar yüzeyinde bulunmaktadır (Şekil 5.1). Bu çatlaklar yaklaşık 1-1.5 cm genişliğinde olup bu duvarda bir hareket olduğunu göstermektedir. Bu hareketliliğin zemin oturmasından kaynaklanıp kaynaklanmadığını anlamak için duvarın zemin katta devamı incelenmiştir (Şekil 5.2). Yapılan tespitler sonucu, zemin katta duvarı taşıyan kemerlerde her hangi bir ayrılma ya da çatlak tespit edilmemiştir. Bununla beraber Z04 no'lu mekana açılan K3 kapısının yapının bu noktasına geç bir dönemde açılmış olabileceği düşünülmektedir. Özgün plan şemasında hem eyvana hem de giriş aralığına doğrudan açılan bir mekanda ayrıca bir kapı bulunması gereksizdir. Bu nedenle yapının bu noktasında onarım olduğu açıktır. Duvar yüzeyindeki çatlakların bu müdahaleler esnasındaki yapı hareketi nedeniyle oluşmuş olması muhtemeldir. Birinci katta 105 no'lu odaya açılan K11 kapısının üzerindeki çatlak da incelendiğinde duvarın bu noktada onarılmış olduğu anlaşılmıştır. 105 no'lu mekanın yapıyla uyumsuz ve kâgir duvara oturtulan betonarme çatısının da duvara fazladan bir yük getirdiği ortadır. Bu duvarda yapının niteliksiz betonarme çatısı ve bu çatıyı taşıyan betonarme kiriş kaldırıldıktan sonra çatlakların davranışları gözlemlenmelidir. Uygulama esnasında çatlak boyutunun artıp artmadığının tespit edilmesi için aralık ölçer cihazlar kullanılabilir.Yeni bir hareketin olmadığı tespit

edilirse bu boyutta bir ayrılmanın tamiri için harç enjeksiyonu uygulanması yeterli olacaktır (Arş. Gör. Umut ALMAÇ, kişisel görüşme). Harç enjeksiyonu yönteminde kullanılması gereken harcın hazırlanmasında; elenmiş ince agregalar, sıvı hidrolik kireç ve normalde kullanılan oranın iki katı kadar su kullanılmalıdır. Bu işlemden önce 5 mm çapında plastik tüpler çatlağa sokularak ilk olarak su enjekte edilmelidir. Su enjeksiyonu ile harcın gireceği kanallardaki tozun dışarıya atılması sağlanmakta ve harcın uygulanacağı yüzeyin suya doyumu artırılmaktadır. Ardından enjekte edilen suyun çatlağın hangi noktalarından geri çıktığına bakılarak, su daha temiz çıkmaya başlayınca çıkış delikleri plastisin ile geçici olarak kapatılmalıdır. Daha sonra ise enjeksiyon harcı aynı şekilde çatlağa şırıngalanacaktır. Uygulama esnasında çatlak ve çevresindeki derzlerden çıkabilecek harcın izlenmesi, duvar yüzeyine gelen harcın temizlenmesi gerekmektedir. Boşluk doldurulduktan sonra yüzeyde kalan açıklıklar da daha kalın agregalı harçla doldurulabilir.(Tekin, 2009)

Şekil 5.1 : Yapının kuzeybatı avlu cephesinde duvar yüzeyindeki çatlaklar.

Şekil 5.2 : Yapının kuzeybatı avlu cephesi, sonradan açılmış K3 kapısı ve onarılmış duvar yüzeyi.

Çatlağın derinleşmesi ve ayrılmanın artması durumunda ise bu hasarın nedeni tekrar araştırılarak müdahale için uygun bir yöntem geliştirilmelidir.

Tespit edilen diğer çatlaklardan biri 108 no'lu mekanın güneydoğu duvarında yer almaktadır (Şekil 5.3). Diğeri ise 104 no'lu mekanın kuzeydoğu duvarındaki çatlaktır (Şekil 5.4). Bu çatlakların yapının betonarme çatısı inşa edilirken yapılan niteliksiz onarımlar sonucu ortaya çıktığı düşünülmüştür. Bu noktalarda da duvar yüzeyindeki sıva ve boyalar temizlendikten ve betonarme çatı kaldırıldıktan sonra, hasarın boyutuna göre uygun müdahale biçimine karar verilmelidir.

Yapının avlusunda bulunan her iki merdivenin de basamaklarının oturduğu duvarda derz boşalmaları ve kaymalar mevcuttur. Yekpare bazalt taşından basamaklar da yerlerinden oynamışlardır. Her iki merdivenin de sağlamlaştırılması için basamakların numaralandırılıp sökülerek gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra yerlerine tekrar yerleştirilmeleri önerilmektedir. Basamakların söküm işlemleri yapılmadan önce merdivenleri taşıyan kemerlerin alttan desteklenmeleri gerekmektedir. Ayrıca bu uygulamanın titiz bir çalışma gerektirdiği unutulmamalıdır.

Yapının güneybatı gezemeği özgündür. Ancak gezemek taşlarının üzerine şap dökülmüştür. Bu şap kaldırıldıktan sonra, gezemek taşlarının durumuna göre gerekli müdahaleye karar verilmelidir.

Yapının en çok hasar görmüş kısımları ahşap kirişlerle taşınan döşemeleridir. Bazı mekanlarda döşemelerin ahşap kirişleri taşıyıcılıklarını tamamen kaybetmiş durumdadır. Döşemelerde ahşap kirişlerin bir kısmı ise kısmi olarak çürümüşlerdir. Bu çürümeler daha çok kirişlerin duvara oturtulduğu noktalarda görülmektedir. Bazı mekanlarda ise çatıdaki baca deliklerinden akan yağmur sularının döşeme kirişlerinde çürümelere yol açtığı tespit edilmiştir. Yapıda 102, 103, 108 ve 109 no'lu mekanların döşemlerinde bu çürümeler nedeniyle oturmalar mevcuttur. 108 ve 109 no'lu mekanların döşemeleri özgün bazalt taş ile kaplıdır. Bu mekanlardaki döşemenin üzerinde sonradan dökülmüş olan şap uygun yöntemle temizlendikten sonra, bu özgün döşeme taşlarının rölöveleri çıkarılmalı ardından bu taşlar numaralandırılarak sökülmelidirler. Ahşap kirişlerdeki bozulmanın derecesi anlamak ancak bu şekilde mümkündür. Bu noktada taşıyıcılıklarını kaybetmiş olan ahşap elemanların aslına uygun bir şekilde yenilenmeleri önerilmektedir. Yeni ahşap kirişler yerleştirildikten sonra dolgu tabakasının üzerine sökülen bazalt döşeme taşlaru tekrar örülmelidir. 102 ve 103 no'lu mekanların döşemelerinin ise tamamen kaldırılarak yenilenmeleri önerilmektedir. Diğer mekanların döşemelerine ise

uygulama sırasında gerekli temizlikler yapıldıktan sonra taşıyıcılıkları değerlendirilerek müdahale şekli belirlenmelidir.

5.2.5 Yeniden Yapma

Yapının betonarme olarak yenilenmiş olan çatısı kaldırıldıktan ve kâgir duvarlarda gerekli onarımlar yapıldıktan sonra ilk olarak çatının yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Çatının geleneksel Diyarbakır konut mimarisine uygun olarak düz toprak dam şeklinde yeniden yapılmasına karar verilmiştir. Bakımı zor olan toprak damın ise günümüz izolasyon malzemeleri ile takviye edilerek daha uzun ömürlü olması ve bakımının kolaylaşması hedeflenmektedir. Bu uygulamaların mevsim olarak bölgenin yağmur almayan yaz döneminde yapılması, yapının dış etkenlerden etkilenmesinin en aza indirilmesi ve üst örtü olarak kullanılacak olan toprak malzemenin uygulanabilirliği açısından önemlidir.

Çatının inşasında kullanılacak olan yeni ahşap yapı elemanlarının organik çözücülü, mantar ve böcege karsı etkili kimyasal koruyucularla emprenye edilmesi gerekmektedir. (Günay, 2007) Bu işlemler kullanılacak malzemelerin dayanımlarının artması ve zaman içinde meydana gelebilecek çürümelerin önlenebilmesi açısından çok önemlidir.

Yapının çatı dışında en çok hasar gören diğer kısımları yine ahşap kirişlerle taşıtılmış olan kat döşemeleridir. Yapının 110 no'lu mekanı olan birinci kat eyvanının döşemesinin büyük bölümü ahşap kirişlerinin çürümesi nedeniyle çökmüştür. 104 no'lu mekanın döşemesi de özellikle duvar diplerinde ahşap kirişlerin çürümesi nedeniyle taşıyıcılığını büyük ölçüde kaybetmiş durumdadır. Bu nedenle her iki mekanın da döşemelerinin özgün yapım tekniklerine bağlı kalınarak yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Bu döşemelerin yeniden inşasında kullanılacak olan ahşap elemanların da çatıdaki ahşap elemanlarda olduğu gibi organik çözücülü, mantar ve böceğe karşı etkili kimyasal koruyucularla emprenye edilmeleri gerekmektedir.

Yapıda, çatı ve döşemelerin yanı sıra tüm kapı, pencere ve dolap doğramlarının, kuzeybatı gezemeğinin, gezemek ve merdiven korkuluklarının ve eksik pencere parmaklıklarının aslına uygun olarak yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Bunların yanında 105 nolu mekanın döşeme ve duvarları, dönem yapısının döşeme ve çatısı ve yeni kullanıma uygun olarak eklenecek tuvalet yapının restorasyonu sırasında yeniden inşa edilmesi gereken kısımlarıdır.

Bu çalışma kapsamında onarılması ya da yeniden yapılması önerilen yapı elemanlarının uygulama öncesi tekrar değerlendirilmesi ve müdahale kararlarının uygulama sırasında ortaya çıkan faktörlere göre revize edilmesi dikkat edilmesi gereken bir husustur.

6. SONUÇ

Geçmişi M.Ö. 2000'li yıllara dayanan Diyarbakır, günümüze kadar pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış çok kültürlü bir kenttir. Kent 1930'lu yıllara kadar Surlar'ın içinde sınırlı bir bölgede gelişimini sürdürmüştür. Bu tarihten itibaren ise Türkiye'deki bir çok başka kentte olduğu gibi bu bölgede de kentlileşme hız kazanmış ve kent Surlar'ın dışına doğru gelişmeye başlamıştır. Diyarbakır'da Surlar'ın tanımladığı tarihi dokunun hem sosyolojik, hem de fiziksel değişim sürecinin başlangıcı da aynı paralellikte kendini göstermiş ve özellikle mimari doku ciddi bir bozulma sürecine girmiştir. Bu gelişim neticesinde özellikle geleneksel konut dokusunun büyük bir bölümü günümüzde kullanılamaz durumdadır. Ayakta kalabilmeyi başaran yapıların ise ancak doğru bir kentsel planlama ve doğru bakım-onarımlarla sürdürülebilirlikleri mümkündür.

19. yüzyılda inşa edilmiş olduğu tahmin edilen Mehmet Uzun Evi, mimari özellikleriyle geleneksel Diyarbakır konut mimarisini yansıtan önemli örneklerden biridir. Kentin güneydoğusunda, Hasırlı Mahallesi'nde yer alan yapı inşa edildiği dönemden 2000'li yıllara kadar konut işlevini sürdürmüştür. Diyarbakır kentinin kentleşme sürecinin ve sosyolojik değişiminin geleneksel konutlar üzerindeki etkileri ve sonuçları bu yapı incelendiğinde net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Yapının 1930 tarihinden önceki sahipleri bilinmemektedir. Ancak bu dönemde yapının bulunduğu Hasırlı Mahallesi, gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olmuştur. Süryani Protestan ve Ermeni Katolik Kiliseleri'nin Mehmet Uzun Evi'ne yakınlığı da bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Tez konusu yapının bu nedenle ilk yapıldığı dönemde bir gayrimüslim evi olma ihtimali yüksektir, ancak bu konuda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Yapının 1930'lardan sonra Müslüman bir aileye ait olduğu bilinmektedir. Bu dönemle ilgili elde edilen tapu kayıtlarında ve yapı üzerinde tespit edilen izlerden, Mehmet Uzun Evi'nin ilk yapıldığı dönemde, bugün komşu olduğu parsellerdeki yapılarla büyük bir konut kompleksini meydana getirdiği anlaşılmıştır. Zaman içinde yapı kompleksi bölünerek farklı şahısların mülkiyetine geçmiş ve yapı günümüz

parsel sınırlarındaki halini almıştır. Bu süreçte yapının bakımsızlık ve yanlış müdahaleler sonucunda özgün bir çok yapı elemanı yok olmuştur.

Günümüzde yapının kullanım hakkı Diyarbakır Sur Belediyesi'ne aittir ve yapı yaklaşık 7 yıldır boş durmaktadır. Bu dönemde boş kalması nedeniyle yapının bozulma süreci daha da hızlanmıştır. Yapının tarihi kent içinde tekrar yaşatılabilmesi için en kısa zamanda gerekli onarımların yapılması ve yapının yeniden kullanılmaya başlanması gerekmektedir. Bu bağlamda tez kapsamında, öncelikli olarak yapının mevcut durumu irdelenmiş, daha sonra bu tespitler doğrultusunda yapıya uygun restorasyon yöntemleri belirlenmiş ve yapıya kazandırılacak yeni işlev değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında yapının yeniden kullanımına yönelik Diyarbakır Sur Belediyesi yetkilileri ile görüşülmüştür. Belediye yetkilileri bu yapının Diyarbakırlı yazar Mehmet Uzun adına sosyal kullanım amaçlı bir ''kültür evi'' olarak restorasyonunun yapılmasını istediklerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda yapının bulunduğu çevrenin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını da ön planda tutacak şekilde, yapıya fazla yük getirmeyecek bu işlev ile korunması ve canlandırılması hedeflenmektedir. Ayrıca tez kapsamında hazırlanmış olan restorasyona yönelik önerilerin ve müdahale kararlarının, restorasyon çalışmalarına başlandığında, ortaya çıkacak yeni veriler değerlendirilerek revize edilmeleri ve bu doğrultuda çalışmalara devam edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Alioğlu, E.F., *1989, Geleneksel Mardin Şehir Dokusu ve Evleri Üzerine Bir Deneme*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul

Aksulu, I.,Dalkılıç, N.,2001 Diyarbakır Kenti, Geleneksel Konut Mimarisi. *Gazi Sanat Dergisi, 2*, 53-68.

Arslan, R., 1991**,** Diyarbakır Tarihi Kentsel Kesiminde Toplumsal – Ekonomik ve Mekansal Yapı Özellikleri. *Diyarbakır'ı Tanıtan AdamYazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı*, San Matbaası, Ankara

Bekleyen, A., 1999. *Eski Diyarbakır Evlerinin Sosyal ve Kültürel Açıdan İncelenmesi: Fiziksel ve Davranışsal Konumları*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon

Beysanoğlu, Ş., 1990. *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi 2 Cilt Tk (Başlangıçtan Akkoyunlular'a Kadar)*, Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi, Ankara

Beysanoğlu, Ş., 1992. *Kültürümüzde Diyarbakır*, Ziya Gökalp Derneği Yayını, Ankara.

Binan C., 1991. Koruma İle İlgili Sorunlar Ve Temel Yaklaşımlar. *Diyarbakır'ı Tanıtan AdamYazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı*, San Matbaası, Ankara

Binoğul E., 1991. Diyarbakır İli Ve Anahatlarıyla Diyarbakır Tarihi. *Diyarbakır'ı Tanıtan AdamYazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı*, San Matbaası, Ankara

Can C., 1991. Diyarbakır Tarihi Çevre Değerlerinin Kronolojij Yerleşmesi Ve Şehir Strüktürü. *Diyarbakır'ı Tanıtan AdamYazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı*, San Matbaası, Ankara

Çelebi E., 2003. *Evliya Çelebi Diyarbekir'de / Evliya Çelebi in Diyarbekir / der. Martin van Bruinessen and Hendrik Boeschoten*. Çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çiçek, C., 2008. *Katılımcı Kent Yönetimi Yerelliği Yeniden Keşfetmek Diyarbakır Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Dalkılıç N., 1999. *Geleneksel Diyarbakır Evlerinde Plan, Cephe ve Yapı Öğeleri Tipolojisi*. Yükseklisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

D.B.B., 2011. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi

Değertekin H., 2001. Dünden Bugüne Diyarbakır ve Diyarbakır Surları'nın Onarımı. *1. Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu*, Neyir Matbaacılık, Ankara

Erginbaş, D., 1953. *Diyarbakır Evleri*, Doçentlik Çalışması, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Gabriel, A., 1940. *Voyage Archeologiques Dans la Turquie Orientale,*Paris

Günay, R., 2007. *Geleneksel Ahşap Yapılar Sorunları ve Çözüm Yolları*, Birsen Yayınevi, İstanbul

İlhan, M. M., *1991*. Onaltıncı Asırda Diyarbakır Şehri'nin Nüfusu ve Mahallelere Dağılımı.*Ziya Gökalp*, sayı 62, cilt 11, Ankara

İlhan, M. M., 2000. *Amid (Diyarbakır) : 1518 Tarihli Defter-i Mufassal*, Türk Tarih Kurumu, Ankara

İlhan, M. M., 2008. *Osmanlı Dönemi Diyarbakır'ı Üzerine Yapılan Araştırma ve Yayınlar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, Diyarbakır Valiliği Türk Kültürü'nü Araştırma Enstitüsü, Ankara

Kahveci, A. E., 2008. *Diyarbakır Yöresinde Bazalt Taşının Yapı Malzemesi Olarak Kullanımının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Korkmaz, N. G., 2006. *Diyarbakır Kiliseleri Kapsamında ''Surp Sargis Kilisesi'' Koruma ve Restorasyon Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Laurens J., 1859. *Dessine d'apre's nature lith. par.* Atatürk Kitaplığı Album Arşivi, alb-000017/60.

Özyılmaz, H., 2007., *Diyarbakır Geleneksel Konut MimarisindeMorfolojik Analiz: Geleneksel Konutların Güncel Kullanımda Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

Parla, C., 2004. Osmanlı Öncesinde Diyarbakır: Kente Hakim Olanlar ve Bıraktıkları İzler. *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlı'ya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, sf:247-283*, T.C. Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır

Sözen, M., 1971. *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, Diyarbakırı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını, İstanbul.

Tuncer, C., 1999. *Diyarbakır Evleri*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.

Yediyıldız, B., 2008, *Osmanlı Öncesi Diyarbakır'ına Genel Bir Bakış, Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakrı.* Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürü'nü Araştırma Enstitüsü, Ankara

Yıldırım M. M., 2002, *Geleneksel Diyarbakır Evlerinin Korunmasına Yönelik Bir Yöntem Araştırması*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul

Yılmazçelik, İ., 1995. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Yurt Ansiklopedisi, 1981**.** 'Diyarbekir' Maddesi, *Türkiye:İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, 4.Cilt, 2310-2344 s*. Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

TİY., 2009. Türkiye İstatistik Yıllığı, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü

Togay, H., 1947 Diyarbakır Evleri. *Arkitekt Dergisi*, No.IV, 164-169, İstanbul.

EKLER

Ek A : Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nden edinilen belgeler.
Ek B : Diyarbakır Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nden edinilen belgeler.
Ek C : Diyarbakır tarihi Suriçi Bölgesi'ne ait harita ve fotoğraflar.
Ek D : Tez konusu yapıya ait çizimler.

EK A1

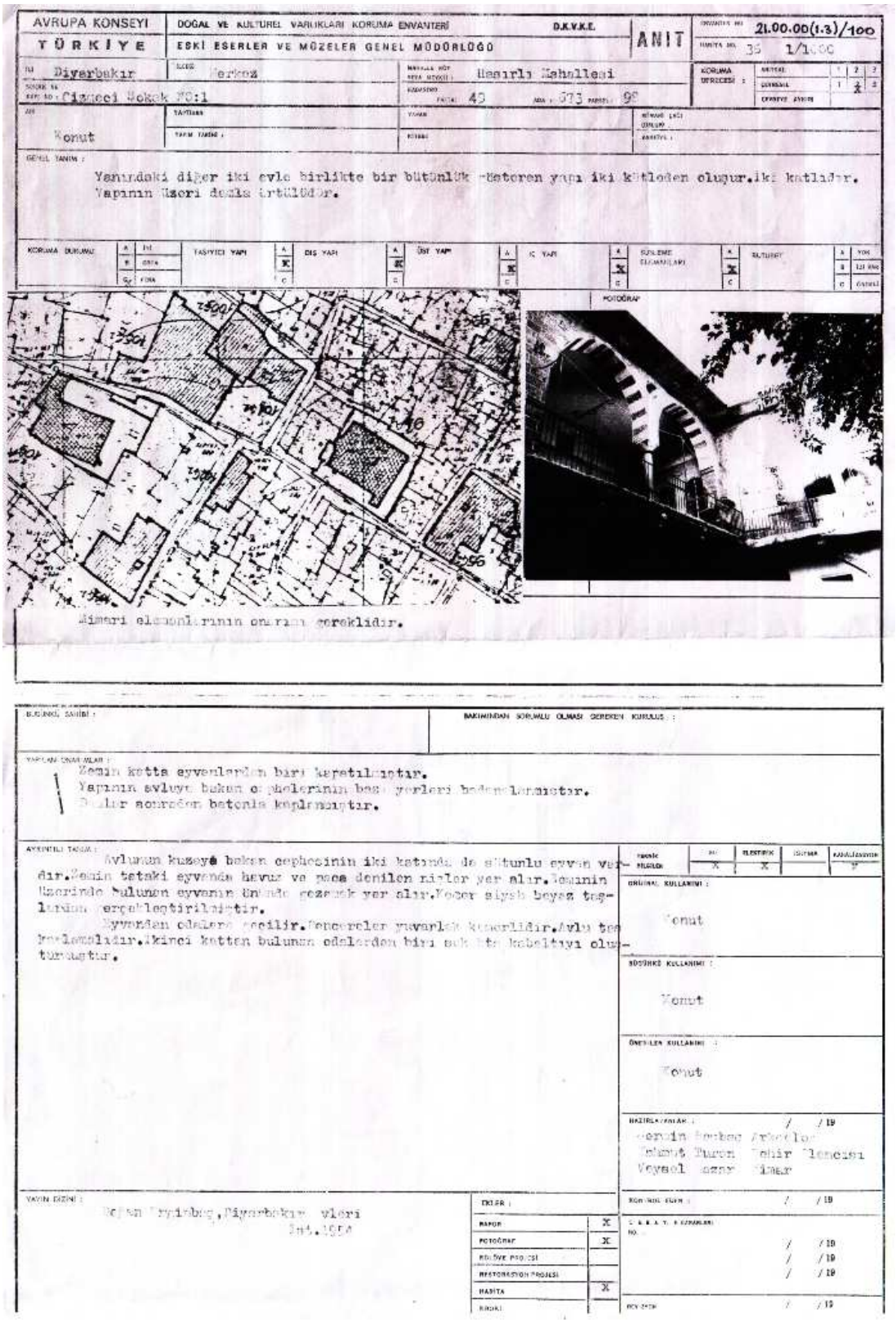

Şekil A.1: Tez konusu yapıya ait anıt fişi.

EK A2

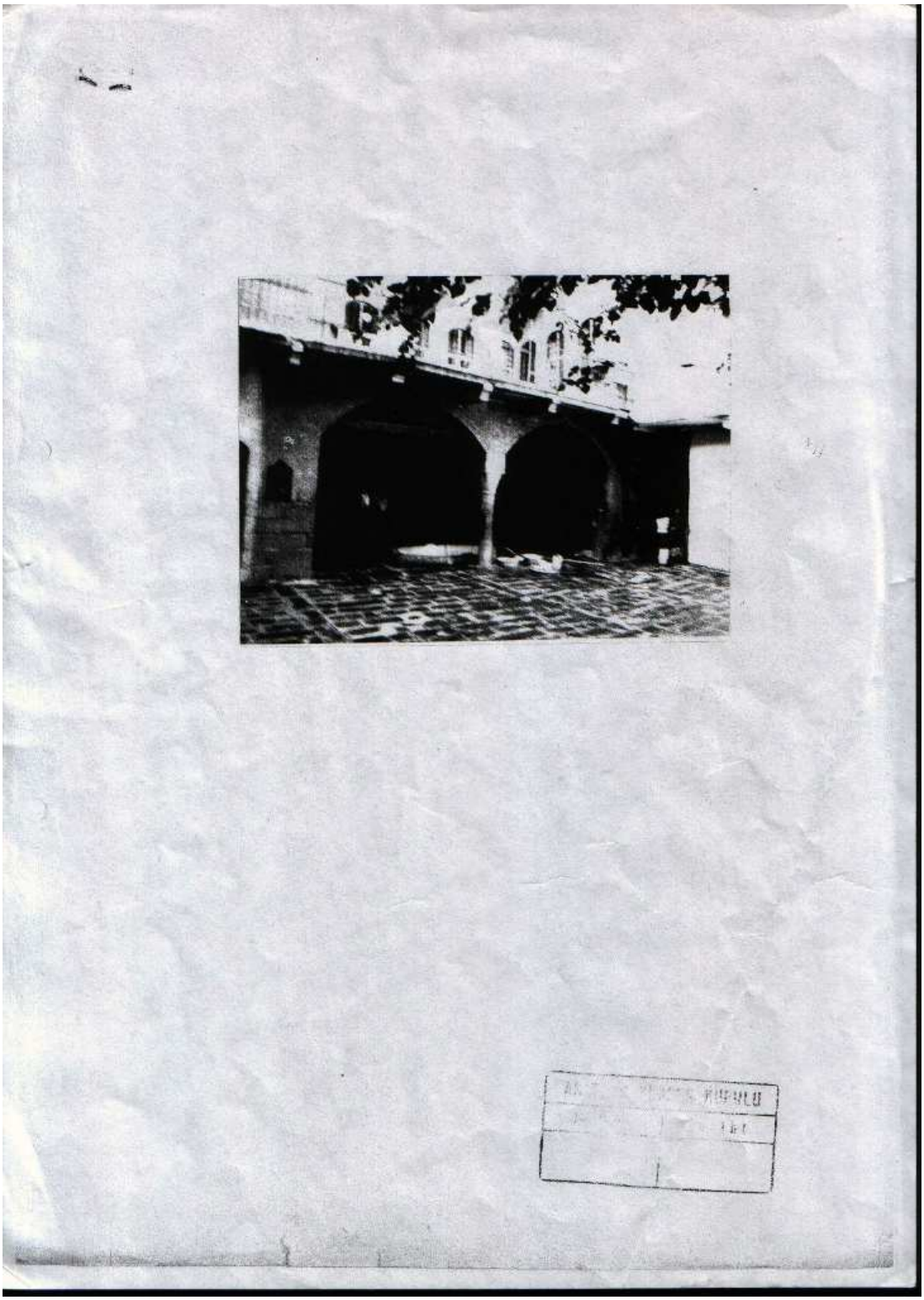

Şekil A.2 : Tez konusu yapının anıt fişinin ilişiğinde bulunan güneybatı kanadının fotoğrafı.

EK A3

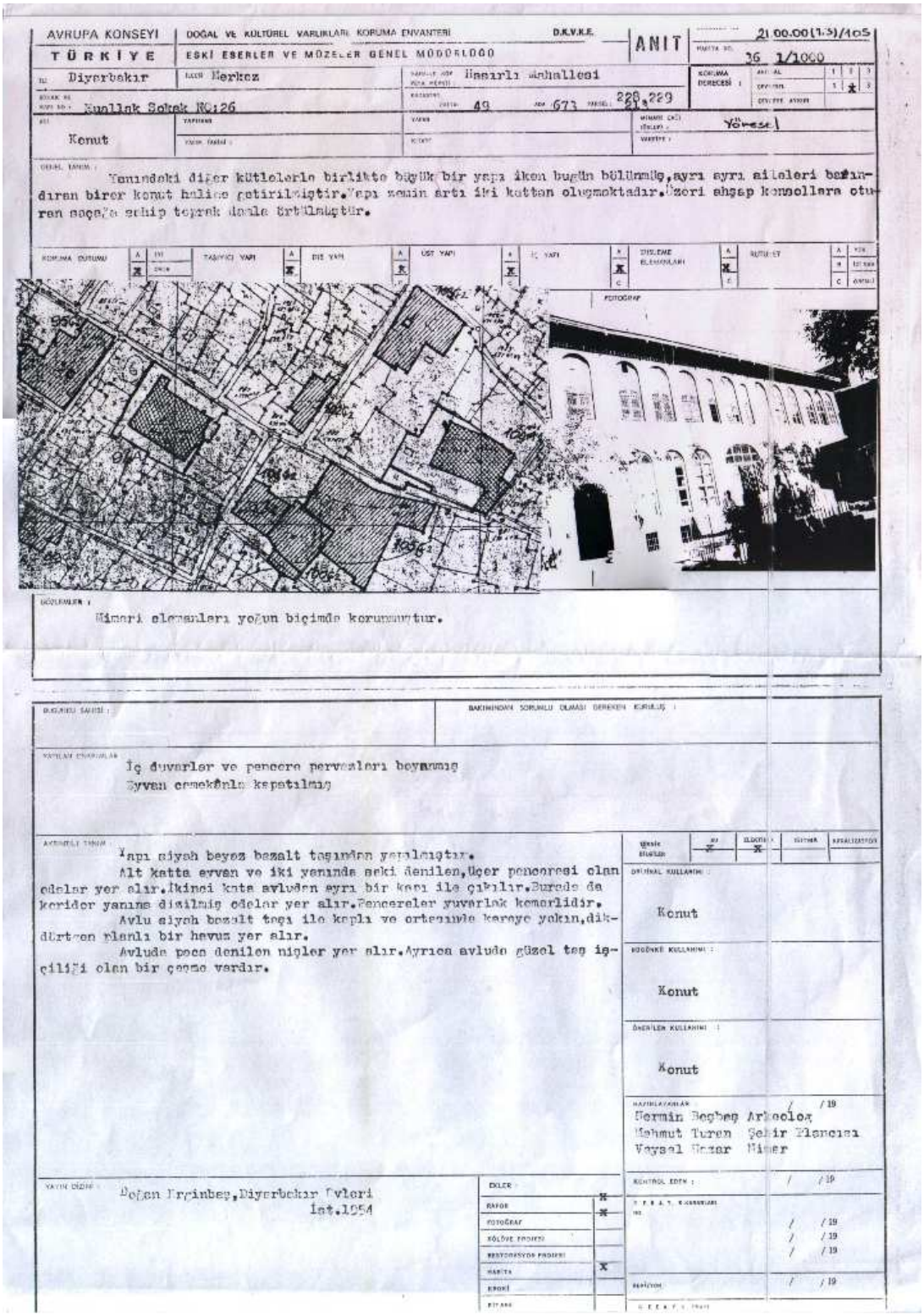

AVRUPA KONSEYİ | DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ D.K.V.K.E. | ANIT | 21 00.00(15)/105

TÜRKİYE | ESKİ ESERLER VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ | 36 1/1000

İL: Diyarbakır | İLÇE: Merkez | Hasırlı Mahallesi | 228,229 | 49 | 673 | 21

Kuyulak Sokak No:26

Konut | Yöresel

Yanındaki diğer kütlelerle birlikte büyük bir yapı iken bugün bölünmüş,ayrı ayrı aileleri barındıran birer konut haline getirilmiştir.Yapı kesin artı iki kattan oluşmaktadır.Üzeri ahşap konsollara oturan saçak ile örtülü toprak damla örtülmüştür.

KORUMA DURUMU: A İYİ X | TAŞIYICI YAPI: A X | DIŞ YAPI: A X | ÜST YAPI: A X | İÇ YAPI: A X | DIŞLEME ELEMANLARI: A X | BÜTÜNLÜK: A X

FOTOĞRAF

DÜZENLEME: Mimari elemanları yoğun biçimde korunmuştur.

BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ:

YAPILAN ÇALIŞMALAR: İç duvarlar ve pencere pervazları boyanmış
Eyvan camekânla kapatılmış

AYRINTILI TANIM:
Yapı siyah beyaz bazalt taşından yapılmıştır.
Alt katta eyvan ve iki yanında seki denilen,üçer pencereli olan odalar yer alır.İkinci kata avludan ayrı bir kapı ile çıkılır.Burada da koridor yanına dizilmiş odalar yer alır.Pencereler yuvarlak kemerlidir.
Avlu siyah bazalt taşı ile kaplı ve ortasında kareye yakın,dikdörtgen planlı bir havuz yer alır.
Avlude poça denilen nişler yer alır.Ayrıca avlude güzel taş işçiliği olan bir çeşme vardır.

ORİJİNAL KULLANIM: Konut
BUGÜNKÜ KULLANIM: Konut
ÖNERİLEN KULLANIM: Konut

HAZIRLAYANLAR / /19
Hermin Beşbeş Arkeolog
Mehmut Turen Şehir Plancısı
Veysel Uzar Mimar

KONTROL EDEN: / /19

YAYIN DİZİNİ: Doğan Erginbeş,Diyarbakır Evleri İst.1994

EKLER: RAPOR X | FOTOĞRAF X | RESTORASYON PROJESİ | HARİTA X | EPOKİ | KİTAP

/ /19
/ /19
/ /19
/ /19

Şekil A.3 : 1 numaralı parselde bulunan komşu yapının anıt fişi.

EK A4

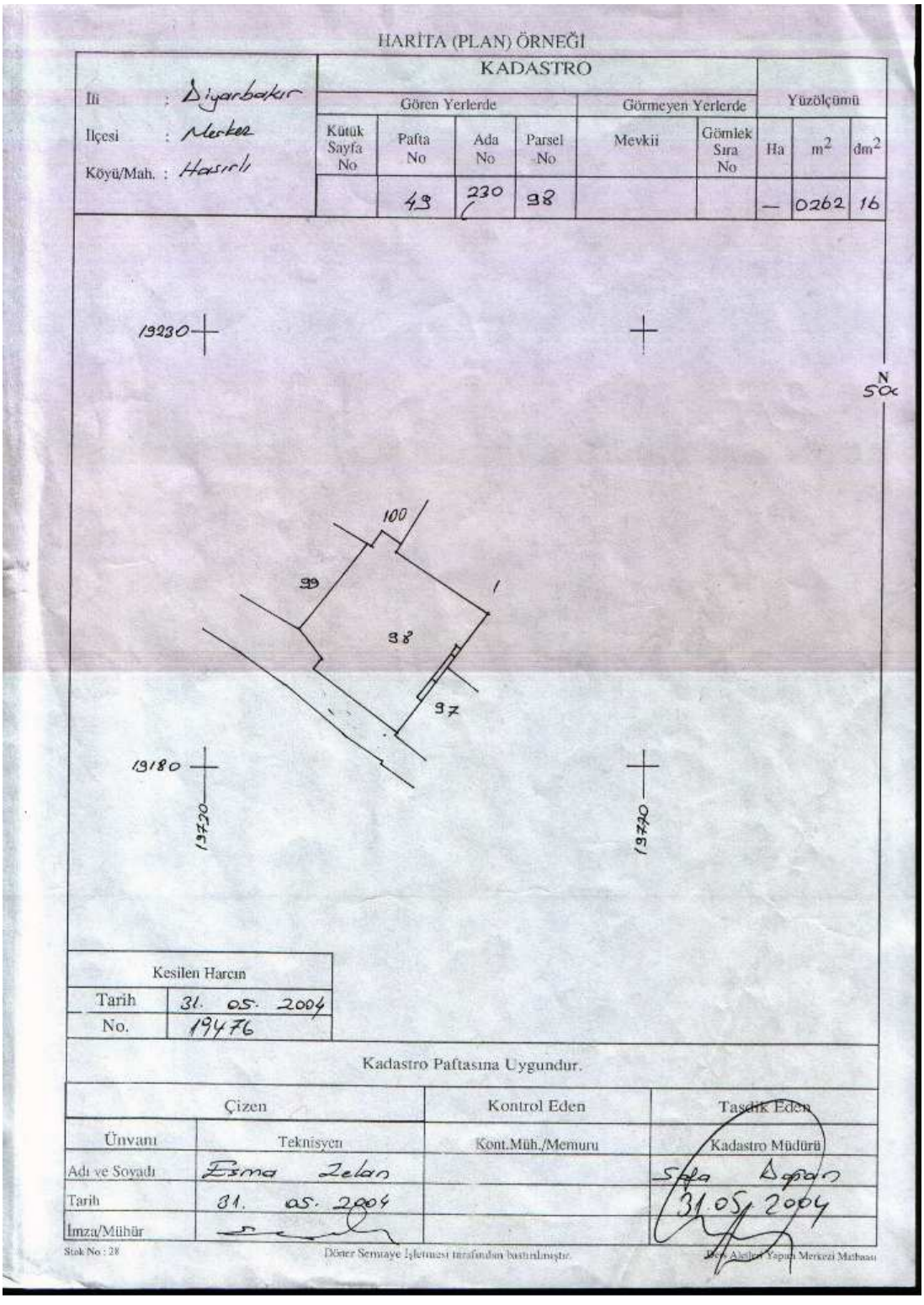

Şekil A.4 : Tez konusu yapının 2004 tarihli ‘‘harita plan örneği’’.

EK A5

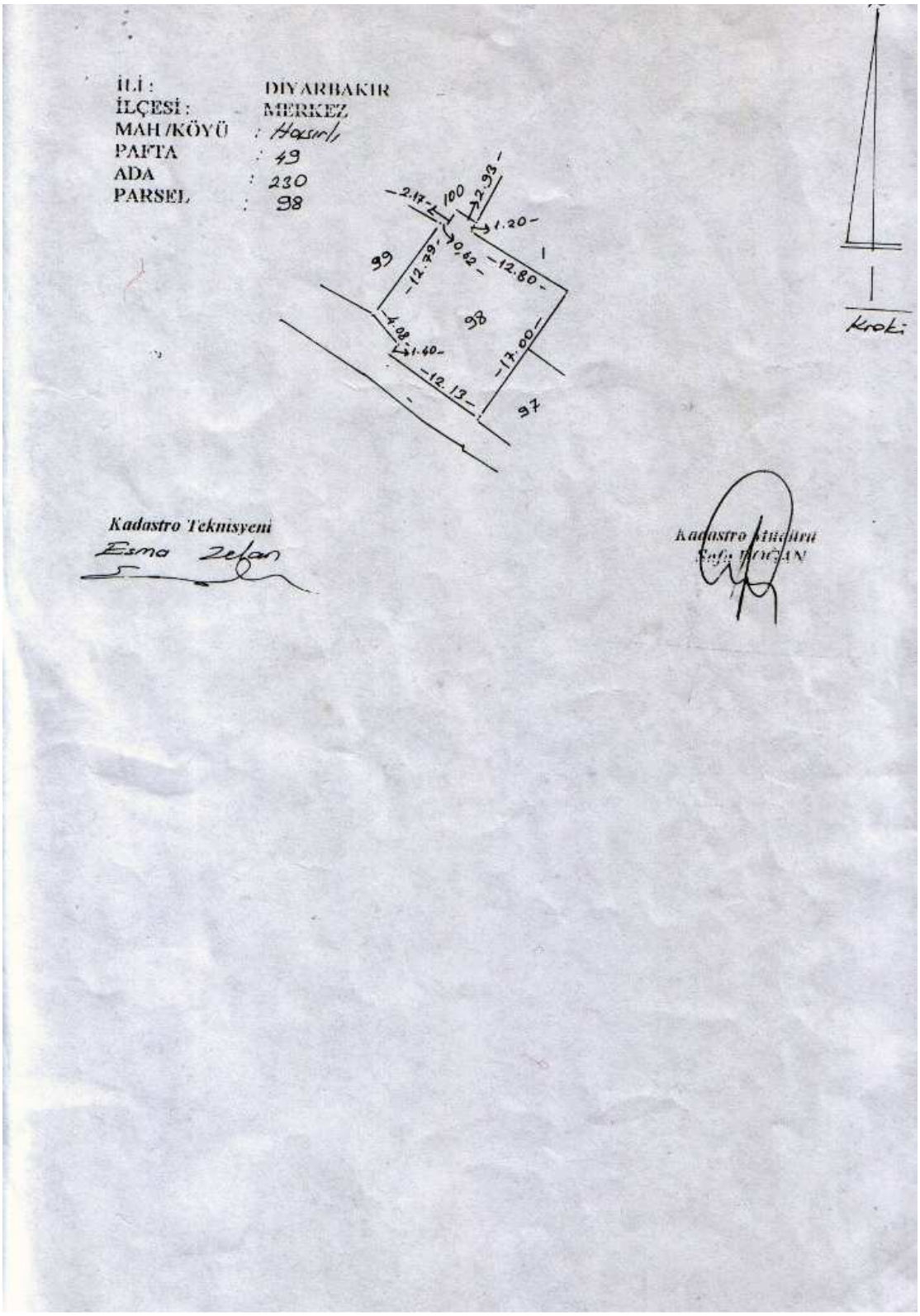

Şekil A.5 : Tez konusu yapıya ait 2004 yılında düzenlenmiş röperli kroki.

EK A6

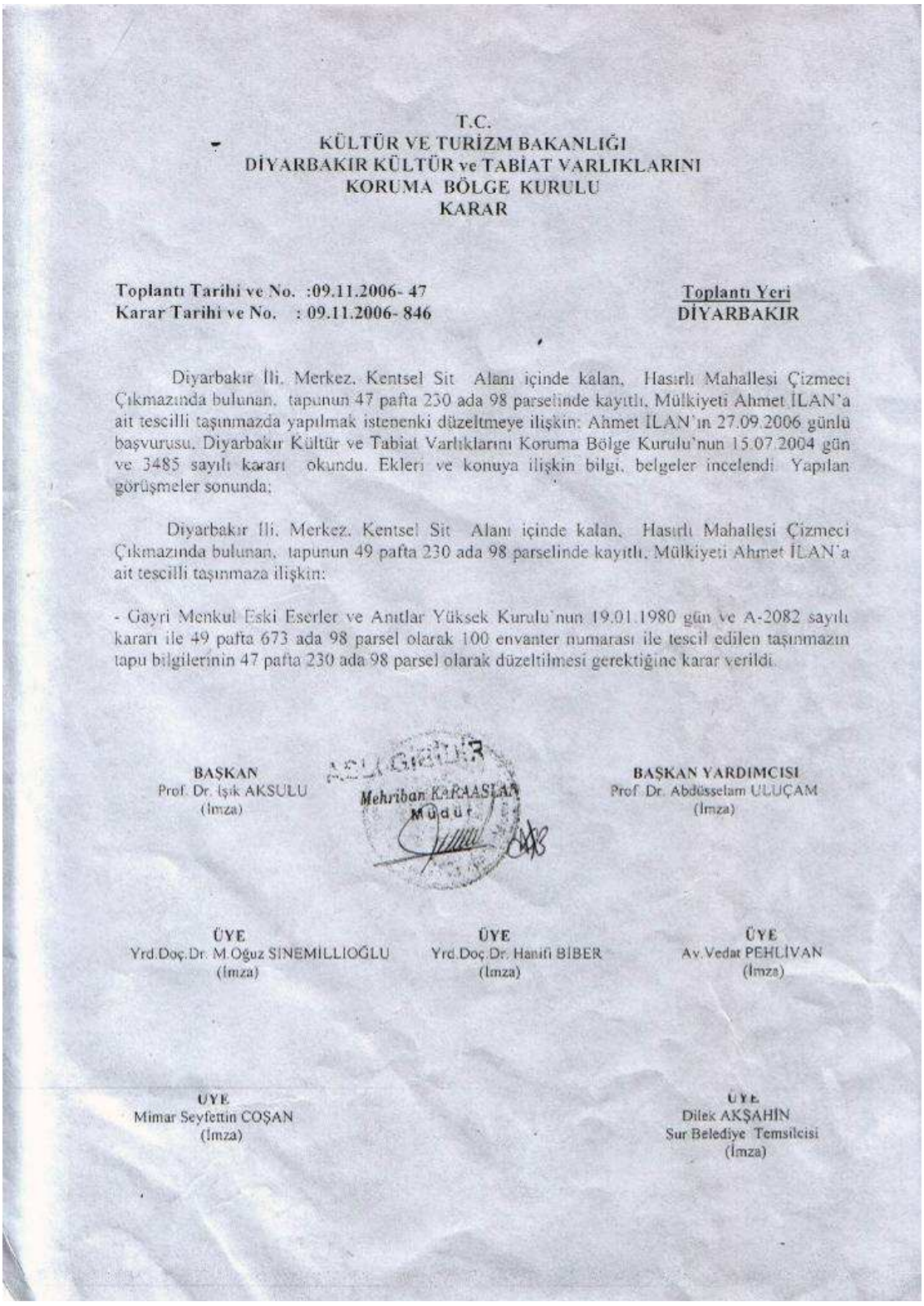

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
DİYARBAKIR KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU
KARAR

Toplantı Tarihi ve No. :09.11.2006- 47
Karar Tarihi ve No. : 09.11.2006- 846

Toplantı Yeri
DİYARBAKIR

Diyarbakır İli, Merkez, Kentsel Sit Alanı içinde kalan, Hasırlı Mahallesi Çizmeci Çıkmazında bulunan, tapunun 47 pafta 230 ada 98 parselinde kayıtlı, Mülkiyeti Ahmet İLAN'a ait tescilli taşınmazda yapılmak istenenki düzeltmeye ilişkin: Ahmet İLAN'ın 27.09.2006 günlü başvurusu, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.07.2004 gün ve 3485 sayılı kararı okundu. Ekleri ve konuya ilişkin bilgi, belgeler incelendi. Yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, Kentsel Sit Alanı içinde kalan, Hasırlı Mahallesi Çizmeci Çıkmazında bulunan, tapunun 49 pafta 230 ada 98 parselinde kayıtlı, Mülkiyeti Ahmet İLAN'a ait tescilli taşınmaza ilişkin:

- Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 19.01.1980 gün ve A-2082 sayılı kararı ile 49 pafta 673 ada 98 parsel olarak 100 envanter numarası ile tescil edilen taşınmazın tapu bilgilerinin 47 pafta 230 ada 98 parsel olarak düzeltilmesi gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN
Prof. Dr. Işık AKSULU
(İmza)

Mehriban KARAASLAN
Müdür

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM
(İmza)

ÜYE
Yrd.Doç.Dr. M.Oğuz SİNEMİLLİOĞLU
(İmza)

ÜYE
Yrd.Doç.Dr. Hanifi BİBER
(İmza)

ÜYE
Av.Vedat PEHLİVAN
(İmza)

ÜYE
Mimar Seyfettin COŞAN
(İmza)

ÜYE
Dilek AKŞAHİN
Sur Belediye Temsilcisi
(İmza)

Şekil A.6 : Tez konusu yapının ada-pafta-parsel numarasındaki değişikliğe yönelik 2006 tarihinde alınmış olan karar.

EK A7

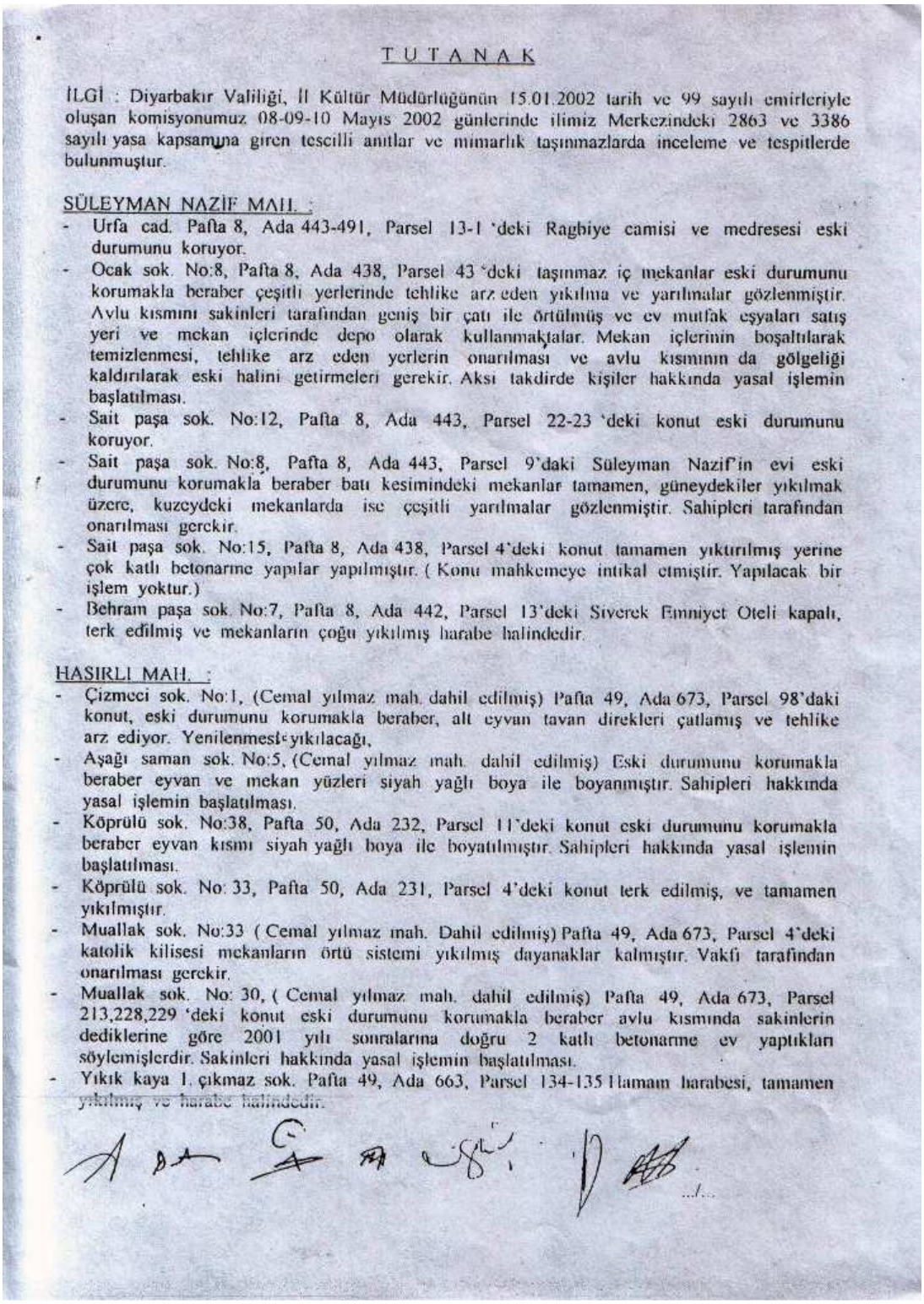

TUTANAK

İLGİ : Diyarbakır Valiliği, İl Kültür Müdürlüğünün 15.01.2002 tarih ve 99 sayılı emirleriyle oluşan komisyonumuz 08-09-10 Mayıs 2002 günlerinde ilimiz Merkezindeki 2863 ve 3386 sayılı yasa kapsamına giren tescilli anıtlar ve mimarlık taşınmazlarda inceleme ve tespitlerde bulunmuştur.

SÜLEYMAN NAZİF MAH. :

- Urfa cad. Pafta 8, Ada 443-491, Parsel 13-1 'deki Raghiye camisi ve medresesi eski durumunu koruyor.
- Ocak sok. No:8, Pafta 8, Ada 438, Parsel 43 'deki taşınmaz iç mekanlar eski durumunu korumakla beraber çeşitli yerlerinde tehlike arz eden yıkılma ve yarılmalar gözlenmiştir. Avlu kısmını sakinleri tarafından geniş bir çatı ile örtülmüş ve ev mutfak eşyaları satış yeri ve mekan içlerinde depo olarak kullanmaktalar. Mekan içlerinin boşaltılarak temizlenmesi, tehlike arz eden yerlerin onarılması ve avlu kısmının da gölgeliği kaldırılarak eski halini getirmeleri gerekir. Aksı takdirde kişiler hakkında yasal işlemin başlatılması.
- Sait paşa sok. No:12, Pafta 8, Ada 443, Parsel 22-23 'deki konut eski durumunu koruyor.
- Sait paşa sok. No:8, Pafta 8, Ada 443, Parsel 9'daki Süleyman Nazif'in evi eski durumunu korumakla beraber batı kesimindeki mekanlar tamamen, güneydekiler yıkılmak üzere, kuzeydeki mekanlarda ise çeşitli yarılmalar gözlenmiştir. Sahipleri tarafından onarılması gerekir.
- Sait paşa sok. No:15, Pafta 8, Ada 438, Parsel 4'deki konut tamamen yıktırılmış yerine çok katlı betonarme yapılar yapılmıştır. (Konu mahkemeye intikal etmiştir. Yapılacak bir işlem yoktur.)
- Behram paşa sok. No:7, Pafta 8, Ada 442, Parsel 13'deki Siverek Emniyet Oteli kapalı, terk edilmiş ve mekanların çoğu yıkılmış harabe halindedir.

HASIRLI MAH. :

- Çizmeci sok. No:1, (Cemal yılmaz mah. dahil edilmiş) Pafta 49, Ada 673, Parsel 98'daki konut, eski durumunu korumakla beraber, alt eyvan tavan direkleri çatlamış ve tehlike arz ediyor. Yenilenmesi yıkılacağı,
- Aşağı saman sok. No:5, (Cemal yılmaz mah. dahil edilmiş) Eski durumunu korumakla beraber eyvan ve mekan yüzleri siyah yağlı boya ile boyanmıştır. Sahipleri hakkında yasal işlemin başlatılması.
- Köprülü sok. No:38, Pafta 50, Ada 232, Parsel 11'deki konut eski durumunu korumakla beraber eyvan kısmı siyah yağlı boya ile boyatılmıştır. Sahipleri hakkında yasal işlemin başlatılması.
- Köprülü sok. No: 33, Pafta 50, Ada 231, Parsel 4'deki konut terk edilmiş, ve tamamen yıkılmıştır.
- Muallak sok. No:33 (Cemal yılmaz mah. Dahil edilmiş) Pafta 49, Ada 673, Parsel 4'deki katolik kilisesi mekanların örtü sistemi yıkılmış dayanaklar kalmıştır. Vakfı tarafından onarılması gerekir.
- Muallak sok. No: 30, (Cemal yılmaz mah. dahil edilmiş) Pafta 49, Ada 673, Parsel 213,228,229 'deki konut eski durumunu korumakla beraber avlu kısmında sakinlerin dediklerine göre 2001 yılı sonralarına doğru 2 katlı betonarme ev yaptıkları söylemişlerdir. Sakinleri hakkında yasal işlemin başlatılması.
- Yıkık kaya 1. çıkmaz sok. Pafta 49, Ada 663, Parsel 134-135 Hamam harabesi, tamamen yıkılmış ve harabe halindedir.

Şekil A.7 : Süleyman Nazif Mahallesi ve Hasırlı Mahallesi'nde bulunan tescilli yapıların fiziksel durumlarına yönelik hazırlanmış ''Tutanak'' belgesi.

EK B1

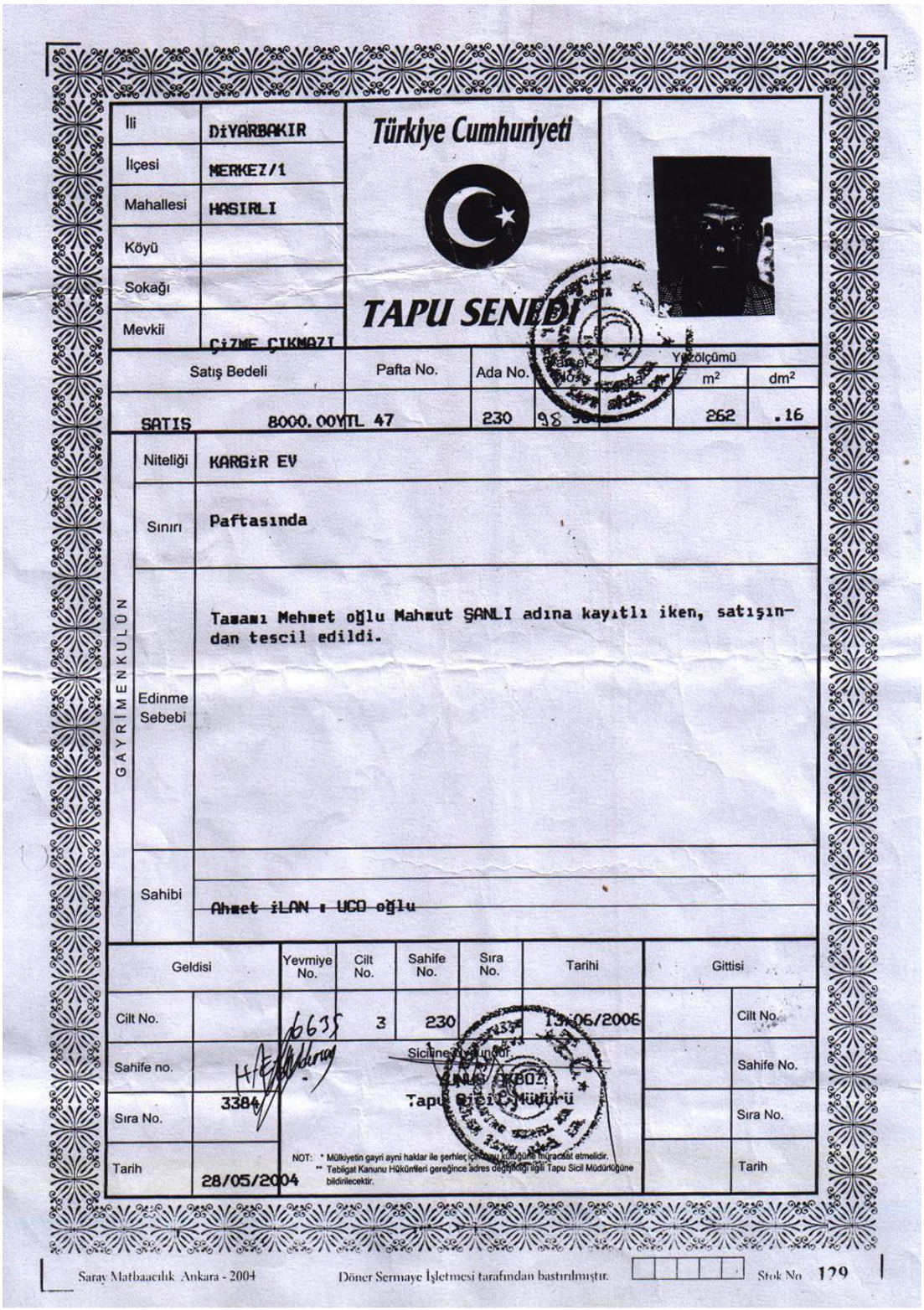

İli: DİYARBAKIR
İlçesi: MERKEZ/1
Mahallesi: HASIRLI
Köyü:
Sokağı:
Mevkii: ÇİZME ÇIKMAZI

Türkiye Cumhuriyeti

TAPU SENEDİ

Satış Bedeli	Pafta No.	Ada No.	Parsel No.	Yüzölçümü m²	Yüzölçümü dm²
SATIŞ 8000.00YTL 47		230	98	262	.16

GAYRİMENKULÜN

Niteliği	KARGiR EV
Sınırı	Paftasında
Edinme Sebebi	Tasamı Mehmet oğlu Mahmut ŞANLI adına kayıtlı iken, satışından tescil edildi.
Sahibi	~~Ahmet İLAN : UCO oğlu~~

Geldisi		Yevmiye No.	Cilt No.	Sahife No.	Sıra No.	Tarihi	Gittisi	
Cilt No.		6635	3	230		13/06/2006		Cilt No.
Sahife no.								Sahife No.
Sıra No.	3384							Sıra No.
Tarih	28/05/2004							Tarih

Sicilinden alınmıştır.
Tapu Sicil Müdürü

NOT: * Mülkiyetin gayri ayni haklar ile şerhler için Tapu Kütüğüne müracaat etmelidir.
** Tebligat Kanunu Hükümleri gereğince adres değiştiği ilgili Tapu Sicil Müdürlüğüne bildirilecektir.

Saray Matbaacılık Ankara - 2004 Döner Sermaye İşletmesi tarafından bastırılmıştır. Stok No 129

Şekil B.1 : Tez konusu yapıya ait 13.06.2006 tarihinde hazırlanmış tapu senedi.

EK B2

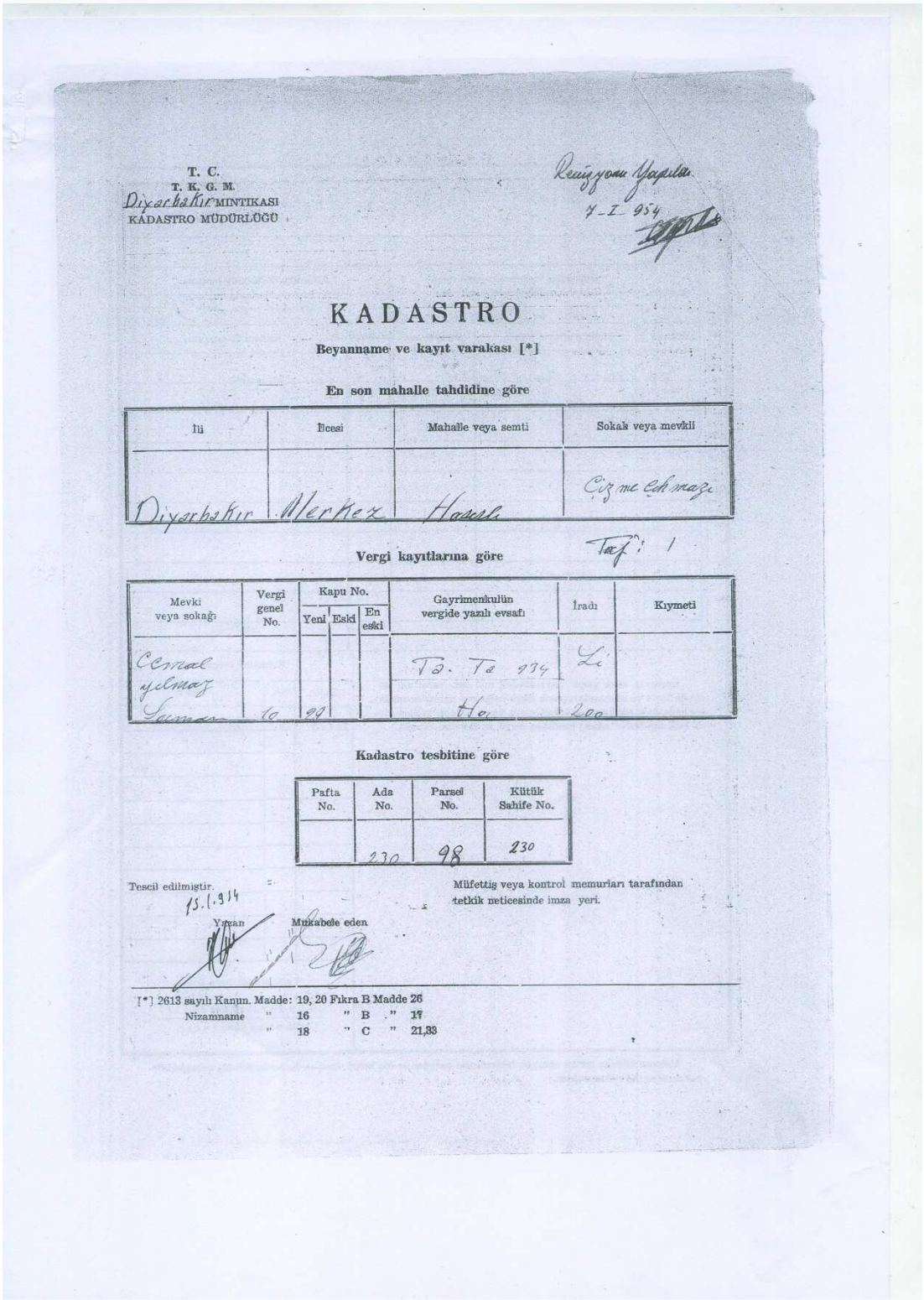

T. C.
T. K. G. M.
Diyarbakır MINTIKASI
KADASTRO MÜDÜRLÜĞÜ

Resmiyeti Yapılmıştır
7-I-954

KADASTRO

Beyanname ve kayıt varakası [*]

En son mahalle tahdidine göre

İli	İlçesi	Mahalle veya semti	Sokak veya mevkii
Diyarbakır	Merkez	Hasarlı	Çiçmeçekmaz

Vergi kayıtlarına göre

Taf: 1

Mevki veya sokağı	Vergi genel No.	Kapu No. Yeni	Eski	En eski	Gayrimenkulün vergide yazılı evsafı	İradı	Kıymeti
Cemal yılmaz Samanı	10	99			T.B. Te 974 Ha	Li 200	

Kadastro tesbitine göre

Pafta No.	Ada No.	Parsel No.	Kütük Sahife No.
	230	98	230

Tescil edilmiştir.
15.1.914
Yazan

Müfettiş veya kontrol memurları tarafından tetkik neticesinde imza yeri.
Mukabele eden

[*] 2613 sayılı Kanun. Madde: 19, 20 Fıkra B Madde 26
Nizamname " 16 " B " 17
" 18 " C " 21,33

Şekil B.2 : 1954 tarihli ‘‘kadastro beyanname ve kayıt varakası’’ belgesi.

EK B3

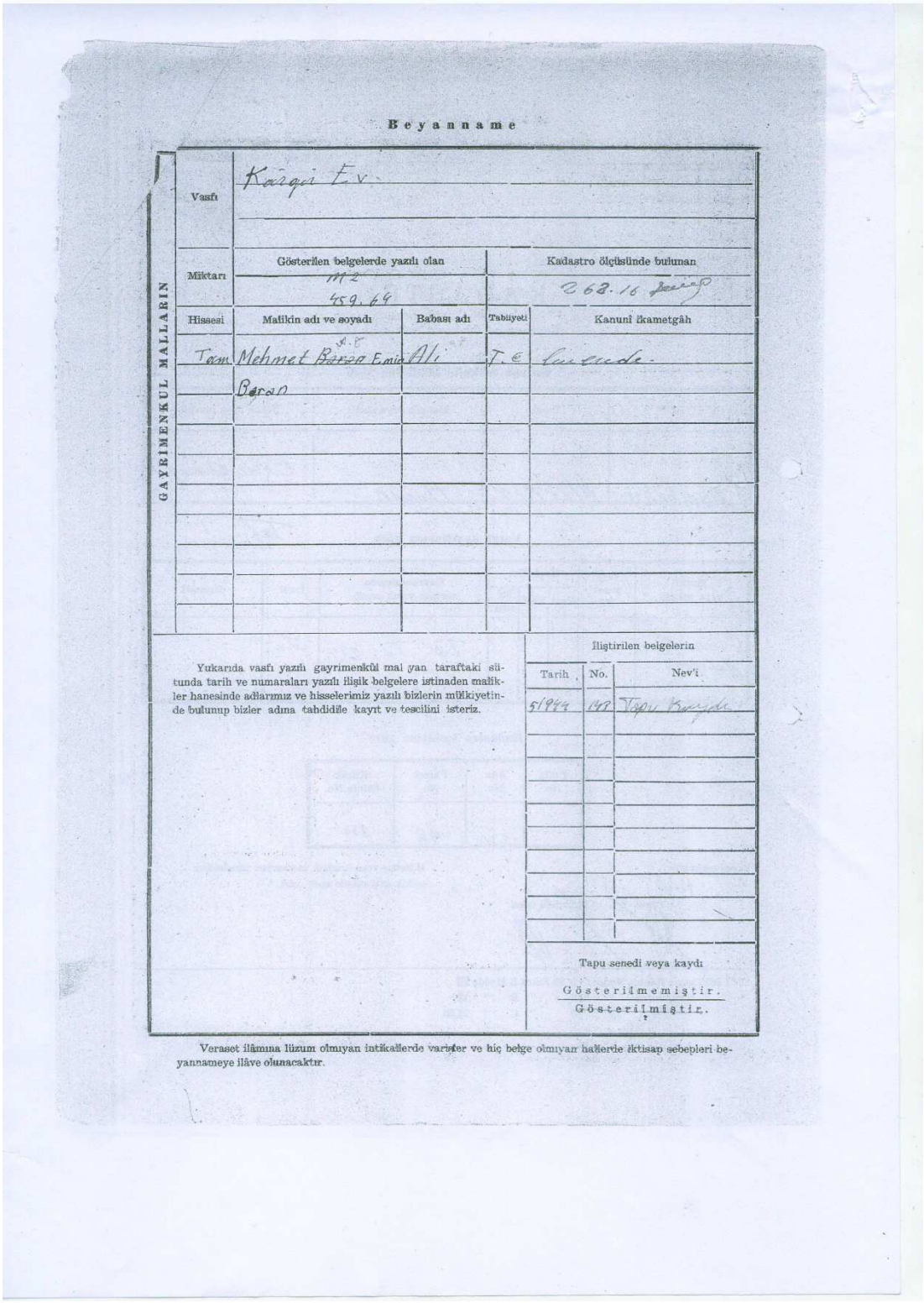

Beyanname

GAYRİMENKUL MALLARIN

Vasfı: Kargı E.v.

Miktarı	Gösterilen belgelerde yazılı olan			Kadastro ölçüsünde bulunan
	112 459.64			268.16 dönüm
Hissesi	Malikin adı ve soyadı	Babası adı	Tabiiyeti	Kanuni ikametgâh
Tam	Mehmet Baran A.E. Emin Baran	Ali	T.C.	Civarında.

Yukarıda vasfı yazılı gayrimenkûl mal yan taraftaki sütunda tarih ve numaraları yazılı ilişik belgelere istinaden malikler hanesinde adlarımız ve hisselerimiz yazılı bizlerin mülkiyetinde bulunup bizler adına tahdidile kayıt ve tescilini isteriz.

İlişdirilen belgelerin

Tarih	No.	Nev'i
5/944	142	Tapu Beyanı

Tapu senedi veya kaydı
Gösterilmemiştir.
Gösterilmiştir.

Veraset ilâmına lüzum olmıyan intikallerde varisler ve hiç belge olmıyan hallerde iktisap sebepleri beyannameye ilâve olunacaktır.

Şekil B.3 : ‘‘Beyanname’’ belgesi.

EK B4

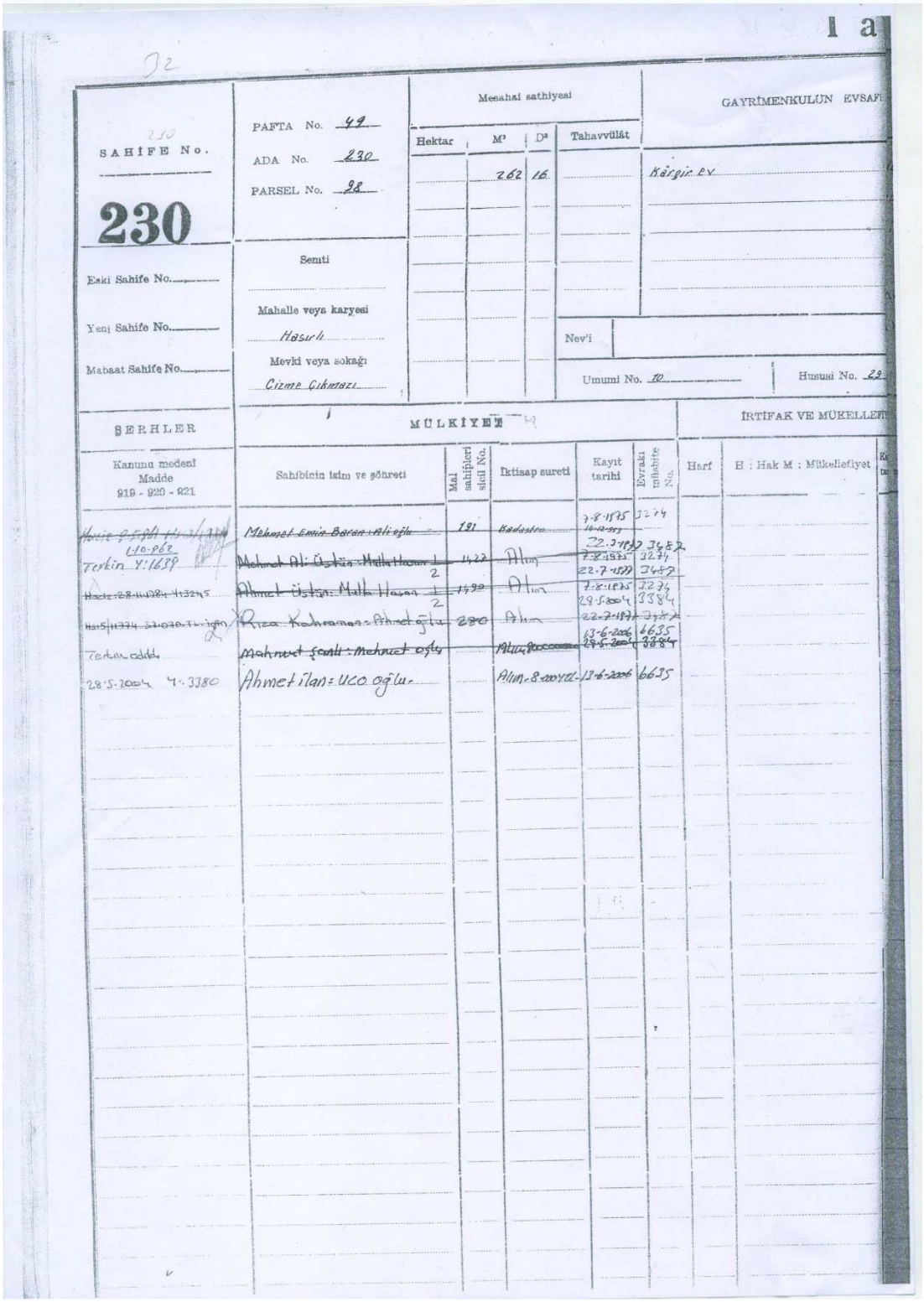

I a

SAHİFE No. 230

PAFTA No. 49
ADA No. 230
PARSEL No. 28

Mesahai sathiyesi: Hektar | M² 262 | D² 16 | Tahavvülât

GAYRİMENKULÜN EVSAFI: Kârgir Ev

Eski Sahife No.
Yeni Sahife No.
Mahsat Sahife No.

Semti
Mahalle veya karyesi: Hasırlı
Mevki veya sokağı: Cizme Çıkmazı

Nev'i
Umumi No. 10 | Hususi No. 23

ŞERHLER — Kanunu medeni Madde 919 - 920 - 921

MÜLKİYET — İRTİFAK VE MÜKELLEFİ

Sahibinin isim ve şöhreti	Mal sahipleri sicil No.	İktisap sureti	Kayıt tarihi	Evraki müsbite No.	Harf	H : Hak M : Mükellefiyet
~~Mehmet Emin Baran-Ali oğlu~~	121	~~Kadastro~~	7-8-1935 10-12-[illegible]	3274		
~~Mehmet Ali Üstün-Molla Hasan~~ 2	1422	~~Alım~~	22-7-1937 7-8-1935	3652 3274		
~~Ahmet Üstün-Molla Hasan~~ 2	1490	~~Alım~~	22-7-1937 7-8-1935 28-5-2004	3652 3274 3384		
~~Rıza Kahraman-Ahmet oğlu~~	280	~~Alım~~	22-7-1937 13-6-2006 28-5-2004	3652 6635 3384		
~~Mehmet şanlı-Mehmet oğlu~~		~~Alım-Satış~~	28-5-2004	3384		
Ahmet ilan-Uco oğlu		Alım-Satış 2004 yılı	13-6-2006	6635		

Şekil B.4 : Tapu defteri 230 numaralı sayfa.

EK B5

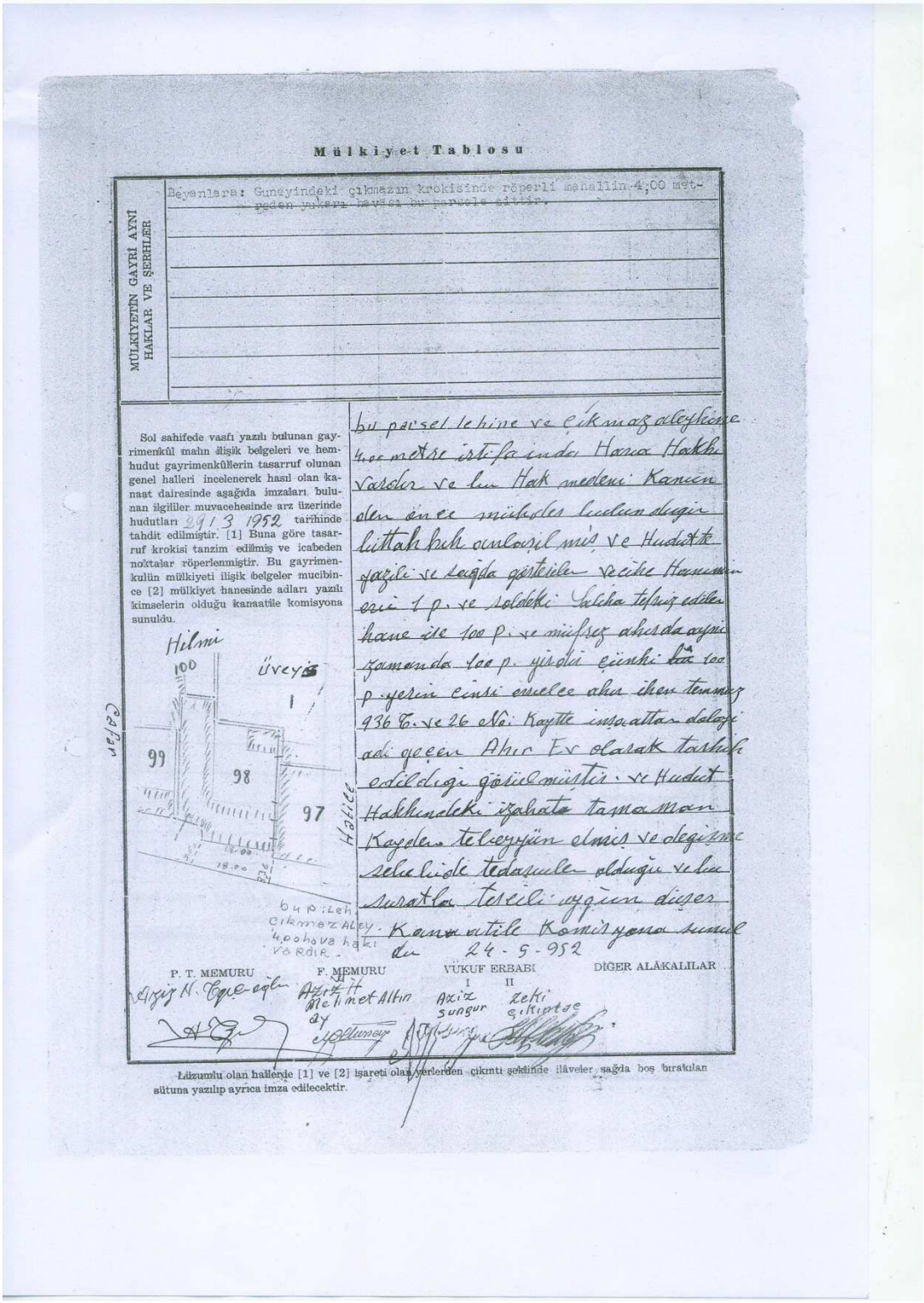

Mülkiyet Tablosu

MÜLKİYETİN GAYRİ AYNİ HAKLAR VE ŞERHLER

Beyanlara: Güneyindeki çıkmazın krokisinde röperli mahallin 4,00 metreden yukarı hevzi bu parsele aittir.

Sol sahifede vasfı yazılı bulunan gayrimenkûl mahn ilişik belgeleri ve hemhudut gayrimenkûllerin tasarruf olunan genel halleri incelenerek hasıl olan kanaat dairesinde aşağıda imzaları bulunan ilgililer muvacehesinde arz üzerinde hudutları 9/1/3 1952 tarihinde tahdit edilmiştir. [1] Buna göre tasarruf krokisi tanzim edilmiş ve icabeden noktalar röperlenmiştir. Bu gayrimenkulün mülkiyeti ilişik belgeler mucibince [2] mülkiyet hanesinde adları yazılı kimselerin olduğu kanaatile komisyona sunuldu.

bu parsel lehine ve çıkmaz aleyhine 4,00 metre irtifaında Hava Hakkı vardır ve bu Hak medeni Kanunun olan ünce mübadele kudum değer kitabı hükümlerine göre Hususi mülk ve Hudutta yazılı ve aşağıda gösterilen vechile Hanenin evvel 1 p. ve soldeki Salcha tefriş edilen hane ise 100 p. ve müfrez ahırda ayrıca zamanda 100 p. yirmi üçüncü bir 100 p. yerin cinsi esnelee ahır iken tanzim 936 T. ve 26 No. kayıtla inşaattan dolayı adı geçen Ahır Ev olarak tashih edildiği görülmüştür. ve Hudut Hakkındaki izahata tasma mazbata kayden tebeyyün etmiş ve değişmez sebebiyle tedavüle olduğu ve bu suretle tescili uygun diğer. Kanaatile Komisyona sunuldu 24-5-952

Hilmi
Üveyis
100
99
98
97
1
Hatice
18.00
bu pl. leh. çıkmaz Aley. 4,00 hava hakkı vardır.

P. T. MEMURU	F. MEMURU	VUKUF ERBABI I	VUKUF ERBABI II	DİĞER ALÂKALILAR
Ayşe N. Çoşkun	Aziz H. Mehmet Altın	Aziz Sungur	Zeki Çiftçioğ	

Lüzumlu olan hallerde [1] ve [2] işareti olan yerlerden çıkıntı şeklinde ilâveler sağda boş bırakılan sütuna yazılıp ayrıca imza edilecektir.

Şekil B.5 : 1952 tarihli ‘‘mülkiyet tablosu’’ belgesi.

EK B6

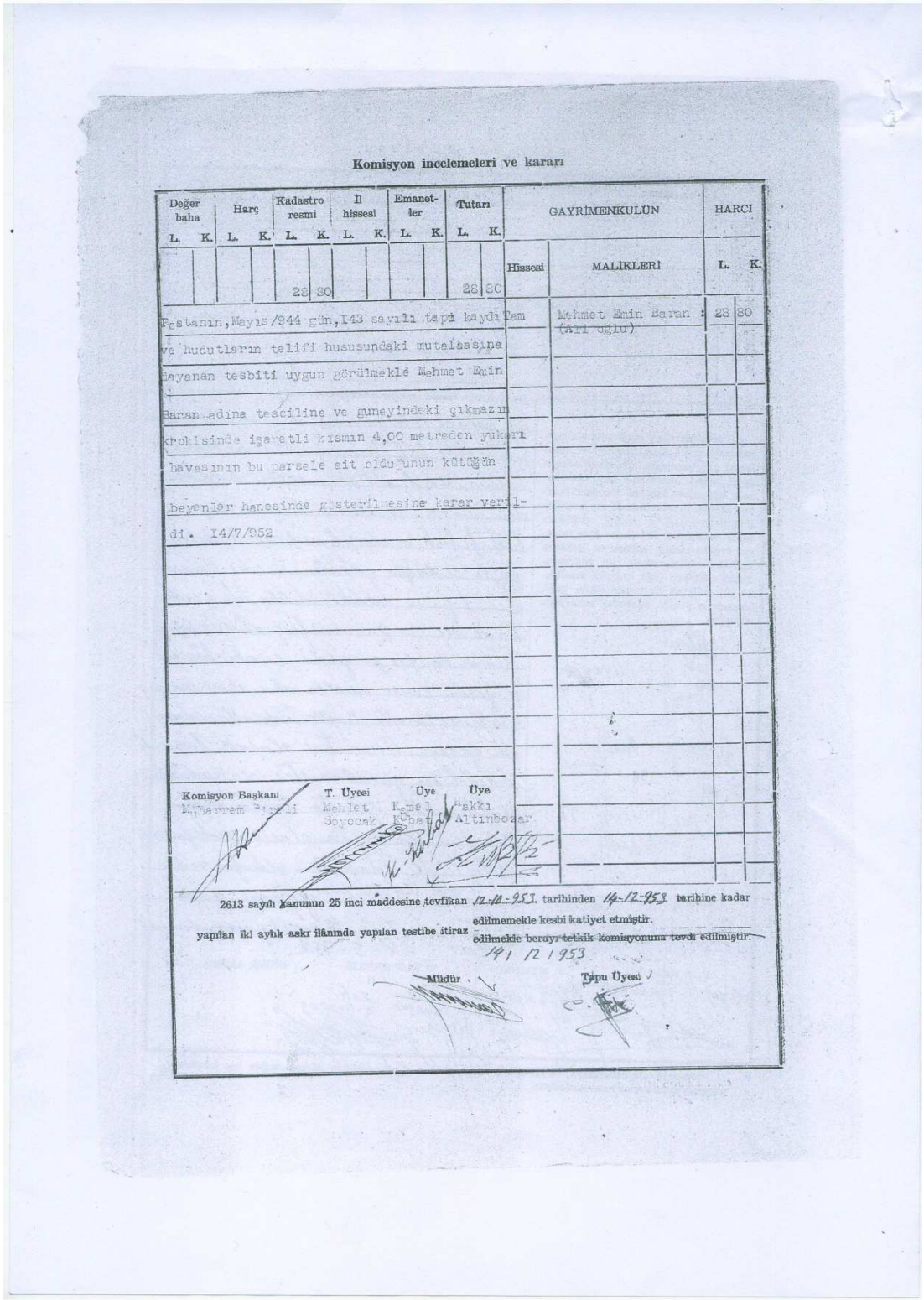

Komisyon incelemeleri ve kararı

Değer baha L. K.	Harç L. K.	Kadastro resmi L. K.	İl hissesi L. K.	Emanetler L. K.	Tutarı L. K.	GAYRİMENKULÜN Hissesi	MALİKLERİ	HARCI L. K.
		23 80			23 80			
Postanın, Mayıs/944 gün, 143 sayılı tapu kaydı ve hudutların telifi hususundaki mutalaasına tayanan tesbiti uygun görülmekle Mehmet Emin Baran adına tesciline ve güneyindeki çıkmazın krokisinde işaretli kısmın 4,00 metreden yukarı havasının bu parsele ait olduğunun kütüğün beyenler hanesinde gösterilmesine karar verildi. 14/7/952						Tam	Mehmet Emin Baran (Ali oğlu)	23 80

Komisyon Başkanı Muharrem [illegible] — T. Üyesi Mehlet Soyocak — Üye Kemal Kobaş — Üye Hakkı Altınbozar

2613 sayılı kanunun 25 inci maddesine tevfikan 12-11-953 tarihinden 14-12-953 tarihine kadar yapılan iki aylık askı ilânında yapılan tesbite itiraz edilmemekle kesbi katiyet etmiştir.
~~edilmekle beraber tetkik komisyonuna tevdi edilmiştir.~~

14/12/1953

Müdür — Tapu Üyesi

Şekil B.6 : 1953 tarihli ‘‘komisyon incelemeleri ve kararı’’ belgesi.

EK C1 ve EK C2

Şekil C.1 : Diyarbakır Sur içi bölgesi 1933 tarihli hava fotoğrafı (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi).

Şekil C.2 : Diyarbakır Sur içi bölgesi 1933 tarihli hava fotoğrafında tez konusu yapı ve çevresi (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi).

K

MUALLAK SOKAK

SÜRYANİ
PROTESTAN
KİLİSESİ

ADA 246

AŞAĞI SAMAN SOKAK

MUALLAK SOKAK

ADA 231

ERMENİ KATOLİK
KİLİSESİ

MUALLAK SOKAK

100

99

1

+4.89
+1.65
+6.19
+7.09
+10.46
+7.85
+6.02
+4.91
+5.77
+0.00
+7.86
+0.00
+7.94
+6.72
+7.95
+8.08
+7.95
+8.01
+7.08
+7.33
+8.06

ADA 230

98

ÇİZMECİ SOKAK

AŞAĞI SAMAN SOKAK

111

ÇİZMECİ SOKAK

CUMHURİYET
İLKÖĞRETİM OKULU

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

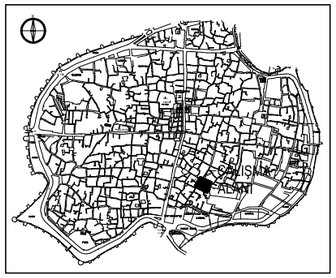

ÇALIŞMA ALANI

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	VAZİYET PLANI
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/200
PAFTA NO	1

EK - D1

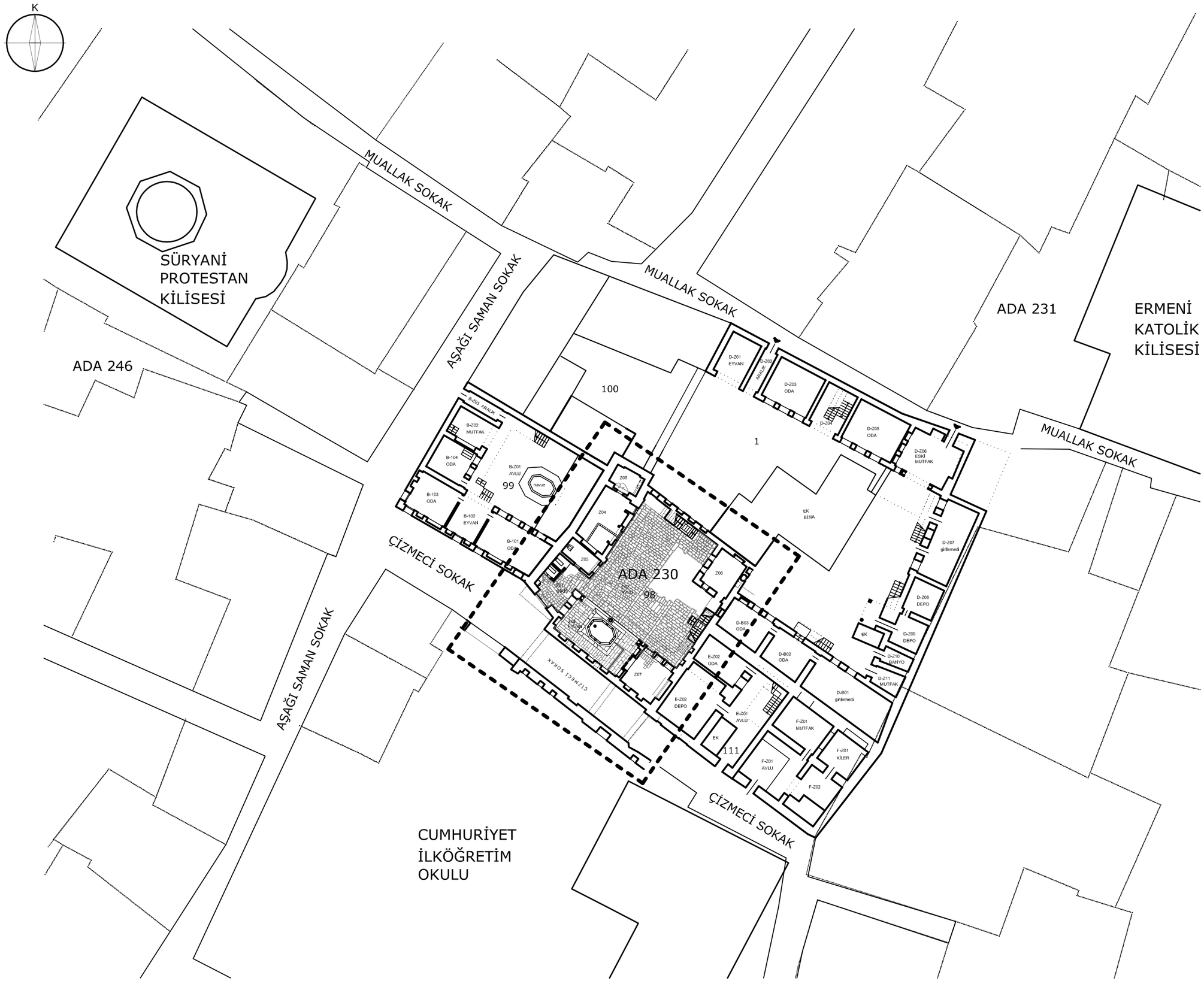

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1

47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

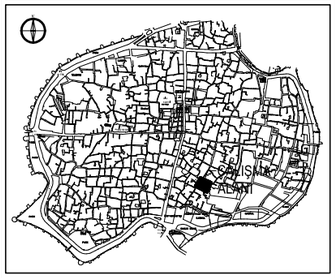

ÇALIŞMA ALANI

RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	VAZİYET PLANI +1.20 kotu
	ŞENEL KAYA
	1/200
PAFTA NO	2
	EK - D2

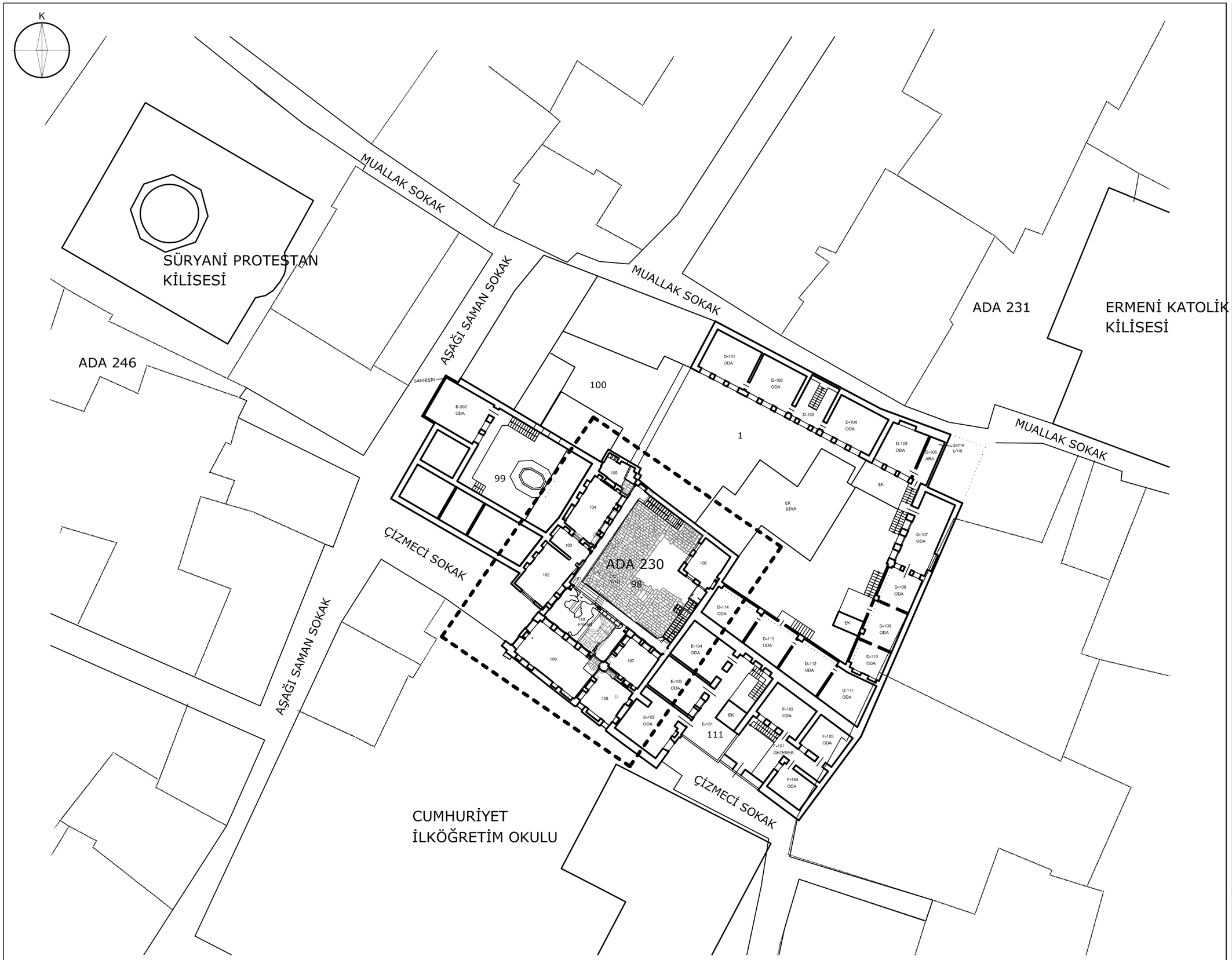

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1

47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

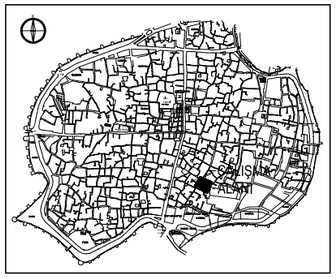

ÇALIŞMA ALANI

RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	VAZİYET PLANI +4.90 kotu
	ŞENEL KAYA
	1/200
PAFTA NO	3
	EK - D3

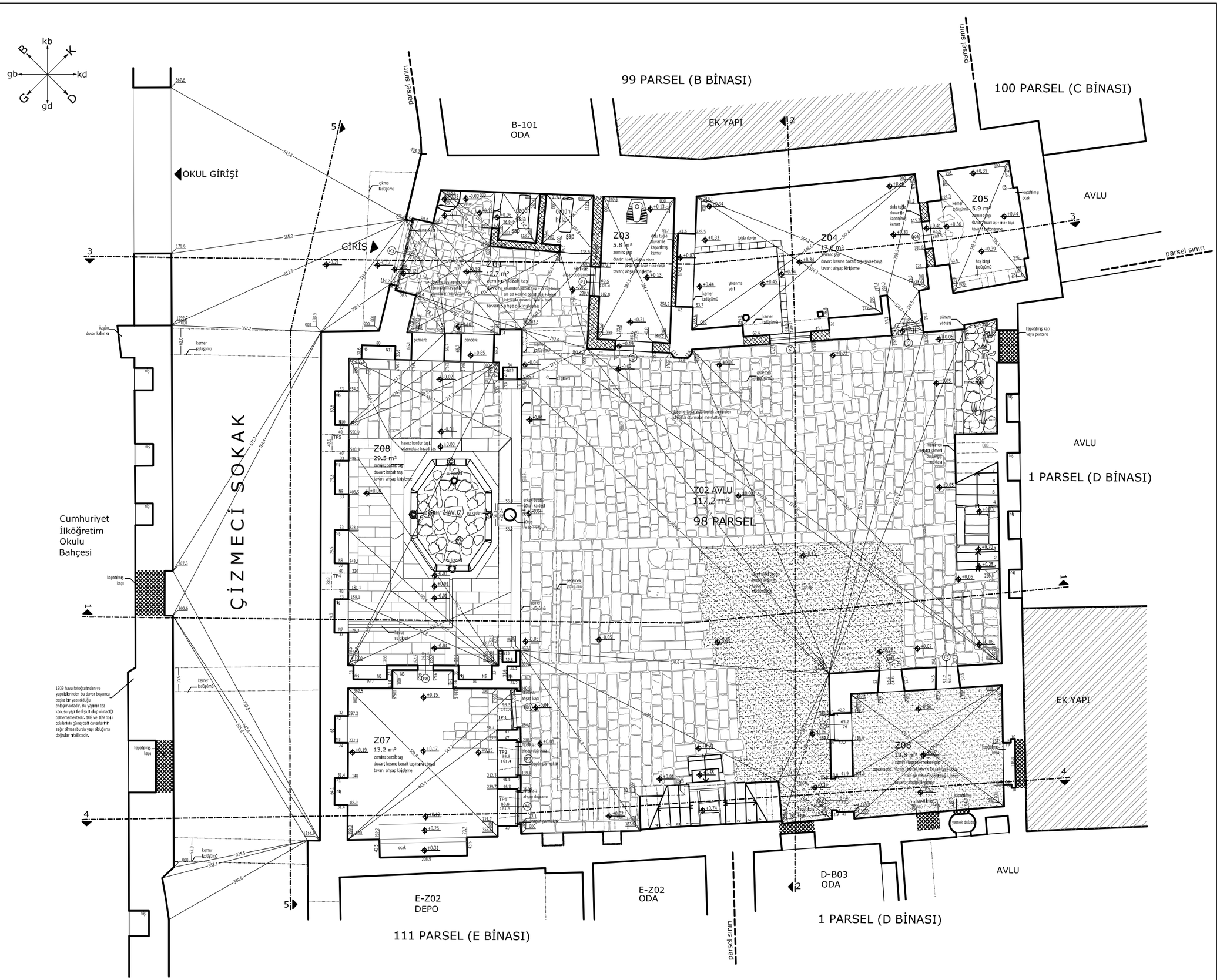

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

1-1 KESİTİ

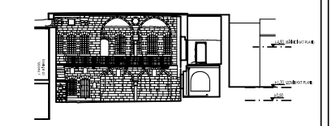
2-2 KESİTİ

3-3 KESİTİ

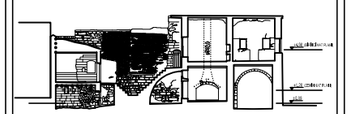
4-4 KESİTİ

EK LEJANTI

- DOLU TUĞLA
- DELİKLİ TUĞLA
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- ELEMAN KAYBI
- DONATILI BETON
- ŞAP
- TOPRAK
- EK YAPI

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	ZEMİN KAT PLANI +1.20 kotu
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	4

EK - D4

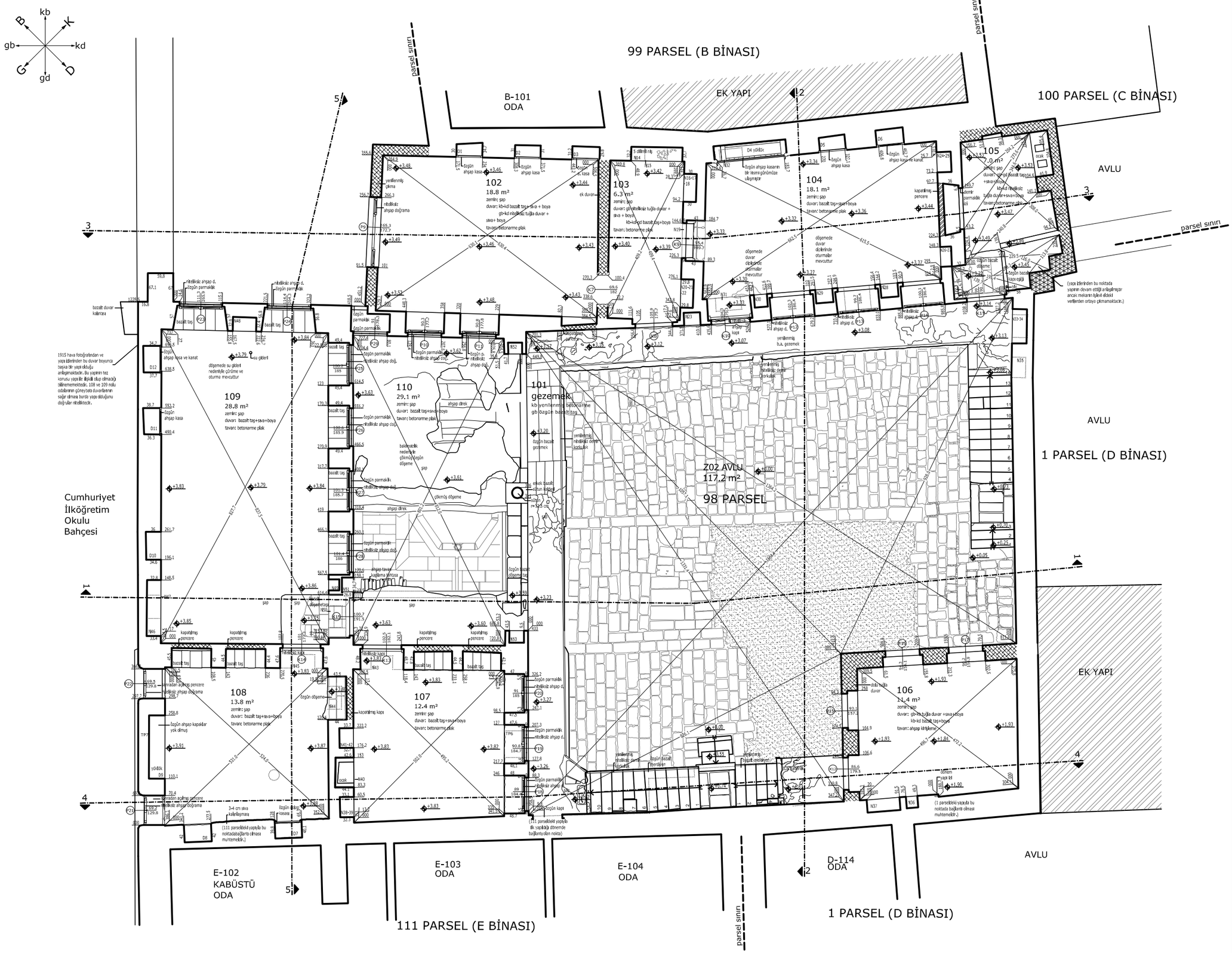

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

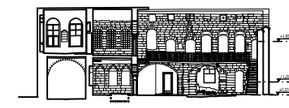
1-1 KESİTİ

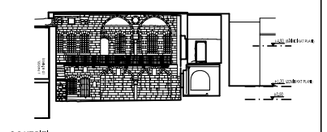
2-2 KESİTİ

3-3 KESİTİ

4-4 KESİTİ

EK LEJANTI

- DOLU TUĞLA
- DELİKLİ TUĞLA
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- ELEMAN KAYBI
- DONATILI BETON
- ŞAP
- TOPRAK
- EK YAPI

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	1. KAT PLANI +4.90 kotu
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	5

EK - D5

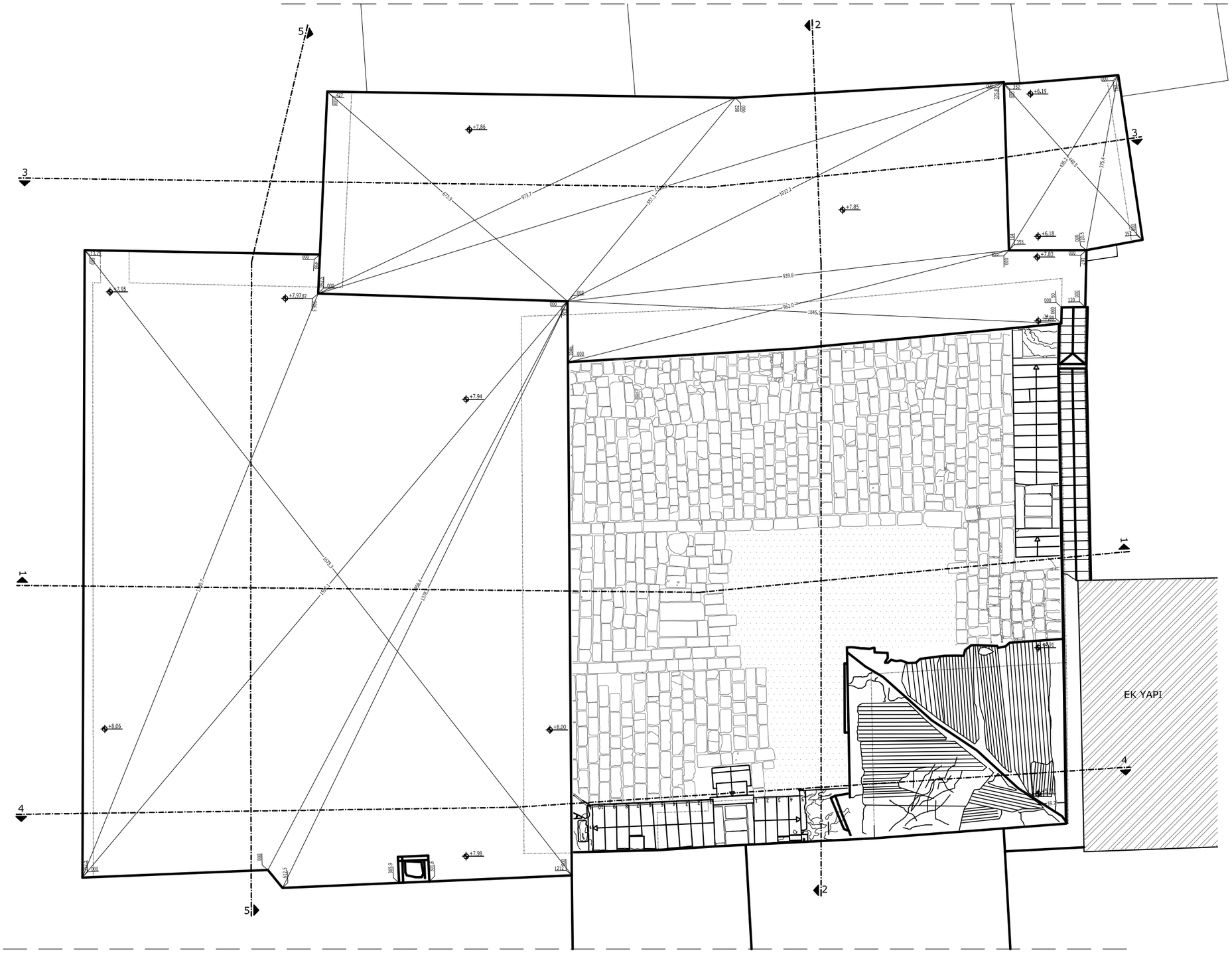

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

EK LEJANTI

- DOLU TUĞLA
- DELİKLİ TUĞLA
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- ELEMAN KAYBI
- DONATILI BETON
- ŞAP
- TOPRAK
- EK YAPI

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	ÇATI PLANI
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	6

EK - D6

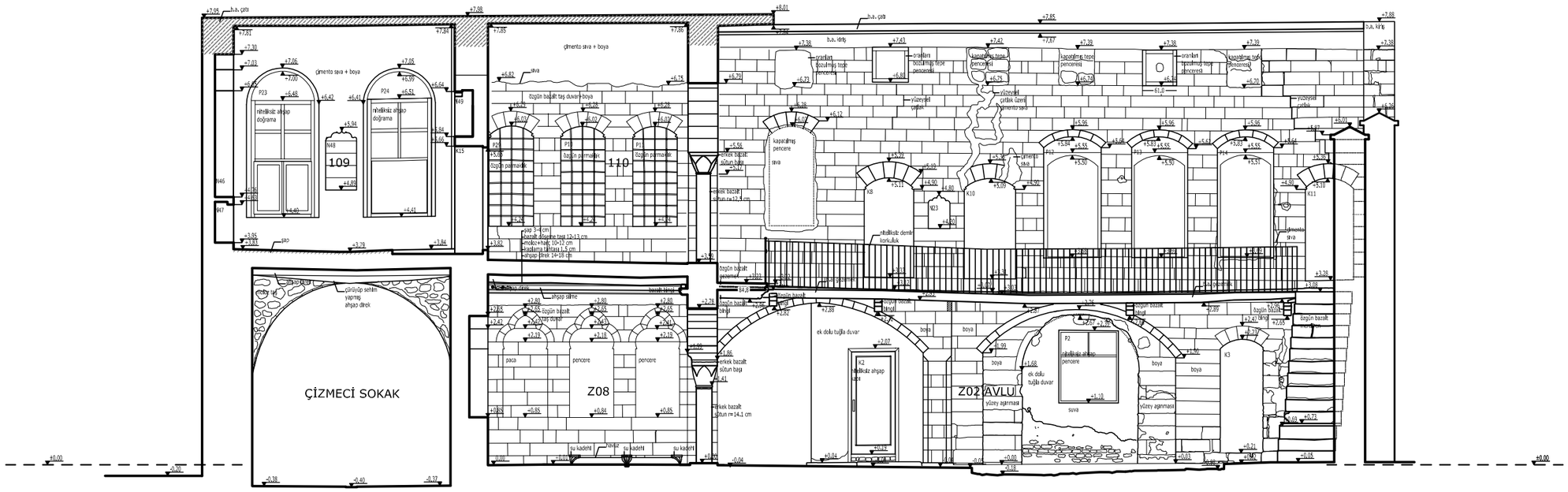

1-1 KESİTİ

2-2 KESİTİ

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

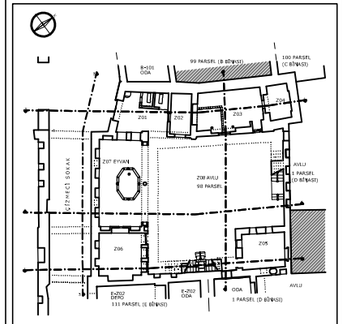

ZEMİN KAT PLANI

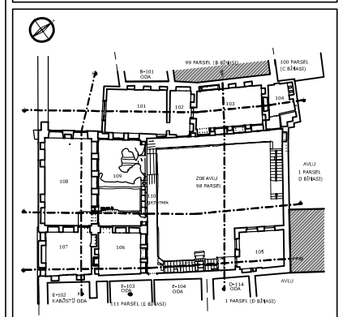

BİRİNCİ KAT PLANI

EK LEJANTI

- DOLU TUĞLA
- DELİKLİ TUĞLA
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- ELEMAN KAYBI
- DONATILI BETON
- ŞAP
- TOPRAK
- EK YAPI

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	1-1 ve 2-2 KESİTİ
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	7

EK - D7

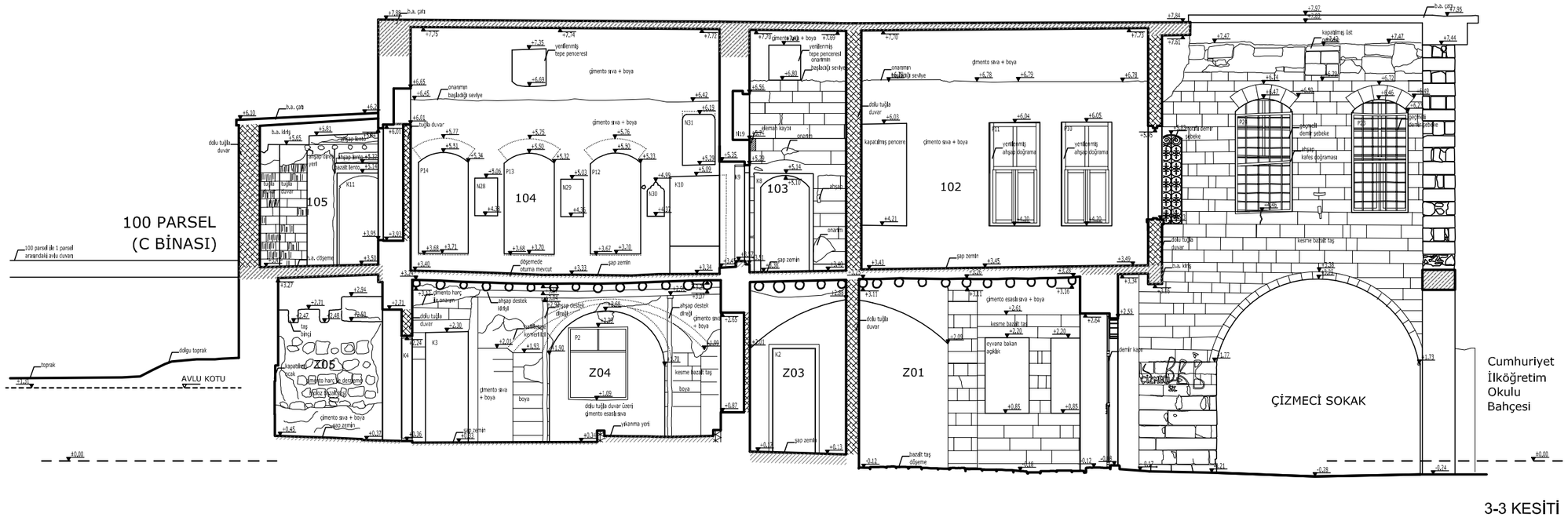

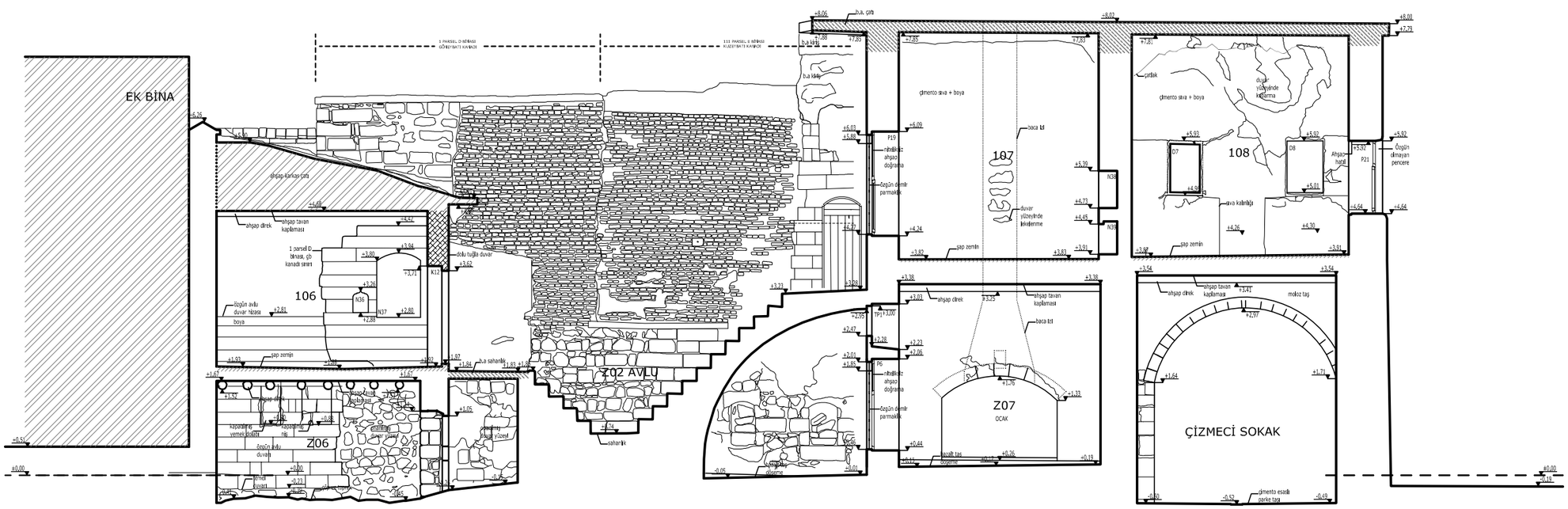

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

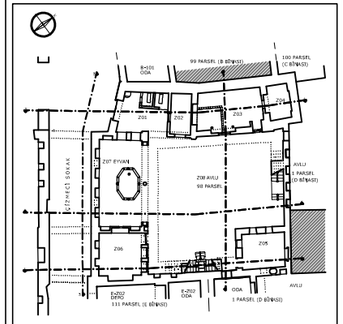

ZEMİN KAT PLANI

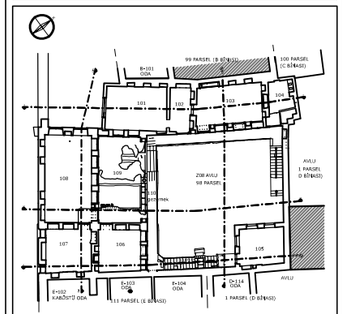

BİRİNCİ KAT PLANI

EK LEJANTI

- DOLU TUĞLA
- DELİKLİ TUĞLA
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- ELEMAN KAYBI
- DONATILI BETON
- ŞAP
- TOPRAK
- EK YAPI

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	3-3 ve 4-4 KESİTİ
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	8

EK - D8

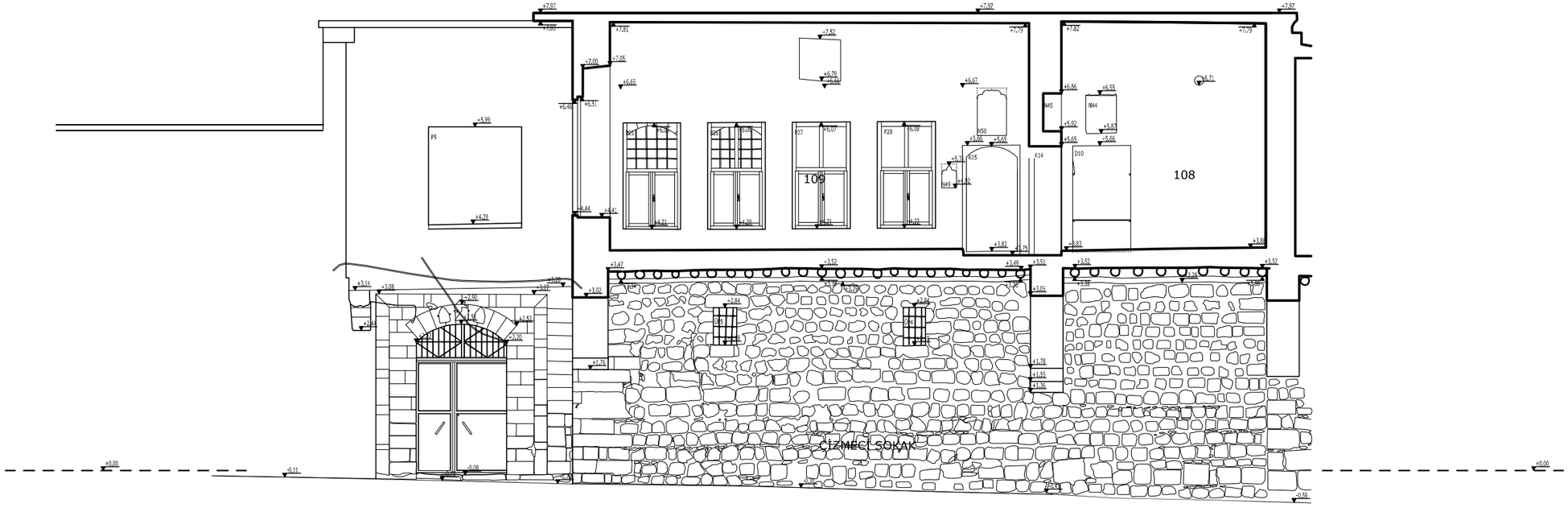

5-5 KESİTİ

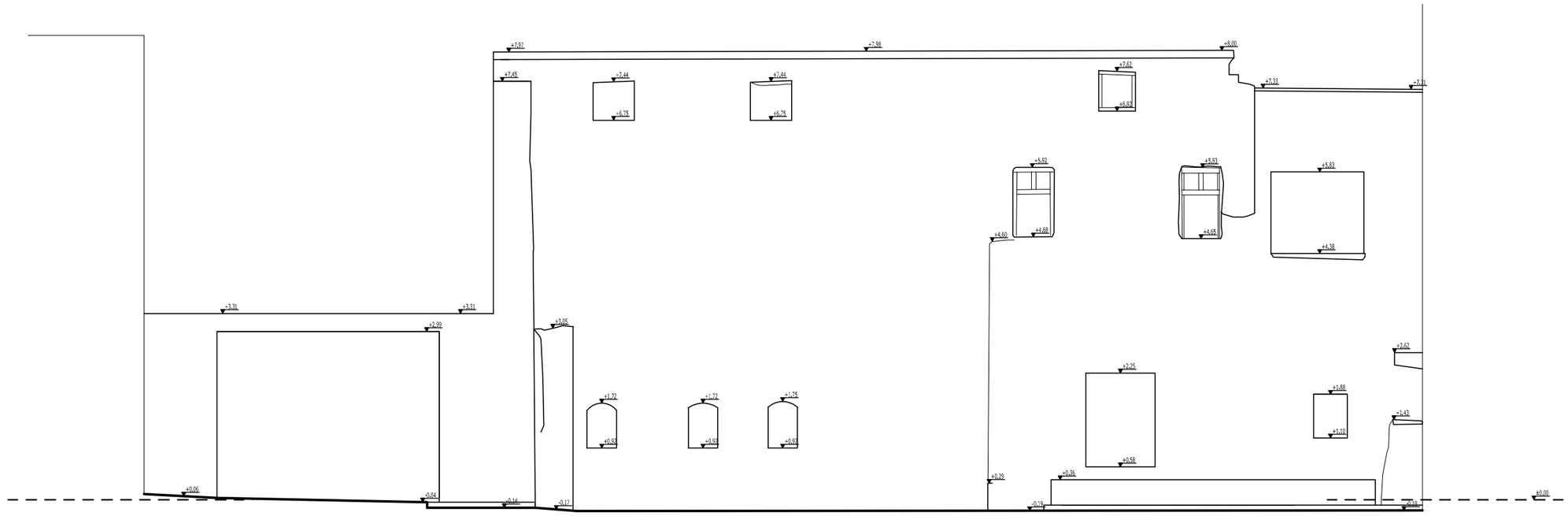

KUZEYDOĞU CEPHESİ

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

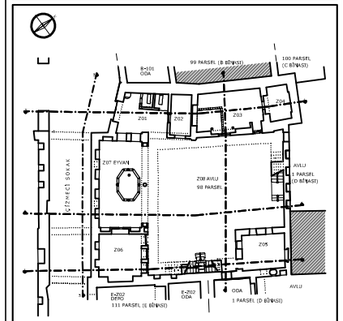

ZEMİN KAT PLANI

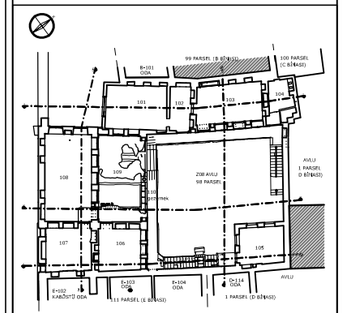

BİRİNCİ KAT PLANI

EK LEJANTI

- DOLU TUĞLA
- DELİKLİ TUĞLA
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- ELEMAN KAYBI
- DONATILI BETON
- ŞAP
- TOPRAK
- EK YAPI

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	5-5 KESİTİ VE KD CEPHESİ
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	9

EK - D9

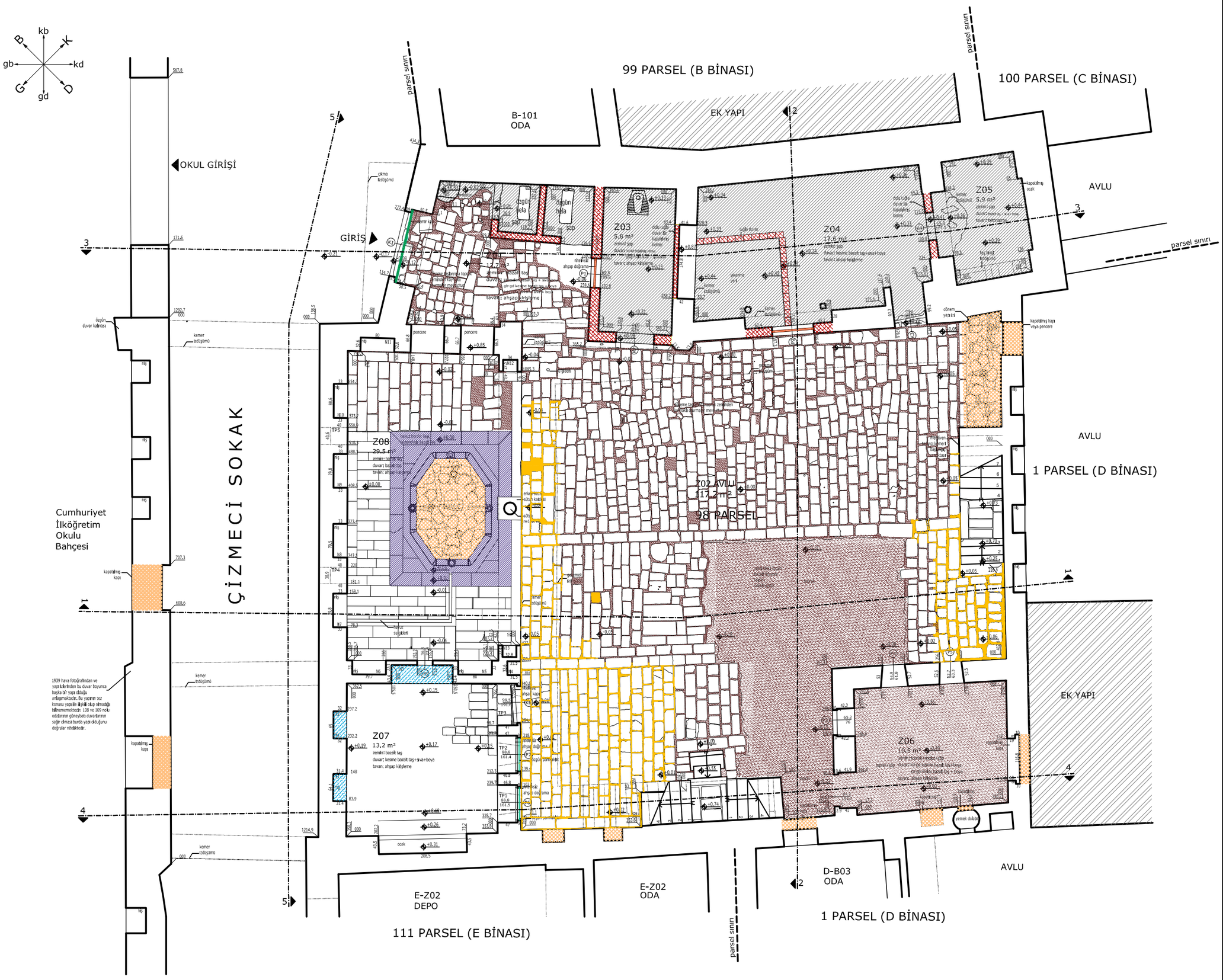

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

MALZEME LEJANDI

- GÖZENEKLİ BAZALT TAŞ
- GÖZENEKSİZ BAZALT TAŞ
- ŞAP
- DONATILI BETON
- ÇİMENTO ESASLI HARÇ
- ÇİMENTO ESASLI SIVA
- PLASTİK ESASLI BOYA
- AHŞAP
- DEMİR
- TOPRAK
- DOLU TUĞLA
- DELİKLİ TUĞLA
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- EK YAPI
- BRİKET

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

MALZEME ANALİZİ

PAFTA ADI	ZEMİN KAT PLANI - MALZEME
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	10
	EK - D10

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

MALZEME LEJANDI

- GÖZENEKLİ BAZALT TAŞ
- GÖZENEKSİZ BAZALT TAŞ
- ŞAP
- DONATILI BETON
- ÇİMENTO ESASLI HARÇ
- ÇİMENTO ESASLI SIVA
- PLASTİK ESASLI BOYA
- AHŞAP
- DEMİR
- TOPRAK
- DOLU TUĞLA
- DELİKLİ TUĞLA
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- EK YAPI
- BRİKET

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

MALZEME ANALİZİ

PAFTA ADI	BİRİNCİ KAT PLANI - MALZEME
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	11

EK - D11

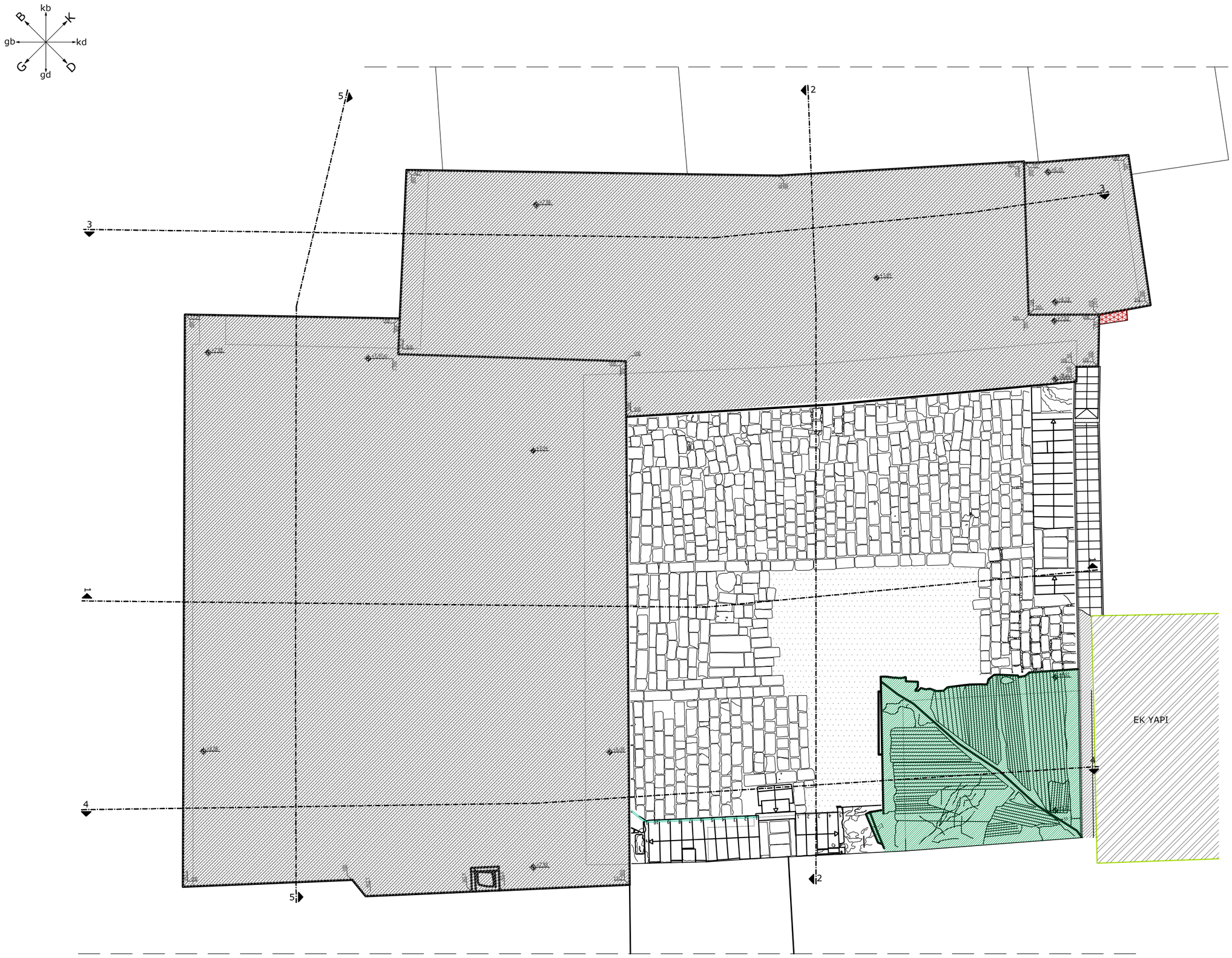

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

MALZEME LEJANDI

- GÖZENEKLİ BAZALT TAŞ
- GÖZENEKSİZ BAZALT TAŞ
- ŞAP
- DONATILI BETON
- ÇİMENTO ESASLI HARÇ
- ÇİMENTO ESASLI SIVA
- PLASTİK ESASLI BOYA
- AHŞAP
- DEMİR
- TOPRAK
- DOLU TUĞLA
- DELİKLİ TUĞLA
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- EK YAPI
- BRİKET

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

MALZEME ANALİZİ

PAFTA ADI	ÇATI PLANI - MALZEME
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	12

EK - D12

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

BOZULMA LEJANDI

- DERİN ÇATLAK
- KILCAL ÇATLAK
- AYRILMA
- YER DEĞİŞTİRME
- YÜZEY AŞINMASI < 5 cm
- YÜZEY AŞINMASI > 5 cm
- ELEMAN KAYBI
- DERZ BOŞALMASI
- YÜZEY KİRLİLİĞİ
- AHŞAP ELEMANDA ÇÜRÜME
- METAL ELEMANDA KOROZYON
- ZEMİNDE OTURMA
- RUTUBET
- YOSUNLANMA

KULLANICI MÜDAHALELERİ

- ÇİMENTO ESASLI SIVA / HARÇ KULLANIMI
- PLASTİK ESASLI BOYA KULLANIMI
- DOLU TUĞLA İLE ÖRÜLMÜŞ DUVAR
- DELİKLİ TUĞLA İLE ÖRÜLMÜŞ DUVAR
- BAZALT MOLOZ İLE KAPATILMIŞ AÇIKLIKLAR
- DONATILI BETON KULLANIMI
- DONATISIZ BETON KULLANIMI
- NİTELİKSİZ EK YAPI

RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON

BOZULMA ANALİZİ

PAFTA ADI	ZEMİN KAT PLANI - BOZULMA
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	13

EK - D13

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

BOZULMA LEJANDI

- DERİN ÇATLAK
- KILCAL ÇATLAK
- AYRILMA
- YER DEĞİŞTİRME
- YÜZEY AŞINMASI < 5 cm
- YÜZEY AŞINMASI > 5 cm
- ELEMAN KAYBI
- DERZ BOŞALMASI
- YÜZEY KİRLİLİĞİ
- AHŞAP ELEMANDA ÇÜRÜME
- METAL ELEMANDA KOROZYON
- ZEMİNDE OTURMA
- RUTUBET
- YOSUNLANMA

KULLANICI MÜDAHALELERİ

- ÇİMENTO ESASLI SIVA / HARÇ KULLANIMI
- PLASTİK ESASLI BOYA KULLANIMI
- DOLU TUĞLA İLE ÖRÜLMÜŞ DUVAR
- DELİKLİ TUĞLA İLE ÖRÜLMÜŞ DUVAR
- BAZALT MOLOZ İLE KAPATILMIŞ AÇIKLIKLAR
- DONATILI BETON KULLANIMI
- DONATISIZ BETON KULLANIMI
- NİTELİKSİZ EK YAPI

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

BOZULMA ANALİZİ

PAFTA ADI	BİRİNCİ KAT PLANI - BOZULMA
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	14
	EK - D14

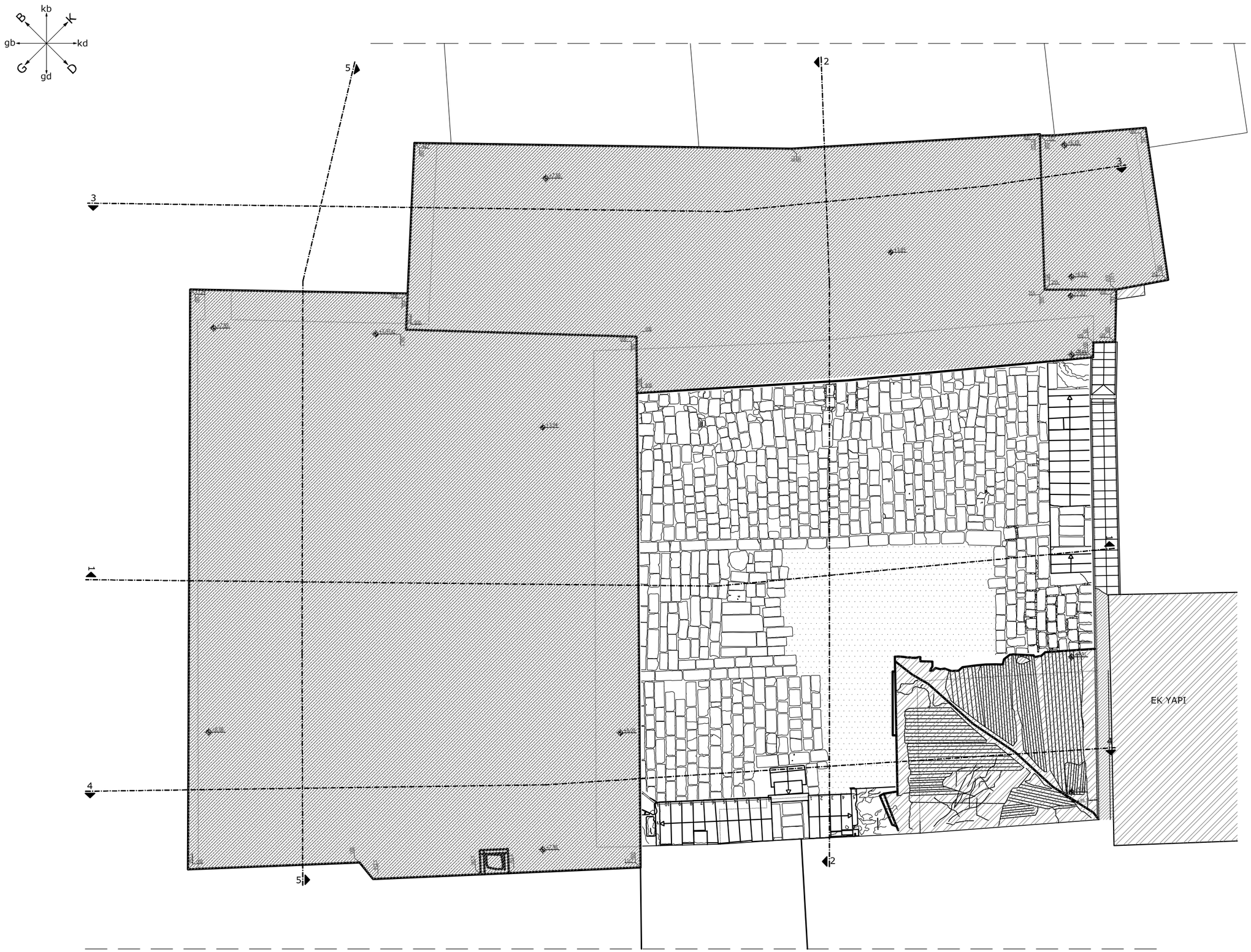

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

BOZULMA LEJANDI

- DERİN ÇATLAK
- KILCAL ÇATLAK
- AYRILMA
- YER DEĞİŞTİRME
- YÜZEY AŞINMASI < 5 cm
- YÜZEY AŞINMASI > 5 cm
- ELEMAN KAYBI
- DERZ BOŞALMASI
- YÜZEY KİRLİLİĞİ
- AHŞAP ELEMANDA ÇÜRÜME
- METAL ELEMANDA KOROZYON
- ZEMİNDE OTURMA
- RUTUBET
- YOSUNLANMA

KULLANICI MÜDAHALELERİ

- ÇİMENTO ESASLI SIVA / HARÇ KULLANIMI
- PLASTİK ESASLI BOYA KULLANIMI
- DOLU TUĞLA İLE ÖRÜLMÜŞ DUVAR
- DELİKLİ TUĞLA İLE ÖRÜLMÜŞ DUVAR
- BAZALT MOLOZ İLE KAPATILMIŞ AÇIKLIKLAR
- DONATILI BETON KULLANIMI
- DONATISIZ BETON KULLANIMI
- NİTELİKSİZ EK YAPI

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

BOZULMA ANALİZİ

PAFTA ADI	ÇATI PLANI - BOZULMA
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	15

EK - D15

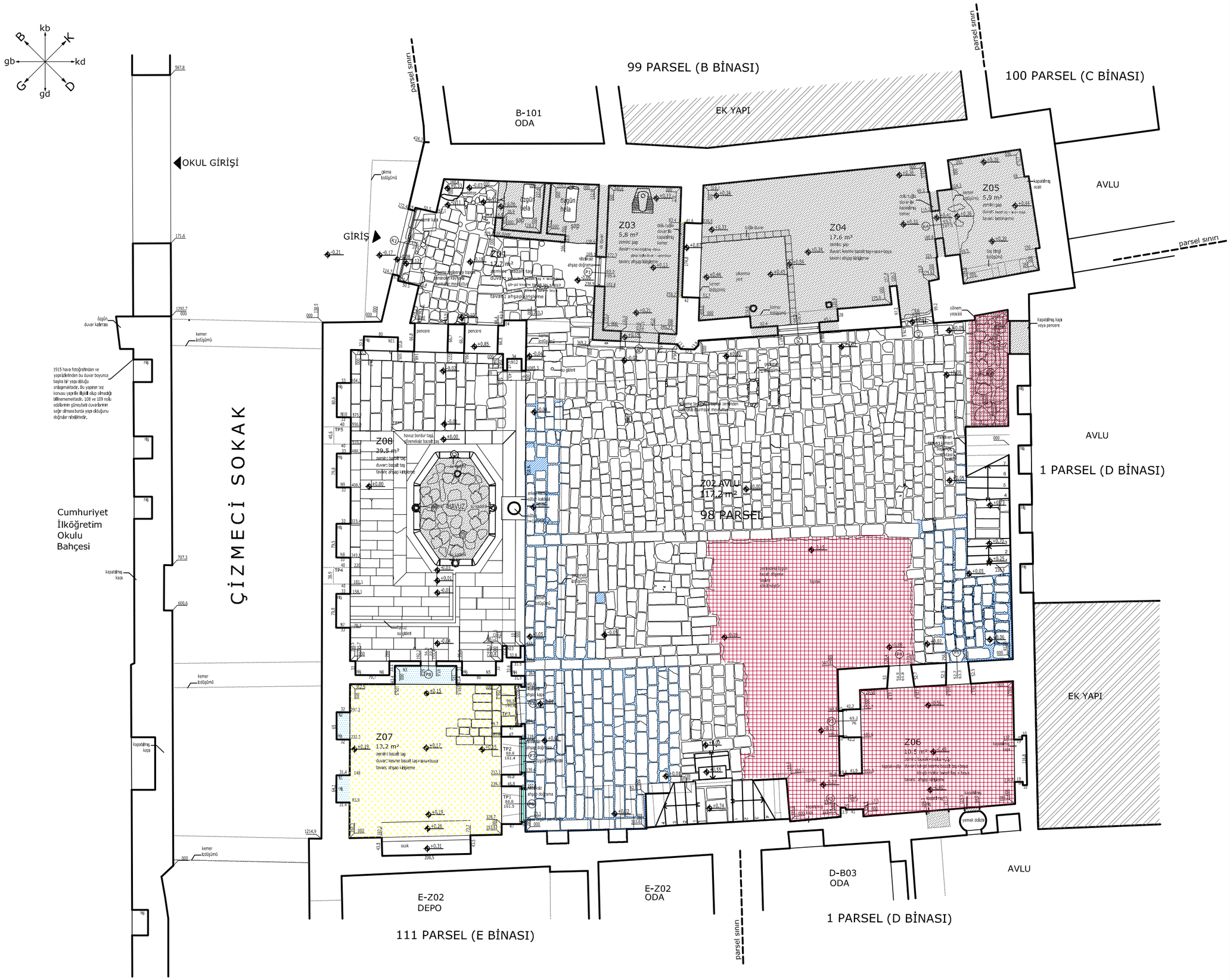

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

MÜDAHALE LELANDI

TEMİZLEME

- T_1 Çimento sıvaların / harçların temizlenmesi
- T_2 Boyalı yüzeylerin temizlenmesi
- T_3 Yüzey kirliliklerinin temizlenmesi

BAKIM ONARIM

- BO_1 Derzleme yapılması
- BO_2 Sıva yapılması
- BO_3 Badana yapılması
- BO_4 Ahşap elemanların bakımı
- BO_5 Demir elemanların bakımı

SAĞLAMLAŞTIRMA

- S_1 Taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması
- S_2 Ahşap elemanların sağlamlaştırılması
- S_3 Toprak zeminin sağlamlaştırılması

BÜTÜNLEME

- B

EKLERİN KALDIRILMASI

- E Niteliksiz eklerin kaldırılması

YENİDEN YAPIM

- Y_1 Çatının özgün nitelikte, izolasyon takviyesi ile yeniden yapımı
- Y_2 Döşemelerin özgün nitelikte yeniden yapımı
- Y_3 Eksilen bazalt döşeme taşlarının özgün nitelikte yeniden yapımı
- Y_4 Ahşap kapı, pencere ve dolap doğramalarının yeniden yapımı
- Y_5 Demir parmaklık ve korkulukların yeniden yapımı
- Y_6 Yeni işlev dahilinde ihtiyaç duyulan eklerin yapımı

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

RESTORASYON MÜDAHALELERİ

PAFTA ADI	ZEMİN KAT PLANI - MÜDAHALE
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	16

EK - D16

200

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

MÜDAHALE LELANDI

TEMİZLEME

- T_1 Çimento sıvaların / harçların temizlenmesi
- T_2 Boyalı yüzeylerin temizlenmesi
- T_3 Yüzey kirliliklerinin temizlenmesi

BAKIM ONARIM

- BO_1 Derzleme yapılması
- BO_2 Sıva yapılması
- BO_3 Badana yapılması
- BO_4 Ahşap elemanların bakımı
- BO_5 Demir elemanların bakımı

SAĞLAMLAŞTIRMA

- S_1 Taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması
- S_2 Ahşap elemanların sağlamlaştırılması
- S_3 Toprak zeminin sağlamlaştırılması

BÜTÜNLEME

- B

EKLERİN KALDIRILMASI

- E Nitelliksiz eklerin kaldırılması

YENİDEN YAPIM

- Y_1 Çatının özgün nitelikte, izolasyon takviyesi ile yeniden yapımı
- Y_2 Döşemelerin özgün nitelikte yeniden yapımı
- Y_3 Eksilen bazalt döşeme taşlarının özgün nitelikte yeniden yapımı
- Y_4 Ahşap kapı, pencere ve dolap doğramalarının yeniden yapımı
- Y_5 Demir parmaklık ve korkulukların yeniden yapımı
- Y_6 Yeni işlev dahilinde ihtiyaç duyulan eklerin yapımı

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

RESTORASYON MÜDAHALELERİ

PAFTA ADI	BİRİNCİ KAT PLANI - MÜDAHALE
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	17
	EK - D17

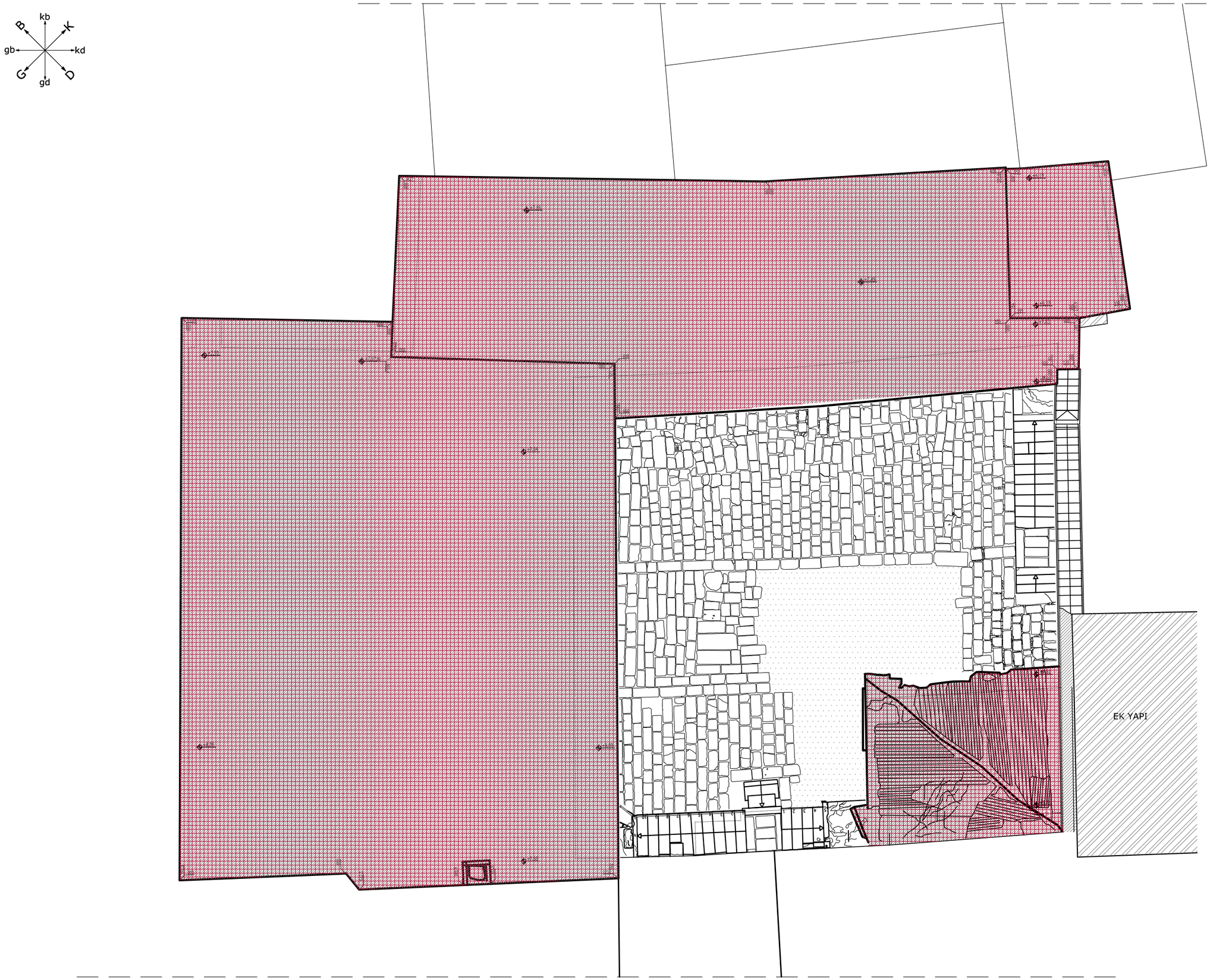

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1

47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

MÜDAHALE LELANDI

TEMİZLEME

- T_1 Çimento sıvaların / harçların temizlenmesi
- T_2 Boyalı yüzeylerin temizlenmesi
- T_3 Yüzey kirliliklerinin temizlenmesi

BAKIM ONARIM

- BO_1 Derzleme yapılması
- BO_2 Sıva yapılması
- BO_3 Badana yapılması
- BO_4 Ahşap elemanların bakımı
- BO_5 Demir elemanların bakımı

SAĞLAMLAŞTIRMA

- S_1 Taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması
- S_2 Ahşap elemanların sağlamlaştırılması
- S_3 Toprak zeminin sağlamlaştırılması

BÜTÜNLEME

- B

EKLERİN KALDIRILMASI

- E Niteliksiz eklerin kaldırılması

YENİDEN YAPIM

- Y_1 Çatının özgün nitelikte, izolasyon takviyesi ile yeniden yapımı
- Y_2 Döşemelerin özgün nitelikte yeniden yapımı
- Y_3 Eksilen bazalt döşeme taşlarının özgün nitelikte yeniden yapımı
- Y_4 Ahşap kapı, pencere ve dolap doğramalarının yeniden yapımı
- Y_5 Demir parmaklık ve korkulukların yeniden yapımı
- Y_6 Yeni işlev dahilinde ihtiyaç duyulan eklerin yapımı

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

RESTORASYON MÜDAHALELERİ

PAFTA ADI	ÇATI PLANI - MÜDAHALE
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	18

EK - D18

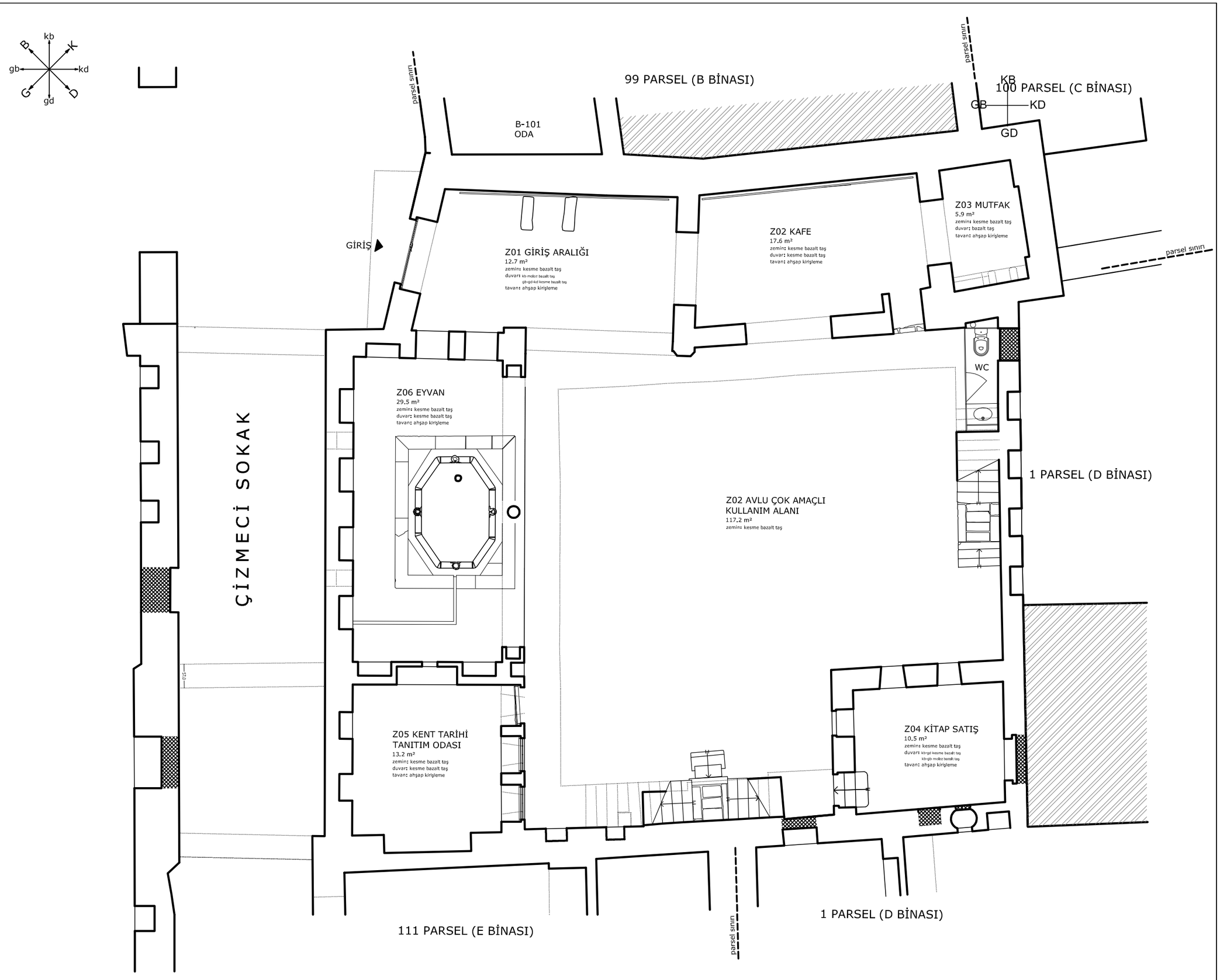

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

YENİ İŞLEV ÖNERİSİ

PAFTA ADI	ZEMİN KAT PLANI +1.20 kotu
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	19

EK - D19

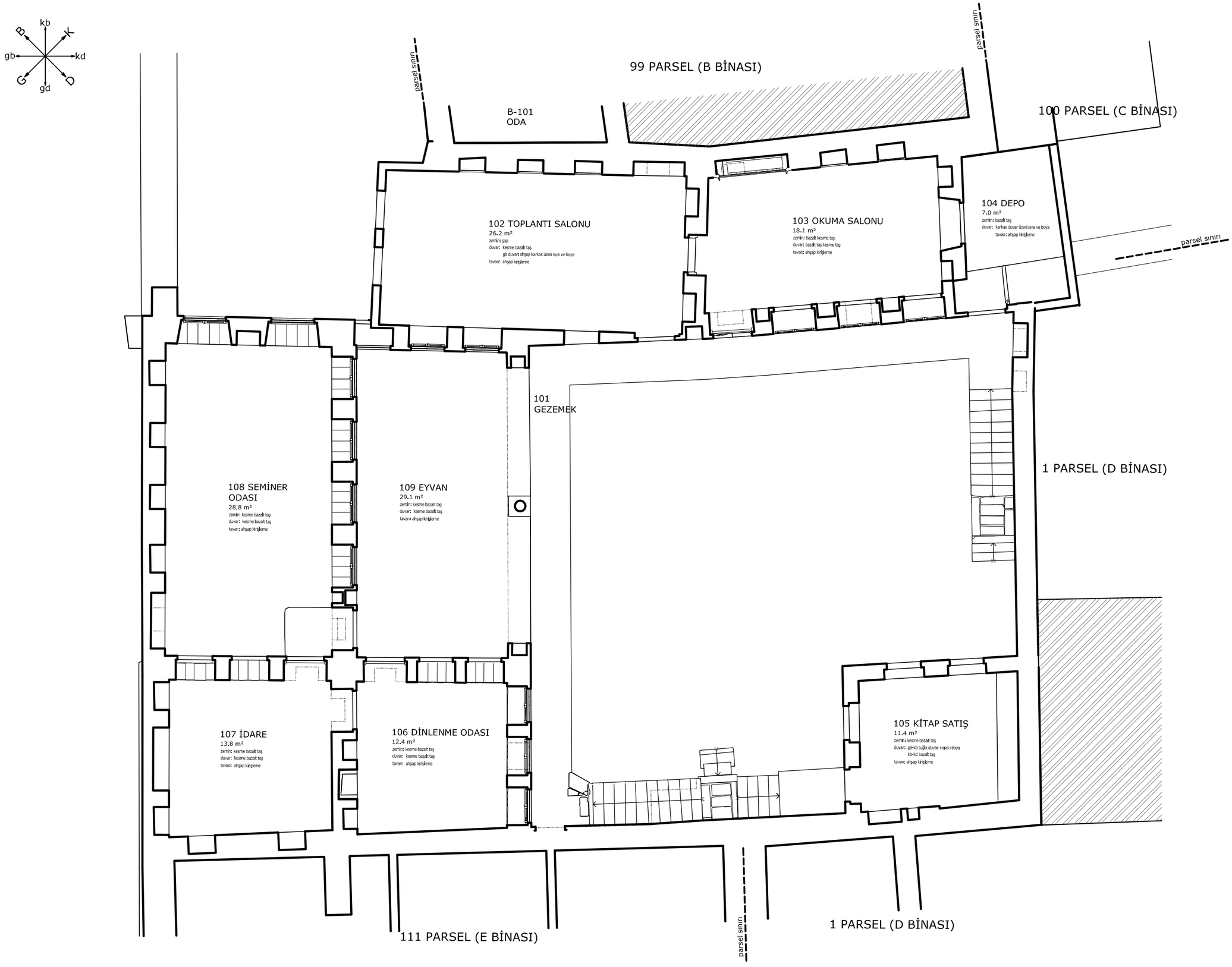

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

MEHMET UZUN EVİ

Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No:1
Diyarbakır
47 pafta, 230 ada, 98 nolu parsel

RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON

YENİ İŞLEV ÖNERİSİ

PAFTA ADI	1. KAT PLANI +4.90 kotu
ÇİZEN	ŞENEL KAYA
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	20
	EK - D20

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Şenel Kaya

Doğum Yeri ve Tarihi: Kastamonu, 6 Mayıs 1983

Lisans Üniversite: Yıldız Teknik Üniversitesi